

Nejmenší z nás

Konference o právní ochraně
osob před narozením

*Jejich tváře s tím hladovým smutkem podvedených
mlčely děsně, zatímco kamení slyšet bylo a domy
stíženy hroznou vyrážkou
ukazovaly nestoudně hanebnosti páchané v jejich zdech
Jako by se dusily zácpou ve střevech odpadového vedení
a výkaly se jim rozlévaly pod omítkou
třebaže napohled
bylo všude uklizeno a zdravotně bez námitek
Ale necítili se doma, vodovod poplakával
hlasem dítěte, jemuž nedovolili přijít na svět
A teď se jich na ně ptali
mrtví, když v podlaze zapraskalo, stůl povzdych si
ale protože se nikdy nenarodilo, nemohlo ani zemřít
nemohlo být jedním z nich
což je něco docela jiného
než nebýt vůbec*

(...)

*Nebylo slova nebylo úst, jež řekla by je
že čím více se rozpoutávají sami v sobě
tím těsnější pouto je svírá zvenčí
a že když sami v sobě už založili
panství nikoho
ani jejich domy, ani jejich těla, ani jejich děti
jim nepatří, ale jsou nikoho
A když ruce, jež jsou nikoho
sahají po věcech, jež jsou nikoho
a když nohy, jež jsou nikoho
chodí po cestách, jež jsou nikoho
tu Nikdo – ten hrozný pán
otroctví nastoluje*

Jan Zahradníček, *Znamení moci*

NEJMENŠÍ Z NÁS 2012

**Sborník příspěvků interdisciplinární konference o
právní ochraně osob před narozením**

18. 10. 2012, Brno

Editoři: Jiří Stodola, Miroslav Kratochvíl

SPOLEČNOST
PRO
BIOETIKU.

2012

Autoři

Mgr. Jan Bednář
Dr. David Černý
P. Mgr. MUDr. Lukáš Jan Fošum OP
prof. RNDr. PhDr. Evžen Kindler, CSc.
Mgr. et Mgr. Jan Kohoutek
Ing. Miroslav Kratochvíl
MUDr. Ludmila Lázníčková
doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.
ICLic. Michal Podzimek, Th.D.
David C. Reardon, Ph.D.
PhDr. Jiří Stodola
prof. ThLic. MUDr. Květoslav Šipr, CSc.
Mgr. Radim Ucháč

Odborní recenzenti

Mgr. et Mgr. Jiří Baroš
PhDr. Roman Cardal, Ph.D.
Dr. David Černý
doc. MUDr. Petr Hach, CSc.
JUDr. Ing. Zdeněk Kapitán, Ph.D.
Mgr. Jan Petr Kosinka
PhDr. Michal Lorenz, Ph.D.
Mgr. Jakub Kříž, Ph.D.
MUDr. Ludmila Lázníčková
PhDr. Jiří Stodola
prof. ThLic. MUDr. Květoslav Šipr, CSc.
Mgr. Štěpán Šťastník
prof. Dr. phil. fac. theol. Peter Volek

Editoři

PhDr. Jiří Stodola
Ing. Miroslav Kratochvíl

© Jan Bednář, David Černý, Lukáš Jan Fošum, Evžen Kindler, Jan Kohoutek, Miroslav Kratochvíl, Ludmila Lázníčková, Tomáš Machula, Michal Podzimek, David C. Reardon, Jiří Stodola, Květoslav Šipr, Radim Ucháč

Vydalo občanské sdružení

Bios – společnost pro bioetiku

v Moravské Ostravě roku 2012

ISBN 978-80-260-3195-6

Programový a vědecký výbor konference

Čestný předseda

prof. ThLic. MUDr. Květoslav Šipr, CSc., *Papežská akademie pro život*

Výkonný předseda

PhDr. Jiří Stodola, *Masarykova univerzita, Univerzita Komenského v Bratislave*

Výkonný místopředseda

Ing. Miroslav Kratochvíl, *Vysoké učení technické v Brně, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*

Členové

Mgr. et Mgr. Jiří Baroš, *Masarykova univerzita*

Mgr. Jan Bednář, *Masarykova univerzita*

PhDr. Roman Cardal, Ph.D., *CEVRO Institut*

Dr. David Černý, *Univerzita Karlova*

prof. Dr. Josef Dolista SDB, Th.D., Ph.D., *Akademie věd České republiky*

P. Mgr. MUDr. Lukáš Fošum OP, *Université de Fribourg Suisse*

prof. MUDr. Jozef Glasa, CSc., Ph.D., *Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave*

doc. MUDr. Petr Hach, CSc., *Univerzita Karlova*

MUDr. Roman Joch, *Občanský institut*

JUDr. Ing. Zdeněk Kapitán, Ph.D., *Masarykova univerzita*

JUDr. Ing. Jiří Karas, *Ministerstvo zahraničních věcí*

prof. RNDr. PhDr. Evžen Kindler, CSc., *Ostravská univerzita v Ostravě (em. prof.)*

Mgr. et Mgr. Jan Kohoutek, *Masarykova univerzita*

Mgr. Jan Petr Kosinka, *Masarykova univerzita*

Mgr. Jakub Kříž, Ph.D., *CEVRO Institut*

PharmDr. Jozef Laurinec, *Lekáreň Karmel*

MUDr. Ludmila Lázníčková, *Centrum naděje a pomoci*

doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D., *Jihočeská univerzita*

P. Mgr. Pavel Mayer OP, *Hnutí Pro život*

Mgr. Lukáš Novák, Ph.D., *Jihočeská univerzita*

MUDr. Xenie Preiningerová, *Hnutí Pro život*

Mgr. Karel Skočovský, Ph.D., *Papežská lateránská univerzita*

Mgr. Štěpán Šťastník, *Ústavní soud České republiky*

Mgr. Radim Ucháč, *Hnutí Pro život*

Organizační výbor konference

Předseda

Ing. Miroslav Kratochvíl

Místopředseda

PhDr. Jiří Stodola

Členové

Vojtěch Forgač

Mgr. et Mgr. Jan Kohoutek

Mgr. Pavel Vrtal

Obsah

<i>Předmluva</i>	9
Květoslav Šipr <i>Úvod. Začátek individuálního lidského života a lidská důstojnost</i>	15
David Černý <i>Kdo je lidské embryo? Vědecko-filosofická perspektiva</i>	25
Evžen Kindler <i>Nekonečno, racionalita a lidská duše.</i>	57
Lukáš Jan Fošum <i>Důstojnost nenarozeného jedince lidského druhu</i>	69
Jiří Stodola <i>Informační etika a umělé potraty</i>	81
Tomáš Machula <i>Etický kontext veřejné diskuse o interrupcích</i>	101
Michal Podzimek <i>Princip moci nad životem nenarozeného</i>	113
Jan Bednář <i>Proč koncept lidských práv ztroskotává?</i>	129
Jan Kohoutek <i>Právní úprava násilného ukončení těhotenství v českém právním řádu</i>	159
Miroslav Kratochvíl, Ludmila Lázníčková <i>Potraty ze zdravotních důvodů</i>	179
David C. Reardon <i>Seznam závažných fyzických komplikací umělého potratu</i>	195
Ludmila Lázníčková <i>Předcházíme eugenickým potratům</i>	207
Miroslav Kratochvíl, Radim Ucháč, Paweł Wosicki <i>Umělé potraty a situace v Polsku</i>	215
Radim Ucháč <i>Závěr. Politické a společenské souvislosti umělých potratů</i>	229

***NON NOBIS, DOMINE, NON NOBIS,
SED NOMINI TUO DA GLORIAM
SUPER MISERICORDIA TUA ET VERITATE TUA.
(Psalm. 115, 1)***

PŘEDMLUVA

Situace týkající se právní ochrany lidského života (a nenarozeného života zvláště) v České republice je groteskní. Přívlastek „groteskní“ používám ve smyslu, v jakém je užíván v literární teorii či estetice – nejlépe by se dal charakterizovat souslovími jako „děsivě komický“ či „komicky děsivý“. Zastavme se u dvou zásadních příkladů groteskna v oblasti týkající se vztahu legislativy a lidského života.

Zprvė *komicky* působí tvrzení zákonodárců a právníků, že nejsou s to rozhodovat v otázkách počátku lidského života, které jde v ruku v ruce s jejich rozhodnutím vtěleným do zákonů, že lidský život počíná buď od 12., nebo od 24. týdne těhotenství, nebo dokonce až po narození (česká legislativa skutečně počítá s několika hranicemi počátku lidského života). *Děsivě* je, že to stojí život přibližně 70 dětí denně.

Zadruhé *komický* dojem vyvolává Listina základních práv a svobod, která je součástí Ústavy České republiky a která v prvním odstavci jednoho z oddílů přiznává každému (i nenarozenému) právo na život a ve čtvrtém odstavci téhož oddílu toto právo omezuje způsobem, který umožňuje jakoukoliv libovůli ze strany státní moci, pokud je ukotvena v platných zákonech. Výsledné pravidlo pak lze zjednodušeně popsat přibližně takto: *každý má právo na život, pokud není trestné jej života zbavit; tedy: každý má právo na život jenom někdy; kdy právo na život nemá, určují zákony platné v konkrétních zemích*. Jakkoliv takto formulované „právo“ můžeme ocenit jako zábavnou parodii na právní jazyk, když domyslíme důsledky, ke kterým může vést, není projevem nemístné ustrašenosti, zachvátí-li nás při tom nefalšovaný *děs*. Jakýkoliv druh genocidy totiž není v rozporu s takto formulovaným „právem na život“, jen když je rozhodnutí k vraždění legalizováno zákonem dané země.

Troufám si tvrdit, že grotesknost situace, tedy její současná komičnost i hrůznost, vyplývá z konfrontace lidské libovůle, která si domýšlivě usurpuje pravomoc diktovat světu svá vlastní pravidla, s objektivní realitou samotnou, která, protože je na člověku nezávislá, klade jeho svévoli odpor (rozpor lidské vůle a reality je příčinou komiky; ve chvíli, kdy libovůle načas nad realitou vítězí, nastupuje *děs*). Realita je taková: díky stavu současného vědeckého poznání můžeme jednoznačně určit počátek lidského života na okamžik početí a vražda, tedy úmyslné zabití nevinného člověka, je nepřipustná. Lidská libovůle se projevuje takto: stanovují se umělé hranice, odkdy je člověk člověkem, nebo se omezuje jeho právo na život tak obecně, že je na každém státu určit jakýkoliv zákon, kvůli kterému může být člověk života zbaven, třeba i zavražděn (např. zákon o umělém přerušení těhotenství).

Konference „Nejmenší z nás. Právní ochrana osob před narozením“, která se uskutečnila dne 18. října 2012 v Brně, se pokusila alespoň trochu demaskovat gro-

teskní plášť legislativy týkající se práv nenarozených. Sešli se na ní odborníci z oblasti filosofické antropologie, bioetiky, medicíny, právní vědy a dalších oborů. Pokusili se zejména odpovědět na otázku, co dělá člověka člověkem, odkdy je nositelem lidských práv, jak tuto problematiku reflektuje současná legislativa v České republice a dalších evropských zemích a jak se to v praxi projevuje. Příspěvky, které zazněly na této konferenci, i mnohé další, jsou shrnuty do tohoto sborníku. Rád bych nyní čtenáře stručně seznámil s tím, jaké dílo se mu dostává do rukou.

Úkol, který jsem na sebe vzal já, ostatní organizátoři, autoři příspěvků a členové programového výboru, je jistě nelehký. Problematika právní ochrany nenarozených osob je oblast interdisciplinární: své k ní může říci filosofická antropologie a etika, bioetika (která je již ze své povahy interdisciplinární), filosofie práva, právo samotné, lékařství i psychologie. A právě to s sebou nese řadu problémů.

První potíž s tím spojená vyplývá z povahy interdisciplinarit samotné. „Interdisciplinarita“ je slovo módní a mnoho vědců na ně slyší, nicméně v mnoha případech zůstává u samotného slova, které poskytuje jakousi střechu vytvářející příležitost k setkání odborníků z různých oblastí – každý z nich však přistupuje k projednávanému problému z pozice vlastního oboru, aniž by došlo ke skutečnému propojení poznatků jednotlivých disciplín. Ale právě to by mělo být cílem interdisciplinarit: nejde o to pojednat o problematice práv nenarozených z pozice filosofické antropologie, z pozice práva či medicíny, ale pokusit se komplexně uchopit danou problematiku a využít přitom poznatky různých oborů. To však klade nesmírné nároky na toho, kdo se o něco takového pokouší – chce-li spojit poznatky více oborů, musí být dostatečně erudován právě v několika oborech, což je vzhledem k současné specializaci lidského poznání nesmírně obtížné.

Z povahy interdisciplinarit pak vyplývá druhá obtíž spojená s otázkou, jaké povahy má být příspěvek do sborníku, který má alespoň částečně naplňovat požadavky vyplývající z jeho interdisciplinárního charakteru. Členové programového výboru mi mohou potvrdit, že v rámci recenzního řízení došlo k vášnivému sporu, kdy jedna strana trvala na tom, že příspěvek má splňovat kritéria pro vědecký článek v rámci konkrétního oboru, což samozřejmě s sebou nese riziko, že bude pro odborníky z jiných disciplín nesrozumitelný, zatímco strana druhá zdůrazňovala potřebu obracet se na ně v co nejsrozumitelnější podobě a zprostředkovat jim tak přijatelně problematiku disciplíny, ve které jsou laiky. Tento spor by byl samozřejmě bezpředmětný, kdyby u nás skutečně existovala početná základna odborníků skutečně interdisciplinárně vzdělaných, kteří jsou například zároveň filosofy, embryology a právníky apod. Protože tomu tak však není, nebylo možné vyloučit ze sborníku příspěvky, které mají skutečně vědecký charakter, ani příspěvky, jejichž hodnota je především pedagogická, ba dokonce ani příspěvky, které poskytují stručný přehled týkající se určité oblasti. To sice má vliv na určitou obsahovou nevyváženost sborníku, nicméně domnívám se, že to nepředstavuje překážku pro naplnění cíle, který si tento sborník klade.

Navzdory různorodosti příspěvků dané nejen cílem, který si předsevzaly naplnit, ale také povahou oborů, v jejichž rámci se pohybují jejich autoři, mám za to, že sborník nepředstavuje nesourodou směs článků, které pouze nějak souvisí s tematikou právní ochrany osob před narozením, ale že jako celek obsahuje určité poselství. Aniž bych chtěl podsouvat čtenáři návod, jak tento sborník číst, pokusím

se alespoň stručně zmínit o důvodech, proč se v něm vyskytují právě takové příspěvky, proč byly seřazeny právě takto a proč se neskromně domnívám, že hodnota sborníku jako celku převyšuje součet hodnot jednotlivých příspěvků.

Příspěvky zařazené do sborníku je možné rozdělit do čtyř kategorií podle jejich obsahového zaměření. První skupinu tvoří texty filosofické (antropologické, etické, bioetické a částečně také právně-filosofické). První skupina plynule přechází do kategorie druhé, kde se nachází články právně-filosofické a právnícké. Na skupinu právníckých příspěvků navazuje oddíl příspěvků lékařských, které ukazují reálné důsledky konkrétní právní úpravy umělých potratů v České republice. Do závěrečné části jsou zařazeny texty z oblasti společensko-politické, zabývající se společenskými a politickými dopady umělých potratů.

Sborník je uveden příspěvkem Květoslava Šipra, který se zabývá vztahem moderních přírodovědeckých poznatků na stanovení počátku lidského života. Ukazuje, že na základě současného poznání můžeme jednoznačně za počátek života člověka stanovit okamžik jeho početí. Stručně se také zabývá odlišnými názory a poukazuje na jejich neudržitelnost. V následujícím článku David Černý důkladně argumentuje pro to, co v přehledovém článku Květoslava Šipra zůstalo pouze naznačeno, a výsledkem této argumentace je zjištění, že člověk je od početí individuálním příslušníkem lidského druhu a z mnoha důvodů také lidskou osobou. Evžen Kindler pak ve svém příspěvku ukazuje, že nejen přírodní vědy a filosofie, ale také matematika může poskytnout cenné poznatky o tom, že člověk má výlučné postavení ve světě díky své schopnosti abstraktního myšlení. Díky filosofické interpretaci poznatků matematiky tak můžeme lépe nahlédnout povahu lidské přirozenosti a z ní vyplývající lidské důstojnosti a práva na život. Lukáš Jan Fošum se pak zabývá tím, jak by poznatky o lidské osobnosti, které poskytuje zejména filosofie, měly být zakomponovány do právního systému. Zprostředkovává českému čtenáři disertační práci argentinského právníka Roberta Andorna, který dokazuje, že je třeba, aby se právo vrátilo k původnímu důslednému rozlišení věci a osoby. Jiří Stodola pak navazuje na cestu vyšlapanou předchozími autory a zabývá se umělými potraty z pozice informační etiky. Zasazuje problematiku umělých potratů nejen do kontextu práva na život, ale také do souvislosti s právem na informace, právem na svobodu projevu a povinnostmi, které má správce informací. Ve druhé části své práce se v rámci tzv. informační makroetiky pokouší podpořit tvrzení o tom, že člověk je osobou s nezadatelnými právy.

Až do této chvíle by se situace mohla jevit jako snadná. Existují pádné důvody k tvrzení, že člověk je člověkem od početí a zabití nevinných lidí je morálně nepřípustné. Zdálo by se proto, že nic nebrání tomu, aby tyto poznatky nabyly svého praktického uplatnění v platné legislativě, která by měla chránit lidský život od početí a nepřipouštět umělý potrat. Tomáš Machula však ve svém příspěvku ukazuje, že to není tak docela jednoduché. Ačkoliv považuje racionální argumenty ve prospěch ochrany nenarozeného života za velmi pádné, upozorňuje na to, že v současné situaci je opravdu velmi málo lidí ochotno se jimi vážně zabývat. Tento stav vysvětluje soudobým úpadkem etického myšlení, který vede k tomu, že lidé nejsou otevření racionální argumentaci. Východisko Machula spatřuje v oživení etiky ctností. Michal Podzimek v následujícím článku analyzuje soudobý bezohledný přístup k nenarozeným lidem na základě úvah Michela Foucaulta. Konsta-

tuje, že zatímco ve starověku a středověku byly mravní normy chápány jako objektivně dané přirozeným řádem světa, v době post-osvětské se staly proměnlivým výtvorem člověka a pojmy jako „mravný“ či „nemravný“ byly nahrazeny pojmy „normální“ či „nenormální“. Poznání dříve chápány jako shoda poznávajícího se skutečností se stalo sociálním konstruktem, majícím za cíl legitimizovat moc. V takové situaci je pak veškerá snaha o racionální argumentaci založená na pravdivém poznání nutně odsouzena k nezdaru.

To však vede k tomu, že koncept lidských práv, který se neopírá o metafyzické zdůvodnění, ale spíše o lidskou libovůli, musí nutně selhávat, a to zejména při vymezení nositele práva na život, jak ve svém příspěvku ukazuje Jan Bednář. Výsledkem takové situace je pak soudobá právní úprava v České republice, umožňující umělé ukončení těhotenství, kterou podrobně analyzuje a popisuje Jan Kohoutek.

Téměř nulová právní ochrana nenarozených pak vede k tomu, že je přístupováno k umělému ukončení těhotenství i z takových zdravotních důvodů, kdy není ohrožen život těhotné ženy (Kratochvíl, Lázníčková). D. C. Reardon však ukazuje, že spojit umělé potraty se zdravím žen je nebezpečnou iluzí. Ludmila Lázníčková potom potvrzuje tezi o naprosté bezohlednosti práva vůči nenarozeným lidem poukázáním na počet umělých potratů, které jsou provedeny z eugenických důvodů na základě nespolehlivých testů na vývojové vady.

Zdálo by se, že neexistuje žádná naděje na zlepšení daného stavu. Že to není tak docela pravda, nám připomínají Miroslav Kratochvíl, Radim Ucháč a Paweł Wosicki, kteří analyzují situaci v sousedním Polsku po zavedení potratového zákona, jenž umožňuje potrat pouze ve velmi výjimečných situacích. Je zřejmé, že díky tomuto zákonu klesá počet umělých potratů, počet úmrtí žen spojených s těhotenstvím i počet vražd narozených dětí. Zároveň se obava, že kvůli tomuto zákonu vzroste počet nelegálně provedených potratů, ukazuje jako lichá. Radim Ucháč se v závěrečném příspěvku zabývá společenskými a politickými souvislostmi umělých potratů. Ukazuje, že za zavedením „práva“ na potrat, mohou stát konkrétní politické cíle. Východisko z této neutěšené situace spatřuje v obnovení vlivu křesťanství na společenský a politický život (jak ostatně ukazuje i situace v Polsku).

Poselství tohoto sborníku, které vyplývá ze sborníku jako celku a nikoliv z příspěvků chápaných izolovaně (to svědčí o tom, že se nám přece jen podařilo sestavit sborník skutečně interdisciplinární), je tedy možno shrnout do následujících bodů:

1. lidský rozum je schopen nezávisle na náboženském přesvědčení dospět k odmítnutí umělých potratů jako zabíjení nevinných lidských bytostí;
2. lidstvo je ve stavu, kdy není příliš otevřené racionální debatě, a argumenty z pozice filosofie i vědy v praxi selhávají;
3. výsledkem je poměrně tristní legislativní situace, kvůli které přichází denně o život velké množství nenarozených dětí;
4. obnova autentického náboženství může být východiskem z tohoto tragického stavu.

Na začátku jsem situaci ohledně ochrany nenarozeného života nazval „groteskní“ a dovolil jsem si předeslat, že je tomu tak proto, že se lidská libovůle dostává do

konfliktu s realitou. V závěru mohu konstatovat, že sborník, který máte před sebou, platnost této teze skvěle ilustruje. Co však můžeme dělat proti tomu, aby v nás četba platných zákonů v oblasti ochrany života nezanechávala groteskní dojem? Na úrovni přirozené je třeba argumentovat skutečnými vědeckými poznatky a snažit se o to, aby se dostaly ke sluchu těch, kteří vytvářejí zákony této země. Je to nepochybně sisyfovská práce, jak bylo ukázáno, ale nic jiného nám nezbývá. Pokud jsme křesťany, nezbývá nám než uznat, že dospět ke spravedlnosti pouze na základě přirozeného poznání je sice možné, ale nesmírně obtížné (to je také důvod proč fundamentální teologové obhajují nutnost Božího Zjevení). Proto by z naší strany neměla být ani zanedbávána stránka evangelizační.

Na závěr bych rád poděkoval všem, kteří se na vzniku konference i tohoto sborníku podíleli. Zvláštní dík patří iniciátoru a hlavnímu organizátoru konference Miroslavu Kratochvílovi, bez jehož úsilí by se konference nikdy nekonala a sborník nevyšel. Můj dík patří samozřejmě také všem autorům, členům programového výboru a recenzentům, kteří nezištně spolupracovali na zvyšování úrovně jednotlivých příspěvků, občanskému sdružení Bios, které tento sborník vydalo, a také všem organizátorům, korektorům a dalším lidem, kteří nějakým způsobem přiložili ruku k dílu. Ukazuje se, že lidí, kterým na srdci leží osud nenarozených dětí, není zase tak málo, a to mě plní nadějí, že jednou přece jen bude lépe.

Jiří Stodola, editor

ÚVOD. ZAČÁTEK INDIVIDUÁLNÍHO LIDSKÉHO ŽIVOTA A LIDSKÁ DŮSTOJNOST

Květoslav Šípr

Ještě v polovině minulého století se v učebnicích lékařské biologie neobjevovaly pochybnosti o tom, kdy vzniká individuální lidský život. Diskuse o době začátku života lidského jedince přišly teprve s technickým pokrokem lékařských věd. Lékaři, biologové, právníci, filosofové, teologové i politici byli konfrontováni s otázkou, zda smíme dělat vše, co dělat dovedeme. V češtině u nás v poslední době byly vydány dvě hodnotné publikace předkládající komplexní pohled na bioetickou problematiku začátku lidského života.¹ Ochrana života před narozením se stává stále naléhavějším předmětem celospolečenské diskuse.

VÝZNAM NOVÝCH PŘÍRODOVĚDNÝCH POZNATKŮ

Od starověku až do konce 16. století po Kristu bylo všeobecně uznáváno, že vše potřebné pro vznik a vývoj nového člověka obsahuje sperma. Panovala představa, že semeno muže je vkládáno do těla ženy podobně jako rostlinné semeno do půdy země. Úlohou ženy mělo být pouze poskytování výživy [28].

Změny v nazírání přinesly teprve pitvy lidského těla a používání mikroskopu. V roce 1621 byly poprvé popsány vaječníky a krátce na to na nich Regnier de Graaf pozoroval tekutinou naplněné váčky, ve kterých předpokládal přítomnost vajíček. Na vývoj člověka se však usuzovalo téměř výhradně podle změn pozorovaných na

¹ Publikace *Lidské embryo v perspektivě bioetiky* [3] je zaměřena na biomedicínské a filosofické aspekty začátku lidského života. Sborník příspěvků obsahuje dvě původní české práce a dva překlady z italštiny a připravil jej český filosof David Černý. Cenné postřehy najdeme již v obsáhlé předmluvě připravené Josefem Dolistou. Vydal Wolters Kluwer a CEVRO Institut v roce 2011.

Autorem knihy *Je zygota lidskou osobou?* [15] je lékař a kněz Pascal Ide, který je pracovníkem Kongregace pro katolickou výchovu. Publikace je do značné míry rozšířeným a aktualizovaným zněním přednášky *Je lidské embryo osobou?*, kterou autor přednesl na 12. zasedání Papežské akademie pro život ve Vatikánu v roce 2006. Text přeložil lékař a kněz Lukáš Jan Fošum OP, který také připravil krátkou, avšak precizně formulovanou předmluvu. Kniha vyšla v nakladatelství Triton v roce 2012.

zárodcích zvířat, jen ojediněle se podařilo zachytit lidské zárodky po spontánních potratech.

Ovšem teprve po rozpoznání struktury molekul nukleových kyselin Watsonem a Crickem v roce 1953 došlo ke zlomu v pohledu na vývoj člověka v jeho nejranější fázi. Bylo rozpoznáno, že lidský charakter příslušníka rodu *Homo sapiens* není dán pouze tvarem jeho těla, ale také a především specifickými vlastnostmi chromozomů, ve kterých jsou řetězce molekul deoxyribonukleové kyseliny uspořádány určitým a u každého jednotlivého člověka odlišným způsobem. „Dnes je člověk jako druh charakterizován jako živý organizmus svou typickou genetickou výbavou danou počtem a kvalitami chromozomů obsažených v jádře každé jeho buňky.“ [12, s. 4] Pro nezaújatého vědce se stalo samozřejmým, že nový lidský jedinec vzniká bezprostředně po předání genetické informace, tedy krátce po splnutí spermie a vajíčka. V té době je totiž s konečnou platností rozhodnuto o všech geneticky podmíněných vlastnostech, i když se projeví třeba až po narození.

Druh je určen neproměnnou sadou molekul DNA a nový lidský jedinec vzniká při předání „genetické informace“ při spojení mužské a ženské zárodečné buňky. Stálost druhu i vnitrodruhová varianta je dána tím, že se molekuly DNA obsažené v párových chromozomech promíchají a náhodným výběrem vzniká jejich neopakovatelná kombinace. Nový jedinec se liší od obou rodičů, protože jeho genetická výbava je zcela jedinečná.

Z hlediska biologického je tedy v současnosti nepochybné, že individuální lidský život začíná v okamžiku, kdy se spojí genetická výbava vajíčka a spermie do jádra, které je schopno se dělit. Po vniknutí jádra spermie do cytoplazmy vajíčka jsou v oplozeném vajíčku přítomna dvě jádra, obě s haploidním počtem chromozomů.

V krátké době po oplození dochází k replikaci DNA, chromozomy se zdvojují, genetická výbava vajíčka a spermie se smísí do jednoho jádra. Krátce nato se chromozomy rozdělí do dvou jader. Rozdělí se také cytoplazma a ze zygoty (oplozeného vajíčka) vznikají dvě nové buňky (blastomery). Dělení vajíčka bylo zahájeno – dochází k němu přibližně do 30 hodin po oplození.

Nedávno se prokázalo, že transkripce genů zygoty začíná velmi brzo, nejpozději druhý den po početí. V průběhu třetího dne po oplození je totiž aktivována již patnáctina celého genomu [22]. Nový lidský jedinec tedy nepochybně vzniká již před implantací zárodku do děložní stěny.

POSELSTVÍ FERTILIZACE IN-VITRO: EMBRYO NENÍ SOUČÁSTÍ TĚLA ŽENY

Manželských párů, které mají problémy s naplněním touhy po dítěti, přibývá celosvětově i u nás. Příčin je řada, odkládání rodičovství do vyššího věku patří k nejčastějším a nejzávažnějším z nich. Mimotělní oplodnění přináší řadu medicínských rizik i etických problémů [27]. Stojí ovšem za připomenutí, že vytváření lidských zárodků ve zkumavce na druhé straně významně přispělo k hledání odpovědi na otázku, kdy vzniká individuální lidský život.

Není dávná doba, kdy se na obhajobu umělých potratů argumentovalo tvrzením, že embryo je součástí těla ženy a že tedy žena může o osudu těhotenství sama rozhodovat, neboť jde o její vlastní tělo. Vytváření lidských embryí „ve zkumavce“ a

jejich uchovávání v laboratorních podmínkách nepochybně dokládá, že embryo je samostatný lidský jedinec.

Lidské embryo uchovávané při životě mimo tělo ženy je *bytotst autoreglativní* (samo řídí svůj vývoj), *autonomní* (má svou vlastní genetickou výbavu) a *autogene- rativní* (jestliže se z embrya oddělí jedna buňka, může z ní vzniknout jeho dvojče).

Neexistuje tedy objektivní důvod, proč by začátek lidského individua měl být posouván na pozdější období, například na dobu po implantaci (vnošení zárodku do děložní sliznice) nebo na dobu stanovenou pouhou konvencí (například na 14. den po početí). S úspěchy mimotělního oplodnění ze slovníku diskutujících téměř vymizel eufemistický termín *pre-embryo*, který byl dříve hojně používán a měl označovat lidské embryo existující dříve, než se stalo lidskou bytostí. V odborné literatuře se dnes s používáním pojmu *pre-embryo* prakticky nesetkáváme.

JE TŘEBA HOVOŘIT O POSTUPNÉ ČI ODLOŽENÉ ANIMACI?

V poslední době se ve prospěch umělých potratů znovu argumentuje filosofickou domněnkou o „postupné animaci“, „odloženém oduševnění“, „opožděné hominiza- ci“ či „vltí duše do těla“. Názor, že časně embryo není skutečným lidským jedin- cem, bývá někdy podepírán tvrzením, že lidská duše vstupuje do lidského zárodku teprve v době, kdy je embryo „organizováno“, a tím jsou splněny podmínky pro přítomnost lidské duše. Obhájci umělých potratů se nezřídka dovolávají svatého Tomáše Akvinského a připomínají jeho názor, že přinejmenším do určitého stádia prenatalního vývoje nemá embryo lidský charakter. Tomáš Akvinský totiž v souladu s názory Aristotelovými pro přítomnost rozumové duše požadoval „organizovanost“ těla. Dnes ovšem víme, že pro „organizovanost“ jednoznačně svědčí genom, který řídí vývoj embrya a je přítomen již v zygotě.

Víme, že dříve se snahy o charakteristiku druhu a individua opíraly o popis ze- vních rysů [16] a teprve s rozvojem nauky o dědičnosti a s poznatky molekulární biologie se dospělo k poznání, že tvarové vlastnosti nejsou pro určení druhové pří- slušnosti podstatně významné. Za první přírodovědný podklad vědecky podložených interdisciplinárních úvah o začátku individuálního lidského života lze považovat objev Mendelových zákonů dědičnosti, a od té doby neuplynula ani dvě století.

Obšírněji se teorií „odložené hominizace“ lidského embrya v nedávné době zabý- val zejména William E. May [19]. Když Tomáš Akvinský převzal od Aristotela představu o postupné přítomnosti vegetativní, senzitivní a racionální duše, učinil tak nejen v souladu se stavem tehdejšího přírodovědného nazírání odkázaného na pozo- rování vnějších tvarů, ale také ve shodě s teorií hylemorfismu. Duše se totiž vztahuje k tělu jako forma ke hmotě, a má-li tělo žít, musí mít duši. Stoupenci odložené hominizace byli přesvědčeni, že lidské embryo nemůže být osobou, protože postrádá smyslové orgány a mozek ustrojený tak, aby byl materiálním nástrojem umožňují- cím používání lidské kognitivní a citové mohutnosti.

Ve středoevropském prostoru se filosofií člověka podle Tomáše Akvinského ve světle názorů počátku třetího tisíciletí zatím zabýval snad nejpodrobněji Peter Volek [30]. Dospěl k poznání, že některé biologické předpoklady, o které Tomáš opíral své názory, jsou sice překonané, avšak hlavní metafyzické zásady platí dodnes.

V souladu s Aristotelem zastával Tomáš Akvinský názor, že v embryu je nejprve přítomna pouze vegetativní duše, později také duše senzitivní, kterou nakonec vystřídá duše racionální. Vývody Petera Volka si zaslouží doslovnou citaci:

Tomáš podobne ako Albert Veľký prevzal Aristotelovu náuku o vzniku človeka, avšak spolu s Albertom ju postavil do súvisu s kresťanskou teológiou. Okrem toho detailnejšie ako Aristoteles a Albert Veľký vypracoval náuku o postupnej následnosti duší v človekovi, lebo podľa Tomáša vstup nasledujúcej duše znamená zrušenie predchádzajúcej, a tak nastáva viacnásobné vznikanie a zanikanie. Táto náuka sa zdá byť problematická, pretože na prvý pohľad pripúšťa názor, že ľudské embryo v určitom štádiu vývoja ešte nie je človekom, keďže ešte nemá racionálnu dušu, čo by v dnešnej dobe viedlo k pokusu o ospravedlnenie potratov. V Tomášovej dobe sa na to vo verejnej diskusii ani nepomýšľalo, takže jeho takýto dôsledok určite ani nenapadol. [30, s. 248]

Ke zdůvodnění nauky o následnosti duší používá Tomáš Akvinský argumenty přírodovědecké, nikoli metafyzické („Quidquid autem fit corporerum, ante animationem est informe et nondum perfectionem naturae habens.“²). Také vymezení doby, kdy dochází k výměně senzitivní duše za duši racionální, je chápáno spíše jako záležitost přírodovědná a nikoli filosofická: výměna nastává na konci zplodění.³

Lze tedy říci, že v současnosti nejsou dostatečné důvody souhlasit s představou, že v lidském embryu existuje postupně duše vegetativní, senzitivní a racionální. Z hlediska přírodovědného je možno považovat za prokázané, že lidské embryo je lidským jedincem již krátce po početí, téměř s jistotou nejpозději od druhého dne po splynutí mužské a ženské zárodečné buňky. Již druhého dne po početí je totiž prokazatelná aktivita genomu nového lidského individua.

JEDNOVAJEČNÁ DVOJČATA A ČASNÉ EMBRYO JAKO LIDSKÉ INDIVIDUUM

Mezi námitky proti existenci lidských bytostí od doby početí, které se v posledních desetiletích objevují, patří také konstatování, že některá embrya se brzo po početí „rozdělují“ na dvě jednovaječná (monozygotní) dvojčata. A „dělení“ lidské duše nepřichází v úvahu.

Přesné příčiny vzniku jednovaječných dvojčat neznáme. Nepochybně se uplatňují vlivy genetické, důležité je ovšem také působení vnějšího prostředí. To se prokázalo zejména při mimotělním oplodnění, při kterém je výskyt dvojčat podstatně častější.

Živý organismus není náhodným shlukem svých částí, ale funkční celek, který sebe sama řídí, udržuje a reprodukuje. Lidské embryo zcela splňuje kritéria živého organismu: jeho části působí ve prospěch celého organismu, mezi jednotlivými částmi se udržuje rovnováha a celý organismus je prostorově odlišen.

² *Summa contra Gentiles* 1, IV, cap. 44 N. 4. Citováno podle [30, s. 249].

³ *Tak se totiž musí říci, že rozumová duše je stvořena od Boha na konci lidského rození, a jest zároveň i smyslová, i živící, a předchozí tvary se zruší.* (Tomáš Akvinský, *Summa theol.*, I, q. 118 a. 2 ad 2). Původní latinské znění: *Sic igitur dicendum est quo anima intellectiva creatur a Deo in fine generationis humanae, quae simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis preexistentibus.*

Vlivný člen Papežské rady pro život, australský teolog a filosof biskup Anthony Fisher zmiňuje tři možná vysvětlení vzniku jednovaječných dvojčat a pro všechny z nich nachází dostačující metafyzické vysvětlení – bez absurdní úvahy o rozdělování duše.

Bylo by možné, že dvě jednovaječná embrya existují již od doby početí, pak by šlo od začátku o dva jedince, kteří žijí v bezprostřední blízkosti, a de facto by vlastně šlo jen o zdánlivé rozdělení jednoho individua. Jestliže jde ve skutečnosti o dva jedince, alespoň část materie je nezbytně pro každé z embryí jeho vlastní, to je ovšem nezbytný předpoklad toho, aby měli dvě různé duše. Takové vysvětlení je možno uplatnit například u „siamských dvojčat“, která jsou částečně spojena.

Druhou možností je, že od doby početí existuje jen jedno embryo, jehož existence bude trvat i po rozdělení zárodku. Druhé embryo tedy vzniká oddělením od prvního. Jde vlastně o nepohlavní rozmnožování, které je u některých živočišných druhů běžné. Druhé embryo je samozřejmě mladší, protože vzniklo teprve v okamžiku rozdělení. Někdy k takové situaci dochází při fertilizaci in-vitro. O „rozdělování“ duší není třeba uvažovat: duše prvního zárodku existuje dál i po rozdělení, zatímco vznik duše druhého zárodku je vázán bezprostředně na okamžik rozdělení.

Lze připustit také třetí možnost, že při vzniku jednovaječných dvojčat původní embryo zaniká a místo něho vznikají dva noví jedinci. Identita nových jedinců pak ovšem trvá teprve od doby, kdy došlo k rozdělení. Ani v tomto případě samozřejmě není třeba uvažovat o „rozdělování“ duší. Jedno embryo „odumřelo“ a každé z nově vzniklých embryí je formováno svou vlastní duší.

Z filosofického hlediska lze tedy dobře vysvětlit individualitu lidského embrya i při vzniku jednovaječných dvojčat, aniž by bylo třeba se uchýlovat k pochybným představám o „rozdělování“ duše.

Na závěr úvah předložených Anthony Fisherem je třeba ještě poznamenat, že nejnovější biologické poznatky, včetně zkušeností získaných při oplodnění mimo tělo ženy a při pokusech o klonování, jednoznačně nasvědčují, že ke vzniku jednovaječných dvojčat dochází oddělením jediné totipotentní embryonální buňky, a nikoli „rozdělením“ embrya. Z možností uváděných Anthony Fisherem tedy přichází v úvahu především druhý zmiňovaný případ.

Názory některých autorů, kteří zpochybňují individualitu lidského embrya možností vzniku monozygotických dvojčat, svými argumenty vyvrací také David Černý [3].⁴ Upozorňuje rovněž na neudržitelnost „kritéria 14. dne“ jako rozhodujícího měřítka individuality organismu lidského druhu.

DŮSTOJNOST LIDSKÉHO EMBRYA Z POHLEDU BIOETIKY

Metafyzické, biologické a právní pohledy na počátek individuálního lidského života, a tedy i na status lidského embrya, se mohou různit. Badatelům je potřeba poskytnout čas a příznat právo vyslovit vlastní názor. Ke vzájemnému porozumění přispívá především interdisciplinární přístup. Kromě otázky „Za koho či za co máme embrya považovat?“ je ovšem třeba řešit také problém, jak s embryi zacházet, jak se k nim chovat. Zde přichází ke slovu především bioetika.

⁴ A také v následujícím příspěvku tohoto sborníku (pozn. editora).

Etika je vědní obor pojednávající o lidském jednání vzhledem k jeho specificky humánnímu charakteru a je součástí filozofie. Máme-li na mysli jednání, které se vztahuje k lidskému životu a životnímu prostředí, hovoříme o bioetice. Definice bioetiky bylo předloženo více, za přesné je možno považovat vymezení: „*Bioetika* je vědní obor pojednávající o etických aspektech ochrany člověka i jeho života a o jednání člověka ve vztahu k životnímu prostředí.“ (srov. 25]).

Termín *bioetika* se rozšířil poté, kdy jej v roce 1971 použil biolog van Rensselaer Potter v názvu své ekologicky zaměřené publikace *Bioethics. Bridge to the Future*. Za první bioetickou instituci se zpravidla považuje *The Hastings Center*, který vznikl již v roce 1969 pod označením *Institute of Society Ethics and the Life Science*.

V České republice má bioetika dlouhodobou tradici. Na Prvním evropském bioetickém sympoziu v Dubrovniku v roce 1990 byli přítomni tři odborníci z České republiky, včetně tehdejšího ministra zdravotnictví. Tvořili téměř desetinu všech účastníků a hojně zasahovali do diskusí. Čeští reprezentanti byli také pověřeni přípravou První evropské bioetické konference, která proběhla v Praze v roce 1991 za účasti zástupců ze čtyř kontinentů, z České republiky se na ní podílelo téměř 100 účastníků.

Názory na statut lidského embrya se různí [23], avšak antropologické i biologické poznatky poslední doby jednoznačně nasvědčují, že lidské embryo je již od početí lidským jedincem, kterému je třeba přiznat lidskou důstojnost a chránit jej.

Nelze pominout, že všeobecně uznávaným pojmem současné medicíny je termín *nenarozený pacient* (the unborn patient). Embryo dovedeme léčit konzervativně (podáváním léků prostřednictvím matky) i chirurgicky (což může být spojeno s vybavením plodu z děložní dutiny a jeho opětovným vložením do těla matky). To vše svědčí o tom, že z praktického hlediska nikdo nepochybuje o lidském charakteru nenarozeného dítěte.

Diferenciace současné společnosti ztěžuje obecné přijetí normativně vyjmenovaných bioetických zásad. Ukazuje se, že schůdnou cestou k široce přijímanému konsensu může být *respekt k lidské důstojnosti*. Lidská důstojnost patří každému bez výjimky a je dána příslušností k lidskému druhu, a náleží tedy také lidskému embryu od počátku jeho existence.

Důstojnost člověka a jeho ochranu ještě před narozením hájí mezinárodní úmluvy, ke kterým se náš stát připojil. *Listina základních práv a svobod*, která je součástí právního pořádku ČR v souladu s usnesením ČNR ze dne 16. 12. 1992 č. 6, říká, že „Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením. Nikdo nesmí být zbaven života.“ Zvláštní péči si zaslouží život lidského jedince ještě před jeho narozením.

Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny: Úmluva o lidských právech a biomedicíně, která je obecně známa pod označením Deklarace z Ovieda a pro Českou republiku vstoupila v platnost v roce 2001, požaduje chránit důstojnost a svébytnost všech lidských bytostí, nadřazuje zájmy a blaho lidské bytosti nad zájmy společnosti nebo vědy a požaduje také ochranu lidského embrya.

Z křesťanského hlediska se hodnota člověka zakládá nejen na jeho vlastnostech tělesných, ale především na skutečnosti, že se od všech ostatních tvorů odlišuje

nesmrtelnou duší. Člověk byl stvořen pro to, aby byl Božím obrazem: „*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem. Stvořil ho, aby byl obrazem Božím.*“ (Gen, 1, 27)

Ochrana života od početí patří k tématům, kterými církev v posledních desetiletích opakovaně oslovovala společnost. Mezi nejvýznamnější dokumenty o důstojnosti člověka a jeho nezcizitelném právu na život patří především encyklika *Humanae vitae* (1968), Instrukce Kongregace pro nauku víry *Donum vitae. O respektování počínajícího lidského života a o důstojnosti plození. Odpovědi na některé otázky* (1987) [6], encyklika *Evangelium vitae* (1995) a Instrukce Kongregace pro nauku víry *Dignitas personae. O některých otázkách bioetiky* (2008).

Instrukce *Donum vitae* podepsaná tehdejší prefektem Kongregace pro nauku víry kardinálem Josephem Ratzingerem byla zveřejněna v roce 1987, avšak její český překlad byl vydán teprve v roce 2007. Přitom znalost instrukce *Donum vitae* je základem každého uvažování o důstojnosti lidského života od doby početí. Obsah instrukce naznačují již její první slova: „Dar života, který Bůh – Stvořitel a otec člověku svěřil, po něm žádá, aby si byl vědom nevýslovné ceny tohoto daru a přijal za něj zodpovědnost.“ [6, s. 10]

Významnou podporu požadavku na přiznání lidské důstojnosti lidskému embryu od početí i názorům o personalizaci zygoty přineslo jednání na 12. zasedání Papežské akademie pro život v roce 2006 zaměřené na vědecké aspekty a bioetické úvahy o lidském embryu v neimplantačním stadiu. Cenné antropologické i biologické argumenty předložili zejména R. Combo, W. J. Eijk, M. Pangallo, P. Ide, R. Spaemann a I. Carraso de Paula (srov. [21]).

ZÁVĚR

Současné biologické a medicínské znalosti jednoznačně svědčí o tom, že lidské embryo je od počátku své existence samostatným lidským jedincem, který je vybaven jedinečným a neopakovatelným souborem genů (genomem), pod jehož vlivem se vyvíjí. Genom lze právem považovat za organizační centrum splňující Aristotelův požadavek organizovanosti těla pro uznání přítomnosti rozumové duše.

Názory na vymezení začátku individuálního lidského života se různí. Z hlediska biologického je však nepochybné, že nový lidský jedinec vzniká při početí a jeho vznik je určen výměnou genetické informace. Známky aktivity genomu embrya jsou prokazatelné již od druhého dne po jeho vzniku.

Nové argumenty pro uznání, že rané lidské embryo je samostatným lidským jedincem již od okamžiku početí, přinesly úspěchy fertilizace in-vitro. Lidské embryo, vzniklé spojením vajíčka a spermie mimo tělo ženy a uchovávané při životě „ve zkumavce“, samo řídí svůj vývoj (je bytostí autoreglativní), má genetickou výbavu odlišnou od genetické výbavy svých rodičů (je bytostí autonomní) a jestliže se z něho oddělí jedna buňka, může vzniknout nový jemu podobný jedinec (je bytostí autogenerativní).

Z hlediska bioantropologického se lidské embryo od svého vzniku vyznačuje organizovaností a není tedy důvod, proč by v těle lidského embrya neměla být přítomna rozumová duše.

BIBLIOGRAFIE

1. Beneš, A., Začátek existence člověka jako osoby, *Scripta bioethica*, 2002, 2(4), s. 13–18.
2. Correa, J. V., Sgreccia, E. (eds.), *Identity and Statue of Human Embryo: Proceeding of the first Assembly of the Pontifical Academy for Life*, Città del Vaticano 1997.
3. Černý D., *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*, Praha 2011.
4. Dickenson, D., *Risk and Luck in Medical Ethics*, Cambridge 2003.
5. *Dignitas personae: Instrukce Kongregace pro nauku víry: O některých otázkách bioetiky*, Brno 2008.
6. *Donum vitae: Instrukce Kongregace pro nauku víry: O respektování počínajícího lidského života a s důstojnosti plození: Odpovědi na některé aktuální otázky*, Brno 2007.
7. Ďáček, J., Bednár, M., Začátek individuálního lidského života z pohledu teologie, *Scripta bioethica*, 2007, 7(3–4), s. 11–16.
8. Ďavideková, M., Beňo, P., Lidská důstojnost a etické hodnoty v pomáhajících profesích, in: *Ochrana života XII. Sociálna pediatria dnes: Pocta profesorovi Churovi*, Trnava 2011.
9. Fisher, A., Jednovaječná dvojčata a začátek individuálního lidského života, *Scripta bioethica*, 2004, 4(1), s. 6–13.
10. Fošum, L. J., Předmluva překladatele, in: Ide, P., *Je zygota lidskou osobou?*, Praha 2012, s. 9–16.
11. Hach, P., Počátek života jako mnohvrstevný problém, *Scripta bioethica*, 2002, 2(4), s. 8–12.
12. Hach, P., Poznatky z počátku lidského života nejen z pohledu embryologa, *Scripta bioethica*, 2002, 2(1), s. 2–7.
13. Hach, P., Etické problémy současné embryologie a reprodukční medicíny, in: Černý D., *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*, Praha 2011, s. 1–13.
14. Hach, P. et al., Kdy vzniká individuální lidský život?, *Scripta bioethica*, 2005, 5(1–2), s. 34–36.
15. Ide, P., *Je zygota lidskou osobou?*, Praha 2012.
16. Kočová, J., Hach, P., Počátek individuálního života lidské bytosti z pohledu přírodovědce, *Scripta bioethica*, 2007, 7(3–4), s. 6–10.
17. Lajkep, T., Status lidského embrya z hlediska filosofické antropologie, *Scripta bioethica*, 2003, 3(4), s. 4–10.
18. Laštovica, J., Život je darem od Boha, *Scripta bioethica*, 2008, 8(1–2), s. 39–41.
19. May, W., *Filosofie Catholic Bioethics and the Gift of Human Life*, Huntington 2008.
20. Herlinde, P. S., *Einführung in die Ethik*, Wien 2003.
21. Sgreccia, E., Laffitte, J. (ed.), *The Human Embryo Before Iplantation: Scientific Aspects and Bioethical Considerations: Proceeding of the Twelfth Assembly of the Pontifical Academy for Life*, Città del Vaticano 2007.

22. Svoboda, A., Kdy vzniká lidský život?: Biologie zná odpověď, *Scripta bioethica*, 2006, 6(1–2), s. 20–26.
23. Szaniszló, I. M., Demočko, D., *Od počatia po narodenie: Orientácia v riešení vybraných súčasných bioetických problémov*, Košice 2011.
24. Szaniszló, I. M., *Človek v spoločensve štátu a cirkvi*, Košice 2012.
25. Šipr, K., Bioetika, její počátky, rozvoj a prameny, *Scripta bioethica*, 2001, 1(3–4), s. 31–37.
26. Šipr, K., Lidská důstojnost a genetické inženýrství, *Scripta bioethica*, 2003, 3(2–3), s. 4–5.
27. Šipr, K., Šiprová H., Mimotělní oplodnění, jeho komplikace a etika, *Scripta bioethica*, 2003, 3(2–3), s. 42–48.
28. Šipr, K., Význam přírodovědných poznatků pro interdisciplinární pohled na začátek života, *Scripta bioethica*, 2007, 7(1), s. 6–15.
29. Vácha, J., Embrya na náhradní díly?, *Scripta bioethica*, 2004, 4(1), s. 14–20.
30. Volek, P., *Filosofie člověka podľa Tomáša Akvinského*, Ružomberok 2003.
31. Volek, P., Dôležitosť argumentácie pri hodnotení klonovania človeka, *Scripta bioethica*, 2007, 7(3–4), s. 17–25.

KONTAKT

prof. ThLic. MUDr. Květoslav Šipr, CSc
Papežská akademie pro život
e-mail.: sipr@volny.cz

KDO JE LIDSKÉ EMBRYO? VĚDECKO-FILOSOFICKÁ PERSPEKTIVA

David Černý

Recenzoval PhDr. Roman Cardal, Ph.D.

Úvod

Problém interrupcí stále rozděluje lidskou společnost. Na jedné straně se zdůrazňují (domnělá) práva žen na „správu“ jejich vlastního těla, svobodu volby, právo na budování kariéry, zdůrazňují se ekonomické a sociální faktory zasahující do rozhodování o tom, zda počaté dítě bude žít či nikoli, na druhé straně – zvláště v USA a zvláště mezi mladými lidmi – roste povědomí, že interrupce nejsou dobrým řešením složitých životních situací.

Do již tak složité etické diskuze o potratech vstoupil v poměrně nedávné době další faktor: embryo-destruktivní výzkum a získávání pluripotentních kmenových buněk z raných lidských embryí. Názorově rozdělená není pouze veřejnost – alespoň ta část veřejnosti, která neztratila veškerý zájem o etické otázky doby, v níž právě žijí, ale také odborníci a lékaři.¹ V zájmu spravedlnosti je třeba říci, že v poslední době se bioetická diskuze o morálnosti potratů a embryo-destruktivního výzkumu pohybuje na poměrně složité, abstraktní úrovni, zahrnující na jedné straně nejnovější poznatky z embryologie, na straně druhé diskuze o personální identitě, persistenci a dalších neméně obtížných tématech.

Naším cílem v tomto příspěvku je přiblížit čtenáři alespoň některé problémy, které se v současné literatuře intenzivně diskutují, aniž bychom si kladli za cíl předložit vyčerpávající pojednání zasahujících do všech šířek a hloubek. V první části se

¹ Alespoň v „eticky civilizovaných“ zemích, kde je procento lékařů odmítajících provádět potraty stále vyšší. V České republice – zdá se podle osobní zkušenosti – se lékaři většinou alibisticky drží toho, co je zákonem povoleno.

budeme věnovat otázce individuality raného lidského embrya, v druhé části obtížnému problému, zda je lidské embryo rovněž lidskou osobou.

1 INDIVIDUALITA

Slavný řecký filosof Platón praví, že pouze ten, kdo je schopen synoptického náhledu (συνοπτικός), je filosofem (διαλεκτικός).² Filosof není pouze milovník moudrosti, ale především člověk, jenž umí nahlížet na mnohohrstevnou realitu v celé její šíři a s patřičným nadhledem, pojímaje jednotu v mnohosti. Umění dobrého filosofického myšlení vyžaduje schopnost celostního, holistického uchopení problému, jež zakládá samotnou možnost klást smysluplné a správné otázky a metodologicky rozlišit podmiňující od podmíněného. Pokud si pokládáme nesprávné otázky či pokud je předkládáme v nesprávném sledu, nemůžeme doufat v logicky dobře fundované a konzistentní řešení.³

V případě bioetické reflexe morálního statusu lidského embrya se tážeme, zda lze těmto nejranějším stádiím lidské existence přiznat plnohodnotný morální status osob obdařených základními a nezcizitelnými lidskými právy. Již zde se před námi otevírá celá široká škála problémů, souvisejících např. s otázkou, zda existují pouze jednokriteriální charakteristiky morálního statusu⁴ (např. na základě faktu, že objekt *x* je osobou, či proto, že *x* je obdařen určitou mírou vnímání bolesti atd.), či se samotným filosofickým pojmem osoby. V současné filosofické diskuzi (a přeneseně i v diskuzi bioetické) se často vychází z předpokladu, že osoby jsou bytostí esenciálně schopné perspektivy první osoby (což zahrnuje sebeuvědomění, vnímání sebe sama jako entity odlišné od všech ostatních, myšlení v první osobě atd.), zatímco tradiční chápání osoby mající v západní myšlenkové sféře mnohasetletou tradici vymezuje osobu spíše v ontologických pojmech individua určitého druhu.

V každém případě můžeme vyjít ze základního konsensu, podle něhož práva (nositele práv) a povinnosti (jednání lidských bytostí vůči nositelům práv) – včetně základního práva na život, tělesnou, duševní a duchovní integritu – přisuzujeme osobám. Pokud jsou všechny lidské bytosti osobami, potom všem lidským bytostem náleží základní lidská práva. A jestliže existují osoby, jež nejsou lidé, potom základní práva náleží i jim.

Po těchto stručných poznámkách, jejichž význam rozvedeme v další kapitole, můžeme jednoduše formulovat následující výchozí otázku: jsou lidská embrya osoby?

² ὁ μὲν γὰρ συνοπτικός διαλεκτικός, ὁ δὲ μὴ οὐ. (Platón, *Ústava*, VII, 537 C 7)

³ Základní metodologické maximy filozofického myšlení lze nalézt ve velmi podařeném pojednání z metafyziky [51]. Čtenář může shledat jako velmi užitečnou další autorovu publikaci [52].

⁴ Pro zajímavou diskuzi srov. [67]. Autorka v podstatě hájí analogické pojetí morálního statusu, v němž existuje jeho principiální význam (*primum analogans*) a různé další oslabené stupně, jež zakládají některé morální povinnosti vůči bytostem, jimž nelze přiknout morální status v principiálním významu. Warrenová předkládá teorii morálního statusu, podle níž platí: **1)** existuje více platných kritérií morálního statusu, **2)** existuje více typů morálního statusu, **3)** kritéria morálního statusu musejí zahrnovat jak nerelační (život, osoba, vnímání), tak i relační vlastnosti (jež vycházejí z toho, že jsme součástí konkrétní širší sociální a biologické komunity).

Pokud jsme přesvědčeni, že lidská embrya skutečně představují osoby, musíme hájit přinejmenším dvě následující tvrzení:

1. lidská embrya jsou individuální bytosti, individuální organismy lidského druhu;
2. kritéria identity, prostřednictvím kterých hodnotíme persistenci (přetrvávání) lidských osob v čase, nezahrnují žádná psychologická fakta.

Obě dvě otázky jsou na sobě v rovině rozvíjení argumentace závislé: pokud neplatí první tvrzení, nemá smysl se zabývat ani druhým. Jinými slovy, oponenti přesvědčení, že lidská embrya představují osoby obdařené základními lidskými právy, mohou své úsilí zaměřit na platnost první teze, protože se zdá jednodušší než složité, často velmi sofistikované a stále se rozrůstající diskuze o kritériích personální identity a persistence. V této části textu se proto zaměříme na autory, kteří – často ve snaze obhájit legitimnost embryu-destruktivního výzkumu a výzkumu embryonálních kmenových buněk – popírají individualitu raného lidského embrya.

Můžeme bezpochyby konstatovat, že v současné bioetické literatuře převažuje názor, že rané lidské embryo (zhruba do 14. dne od oplození) není individuální lidskou bytostí, individuálním živočišným organismem.⁵ Někteří autoři to zmiňují jako fakt, o němž není třeba diskutovat a nijak ho zvlášť obhajovat: zdá se jim to zřejmě zcela evidentní. Konstatují jednoduše, že se lidské embryo do určité fáze svého vývoje (založení primitivního proužku zhruba 14. den vývoje raného embrya) může rozdělit za vzniku jednovaječných dvojčat, z čehož má plynout, že není individuálním organismem, nýbrž pouhým shlukem buněk.⁶ Jiní autoři předkládají poněkud vágní a nedostatečně strukturovaný argument založený na možnosti vzniku monozygotických dvojčat. Např. Bonnie Steinbock v druhém vydání své knihy *Life Before Birth* (rozšířeném právě o problematiku bioetických aspektů výzkumu kmenových buněk) říká, že možnost rozdělení raného embrya implikuje, že není identické s jednou jedinou lidskou bytostí, z čehož posléze vyvozuje, že rané lidské embryo není individuální instancí lidského živočicha, individuálního lidského organismu.⁷

⁵ Jak však podotýká analytický filosof David S. Oderberg, shoda – i poměrně široká – neznamená ještě *ipso facto* pravdu. Autor je přesvědčený, že pokud jde o metafyziku a etiku, je dominantní názor mezi bioetiky jednoduše chybný (srov. [44]).

⁶ Srov. např. s [24], [66], [56]. Podobného názoru je i známý britský filosof Anthony Kenny. Od Kennyho – profesionálního filosofa – bychom čekali důkladnější práci s argumenty (srov. [29]). Mnoho bioetiků s teistickým zázemím se odvolává na práci katolické filosofky G. E. M. Anscombeové *Were You a Zygote*, kterou lze nalézt v [1].

⁷ *Some people think that the answer is obvious, a matter of plain biological fact: the human organism begins at fertilization or conception. Let us call this "the conception view". However, the conception view runs up against what is known as "the twinning problem". As noted in Chapter 2, until the formation of the primitive streak at around the fourteenth day postconception, twinning (the division of the embryo into two or more distinct embryos) is still possible. This means that in the very beginning, the embryo is not identified with one and only one human being. If the early embryo is not uniquely identified with one human being, then the claim that the blastocyst is just one stage in the life cycle of a particular human being is not obviously true. Another way to view the preimplantation embryo is as "a community of possibly different individuals held together by a gelatinous embrane." Therefore, even if one accepts the genetic humanity criterion as the correct criterion of moral standing, it does not*

Zřejmě lze Steibockové myšlenkový postup chápat následovně: lidský plod (stejně jako novorozenec, kojenec, dítě, dospívající..., kteří se z lidského plodu kontinuálním procesem vyvinou) je nepochybně individuálním lidským organismem. Říkejme mu např. *A*, novorozenci *B*, kojenci *C*, dítěti *D*... Pokud se zpětně podíváme na vývoj *D*, nemůžeme popřít, že se *D* postupně vyvinulo z *A*, *B* a *C*, přičemž mezi jednotlivými stádii vývoje platí striktní numerická identita: *D* bylo kojencem, novorozencem, plodem, jména „*A*“, „*B*“, „*C*“ a „*D*“ jsou pouze označení vývojových stádií jednoho lidského jedince. Platí však to samé pro vztah mezi raným embryem a *A* (a potažmo *B*, *C*, *D*...)? Podle americké bioetiky nikoli, právě proto, že možnost rozdělení embrya vyjadřuje radikální vývojovou diskontinuitu, jež brání prodloužení vývojové trajektorie lidské bytosti až do okamžiku oplození (syngamie). Jinými slovy, nikdo z nás (ani z biologického hlediska) nezapočal svou životní dráhu jako zygota (produkt oplození) a rané embryo, neboť vznik individuálního lidského organismu je třeba situovat do okamžiku formování primitivního proužku, odkdy je rozdělení (a zpětná fúze) embrya nemožná (srov. [45, s. 89–93]).

Velmi podobně se vyjadřuje také etik Ronald M. Green, jenž byl v roce 1994 členem *Human Embryo Research Panel* amerického Národního institutu zdraví (NIH), ustaveného za účelem poskytnutí návrhů pro federální financování výzkumu preimplantačních lidských embryí. Podle Greena nepředstavuje rané lidské embryo žádný individuální organismus, nýbrž souhrn možných různých individuí, které drží mechanicky pohromadě *zona pellucida*: pokud bychom jednotlivé buňky rozdělili a umístili do vhodného prostředí, vznikla by z nich nová embrya (srov. [23, s. 29]). Oproti předchozím argumentům se zde objevuje nový prvek: totipotence buněk tvořících rané embryo. Green v podstatě argumentuje v této linii: rané embryo není individuum, protože je shlukem totipotentních buněk (= potenciálních individuí), které drží pohromadě *zona pellucida*. Teprve v pozdějších fázích vývoje se totipotence buněk postupně ztrácí a tím zaniká i možnost vzniku nových individuí, což se završuje vytvořením primitivního proužku. Pro přehlednost se zde budeme věnovat pouze argumentu založenému na možnosti vzniku jednovaječných dvojčat a později se vrátíme i k argumentu, v němž figuruje totipotence buněk tvořících rané embryo.

1.1 Argument z možnosti vzniku jednovaječných dvojčat

Pravděpodobně nejznámějším zastáncem neindividuality raného lidského embrya je katolický bioetik Norman M. Ford, jenž ve své zajímavé publikaci *When Did I Begin?* věnuje velký prostor také vlivu řeckého filosofa Aristotela na teorie ohledně počátků lidského života [17]. Ford se domnívá, že rané lidské embryo nemůže vzhledem k možnosti rozdělení představovat individuální lidský organismus. Je přesvědčený, že poznatky moderní embryologie nás nutí přijmout fakt, že nikdo z nás nezačal svůj život jako jednobuněčná zygota, protože při prvním buněčném dělení zygota – individuální buňka – zaniká a namísto ní vznikají dvě individuální buňky, posléze čtyři atd. Všechny tyto buňky se podle Forda chovají jako samo-

follow that human blastocysts are human beings, because it is not clear that they are—yet—human organism. [59, s. 269–270]

statná a autonomní individua.⁸ Ta opět drží mechanicky pohromadě *zona pellucida* – glykoproteinový obal vajíček savců, zanikající na stádiu blastocysty. Podle amerického bioetika nelze hovořit o tom, že by *zona pellucida* byla orgánem nového organismu – lidského embrya – protože se podle něj jedná pouze o obal držící pohromadě nezávislé individuální buňky. Rané embryo se stává individuálním lidským organismem pouze v okamžiku vzniku primitivního proužku: tato událost představuje individuaci ve smyslu utvoření určitého individua, jenž se dále vyvíjí a jednoho dne spatří světlo světa.⁹

Velmi dobrý příklad argumentů založených na možnosti vzniku jednovaječných dvojčat (*twinning*)¹⁰ představuje příspěvek známého bioetika Petera Singera *Individuals, Humans and Persons: The Issue of Moral Status*, napsaný ve spolupráci s H. Kuhse.¹¹ Autoři kritizují tzv. **tezi identity** (*identity thesis*), podle níž mezi námi – dospělými lidskými jedinci – a zygotou existuje numerická identita (Singer a

⁸ *At the morula stage, it is extremely difficult to establish the presence of the sort of unity that would be required for the cluster of cells to be an actual ontological individual. There does not appear to be any strict commitment or rigid predetermination in cells from the earliest cleavages to become the inner cells (...) The relatively independent behavior of the individual cells, together with the indeterminate and uncommitted nature of their developmental potential within the cluster of cells as a whole, seems to be incompatible with the individuation of the morula itself as a distinct ontological individual.* [17, s. 148–149]

⁹ *The appearance of the primitive streak is an important landmark, indicating the position of the embryo proper with the main features of the new individual's body plan. This appears to be the stage of development when the cells of the epiblast first become organized through this primitive streak into one whole multicellular individual living human being, possessing for the first time a body axis and bilateral symmetry. Its developing cells are now integrated and subordinated to form a single heterogeneous organic body that endures with its own ontological as well as biological identity through all its subsequent stages of growth and development. A new human individual begins once the matter of the epiblastic cells become one living body, informed or actuated by a human form, life-principle or soul that arises through the creative power of God. The appearance of one primitive streak signals that only one embryo proper and human individual has been formed and begun to exist. Prior to this stage it would be pointless to speak about the presence of a true human being in an ontological sense. A human individual could scarcely exist before a definitive human body is formed. As mentioned earlier, the formation of an ontological individual with a truly human nature and rational ensoulment must coincide.* [17, s. 171–172]

¹⁰ Příčiny vzniku jednovaječných (monozygotických) dvojčat (*monozygotic twins*) nejsou dostatečně dobře prozkoumány. K rozdělení může dojít: **1)** Na dvoubuněčném až osmbuněčném stádiu; embrya mají vlastní plodové obaly a placentu, označují se jako diamniotická a dichoriální dvojčata (zhruba 34 % případů). **2)** Rozdělením trofoblastu na stádiu blastocysty; embrya mají společné choriion a placentu, vlastní amnia, označují se jako monochoriální a diamniotická (zhruba 65 % dvojčat). **3)** Velmi zřídka dochází k rozdělení zárodečného terčíku; embrya mají společné amnion, choriion a placentu, označují se jako monoamniotická a monochoriální dvojčata (zhruba 1 % případů).

¹¹ Autoři praví: *Navzdory častému přesvědčení nepodporují vědecké poznatky názor, že oplodnění představuje událost, při níž vzniká určité, identifikovatelné individuum.* [55, s. 66] Základní rysy argumentace Singer předkládá i ve druhém a třetím vydání své hlavní publikace *Practical Ethics*. Ve třetím vydání se Singer zmiňuje o kritice své pozice z pera analytického metafyzika Davida S. Oderberga, marně bychom se těšili, že se s ní skutečně kriticky vyrovná. Ve skutečnosti zřejmě vůbec nepochopil základní Oderbergovu tezi.

Kuhse hovoří o numerické kontinuitě, což může být poněkud zavádějící).¹² Moderní věda podle nich tuto představu nepodporuje, přesněji řečeno, nepodporuje představu, že výsledkem procesu oplození je **identifikovatelný** (*identifiable*), individuální lidský jedinec. Představme si následující scénář: výsledkem pohlavního spojení muže a ženy je jednobuněčná zygota, řekněme jí třeba Tomáš. Zygota se velmi brzy po svém vzniku začíná dělit za vzniku menších buněk uzavřených v *zona pellucida*. Řekněme, že třeba osmý den po oplození se rané embryo rozdělí na dvě kvalitativně identická raná embrya, prostorově do značné míry kontinuální s původním embryem (jedná se o symetrický proces). Označme si obě vzniklá embrya jako Martina a Karla. Ani o jednom z nově vzniklých embryí nelze podle Singera a Kuhse tvrdit, že jsou numericky kontinuální s Tomášem: nelze říci, že Martin je numericky kontinuální (= identický) s Tomášem, ani že je s Tomášem numericky kontinuální Karel. A oba dva to být nemohou, protože pokud je *a* identické s *b*, *a* je identické s *c*, potom musí být *b* totožné s *c*; Martin ale není Karel.¹³ Můžeme se s tímto scénářem vyrovnat tvrzením, že Tomáš osmý den zanikl (zemřel) a dal svou smrtí život Martinovi a Karlovi? Podle autorů ne, neboť: pokud Tomáš zemřel, jak je možné, že nezanechal žádné tělesné pozůstatky (*earthlyremains*)?

Singer a Kuhse se sice odvolávají na vědecké poznatky, jejich teze je však ve skutečnosti tezí filosofickou (metafyzickou), přesněji řečeno, jedná se o odvození všeobecného metafyzického tvrzení z dostupných empirických vědeckých faktů. Autoři neříkají: některá raná embrya se rozdělí na dvě jiná embrya, takže nemohou být individuálními jedinci. Pokud by tomu tak bylo, potom by argumentace ztrácela svůj zamýšlený univerzální dopad: embryo-destruktivní výzkum by byl eticky dovolený pouze v případě embryí, která se rozdělí. A protože nevíme, která ze vzniklých embryí se rozdělí, nevěděli bychom ani, která lze k výzkumu použít. Z možnosti vzniku identických dvojčat proto odvozují univerzální tvrzení: žádné rané (lidské) embryo není identifikovatelné individuum, protože – *a fortiori* – není lidskou osobou obdařenou základními právy včetně práva na život a tělesnou integritu. Celý myšlenkový postup můžeme shrnout do následujícího argumentu:

1. Žádné embryo není (identifikovatelné) individuum do okamžiku založení primitivního proužku.
2. Experimenty s embryi jsou nepřipustné od okamžiku, kdy jsou (identifikovatelnými) individui.
3. Až do okamžiku založení primitivního proužku je možné s embryi nakládat jako s experimentálním materiálem.

¹² Numerickou kontinuitu nelze identifikovat s vývojovou kontinuitou chápanou jako časoprostorová kontinuita: např. kus mramoru je časoprostorově kontinuální se sochou Platóna, jež z něj byla sochařem vytvořena, to však neznamená, že by socha byla numericky kontinuální (= identická) s kusem mramoru. Podobně jsou spermie a vajíčko časoprostorově kontinuální se zygotou, nejsou s ní ale identické.

¹³ Tento problematický scénář nastává tehdy, když jsou splněny následující tři podmínky: **1)** objekt *a* se rozdělí na dva (či více) kvalitativně identických objektů *b*, *c*, ..., **2)** mezi *a* a *b*, *c*, ... existuje časoprostorová kontinuita, **3)** *b*, *c*, ... jsou kvalitativně identické s *a* do té míry, že všechny objekty *b*, *c*, ... jsou stejně dobrými kandidáty na numerickou kontinuitu s *a* (srov. [43, s. 268]).

Tento argument je však typické *non sequitur*. Co vlastně možnost rozdělení raných embryí dokazuje? Vrátime-li se k původnímu scénáři, můžeme nepochybně souhlasit se Singerem a Kuhse (a dalšími citovanými autory), že Martin a Karel nejsou numericky identičtí s Tomášem, z čehož bezprostředně vyplývá, že jejich život nezačal oplozením, ale jinou biologickou událostí: rozdělením původního raného embrya. Z biologie známe nespočetně příkladů podobných událostí, které – všimněme si dobře – nezahrnují nutnost, aby zanikající organismus zanechal tělesné pozůstatky. Proč by rané embryo muselo být výjimkou?

Představme si, že embryo *a* se rozdělí na dvě identická dvojčata *b* a *c*. Vyplývá z toho univerzální tvrzení, že *a* před rozdělením nebylo individuem? Je velmi obtížné zjistit, proč by tomu tak podle Singera a Kuhse mělo být: koneckonců, sami připouštějí, že produktem oplození je nový, geneticky jedinečný objekt (*entity*). Musíme si uvědomit, že obsah pojmu „individuum“ nezahrnuje „nedělitelný“; **individuum je počítatelnou instancí nějakého druhu (která sama nemá instance)**. Např. Platón a Aristotelés jsou počítatelné instance druhu „člověk“ – oba je lze identifikovat, odlišit od sebe, spočítat (Platón je jeden, Aristotelés je jeden, Platón a Aristotelés jsou dva jedinci), lze dokonce určit kritéria jejich persistence (přetrvávání) v čase, díky nimž můžeme říci, že Platón v čase t_1 je ten samý Platón jako v čase t_2 , stejná individuální instance druhu „člověk“. Totéž lze nepochybně říci o embryu *a* (jedná se o instanci druhu „lidské embryo“) a o embryích *b* a *c* (jedná se o dvě individuální instance druhu „lidské embryo“).

Singer a Kuhse hovoří o identifikovatelném individuu; dokud přetrvává možnost vzniku jednovaječných dvojčat, nepředstavuje rané embryo podle jejich názoru identifikovatelné individuum. David S. Oderberg poznamenává, že právě zde si oba autoři (vědomě? nevědomě?) pohrávají s různými možnými významy fráze „identifikovatelné individuum“. V jednom významu může znamenat, že rané embryo, které se rozdělí na dvě monozygotická dvojčata, nelze identifikovat ani s jedním z nově vzniklých objektů. Pokud se embryo *a* rozdělí na embrya *b* a *c*, potom platí, že $a \neq b$ a $a \neq c$: *a* nelze identifikovat se žádným z budoucích embryí *b* a *c*. Zdá se, že právě v tomto smyslu svůj argument pojmají mnozí z výše uvedených autorů jako je např. B. Steinbock a A. Kenny.

Je však velmi obtížné povědět, jaké důsledky pro individualitu raného lidského embrya *a ipso facto* pro etičnost embryo-destruktivního výzkumu by tato výskytem velmi vzácná událost měla mít. Všimněme si dobře, že výrok „*a* není identifikovatelné jako budoucí embryo *b*, či budoucí embryo *c*“ neimplikuje neindividuální charakter embrya *a*, podobně jako výrok „buňka *a* (před dělením) není identifikovatelná jako budoucí buňka *b*, či budoucí buňka *c*“ neznamená, že buňka *a* by nebyla individuálním jedincem určitého druhu neboli určitou, konkrétní, individuální buňkou. Interpretujeme-li tedy frázi „identifikovatelné individuum“ ve výše uvedeném smyslu, dostaneme pravdivý výrok, jenž však nepřináší žádnou relevantní informaci ohledně individuálního charakteru **některých** lidských embryí (těch, která se rozdělí), natožpak o individualitě **všech** lidských embryí. Musíme si uvědomit, že pokud nějakému objektu přisuzujeme modální vlastnosti (*x* se **může** rozdělit), neznamená pravdivost modální atribuce aktualitu příslušné možnosti. Jablko je možné rozkrojit na dvě půlky, což znamená, že jedno jablko je potenciálně dvěma indivi-

dui; a třebaže je pravda, že jablko můžeme rozdělit na dvě části, neplyne z pravdivosti této možnosti, že by jablko již aktuálně bylo dvěma částmi. Podobně to platí v případě lidského raného embrya, jehož povaha je z vývojových důvodů taková, že jeho buňky jsou relativně nespécializované a mohou za určitých (ne zcela dobře objasněných podmínek) dát vznik dvěma individuům za současného zániku individua původního. Americký bioetik P. Lee k tomu říká:

Důvod, proč rozdělení tasemnice nevede prostě ke smrti zřejmě spočívá ve skutečnosti, že části tasemnice mají schopnost opětovné diferenciaci. Tento fakt nepochybně neznamená, že by před rozdělením tasemnice byla pouhým shlukem buněk či tkání. Znamená to pouze to, že pokud části tasemnice oddělíme od celku, mají schopnost stát se celou tasemnicí. Analogicky v raných fázích vývoje lidského embrya jsou jeho buňky relativně nespécializované, a pokud dojde k jejich oddělení (či rozdělení) a nacházejí se ve vhodném prostředí, mohou se stát úplným organismem. Tato skutečnost ale vůbec neznamená, že před tímto vnějším rozdělením by embryo namísto jednoho mnohobuněčného organismu představovalo pouhý shluk buněk. [31, s. 93]

Singer a Kuhse přecházejí od pravdivého tvrzení „*a* není identifikovatelné s žádným budoucím embryem *b*, či *c*“ k tvrzení „*a* není (identifikovatelné) individuum“ ve smyslu „*a* není individuální lidský organismus“.

Hovořili jsme o tom, že základní lidská práva přiznáváme pouze lidským osobám, přičemž nutnou podmínkou bytí osobou je individualita: každá lidská osoba je individuálním lidským organismem (naopak to podle mnoha bioetiků neplatí, tj. neplatí, že každý individuální lidský organismus je osobou). Pokud by raná lidská embrya do určité doby nebyla individuálními lidskými organismy, potom by samozřejmě *a fortiori* nebyla osobami; otázka legitimitnosti embryo-destruktivního výzkumu by byla vyřešena. Nicméně – jak jsme viděli – Singer a Kuhse (a další autoři zaujímající analogické argumentační schéma) nelegitimně odvozují neindividuální charakter **všech** raných lidských embryí (obecné metafyzické tvrzení) z faktu, že některá lidská embrya nelze identifikovat s jinými lidskými embryi. Přesněji řečeno ze skutečnosti, že ani jedno z monozygotických dvojčat není numericky identické (a tedy – v terminologii Singera a Kuhse – numericky kontinuální) s embryem, z jehož rozdělení pocházejí.

Autoři chybně pracují s modalitami: možnost dělení neznamená rozdělenost, možnost vzniku více individuí neimplikuje neexistenci původního individua. Samotné slovo „individuum“ pochází z latiny, kde ve filosofickém užití nese dvě důležité konotace: od jiných odlišná instance určitého druhu (*divisum ab alio*), charakteristická určitým stupněm jednoty (*indivisum in se*). Aktuální jednota (*indivisum in se*) však neznamená nemožnost ztráty této jednoty v různých smyslech, které mohou zahrnovat nejen relativně malé ztráty jednoty (odejmutí ruky člověku – člověk zůstává nadále individuálním jedincem druhu „člověk“), ale také takové ztráty jednoty, jež vede k zániku samotného individua za vzniku individua (individuí) jiných (strom rozřežeme na špalíky) – *corruptio unius est generatio alterius*. Jak správně podotýká David S. Oderberg, individualita lidského embrya nezávisí na tom, co embryo samotné může, či na tom, co je možné s ním učinit (srov. [42, s. 18–19]). Pouze za předpokladu, že Singer a Kuhse zatíží význam pojmu „individuum“ metafyzickou konotací *nedělitelný* (*nerozdělitelný*), *indivisibilium* namísto *indivi-*

sum, mohou snad dospět ke svému závěrečnému tvrzení o neindividuálním charakteru raného lidského embrya. Jenže cena, kterou za to budou muset zaplatit, je poměrně vysoká: je jí svérázná leibnizovská ontologie nedělitelných individuí, která neodpovídá naší každodenní zkušenosti se světem [10, s. 109–116].

Dnes se většinou autoři shodují na tom, že individuum je instance určitého druhu, kterou lze odlišit od ostatních instancí téhož druhu (a druhů jiných) a kterou lze identifikovat (např. ukázat na ní prstem) a případně i odpovědět na otázku „kolik“ (srov. podrobnou studii [22]). Např. Sókratés a Platón jsou dvě individua: dvě instance druhu „člověk“, jež dnes identifikujeme prostřednictvím jazykových deskriptů (v jejich době to bylo možné i deikticky), umíme je od sebe odlišit a umíme je i spočítat: Aristotelés je jeden (jedna instance druhu „člověk“), Platón je jeden, Aristotelés a Platón jsou dva.¹⁴ Podobně zcela nepochybně platí, že raná lidská embrya vznikající při oplození (bez ohledu na to, že některá skutečně mohou později zaniknout, nejenom v případě rozdělení na více individuí) a jsou od okamžiku svého vzniku jako jednobuněčné zygoty identifikovatelnými individuálními instancemi druhu „lidské embryo“, které tak podrobně studuje a popisuje embryologie. Dokonce i v případě, že se lidská embrya z nějakého důvodu připravují v laboratoři a první okamžiky své existence tráví v Petriho miskách, jsou to identifikovatelná a spočítatelná individua. Ostatně, na klinikách umělého oplození se dělá právě toho: raná embrya se počítají, třídí a individuální vývoj každého z nich je pečlivě sledován, aby se pro implantaci do dělohy příjemkyně vybrala embrya pro implantaci nejvhodnější.¹⁵

Vrátíme-li se k argumentu na straně 30, popíráme pravdivost první premisy.¹⁶ Singer a Kuhse jednoduše nedokázali, že by rané lidské embryo až do okamžiku založení primitivního proužku nebylo identifikovatelným individuem, protože v rámci své argumentace operují s různými významy fráze „identifikovatelné individuum“ a z nemožnosti ztotožnit (numerická identita) embrya *b*, *c* pocházející z

¹⁴ Tento pohled na individua má svůj původ v Aristotelově díle a v jeho chápání individuální substance jako čehosi určitého (τόδε τι), dnes bychom řekli instance určitého druhu jako určitý člověk (ὁ τίς ἀνθρώπος) či určitý kůň (ὁ τίς ἵππος). Srov. Aristotelés, *Kategorie*, 1b 3–5.

¹⁵ Srov. [15] (třetí vydání). Zvláště s. 166–177 představují kompletní návody na sledování a vyhodnocování vlastností raných embryí (a tedy identifikovatelných individuí) s ohledem na jejich možný transfer do dělohy.

¹⁶ Argument „z možnosti jednovaječných dvojčat“ odmítá celá řada současných autorů, z nichž můžeme jmenovat [62, s. 72–76], [28, s. 59–60]. Zajímavou interpretaci fenoménu monozygotických dvojčat podává v rámci své diskuze názorů H. Forda Jason T. Eberl v publikaci *Thomistic Principles and Bioethics*. Na základě rozsáhlého studia literatury dochází k závěru, že pokud se embryo *a* rozdělí na dvě embrya *b* a *c*, potom platí buď *a* = *b*, nebo *a* = *c*, jinými slovy, jedno z nově vzniklých embryí je numericky identické s embryem původním, nikoli však s oběma (srov. [14, s. 31–40]).

rozdělení (*twinning*) embrya *a*, s embryem *a*, **nelegitimně** odvozují neindividuální charakter *a*.¹⁷

1.2 Argument z totipotentnosti buněk raného embrya

Singer a Kuhse přicházejí s další námitkou, která se v literatuře objevuje poměrně často a můžeme ji říkat „argument založený na totipotentnosti buněk raného embrya“. Např. Barry Smith a Berit Brogaard říkají:

Buňky udržuje pohromadě tenká membrána (*zona pellucida*), pocházející z vaječné buňky před oplozením, mezi buňkami však neexistují žádné kauzální vztahy, takže tvoří pouhou masu separovaných těles, jež k sobě lnou pouze díky lepkavým povrchům a mají v tomto okamžiku pouze schopnost dělení (nerostou ani nekomunikují). [58, s. 53]¹⁸

Podobně hovoří Singer a Kuhse: rané embryo do stádia osmi buněk podle nich nemůže být individuálním příslušníkem *Homo sapiens*, protože ve skutečnosti představuje pouhý shluk totipotentních buněk. Pokud některou z buněk vyjmeme z oblasti *zona pellucida*, vyvine se z ní nové lidské embryo. Opět však není jasné, jak by fakt totipotence buněk tvořících rané lidské embryo do stádia osmi buněk měl dokazovat, že rané embryo není individuálním lidským organismem – možnost není aktualizace a z možnosti oddělení buněk od organismu a jejich růstu do podoby nového lidského organismu jednoduše neplyne, že původní organismus není aktuální jednotou.

Singer a Kuhse si pokládají velmi sugestivní otázku: řekněme, že máme před sebou velmi rané embryo sestávající ze čtyř buněk uzavřených mechanicky v prostoru ohraničeném *zona pellucida*. Můžeme dát embryu např. jméno Tomáš. Nyní z něho odebereme tři buňky a ponecháme jen jednu zbývající, která se bude dále dělit a nakonec z ní bude embryo, fétus, novorozeně – bude to Tomáš? A co když namísto původně ponechané buňky zůstane v *zona pellucida* jiná buňka, z níž se postupně stane embryo, fétus a novorozeně – bude to stále Tomáš?

Tyto a podobné otázky mají smysl pouze tehdy, když předpokládají, co mají dokazovat, totiž to, že rané lidské embryo není organismem, ale pouhým shlukem individuálních totipotentních buněk. Zamysleme se nad následující analogickou situací: máme rostlinu – řekněme jí *P* – která roste v květináči za oknem. Pro jedno-

¹⁷ Podobně nejasně se Singer vyjadřuje ve třetím vydání své *Praktické etiky*. Hovoří o tom, že rané embryo se může rozdělit na identická dvojčata, z čehož podle něj plynou problémy pro zastánce teze, podle níž naše existence je kontinuálním procesem započatým při oplození. Autor opět chybně identifikuje pozici, kterou chce kritizovat: odpůrci embryo-destruktivního výzkumu totiž neříkají, že každý lidský jedinec vznikl při oplození a je numericky kontinuální s jednobuněčnou zygotou. Ve skutečnosti tvrdí, že většina z lidských bytostí vznikla při oplození, zatímco určité – třebaže početně malé – množství lidí vzniklo v rámci jiného biologického procesu.

¹⁸ Jak však připomíná doc. Petr Hach, není to tak docela pravda – již na stadiu 4 buněk je možné vidět polaritu buněk – 2 animální a 2 vegetativní; pokud se rozdělí animální od vegetativních, vývoj není možný; pokud po jedné od každého typu, vyvíjejí se celá embrya, pokud se oddělí jediná buňka, vyvinou se 2 intaktní embrya.

duchost předpokládáme, že z P lze udělat přesně čtyři řízky (řízky obsahují kmenové buňky, takže se z nich ve vhodném prostředí vyvine klon původní rostliny) P_1 , ..., P_4 . Znamená to, že je P pouhým shlukem čtyř řízků P_1 , ..., P_4 ? Samozřejmě neznamená, protože možnost není aktualita, z pouhé možnosti rozdělit rostlinu P na jednotlivé totipotentní řízky (totipotentní v tom smyslu, že se z nich vyvine celá rostlina) neplyne, že P je aktuálně rozdělena na řízky P_1 , ..., P_4 . Nyní si představme, že z rostliny P oddělíme tři řízky P_1 , ..., P_3 a řízek P_4 ponecháme v květináči (analogicky ponechání jedné buňky v prostoru *zona pellucida*): je původní rostlina P identická s posledním řízkem P_4 ? Tato otázka by měla smysl pouze tehdy, kdyby rostlina P nebyla individuem, ale shlukem čtyř aktuálních individuí P_1 , ..., P_4 : potom bychom se mohli ptát, které z těchto individuí je numericky kontinuální s rostlinou původní. Řízky P_1 , ..., P_4 však aktuální individua nejsou, představují čtyři možnosti – zatím neaktuální – jak rozdělit původní rostlinu P . A pokud rostlinu P rozdělíme na čtyři díly, je zcela legitimní předpokládat, že P zaniká za vzniku čtyř nových aktuálních individuí P_1 , ..., P_4 , z nichž ani jedno není s původní rostlinou totožné. Zcela obdobně můžeme uvažovat o raném embryu: pokud ze čtyřbuněčného embrya odebereme tři buňky, můžeme o celém procesu uvažovat jako o zániku původního organismu za současného vzniku čtyř nových individuálních totipotentních buněk, z nichž ani jedna není numericky identická s individuem původním.

Scénář předkládaný Kuhse a Singerem či popis prvních fází vývoje raného lidského embrya z pera Smithe a Brogaarda zaměřují dvě důležité skutečnosti: vývoj raného embrya jako organismu a schopnost jeho buněk reagovat na změny prostředí změnou svého vývojového potenciálu (buňky raného embrya jsou vysoce plastické). Vědecké poznatky moderní embryologie poměrně přesvědčivě dokazují, že rané lidské embryo od prvních momentů své existence „jedná“ jako organismus: probíhají v něm přesně časoprostorově koordinované genetické a molekulární procesy nezbytně nutné pro postupný rozvoj a diferenciaci buněk embrya. Některé experimentální poznatky naznačují, že dokonce již na dvoubuněčném stádiu má každá z buněk odlišnou vývojovou trajektorii,¹⁹ na čtyřbuněčném stádiu existují jasné molekulární a vývojové rozdíly mezi buňkami, jež se výrazně prohlubují na stádiu osmbuněčném a zakládají samotnou možnost dalšího vývoje raného embrya – kompakce a následného vzniku vnější buněčné hmoty (trobloblastu) a embryoblastu. Jednotlivé buňky se v rámci vyvíjejícího se embrya chovají jako buňky rozvíjejícího se organismu, nikoli jako pouhý shluk individuálních buněk, držených pohromadě toliko mechanicky v prostoru vymezeném *zona pellucida*.

Zdá se, že žádná z tradičně uváděných námitek ve skutečnosti nepochybně individuální charakter raných lidských embryí chápaných jako velmi časně organismy lidského druhu. V jedné věci však mají Singer, Kuhse a další autoři zcela nepochybně pravdu: výrok „každý lidský jedinec započal svou životní dráhu na konci procesu syngamie jako jednobuněčná zygota“ není pravdivý a v tomto smyslu není pravdivá ani tzv. teze identity ve významu, jenž jí Kuhse a Singer dávají. Je však velmi obtížné pochopit, jaký relevantní bioetický význam by tento závěr mohl mít, protože individualita lidského embrya zpochybněna není: drtivá většina lidských bytostí vznikla při syngamii, některé vznikají později v rámci procesu rozdělení

¹⁹ Srov. [12] (včetně citované literatury) a [11].

raného lidského embrya, některé další budou moci vznikat i při dalších procesech jako je např. klonování. Můžeme proto společně s Davidem S. Oderbergem definovat **početí jako proces, jehož výsledkem je vznik nového organismu s jasně určenou vývojovou trajektorií, přičemž biologická realizace procesu početí může být různá**: oplození, rozdělení existujícího embrya, či třeba klonování. Každý lidský organismus vznikl při početí jako individuální organismus lidského druhu sledující druhově specifické genetické a molekulární procesy vedoucí k postupné diferenciaci buněk a tkání za vzniku embrya, jeho tkání, struktur a jejich dalšího vývoje popsáno v učebnicích lékařské embryologie (srov. [43, s. 266]).

V této části práce jsme hovořili o individualitě raného lidského embrya a pokusili jsme se co nejlépe představit základní strukturu základních argumentačních strategií tuto individualitu popírajících. Následující řádky jsme věnovali podrobnému rozboru těchto argumentů a snaze o odhalení slabých míst, které odhalují jejich nekonkluzivnost: žádný z nich nedokazuje, že rané lidské embryo není individuálním organismem lidského druhu, postupně rozvíjejícím imanentní vývojový plán prostřednictvím pečlivě načasovaného a globálně koordinovaného sledu molekulárně biologických a dalších procesů. Než přejdeme k druhé části naší práce, pokusíme se o stručnou biologickou definici lidského embrya. Nejedná se o jednoduchý úkol, neboť život je kontinuální proces a živé organismy se nacházejí v různých úrovních organizace, od jednobuněčných organismů (zygota je jednobuněčným organismem) až po složité mnohobuněčné živé systémy. Můžeme však říci, že lidské embryo představuje diskretní, živý biologický organismus s lidským genomem, pro nějž platí [11, s. 211–235]:

1. vznikl při početí (oplození, vznik jednovaječných dvojčat, klonování apod.);
2. početí představuje nejen okamžik vzniku nového organismu (z živých buněk), ale také zahájení vývojových procesů na úrovni organismu (*organismal*), tj. procesů, jež mají vývojový potenciál pro překročení stádia formace vnitřní buněčné masy a trofektodermu a postupnému, globálně koordinovanému vzniku všech buněk, tkání a orgánů vznikajícího organismu;
3. není starší osmi týdnů (od devátého týdne již nehovoříme o embryu, ale o plodu).

Stručný komentář vyžaduje pouze druhý bod naší definice. Na povahu organismů usuzujeme podle toho, jak se chovají, jaké procesy v nich probíhají, jaké vývojové procesy mohou podstupovat a jaké obvykle podstupují vzhledem k tomu, jakého druhu organismu jsou, apod. (*agere sequitur esse*). V případě raného lidského embrya se může stát, že se v nejčasnějších okamžicích své existence „chová“ jako vyvíjející se rané lidské embryo, třebaže se později ukáže, že se jedná o něco jiného, např. o kompletní hydatiformní molu, jež vzniká tehdy, je-li prázdné (enukleované) vajíčko oplozeno jednou spermií, jež se duplikuje, případně dvěma spermii. Kompletní mola nepřestává lidské embryo a není schopna dojít do stádia vzniku vnitřní buněčné masy a trofoblastu [2]. Proto je v definici zavedena podmínka, že útvar vzniklý oplozením musí mít vývojový potenciál k diferenciaci vnitřní buněčné masy a trofoblastu, čímž se samozřejmě nevylučuje, že lidské embryo v pozdějších fázích svého vývoje může projevit nějaké vývojové defekty.

2 JE LIDSKÉ EMBRYO OSOBOU?

V předchozí kapitole jsme se věnovali problému, v současné bioetické diskuzi úzce spojeného s etikou – legitimností – embryo-destruktivního výzkumu, zda jsou raná lidská embrya individuálními příslušníky lidského druhu. Podrobně jsme analyzovali nejčastější námitky proti individualitě lidského embrya – argumenty založené na možnosti vzniku jednovaječných dvojčat a na totipotenci buněk tvořících raná embrya – a došli jsme k závěru, že nejsou přesvědčivé, protože operují s neodpovídajícím pojmem individua. Argumentace se však nemůže zastavit u příslušnosti raných embryí do množiny lidských organismů, neboť – jak se ostatně zastánci obou názorových táborů shodnou – lidská práva včetně základního práva na život se nezakládají na naší příslušnosti do biologického druhu *Homo sapiens*. Právě Peter Singer, jehož názory jsme analyzovali v předchozí kapitole, dlouhodobě a konzistentně obhajuje názor, že tzv. speciesismus (*speciesism*) představuje eticky neoprávněnou preferenci příslušníků vlastního biologického druhu oproti příslušníkům druhů ostatních. Proto také může tvrdit, že i kdyby byla naše kritika z předchozí kapitoly oprávněná, přesto by nedokazovala, že raná embrya mají právo na život, protože sylogismus:

1. Každá lidská bytost má právo na život
2. Každé lidské embryo je lidská bytost
3. Tudíž: každé lidské embryo má právo na život

má neplatnou (nepravdivou) první premisu: ze skutečnosti, že x náleží do biologického druhu F nelze usuzovat, že x má práva $P_1, \dots, P_n$.

Jestliže se však práva nezakládají na skutečnosti, že jsme všichni lidské bytosti (ve smyslu: příslušníky druhu *Homo sapiens*, organismy určitého druhu), na čem jiném se zakládají? Odpověď je zcela jednoznačná jak pro zastánce, tak i pro odpůrce embryo-destruktivního výzkumu (a potažmo práva na interrupce): práva $P_1, \dots, P_n$ bytosti x se zakládají na jejím bytí osobou. Zde však shoda končí, protože někteří autoři se domnívají, že množina O všech osob zahrnuje pouze a jen všechny lidské bytosti, jiní naopak tvrdí, že množina lidských bytostí L a množina osob se nepřekrývají, přičemž se před námi otevírá vícero možností. Někteří filosofové jsou přesvědčeni, že množina osob O má jako vlastní podmnožinu množinu L a zahrnuje i další prvky: inteligentní mimozemšťany, pokud existují, či třeba Boha, pokud existuje. Další autoři naopak tvrdí, že množina L a množina O mají neprázdný průnik (sdílejí nějaké společné prvky, tj. některé lidské bytosti jsou zároveň osobami), přičemž množina O zahrnuje i jiné pozemské tvory jako jsou někteří živočichové. Mnozí současní bioetikové se navíc domnívají, že množina lidských bytostí a množina osob mění dynamicky svůj průnik v tom smyslu, že některé lidské bytosti (lidští živočichové) se v průběhu své existence osobami teprve stávají a mohou v dalších, zejména pozdějších fázích svého vývoje, osobami přestat být: raná embrya podle nich nejsou osoby v eticky relevantním smyslu a např. lidé v ireverzibilním vegetativním stavu také ne.

Teoretickým základem této plurality názorů je dvojitý chápání osoby (a s ním úzce spojeného morálního statusu) (srov. [28, s. 42]: jedno můžeme označovat jako on-

tologické, to druhé potom jako funkcionální. V rámci prvního přístupu se osoba definuje prostřednictvím metafyzického pojmu přirozenosti jako individuální bytost určitého druhu, s čímž jsou spojené i vlastnosti a operace (činnosti) pro tento druh typické. Lidská osoba se v rámci tohoto přístupu vymezuje jako individuum rozumové přirozenosti, což implikuje i určité fyzické a mentální vlastnosti, typicky spojované s jedinci tohoto druhu: např. schopnost vědomí sebe sama, určité minimální teoretické (poznání) a praktické racionality apod. Tyto typické schopnosti (aktivní potenciality) jsou dvojího druhu: prvního a druhého řádu. Schopnost vědomí sebe sama, vlastní identity a vývojové kontinuity (persistence v čase) je potencií prvního řádu: žádný člověk (lidská osoba) si není nepřetržitě vědomý své kontinuity (např. když spí), nicméně může tuto schopnost aktualizovat (po probuzení). Schopnost P_1 , která spočívá v bezprostřední možnosti aktualizovat určitou činnost (myšlenkovou či fyzickou) A , označujeme jako schopnost prvního řádu: patří sem třeba schopnost přijímat potravu, schopnost zvednout se z křesla, schopnost vědomí sebe sama a mnohé další. Naproti tomu schopnost P_2 , jež spočívá ve schopnosti (postupně) aktualizovat nějakou schopnost prvního řádu P_1 , označujeme jako schopnost (potenci) druhého řádu. Všimněme si dobře ontologického řádu závislosti: určitá aktuálně prováděná (aktualizovaná) činnost A závisí na aktualizaci příslušné potence prvního řádu P_1 , jež se zase závislá na aktualizaci odpovídající potence druhého řádu P_2 .

Funkcionální chápání osoby – jež v současné bioetické diskuzi převládá – teoreticky vychází z filosofie Johna Locka a definuje osobu v termínech určitých aktuálních schopností, přičemž se autoři zcela zásadně neshodují ani na tom, které schopnosti do definičního vymezení osoby patří, ani na tom, kdy se aktualizují v takové míře, abychom mohli tvrdit, že určité individuum již osobou je, zatímco jiné (zatím či již) osobou není. Zatímco podle prvního přístupu lze tvrdit, že individuum x je osobou O na základě faktu, že x spadá pod určitý druh (např. druh *lidská bytost*), podle druhé teorie osoby lze říci, že x je O pouze tehdy, pokud je x aktuálně schopné určitých funkcí (činností).

Ontologické chápání osoby je inkluzivní v následujícím smyslu: pro každé x , které spadá pod příslušný druh F (lidská bytost) platí, že x je O , jinými slovy každá lidská bytost (každý lidský živočich) je osobou.²⁰ Funkcionální pojetí je naproti tomu exkluzivní: neplatí, že pro každé x , které spadá pod příslušný druh F (lidská bytost) platí, že x je O , neboli některá x , která jsou F , nejsou O . Příkladem lidských bytostí, jež podle některých moderních autorů nepředstavují osoby, jsou např. lidská embrya, fěty, novorozenci, lidé s vážnými kognitivními poruchami či jedinci v ireverzibilním vegetativním stavu.²¹

Významným příkladem zastánců funkcionálního pojetí osoby jsou M. Tooley a samozřejmě P. Singer.²² Tooley předkládá následující definici osoby (v níž je zahrnuté i úzké propojení s bytím osobou a právem na život):

²⁰ Všimněme si dobře, že to nevylučuje teoretickou možnost, že množina osob není totožná s množinou lidských bytostí, jinými slovy, že množina lidských bytostí je vlastní podmnožinou množiny osob.

²¹ Srov. velmi zajímavé bioetické důsledky tohoto pojetí v [54].

²² Nejsostifikovanějším zastáncem této koncepce osoby v současné bioetické diskuzi je D. Boonin [7].

Určitý organismus má vážné právo na život pouze za předpokladu, že má pojetí sebe samého jako kontinuálního subjektu zkušeností a dalších mentálních stavů a přesvědčení, díky nimž je tímto kontinuálním subjektem. [63, s. 24]

Singerova definice osoby se pohybuje ve stejné ideové linii:

[Osoba je] bytost s vědomím vlastní existence a se schopností mít přání a plány ohledně budoucnosti. [57, s. 218]

Obě dvě definice velmi dobře vyjadřují základní myšlenku funkcionálního pojetí osoby, neboť v nich nenajdeme odkaz na příslušnost k nějakému druhu: určitá bytost x (organismus) je osobou pouze tehdy, pokud splňuje několik funkcionálních vymezení, jmenovitě **1)** schopnost vědomí sebe sama S_1 , **2)** v prostoru a čase S_2 , **3)** schopnost mít přání S_3 a **4)** plány ohledně budoucnosti S_4 . Můžeme říci, že x je osobou O tehdy, pokud jsou splněny podmínky $S_1, \dots, S_4$:

$$x \text{ je } O =_{\text{def}} \text{ splňuje } S_1 \wedge S_2 \wedge S_3 \wedge S_4.^{23}$$

Je poměrně evidentní, že celá řada lidských bytostí tyto definiční znaky nesplňuje, z čehož bezprostředně vyplývají dva důsledky: nelze o nich hovořit jako o osobách, pročež jim nemusíme přiznat ani práva, která bytí osobou zakládá, včetně práva na život. Zatímco některé etické důsledky této koncepce osoby přijímá naše společnost bez větších problémů – máme na mysli např. legitimnost interrupcí, embryo-destruktivního výzkumu či mozkovou definici smrti – jiné nepřestávají vzbuzovat silné emoce, třebaže představují pouze její zamýšlené logické vyústění. Mnozí autoři kráčející ve šlépějích P. Singera a M. Tooleye obhajují infanticidu z různých důvodů – protože předpokládaná kvalita života novorozence není nijak slibná (srov. [30]), protože sociální, ekonomická či psychologická situace rodiny není dobrá (srov. [21]), protože orgány opuštěného novorozence mohou posloužit jiným dětem, které jejich rodina miluje a stojí o ně (srov. [40]). A zatímco filosofové jako A. Kenny hovoří o infanticidě jako o hrozném činu a upozorňuje, že její přípustnost by měla být důvodem k přehodnocení příslušné teorie (říká, jinými slovy, že teorie ospravedlňující jak interrupce, tak i infanticidu by měla být opuštěna), Singer se domnívá, že nepřijatelnost infanticidy je reliktem křesťanské – partikulární, nikoli univerzální – etiky.

Na závěr tohoto úvodu uděláme několik stručných terminologických poznámek. Sortálním pojmem (termínem), ve zkratce sortálem, budeme rozumět pojem (jazykový výraz) označující určitou třídu (určitý druh) individuí, jež pod daný sortál spadají; příkladem může mohou být sortály *člověk*, *lidská bytost*, *osoba*, *lidský živočich* apod. Pro sortály je charakteristické, že s nimi spojujeme určitá kritéria individuace a identity, díky nimž uživatelé jazyka mohou identifikovat individua pod sortál spadající, mohou je spočítat, odlišit od sebe a od individuí jiných sortálů a

²³ Symbol „ $\wedge$ “ čtème jako spojku „a“ (srov. rovněž [28, s. 27–37]).

mají k dispozici rovněž určitá kritéria persistence (přetrvávání v čase).²⁴ Kritéria identity jsou sémantické a metafyzické povahy (*metaphysical-cum-semantic*), vyjasňují nejenom význam sortálních pojmů, ale vyjadřují určitým způsobem také metafyzickou povahu objektů spadajících pod daný sortál.

Podívejme se na jeden jednoduchý příklad ze současné matematiky (kritéria identity pro abstraktní – matematické – objekty jsou ze své povahy jednodušší a proto vhodnější pro ilustrativní účely): dvě množiny x a y jsou identické tehdy a jedině tehdy, pokud x a y mají tytéž prvky. Kritérium přispívá k sémantice pojmu „množina“, přináší kritérium identifikace a „počítání“ množin (množiny $\{a, b\}$ a $\{b, a\}$ jsou identické, množiny $\{a, b\}$ a $\{a, b, c\}$ identické nejsou – jsou to dvě množiny), vyjadřuje se také ke kritériím persistence množin: pokud by množina $\{a, b\}$ ztratila libovolný prvek, potom by jako konkrétní množina zanikla. Filosofický diskurz v termínech sortálních pojmů umožňuje klasifikaci změn, skrze něž mohou individua spadající pod příslušný sortál procházet, na změny malé (tradičně zvané akcidentální) a velké (tradičně substanciální). Pokud nějaký objekt x spadající pod sortál F prochází takovými změnami, při nichž stále platí predikace „ x je F “ (tj. x v průběhu všech změn stále spadá pod sortál F), potom hovoříme o malých změnách, při nichž se sice x reálně pozměňuje, neztrácí však svou základní identitu (tradičně se hovoří o individuální esenci).

Např. kůň Mirisk spadá pod sortál „kůň“. V průběhu svého života prochází mnoha změnami: z hříběte se stal dospělý kůň, změnila se barva jeho srsti, jeho hmotnost se mění periodicky, mění se ve výcviku jeho povaha, získává nové dovednosti a kondici, vyhrává dostihy, přesto však ve všech těchto změnách zůstává individuem spadajícím pod sortál „kůň“, v průběhu jeho života je o něm pravdivá predikace „Mirisk je kůň“, jinými slovy: persistuje v čase jako individuální instance svého druhu. Mohou však nastat změny natolik závažné (velké), díky nimž Mirisk může ztratit svou tělesnou integritu, zahynout a postupně se rozložit na mnoho jiných látek. Se sortálem „kůň“ tedy spojujeme jak kritéria, díky nimž všichni kompetentní uživatelé českého jazyka mohou identifikovat jednotlivé koňské jedince, odlišit je od sebe v rámci druhu a vůči jedincům jiných druhů, spočítat je, tak i kritéria, určující že jednotliví koně persistují v čase jakožto koně.

Ve shodě se Strawsonem budeme říkat pojmům, vyjadřujícím (esenciální) identitu pod ně spadajícím individuí, pojmy sortální, zatímco pojmům, které nevyjadřují esenciální identitu, nýbrž určité vlastnosti, které mohou individua přijmout a také jich pozbyt, aniž by přestaly být individuí svého druhu, budeme říkat pojmy charakterizující.²⁵ Pojmy „kůň“, „člověk“, „lidský živočich“ apod. jsou pojmy sortální (pokud x přestane být koněm, tak zaniká), pojmy „hnědý“, „vyvčvičený“, „moudrý“,

²⁴ Tyto a následující pojmy mají ve filosofii dlouholetou tradici sahající až k Aristotelovi (k tomu srov. [5]), obnovenou s typickou pojmovou precizností moderní analytické filosofie mnoha současnými analytickými metafyziky, z nichž můžeme jako nejdůležitější díla, ve kterých může čtenář nalézt další informace, citovat především [60] (autor rozlišuje sortální a charakterizující univerzálie); [68]; zvláště významným současným metafyzikem je E. J. Lowe, např. [36], [34] (první kapitoly knihy představují velmi přístupný úvod do problematiky současné analytické metafyziky).

²⁵ Nebudeme naše úvahy zatěžovat dalšími užitečnými, pro naše účely však postradatelnými pojmy a distinkcemi. Zájemce můžeme odkázat na literaturu uvedenou v předchozí poznámce.

„vysoký x metrů“, „znající Platónovu filosofii“ jsou pojmy charakterizující (pokud x přestane být červený, neznamená to nutně, že zaniká: jablko v průběhu zrání mění barvu, přesto však v průběhu této kvalitativní změny zůstává jablkem).

Pro naši diskuzi je velmi důležité přesvědčení současných metafyziků, že pokud se dvěma sortálními pojmy spojujeme různá kritéria identity a persistence, nemohou být individua pod tyto sortály spadající numericky identická. Jestliže se sortálem F^I spojujeme kritéria identity F^I_ψ a se sortálem F^2 kritéria identity F^2_χ , a současně platí $F^I_\psi \neq F^2_\chi$, potom pro všechna x spadající pod F^I a všechna y spadající pod F^2 platí $x \neq y$.

Podívejme se na jeden velmi často uváděný příklad: předpokládejme, že na podstavci stojí bronzová socha bohyně Athény, řekněme ji prostě Athéna. Kolik se na podstavci nachází objektů? Zcela samozřejměmou se jeví odpověď: jeden – socha Athény. Jenže na podstavci není pouze socha Athény, ale také kus bronzu (řekněme mu Kus), jenž má v době, kdy Athéna existuje, tvar sochy bohyně Athény. Pokud jsou Kus a Athéna numericky identičtí, potom na podstavci skutečně stojí pouze jeden jediný objekt. Můžeme však klást striktní numerickou identitu mezi Kus a Athénu? A jaká kritéria mohou tento problém rozhodnout? Mnozí současní autoři se domnívají, že na podstavci se ve skutečnosti nenachází jeden objekt, nýbrž objekty dva: Kus (kus bronzu ve tvaru sochy Athény) a Athéna (bronzová socha bohyně Athény). Důvod leží ve skutečnosti, že Kus a Athéna mají jiná kritéria identity a persistence, protože je nelze ztotožňovat. Jestliže totiž Athénu roztavíme a uděláme z bronzu jiný objekt, potom Athéna evidentně zanikne, zatímco Kus bude dál existovat (persistovat v čase), třebaže o něm budou pravdivé jiné charakterizující pojmy.²⁶

Nebudeme se pouštět do dalších diskuzí ohledně složitě problematiky kompozice a identity materiálních objektů, výše uvedený příklad slouží pouze jako konkrétní ukázka aplikace kritérií identity a persistence spojených se sortálními pojmy, která má bezprostřední vztah k našemu tématu. Drtivá většina dnešních autorů se totiž domnívá, že rovněž sortály „osoba“ a „člověk“ („lidský živočich“) vyjadřují rozdílná kritéria identity, a proto je nelze ztotožňovat. Pokud však nelze klást numerickou identitu mezi osobu a lidskou bytost, potom z toho vyplývá, že lidské bytosti nemusejí být ve všech fázích své existence současně osobami: například raná embrya, fěty a (podle některých autorů) ani novorozenci osobami nejsou.

2.1 Psychologický přístup

Vyjděme z následujícího bioeticky relevantního problému: všichni autoři souhlasí s tím, že dospělý lidský jedinec představuje paradigma lidské osoby, což rovněž implikuje, že nese morální status, jenž je zdrojem a základem základních, nezczizitel-

²⁶ Problém identity materiálních objektů a možnosti časoprostorové koexistence více objektů je jedním ze široce diskutovaných témat současné analytické metafyziky. Mnozí autoři souhlasí s tím, že Athéna a Kus jsou dva objekty, liší se v řešení otázky jejich vzájemného vztahu. Zájemci mohou konzultovat např. následující literaturu: [64]; [25]. Velmi dobrý přehled současných teorií materiální kompozice s návrhem řešení, jež je nám osobně velmi blízké, předkládá [9].

ných lidských práv.²⁷ Víme tedy, že dospělý jedinec x je v čase t_1 osobou, spornou otázkou však zůstává, zda je x osobou i v jiných časových okamžicích, zda dokonce platí, že v celém časovém intervalu $\langle t_1, \dots, t_n \rangle$, v němž x existuje (jako lidský jedinec – lidský živočich) je zároveň osobou. Ptáme se, jinými slovy, jaká jsou kritéria personální identity a persistence v čase (*personal identity overtime*),²⁸ přesněji řečeno jaká diachronní kritéria identity spojujeme se sortálem „osoba“. Bezprostředně – zdá se – se nabízejí nějaká tělesná kritéria persistence (*bodily criterion*), podle kterých osoba P_2 v čase t_2 je tou samou osobou jako P_1 v čase t_1 tehdy a jedině tehdy, pokud má P_2 v t_2 stejné tělo jaké měla osoba P_1 . Vzhledem k tomu, že lidské tělo není totožné se souhrnem určitých buněk, které se neustále obnovují, dalo by se toto kritérium samozřejmě upravit tak, že tělo osoby P_2 v čase t_2 pochází z těla osoby P_1 v čase t_1 prostřednictvím drobných, kontinuálních změn jeho konstitutivních prvků (srov. [41, s. 2–3], [13]). Pokud by tělesné kritérium personální identity představovalo korektní zachycení kritéria persistence lidské osoby, potom bychom mohli tvrdit, že lidský živočich ve všech fázích své existence je rovněž lidskou osobou, od okamžiku svého vzniku při početí až do okamžiku svého definitivního zániku.

Mnozí – dokonce drtivá většina autorů – se však domnívají, že tělesné kritérium persistence (či jejich obdobné formulace) správné jednoduše nejsou. Pokud je totiž lidská osoba numericky identická s lidským živočichem, potom je s ním identická nutně, nejenom v našem aktuálním světě, ale ve všech logicky myslitelných scénářích. Pokud však můžeme formulovat logicky možný scénář, v němž lze myslet lidskou osobu bez konkrétního těla (živočišného organismu), s nímž je v našem světě spojena, potom mezi nimi numerickou identitu klást jednoduše nelze. Současní autoři přicházejí s mnohými scénáři, některé nejsou v možnostech současné vědy, což samozřejmě na věci samotné nic nemění; stačí, že tyto možnosti jsou reálné, třebaže (třeba zatím) nerealizovatelné.

Sydney Shoemaker nás například vybízí, abychom si představili následující situaci (srov. [53]). Žijeme ve společnosti, v níž v důsledku vysoké radiace nemohou lidská těla přežívat po dobu delší než několik málo let. Naštěstí jsou věda a technologie natolik rozvinuté, že každý člověk má v nemocnici připraveno několik přesných klonů vlastního těla. Jednou za čas, když už jeho aktuální tělo začne být příliš poškozené radiací, přijde do nemocnice, kde mu sofistikované přístroje přenesou do nového těla „obsah“ jeho mozku: všechny jeho myšlenky, vzpomínky, tužby, přání, znalosti. Na konci procedury je staré tělo odevzdáno plamenům a pacient se probudí v novém těle. Otázka, kterou si společně se Shoemakerem musíme položit, je zřejmá: co se stalo během této procedury s lidskou osobou? Jedná se o operaci, jež „zachovává osobu“ (*person-preserving*)? Je zcela jasné, že původní tělo zaniklo a s ním zanikl i původní lidský živočich, Shoemaker a autoři kráčející v jeho stopách však tvrdí, že lidská osoba nezanikla, pouze se přenesla do jiného těla. Pacient, který po operaci otevře své oči na nemocničním lůžku, se bude chápat jako „já“, jako ta samá osoba, která krátce předtím usínala na téže lůžku v jiném těle. Pokud se ale

²⁷ Srov. zcela zásadní publikaci oxfordského právního teoretika Johna Finnise [16]. Teoretické zdůvodnění základních prvků Finnisevy teorie najdeme např. v [20], její uplatnění v řešení ožehavých bioetických problémů např. v [32].

²⁸ Základní přehled kritérií personální identity přináší [41]. Soubor zásadních statí z problematiky personální identity představuje [38]. Velmi dobrým historickým úvodem je [39].

osoba v průběhu operace zachovala – přenesla se do jiného těla – a původní tělo zaniklo, potom nemůže být identická s původním tělem, s tělesným organismem poškozeným radiací. Představte si, že stojíme před podobnou situací: obsah našeho mozku (naše osoba) má být přenesen do jiného těla a víme, že nové tělo bude podrobeno nelidskému mučení. Jak se budeme před přenosem cítit? Zcela jistě špatně, protože ač bude mučeno nové fyzické tělo, budeme přesvědčeni, že muka budeme zažívat my.

Můžeme si představit podobné scénáře. Např. pan Novák se musí podrobit transplantaci mozku do nového těla, řekněme, že jeho mozek musí být přenesen z těla *A* do těla *B*. Chirurgové pečlivě z těla *A* oddělí části mozku zodpovědné za vyšší kognitivní funkce a za paměť, ponechají však ty části mozku, které řídí metabolické procesy těla. Z těla *B* odejmou stejnou část mozku, kterou zničí, opět ponechají ty části mozku, díky nimž zůstává tělo *B* živým tělem (dýchá, metabolické procesy pokračují). Tělo *A* i *B* se podobá pacientům v persistentním vegetativním stavu. Po zdařilé transplantaci otevře oči živočich *B*, který se však vnímá jako stejná osoba, jež ulehla na lůžko v těle *A*, přičemž lidský živočich *A* je stále v určitém smyslu živý: dýchá, metabolismus pracuje, reaguje na některé podněty, schopnost vyšších kognitivních funkcí je však ireverzibilně ztracena. Tento scénář je zajímavější právě proto, že z lůžka zřejmě vstane pan Novák, jehož živé tělo – živočich, s nímž byl předtím v těsném spojení (jež však – jak tento scénář zkouší dokazovat – není numerickou identitou) stále ještě leží na lůžku vedle něj. Jak by tedy mohl být pan Novák – lidská osoba – numericky identický s lidským živočichem?

Zdá se tedy, že lidský živočich a lidská osoba nesdílejí stejná kritéria identity a persistence: živočich zaniká při určitých změnách, v nichž se osoba zachovává a pokračuje ve své existenci. Z toho samozřejmě plyne, že nelze klást rovnítko mezi časovým rozsahem existence lidské bytosti (živočicha) a lidské osoby: existují časové intervaly, v nichž lidský živočich osobou není, např. až do okamžiku dostatečného rozvoje vyšších kognitivních funkcí, a kdy opět osobou být přestává (při ireverzibilní ztrátě vyšších kognitivních funkcí). Z toho by samozřejmě vyplývalo – třebaže ne zcela bezprostředně – že v těch stádiích své existence, v nichž lidští živočichové nejsou osobami, nejsou ani nositeli morálního statusu a základních lidských práv, včetně práva na život a tělesnou integritu.

Mnozí autoři proto odmítají tělesná (a podobná) kritéria personální identity a nahrazují je kritérii psychologickými, jejichž přesná formulace se autor od autora může lišit. Jejich jednotlivé linie je představa, že lidská osoba si zachovává svou kontinuitu v čase (takže lze říci, že osoba P_2 v čase t_2 je tou samou osobou jako osoba P_1 v čase t_1), pokud si zachovává určitou kontinuitu psychologickou, spočívající ve schopnosti pamatovat si (být si vědom) svých předcházejících mentálních obsahů (vzpomínek, plánů, zkušeností...). Tato psychologická kontinuita musí být samozřejmě definována natolik široce, aby např. spící člověk nemohl být považován za výjimku z tohoto kritéria personální identity.

Nazýváme silným povědomím *C* schopnost osoby P_2 v t_2 vybavit si alespoň část vzpomínek a zkušeností osoby P_1 v čase t_1 . Pokud si osoba P_2 v čase t_2 vybavuje dostatečné množství vzpomínek na to, co osoba P_1 udělala či prožila v čase t_1 , budeme říkat, že se uspořádaná dvojice osoba–čas $\langle P_2, t_2 \rangle$ nachází ve vztahu silného povědomí s uspořádanou dvojicí $\langle P_1, t_1 \rangle$: $\langle P_1, t_1 \rangle < C \langle P_2, t_2 \rangle$. Protože si nikdo

nepamatuje celou fázi své existence, nelze definici personální identity v psychologických pojmech touto podmínkou přetěžovat: plně postačuje, že životní běh lidské osoby můžeme rozdělit na dostatečný počet fází, v nichž si osoba P_{n+1} v čase t_{n+1} dostatečně vybavuje to, co osoba P_n učinila či zakusila v čase t_n . Můžeme nyní definovat vztah C^* mezi osobami X v čase t_i a Y v čase t_m následujícím způsobem: $\langle X, t_i \rangle C^* \langle Y, t_m \rangle$ platí tehdy, platí-li buď: $\langle X, t_i \rangle C \langle Y, t_m \rangle$ (tj. Y si v čase t_m vybavuje dostatek z toho, co učinila či zakusila osoba X v čase t_i), nebo pro nějakou dvojici $\langle W, t_j \rangle$ platí $\langle X, t_j \rangle C \langle W, t_i \rangle$ a $\langle W, t_i \rangle C \langle Y, t_m \rangle$ (čili osoby X a Y jsou psychologicky spojené prostřednictvím vzpomínek osoby W), nebo pokud pro dvojice $\langle W, t_i \rangle$ a $\langle Z, t_k \rangle$ platí $\langle X, t_i \rangle C \langle W, t_i \rangle$ a $\langle W, t_i \rangle C \langle Z, t_k \rangle$ a $\langle Z, t_k \rangle C \langle Y, t_m \rangle$ (osoby X a Y jsou kontinuální skrze silné povědomí osob W a Z), a tak dále. Personální identitu osob P a Q nyní můžeme snadno definovat následujícím způsobem:

P je touž osobou jako Q tehdy a jedině tehdy, pokud $(\exists t, t^*) (t < t^*)$ a $\langle P, t \rangle C^* \langle Q, t^* \rangle$.²⁹

Tato definice se může na první pohled zdát zbytečně složitá, vyjadřuje však poměrně přesně jednoduchou myšlenku, že kritéria personální identity musejí být formulována v psychologických pojmech a musí zahrnovat odkaz ke schopnosti vyšších kognitivních funkcí. Takto formulovaná kritéria jsou v souladu s definičním vymezením osoby, jež nalezneme u celé řady současných bioetiků jako je P. Singer, M. Tooley či D. Boonin, třebaže primárním zájmem těchto autorů samozřejmě není metafyzický problém personální identity a persistence.³⁰

Podrobná diskuze psychologických kritérií personální identity významně přesahuje možnosti této publikace, proto se v následujících řádcích stručně zmíníme o některých problémech, jimž čelí, poté stručně představíme velmi zajímavou teorii lidské osoby známou jako konstitucionalismus a nakonec v rámci obrany stále více populárnější pozice na poli metafyzicky lidské osoby známé jako animalismus ukážeme důvody, proč si myslíme, že jsou psychologická kritéria neadekvátní.³¹

Vraťme se k našemu scénáři s výměnou těla: představme si, že pan Novák přichází do nemocnice, aby si nechal vyměnit své radiaci poničené tělo prostřednictvím přenosu obsahu svého mozku do jeho dokonalého klonu. Pan Novák před operací chápe sám sebe jako subjekt zkušeností, jako své já, vnímá kontinuitu v čase, bez problému k sobě referuje prostřednictvím zájmena „já“. Operace se podaří (společnost, v níž pan Novák žije, je na velmi dobré vědecké a technologické úrovni a podobné operace se provádějí běžně) a pan Novák otevře oči na lůžku v novém těle,

²⁹ Symbol „ $\exists$ “ čteme jako „existuje“. Definice říká, že osoba P v čase t , předcházejícím času t^* , je identická s osobou Q v t^* tehdy a jedině tehdy, pokud mezi P a Q nastává výše definovaná relace C^* . Definici jsme převzali z [68., s. 201].

³⁰ Otázkou však zůstává, zda samotná formulace problému, v níž se ptáme, díky čemu je **osoba** v jednom okamžiku tou samou **osobou** v jiném časovém okamžiku, není chybná a nesugeruje od samého počátku určité konkrétní řešení problému personální identity.

³¹ Musíme např. zcela pominout čtyřdimenzionalistické teorie osoby či teorii obhajovanou Derekem Parfitem v [48]. Čtenář může konzultovat následující díla: [19], [8]; [49]; velmi užitečnou kolekci statí představuje [65]. Velmi přístupný úvod do analytické metafyziky včetně problému personální identity představuje [18] a [37].

jeho původní tělo již podstoupilo proces likvidace a bylo spáleno na popel. Brzy po odeznění následků narkózy je pan Novák opět v dobré intelektuální kondici, uvědomuje si svou kontinuitu s osobou, která přišla do nemocnice podstoupit operaci, protože si pamatuje např. to, že byl tím, kdo zjistil, že jeho tělo je již příliš poškozené, byl tím, kdo se rozhodl postoupit pravidelnou lékařskou proceduru, byl tím, kdo s lékaři domluvil vhodný termín a byl tím, kdo uléhal na nemocniční lůžko a je tím, kdo se na něm po operaci probudil. Opět k sobě bez problémů referuje výrazem „já“ a vnímá se jako kontinuální subjekt zkušenosti. Dokazuje tento (a podobné) scénáře, že osoba – pan Novák referující k sobě jako k já – před operací a po operaci je toutéž osobou, takže nelze hovořit o numerické identitě mezi osobou pana Nováka (subjektu zkušenosti) a lidským tělem, které zaniklo, stejně jako s tělem, jež právě nyní po prodělané operaci „obývá“? Dokazuje scénář, že lidská osoba není numericky identická s lidským živočichem? Domníváme se, že nikoli, protože by se jednalo o kruhové dokazování, které je samozřejmě nelegitimní důkazní procedurou.

Označme si osobu pana Nováka (definovanou v termínech vyšších kognitivních schopností a na nich závislé psychologické kontinuity) před operací jako $j_{\text{před}}$ a osobu pana Nováka po operaci jako j_{po} . Výše uvedený scénář předpokládá, že $j_{\text{před}}$ – realizované v těle A – se v rámci operace přesune do těla B , v němž se realizuje jako j_{po} , přičemž platí, že mezi $j_{\text{před}}$ a j_{po} platí identita. Pokud se však přesouvá já, jež se nejdříve realizuje v těle A jako $j_{\text{před}}$ a posléze v těle B jako j_{po} , potom mezi $j_{\text{před}}$ a tělem A (lidským živočichem), a j_{po} a tělem B nemůže být vztah numerické identity: tělo A zaniklo, tělo B zanikne ve velmi krátké době působením radiace.

Všimněme si dobře, že neidentita mezi tělem A a $j_{\text{před}}$ se zakládá na skutečnosti, že $j_{\text{před}}$ přežívá smrt těla A a přesouvá se do těla B , kde se realizuje jako identické j_{po} . To však od samého počátku předpokládá, že $j_{\text{před}}$ není identické s tělem A , takže se může přesunout do druhého těla B . Jinými slovy, předpokladem platnosti tohoto sci-fi scénáře je koncepce lidské osoby jako entity odlišné od lidského živočicha, která si zachovává svou identitu v rámci jednotlivých přenosů. Jenže právě tohle má scénář dokazovat: má dokazovat, že lidská osoba není numericky totožná s lidským živočichem. Jedině za předpokladu, že od samého počátku považujeme lidskou osobu za odlišnou od lidského živočicha, můžeme zároveň tvrdit, že se osoba v rámci operace přenosu obsahu mozku zachovává jako identická a posléze se realizuje v jiném těle. Předpokladem platnosti argumentace je to, co má argumentace dokazovat – numerickou rozdílnost mezi lidskou osobou a lidským živočichem. Mohli bychom totiž zcela konzistentně tvrdit, že v rámci operace lidská osoba zaniká společně s tělem, takže jejím výsledkem není numericky identická osoba realizovaná v těle B , ale kvalitativně natolik podobný psychologický klon příslušné osoby, že se po probuzení vnímá jako psychologicky kontinuální s osobou původní. Co jiného nás ostatně zavazuje tvrdit, že j_{po} je identickou osobou s $j_{\text{před}}$ než předpoklad, že $j_{\text{před}}$ není totožné s lidským živočichem A a může se proto přesouvat z jednoho těla do druhého těla?

Uvažujme další možný scénář. Pan Novák přichází do nemocnice na výměnu těla, v nemocničním shonu se však stane, že jeho mysl (osoba) není přenesena do jednoho nového těla B , ale do dvou odlišných geneticky identických klonů C a D . Oba dva se po operaci probudí a oba dva nepochybně prohlásí: já jsem pan Novák. K čemu zájmeno „já“ referuje? K téže osobě, jež ulehla na lůžko před operací? Je

osoba realizovaná v tělech C a D identická s osobou před operací? I kdybychom byli ochotni takový podivný důsledek připustit, můžeme celý scénář rozvíjet mnohem dále. Označme si osobu pana Nováka před operací jako O_I , osobu realizovanou v těle C jako O_2 a konečně třetí osobu realizovanou v těle D jako O_3 . O_I je psychologicky kontinuální s O_2 , stejně jako je psychologicky kontinuální s O_3 , totéž však platí i pro osoby O_2 a O_3 , které sdílí vzpomínky osoby O_I . Obě dvě osoby po zotavení z operace opustí nemocnici a jejich životní dráhy se rozejdou: z O_2 se po dlouhé době stane úspěšný lékař, zatímco O_3 se může věnovat sportovní kariéře. Uvažujme nyní obě dvě osoby po velmi dlouhé době, řekněme po deseti letech: díky psychologické definici personální identity můžeme stále tvrdit, že O_2 je identická s osobou O_I (podle naší definice), stejně tak však můžeme tvrdit, že osoba O_3 je podle definice identická s osobou O_I . Pokud však porovnáme O_2 a O_3 , jen stěží můžeme tvrdit, že lékař O_2 je tatáž osoba jako sportovec O_3 , což je ve sporu s logickými zákony, jimiž identita říká: pokud je totiž a totožné s b a zároveň je a totožné s c , potom musí platit také totožnost b a c . Ta však neplatí, něco s naším scénářem musí být špatně: právě s předpokladem, že psychologická kritéria jsou správnými kritérii identity a persistence lidských osob.

2.2 Konstitucionalismus a animalismus

Psychologická kritéria personální identity čelí vážným problémům, takže se v současné diskuzi začínají prosazovat dva konkurenční názory s bezprostředními etickými a bioetickými důsledky, o nichž budeme na závěr této kapitoly hovořit. Prvním z nich je velmi sofistikovaná a technicky dokonale propracovaná všeobecná metafyzická teorie známá jako konstitucionalismus, již obhájuje americká filosofka Lynne Rudder Baker v publikacích *Persons and Bodies* z roku 2000 [3] a *The Metaphysics of Everyday Life* z roku 2007 [4]. Americká filosofka bere vážně svět objektů, s nimiž každý den přicházíme do kontaktu a jehož přirozenou součástí tvoříme, a pokouší se předložit jejich obecné, neredukcionistačké či neeliminativistické vysvětlení: židle, stromy, mrakodrapy, kreditní karty, psi, lidé skutečně existují, nejsou to jen souhrny částic. Pokud ale např. socha Athény není pouhým souhrnem částic, které ji tvoří, jaký je vztah mezi sochou a těmito částicemi? A jestliže socha Athény není identická s kusem bronzu majícím podobu Athény, jaký je vztah mezi kusem bronzu a sochou? Identita to – zdá se – být nemůže, protože Athéna a kus bronzu mají různé podmínky identity a persistence, naprostá rozdílnost však také ne: socha Athény zabírá stejnou část prostoru jako kus bronzu, jsou to prostoro-
vě splývající objekty.

Bakerová přichází s alternativním řešením nacházejícím se mezi striktní numerickou identitou a růzností: v okamžiku, kdy kus bronzu obývá stejný prostor jako socha Athény, můžeme hovořit o novém typu relace mezi oběma objekty, jemuž říkáme **konstituce**. Kus bronzu konstituuje sochu Athény, není s ní však numericky – a tedy nutně – identický; konstituce je kontingentní relací. Autorka o ní hovoří jako o velmi úzké jednotě nezahrnující identitu. Základní ideu konstitucionalismu můžeme vyjádřit následujícím způsobem: pokud se prvek x určitého základního druhu F nachází v jistých podmínkách, vzniká nový člen y jiného základního druhu G . Výrazem „základní druh“ musíme rozumět takový druh, pro nějž platí: objekt x

má *F* jako základní druh tehdy, pokud platí, že *x* je druhem *F* po celou dobu své existence (esenciálně) a není možné, aby *x* přestalo být *F* a pokračovalo ve své existenci. Evidentně, „člověk“ je základní druh, zatímco „učitel“ nikoli: každé *x*, jež je člověkem, je nutně člověkem po celou dobu své existence a okamžik, kdy přestává být člověkem, je zároveň momentem jeho zániku. *X* však může přestat být učitelem, aniž by to nutně zahrnovalo jeho zánik. Pokud se kus bronzy *K* nachází v takových podmínkách, že získává podobu sochy Athény *A*, potom *K* konstituuje *A*. Třebaže konstituce není striktní identita, přesto se jedna o natolik úzký vztah, že *K* a *A* si navzájem „propůjčují“ různé vlastnosti: jestliže má např. *K* určitou hmotnost, potom ji má i *A*; a pokud má *A* určitý tvar – tvar symbolizující bohyni Athénu – potom má tento tvar rovněž *K*.

Nebudeme rozvíjet poměrně technicky náročné vlastnosti relace konstituce (zájemce můžeme odkázat především na publikaci *The Metaphysics of Everyday Life*) a přejdeme rovnou k tématu, jež nás zajímá především. Bakerová je přesvědčená, že *osoba* je primární, neredukovatelný ontologický druh, z čehož – podle definice primárního druhu – vyplývá, že každá osoba je osobou esenciálně (nutně). Podobně však platí, že *lidský organismus* představuje primární druh, takže každý lidský organismus je jím esenciálně. Pokud nějaké *x* přestane být osobou, potom *x* zaniká, analogicky platí, že pokud nějaké *y* přestane být lidským organismem, potom *y* přestává existovat. Pro osoby je charakteristické, že jsou schopné perspektivy první osoby (*first-person perspective*) nutně: každá osoba má bezprostřední způsob sebevztahování (bez nutnosti užití jmen, deskripce či pohledu z perspektivy třetí osoby), všechny osoby mají nezprostředkované vědomí vlastní existence v rámci vědomé myšlenkové interiority, svého niterného já. Lidský organismus naproti tomu tuto vlastnost nutně nemá, jeho podmínky persistence lze vyjádřit jedinečně v perspektivě třetí osoby v rámci objektivního popisu kontinuity biologických funkcí. Evidentně proto platí, že osoby a lidské organismy mají různá kritéria persistence v čase, z čehož vyplývá, že nemohou být numericky totožní. Nejsou však ani zcela rozdílní: koneckonců, osoba „užívá“ nějaké tělo, mohlo bychom dokonce říci, že „povstává“ v nějakém těle v průběhu jeho existence a může se do něj opět „ponořit“ a zcela zaniknout. Bakerová proto v souladu se svou obecnou ontologickou teorií tvrdí, že vztah mezi lidským organismem a osobou je vztahem konstituce: osoba je konstituována lidským organismem. Všimněme si dobře, co takto teorie říká: pokud se v průběhu existence lidského organismu vynoří schopnost perspektivy první osoby, vzniká nový objekt jiného základního druhu (osoba), jež se v průběhu své existence tímto organismem konstituována. Osoba a lidský organismus si v průběhu své koexistence předávají určité vlastnosti: budeme např. říkat, že organismus má vlastnost být osobou **odvozeně** (*derivately*) – protože konstituuje něco, co je osobou esenciálně, neodvozeně), podobně osoba má vlastnost být lidským organismem pouze odvozeně. Lidská osoba je osobou originálně (*non-derivately*), lidský organismus je lidským organismem rovněž originálně.

Konstitucionalistická teorie osoby má významné etické a potažmo bioetické důsledky. Bakerová se v první řadě domnívá – s odvoláním na známou publikaci Normana H. Forda *When Did I Begin?*, o níž jsme již kriticky hovořili v kapitole pojednávající o individualitě raného lidského embrya – že lidský organismus začíná svou existence zhruba 14. den po oplození. V jakém okamžiku své existence však začíná

konstituovat osobu, v které fázi vývoje lidského organismu je již možné hovořit o lidské osobě? Novorozenci zřejmě nejsou schopni perspektivy první osoby, o níž jsme hovořili výše – znamená to, že nejsou osoby, podobně jako zvířata, jimž tato schopnost také schází? Bakerová odpovídá rozlišením dvou typů perspektivy první osoby: jeden nazývá počáteční (*rudimentary*), druhý silný (*robust*). Lidské osoby mají **počáteční perspektivu první osoby** tehdy a jedině tehdy, pokud platí: **1)** jsou obdařeny základní formou vědomí, **2)** mají schopnost imitace a konečně **3)** jejich jednání je vysvětlitelné jedině tak, že jim přisoudíme přesvědčení, touhy a záměry. Novorozenci tyto podmínky podle americké filosofky splňují, podobně jako někteří savci; přesto však savci osoby nejsou, protože schopnost počáteční perspektivy první osoby u nich není vývojovým předstupněm k plnému rozvinutí této perspektivy až do podoby silné perspektivy první osoby typické pro starší jedince lidského druhu. Můžeme proto říci, že ***x* konstituuje lidskou osobu v čase *t* tehdy a jedině tehdy, pokud je *x* originálně lidským organismem a *x* je v *t* schopno počáteční či silné perspektivy první osoby.**

Z konstitucionalismu vyplývají dva důležité bioetické důsledky. Pokud se rozhodneme, že lidské bytosti jsou obdařeny základními lidskými právy pouze tehdy, jsou-li osobami, potom raná lidská embrya – která na rozdíl od novorozenců osobami nejsou – nespádají do třídy nositelů lidských práv, což otevírá možnost jejich využití v rámci vědeckých experimentů. Druhý důsledek se vztahu k opačnému pólu lidské existence: pokud ireverzibilně zaniká schopnost perspektivy první osoby, potom zaniká i samotná osoba a přetrvávající lidský organismus již žádnou osobu nekonstituuje. Např. pacienti v ireverzibilním vegetativním stavu nejsou podle této koncepce osobami, což se může stát základem redefinice vztahu lékařů k těmto pacientům např. v otázce získávání orgánů vhodných pro transplantace.

Můžeme si nyní stručně shrnout, kam nás naše úvahy dovedly. V rámci úvah o kritériích identity a persistence jsme zpochybnili představu, že osoba je numericky identická s lidským organismem, protože mají rozdílná kritéria persistence: existují logicky myslitelné scénáře situací, v nichž lidský živočich zaniká a lidská osoba přesto i nadále pokračuje ve své existenci. Volba psychologických kritérií persistence lidské osoby však čelí svým vlastním problémům, jež se mnoha autorům zdají nepřekonatelné (je možné je zachránit pouze za cenu přijetí často velmi bizarních teorií). Může konstitucionalismus představovat správné alternativní řešení, o němž by bylo možné se opřít i při řešení aplikovaných etických problémů současné diskuze o legitimnosti embryo-destruktivního výzkumu?

Domníváme se, že nikoli, třebaže diskuze všech důvodů zdaleka přesahuje možnosti tohoto pojednání. Omezíme se proto pouze na nárys důkazu, že pokud se vzdáme představy, že lidské osoby jsou numericky identické s lidskými živočichy, budeme muset zaplatit cenu příliš vysokou. V současné diskuzi o kritériích personální identity a ontologii lidské osoby se stále více začíná prosazovat filosofická teorie známá jako **animalismus**. Animalismus jednoduše říká, že každý z nás, každá lidská osoba, je numericky identická s lidským živočichem: ve chvíli když říkáme „já“, neoznačujeme nějakou entitu odlišnou od našeho těla (osobu definovanou v psychologických pojmech, či prostřednictvím esenciální perspektivy první osoby), ale skrze mentální akty označujeme lidského živočicha schopného vyšších kognitivních funkcí, jenž tyto schopnosti právě aktualizuje. Argument ve prospěch anima-

lismu je překvapivě jednoduchý a může mít např. následující podobu: představme si, že sedíme v křesle a přemýšlíme o problému kritérií personální identity. Jsme to my, kdo sedí v křesle, my, kdo jsme schopni perspektivy první osoby, ale kromě nás v křesle samozřejmě sedí určitý biologický organismus, určitý lidský živočich. Jsme s tímto živočichem identičtí? Tzv. argument myslícího živočicha (*the thinking animal argument*) ukazuje, že ano (formulujme ho v první osobě) (srov. 45]):³²

1. V mém křesle sedí lidský živočich
2. Lidský živočich v mém křesle přemýšlí
3. Já jsem tou myslící bytostí, jež sedí v křesle
4. Já jsem lidský živočich sedící v křesle

Přesnější struktura tohoto formálně platného argumentu je následující:

1. $(\exists x) (x \text{ je lidský živočich} \wedge x \text{ sedí v mém křesle})$
2. $(x) ((x \text{ je lidský živočich} \wedge x \text{ sedí v křesle}) \supset x \text{ přemýšlí})$
3. $(x) ((x \text{ přemýšlí} \wedge x \text{ sedí v mém křesle}) \supset x = \text{já})$
4. $(\exists x) (x \text{ je lidský živočich} \wedge x = \text{já})$

Argument je logicky správný a jeho důsledkem je ztotožnění lidské osoby (já) s lidským živočichem. Pokud má být také korektní a skutečně dokazovat svůj závěr, musí být jeho premisy pravdivé. Právě v rámci diskuze pravdivosti předpokladů se skrývá i polemika s názory, které můžeme označit jako dualistické, podle nichž mezi lidskou osobou a lidským živočichem striktní numerickou identitu klást nelze (ať se již jedná o různé formy psychologických definic lidské osoby či o konstitucionalismus).

První premisa tvrdí, že v křesle sedí lidský živočich $((\exists x) (x \text{ je lidský živočich} \wedge x \text{ sedí v mém křesle})$ – existuje x takové, že x je lidský živočich a x sedí v mém křesle. Málokdo by chtěl popřít její pravdivost: pokud existují nějakí živočichové, potom jeden z nich může sedět v mém křesle – a skutečně v něm sedí. Všimněme si, že zde ještě netvrdíme, že tento živočich je lidskou osobou, říkáme vlastně jen to, že určitý organismus lidského druhu sedí v křesle.

Podle druhé premisy $((x) ((x \text{ je lidský živočich} \wedge x \text{ sedí v křesle}) \supset x \text{ přemýšlí})$ – jestliže je x lidský živočich a x sedí v křesle, potom x přemýšlí) v křesle sedí lidský živočich, který právě přemýšlí. Opět se zdá velmi obtížné napadnout její pravdivost: lidský živočich je přece právě tím druhem živočicha, jehož mozek myšlení umožňuje. Neříkáme samozřejmě, že myšlení musí být identické s procesy probíhajícími v lidském mozku (téměř jistě s nimi identické není³³), tvrdíme pouze to, že neexistují žádné důvody, proč si myslet, že lidský živočich nemůže používat svůj mozek právě k operacím, jež jsou pro něj tak typické. Existují samozřejmě filosofové, podle jejichž názoru je nutné přisoudit mentální vlastnosti a procesy nějakému radikálně odlišnému jsoucnu, např. nějaké nehmotné substanci. Moc jich ale dnes není, přede-

³² Filosoficky velmi hlubokou obhajobu a explikaci animalismu nalezneme v [46].

³³ Srov. velmi podnětnou studii [26].

vším proto, že nám dluží nějaké věrohodné a přesvědčivé vysvětlení existence nehmotných substancí a jejich interakcí s materiálním světem (srov. [67]).³⁴

Třetí premisa $((x) ((x \text{ přemýšlí} \wedge x \text{ sedí v mém křesle}) \supset x = \text{já})$ – jestliže x přemýšlí a sedí v mém křesle, potom x jsem já) již vyjadřuje hlavní důvod odmítnutí dualistických koncepcí lidské osoby. V křesle sedí lidský živočich, jenž myslí, v křesle sedí rovněž lidská osoba, která je schopna perspektivy první osoby a může o sobě hovořit jako o „já“, jako o bytosti, která právě teď sedí v křesle a přemýšlí. Pokud však odmítneme přijmout pravdivost třetí premisy argumentu, stojíme před nepřijemnými důsledky. Představme si, že jsem osobou z našeho argumentu, sedící v křesle: kdo všechno sedí v křesle? Nepochybně já, kromě mě zde ale sedí i lidský živočich. Nejen to: v křesle sedím já a přemýšlím, v křesle sedí i lidský živočich a také přemýšlí. Namísto jedné bytosti v křesle sedí dvě; není to příliš? Někteří autoři by odpověděli, že není důležité, kolik nás v křesle sedí, ale kolik je v křesle nepřekrývajících se myslitelů: a za normálních podmínek v něm sedí jen jeden, protože myšlenky lidského živočicha a lidské osoby se překrývají. Jedná se však o velmi extravagantní teorii, pro naprostou většinu filosofů zcela nepřijatelnou. Odmítneme-li ztotožnit lidskou osobu s lidským živočichem, získáme prostě příliš mnoho. A nemyslí si živočich sedící v křesle, že je osobou?

Bylo by samozřejmě možné rozvíjet úvahy mnohem dále, včetně odpovědi na námitky ze strany odpůrců animalismu, musíme to však ponechat do nějaké další publikace. Koneckonců, nesnažíme se zde o jednoznačný důkaz animalismu jako spíše o poukázání na cenu, kterou musí zaplatit každý, kdo jeho identifikaci mezi lidskými živočichy a osobami odmítá; někdo bude ochoten ji zaplatit, většina však, jak věříme, ne. Základní problém se všemi přístupy k lidské osobě a ke kritériím její identity a persistence spočívá v tom, že je parciální ve svém přednostním zaměření na vyšší kognitivní funkce a z nimi spojenými možnostmi psychologické kontinuity, perspektivy první osoby či vědomí vlastní existence. Proč bychom však – a zde se vracíme k funkcionálnímu vymezení lidské osoby – měli osobu chápat v termínech aktuálních mentálních schopností? Je-li animalismus pravdivý, potom naše kritéria persistence, kritéria persistence nás lidských bytostí, nezahrnují psychologická fakta a nespočívají v nějaké formě psychologické kontinuity. Lidská osoba – my lidé – vzniká společně se vznikem lidského živočicha, a dokud existuje lidský živočich, dokud se zachovávají jeho základní biologické metabolické funkce, do té doby existujeme i my, lidé. Perspektiva první osoby či libovolná jiná schopnost vyšších kognitivních funkcí není kritériem naší persistence, nýbrž pouze aktualizovatelnou schopností typicky spojenou s lidským živočichem: „osoba“ (definovaná prostřednictvím kognitivních funkcí) je pouze fázovým sortálem, jenž je o lidských bytostech pravdivý pouze v určitých fázích jejich existence.

Pokud se vrátíme k funkcionálnímu vymezení lidské osoby, o němž jsme hovořili v úvodu kapitoly, můžeme konstatovat, že je zcela arbitrární a často pouze splňuje požadavky jejich zastánců. Pokud některý filosof odmítá infanticidu a obhájí interrupce, definuje osobu tak, aby embrya definici nespĺňovala, zatímco novorozenci ano. Přijímá-li někdo infanticidu, nastává si kritéria tak, aby infanticida byla legitimní, ale zabití jednoročního dítěte již nikoli. Pokud někdo fandí embryu-de-

³⁴ Zajímavým zástupcem nekarteziánského dualismu je E. J. Lowe, např. [33].

struktivnímu výzkumu, zatímco odsuzuje potraty, nastaví si definiční kritéria lidské osoby odpovídajícím způsobem. Proč se však zaměřovat na aktuální schopnost vyšších kognitivních funkcí? My lidé existujeme v širším časovém intervalu, než v jakém jsme schopni myslet, uvědomovat si vlastní existenci a kontinuitu. A postupné rozvinutí perspektivy první osoby je závislé právě na tom, do jakého druhu spadáme: s lidskými živočichy je totiž esenciálně spojena nejenom schopnost vyšších kognitivních funkcí, ale také kapacita druhého řádu, totiž kapacita rozvinout bezprostředně aktualizovatelnou schopnost kognitivních funkcí. V konečném důsledku příslušnost do rodu *Homo sapiens* eticky relevantní je: je relevantní v tom smyslu, že každý lidský živočich má ze své podstaty možnost rozvíjet své organické struktury takovým způsobem, že posléze umožňují aktualizovat možnosti vyšších kognitivních funkcí.

Ujasňme si, k jakému závěru jsme dospěli: lidské bytosti začínají svou existenci v okamžiku početí. Pokud si budeme výraz „osoba“ definovat funkcionálně, potom se jedná o fázový sortál: lidský živočich nabývá schopnosti perspektivy první osoby, či schopnosti vědomí sebe sama, až v okamžicích, kdy se jeho druhově specifický vývoj dostává do stádia, kdy jeho mozek umožňuje vznik a aktualizaci vyšších kognitivních funkcí. Podobně platí, že lidský živočich může v průběhu své existence pozbýt schopnosti bezprostřední aktualizace vyšších kognitivních funkcí (ztrácí perspektivu první osoby), schopnost vnímat se jako subjekt svých myšlenkových aktů a vědomí své kontinuity v čase. To ale neznamená, že zaniká: zaniká pouze určitá, ač důležitá, druhově specifická schopnost prvního řádu. Jinými slovy, pokud např. Singer či další autoři tvrdí, že jsem já – autor těchto řádků – vznikl někdy v době, kdy se rozvinula má schopnost vyšších kognitivních funkcí, a mohu zaniknout, pokud upadnu např. do persistentního vegetativního stavu, potom se mýlí. Každý příslušník rodu *Homo sapiens* vzniká v okamžiku početí a zaniká v okamžiku tělesné smrti. Pokud by potrat ukončil život plodu, jež by jinak postupně nabýval vyšších kognitivních funkcí, rozvíjel si perspektivu první osoby a schopnost k sobě referovat jako k já – David Černý, potom by ukončil můj život, nikoli život lidského živočicha, jenž se Davidem Černým teprve stane. Jak správně píše Alexander R. Pruss, **já jsem byl kdysi embryem a plodem: a proto je interrupce špatná** (srov. [50]).

ZÁVĚR

Tento příspěvek se zaměřil na dvě problémové oblasti dnešní bioetické diskuze o morálním statusu lidského embrya: zda je rané lidské embryo individuální instancí lidského živočicha (s bezprostřední relevancí pro diskuzi o etické přípustnosti embryodestruktivního výzkumu), a zda je lidské embryo rovněž lidskou osobou. Došli jsme k závěru, že život každého lidského tvora začíná okamžikem oplození, jehož biologická realizace může být různá, nejčastěji se jedná o oplození oocyty spermií.

Pokusili jsme se také – ač pouze v hrubých rysech – obhájit závěr, že kritéria persistence lidských bytostí nezahrnují žádná psychologická fakta, takže každý z nás, kdo k sobě nyní může referovat prostřednictvím zájmena „já“, nevznikl někdy v průběhu vývoje lidského živočicha, nýbrž je s ním numericky identický.

Je třeba zdůraznit jednu závažnou skutečnost, jež bývá často opomíjena: v diskuzích o lidských embryích, plodech, novorozencích či např. jedincích v ireverzibilním vegetativním stavu se často operuje s funkcionálně vymezeným pojmem osoby: osoba je v tomto pojetí jedinec schopný vyšších kognitivních funkcí (z čehož vyplývá např. schopnost perspektivy první osoby, schopnost vnímat vlastní kontinuitu v čase apod.). Došli jsme k závěru, že takto chápáná osoba je pouze fázovým sortálem, který charakterizuje lidské bytosti pouze v určitých fázích jejich vývoje. To však není ve sporu s představou, že lidská osoba je individuální instancí (individuální substancí) rozumové přirozenosti (klasická definice osoby). Ve hře je totiž různá definice téhož slova „osoba“: pokud budeme osobu definovat funkcionálně, potom se jedná o fázový sortál, jenž vyjadřuje bezprostřední možnost aktualizace určitých schopností prvního řádu: schopnosti vyšších kognitivních funkcí. Pokud chápeme osobu v ontologických pojmech, hovoříme o individuálním jedinci rozumové přirozenosti. Spor vzniká pouze tehdy, pokud tvrdíme, že výraz „osoba“ má pouze jednu jedinou, totiž funkcionální definici, a pokoušíme se na jejím základě definovat morální status lidských bytostí.

Každý člověk je osobou ve zcela zásadním, metafyzickém smyslu: individuálním jedincem rozumové přirozenosti, bytostí charakteristickou schopností rozvinout (za vhodných podmínek) určité schopnosti a dovednosti, k nimž náleží i kapacita vyšších kognitivních funkcí, na nichž závisí některými autory vyzdvihované vlastnosti jako je schopnost perspektivy první osoby či vnímání vlastní kontinuity v čase. Pokud nějaký lidský jedinec dospěje do stádia, kdy může aktualizovat schopnost myšlení a skutečně ji aktualizuje např. v rámci reference k sobě samému, stává se osobou i v novodobém, neo-lockeovském smyslu (pokud tedy trváme na používání stejného termínu). To ale neznamená, že jeho vznik je svázán se schopností vyšších kognitivních funkcí. Znamená to pouze to, že na druhově specifické vývojové trajektorii úspěšně dospěl až do stádia, kdy začíná vnímat sám sebe. Zakládat na aktualizaci některých schopností jedinců lidského druhu jejich základní lidská práva (jak činí např. Peter Singer) je z tohoto pohledu zcela arbitrární a nepřipustné a v podstatě to představuje novou formu diskriminace, která vnáší hluboký rozkol do lidské společnosti, se všemi negativními důsledky, jež z něho vyplývají.

BIBLIOGRAFIE

1. Anscombe, G. E. M., *Human Life, Action, and Ethics*, Exeter 2005.
2. Austriaco, N. P. G., Complete Moles and Parthenotes Are Not Organisms, in: *Is this Cell a Human Being?*, Heidelberg 2011, s. 45–54.
3. Baker, L. R., *Persons and Bodies: A Constitution View*, Cambridge 2000.
4. Baker, L. R., *The Metaphysics of Everyday Life: An Essay in Practical Realism*, New York 2007.
5. Berti, E., *Aristotele nel ovetento*, Roma-Bari 1992.
6. Berti, E., Quando esiste l'uomo in potenza?: La tesi di Aristotele, in: *Quale statuto per l'embrione umano: Problemi e prospettive*, Milano 1992, s. 52–58.
7. Boonin, D., *A Defense of Abortion*, New York 2003.

8. Bourgeois, P., *Persons – What Philosophers Say About You*, Waterloo 2003.
9. Brown, Ch. M., *Aquinas and the Ship of Theseus: Solving Puzzles about Material Objects*, London 2005.
10. Carbone, G. M., *L'embrione umano: qualcosa o qualcuno?*, Bologna 2005.
11. Condic, M. L., A Biological Definition of the Human Embryo, in: *Persons, Moral Worth, and Embryos: A Critical Analysis of Pro-Choice Arguments*, Dordrecht 2011, s. 211–235.
12. Condic, M. L., Preimplantation Stages of Human Development: The Biological and Moral Status of Early Embryos, in: *Is this Cell a Human Being?*, Heidelberg 2011, s. 25–44.
13. Černý, D., Siamo animali?: Una difesa dell'animalismo, in: *Unità della persona e intenzionalità*, Bologna 2012, s. 119–140.
14. Eberl, J. T., *Thomistic Principles and Bioethics*, New York 2006.
15. Elder, K., Dale, B., *In-Vitro Fertilization*, New York 2011.
16. Finnis, J., *Natural Law and Natural Rights*, Oxford 1980.
17. Ford, N. M., *When Did I Begin?: Conception of Human Individual in History, Philosophy and Science*, Cambridge 1988.
18. Garrett, B., *What it this thing called metaphysics*, New York 2006.
19. Garrett B., *Personal Identity and Self-Consciousness*, London 1998.
20. George, R. P., *In Defense of Natural Law*, New York 1999.
21. Giubilini, A., Minerva, F., After-birth abortion: why should the baby live?, *Journal of Medical Ethics*, 2012, <http://jme.bmj.com/content/early/2012/03/01/medethics-2011-100411.full> (30.7.2012).
22. Gracia J. J. E., *Individuality: An Essay on the Foundations of Metaphysics*, Albany 1998.
23. Green, R. M., *The Human Embryo Research Debates: Bioethics in the Vortex of Controversy*, New York 2001.
24. Harris, J., *The Value of Life: An Introduction to Medical Ethics*, London 1985.
25. Hoffman, J., Rosenkrantz, G., *Substance: Its Nature and Existence*, London 1997.
26. Hříbek, T., *Metafyzika antiindividualismu*, Praha 2008.
27. Ide, P., *Je zygota lidskou osobou?*, Praha 2012.
28. Kaczor, Ch., *The Edge of Life: Human Dignity and Contemporary Bioethics*, Dordrecht 2005.
29. Kenny, A., The Beginning of Individual Human Life, in: *Stem Cells, Human Embryo and Ethics*, Dordrecht 2008, s. 167–175.
30. Kuhse, H., Singer, P., *Why Should the Baby Live: The Problem of Handicapped Infants*, Oxford 1985.
31. Lee, P., *Abortion and the Unborn Human Life*, Washington 1996.
32. Lee, P., George, R. P., *Body-Self Dualism in Contemporary Ethics and Politics*, New York 2008.
33. Lowe, E. J., *An Introduction to the Philosophy of Mind*, Cambridge 2000.

34. Lowe, E. J., *More Kinds of Being: A Further Study of Individuation, Identity and the Logic of Sortal Terms*, Chichester 2009.
35. Lowe, E. J., *The Four-category Ontology: A Metaphysical Foundation for Natural Sciences*, Oxford 2006.
36. Lowe, E. J., *The Possibility of Metaphysics: Substance, Identity, and Time*, Oxford 1998.
37. MacDonald, C., *Varieties of Things: Foundations of Contemporary Metaphysics*, Oxford 2005.
38. Martin, R., Barresi, R. (eds.), *Personal Identity*, Oxford 2003.
39. Martin, R., Barresi, R., *The Rise and Fall of Soul and Self*, New York 2006.
40. McMahan, J., *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*, Oxford 2002.
41. Noonan, H. W., *Personal Identity*, London 2003.
42. Oderberg, D. S., *Applied Ethics: A Non-Consequentialist Approach*, Oxford 2000.
43. Oderberg, D. S., Modal Properties, Moral Status, and Identity, *Philosophy and Public Affairs*, 1997, 26.
44. Oderberg, D. S., The Metaphysical Status of the Embryo: Some Arguments Revisited, *Journal of Applied Philosophy*, 2008, 25(4), s. 263–276.
45. Olson, E. T., An Argument for Animalism, in: *Personal Identity*, Oxford 2003, s. 318–334.
46. Olson, E. T., *The Human Animal: Personal Identity Without Psychology*, New York 1999.
47. Olson, E. T., *What Are We?: A Study in Personal Ontology*, New York 2007.
48. Partif, D., *Reason and Persons*, Oxford 1984.
49. Perry, J., *Identity, Personal Identity and the Self*, Indianapolis 2002.
50. Pruss, A. R., I Was Once a Fetus: That Is Why Abortion Is Wrong, in: *Persons, Moral Worth, and Embryos*, Heidelberg 2011, s. 19–42.
51. Rescher, N., *Philosophical Dialectics: An Essay on Metaphilosophy*, Albany 2006.
52. Rescher, N., *Philosophical Reasoning: A Study in the Methodology of Philosophizing*, Oxford 2001.
53. Shoemaker, S., Survival and the Importance of Identity, in: *Self and Identity: Contemporary Philosophical Issues*, New York 1999, s. 267–273.
54. Schumacher, B. N., La définition de la mort humaine, in: *L'humain et la personne*, Paris 2008, s. 77–95.
55. Singer, P. et al., *Embryo Experimentation*, Cambridge 1990.
56. Singer, P., *Practical Ethics*, Cambridge 1993.
57. Singer, P., *Rethinking Life & Death*, New York 1994.
58. Smith, B., Brogaard, B., Sixteen Days, *Journal of Medicine and Philosophy*, 2003, 28(1), s. 45–78.
59. Steinbock, B., *Life Before Birth: The Moral and Legal Status of Embryos and Fetuses*, New York 2011.

60. Strawson, P. F., *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*, London 1959.
61. Swinburne, R., *The Evolution of the Soul*, Oxford 2007.
62. Tollefsen, Ch. O., *Biomedical Research and Beyond: Expanding the Ethics of Inquiry*, New York 2008.
63. Tooley, M., Abortion and Infanticide, *Philosophy and Public Affairs*, 1972, 2(1), s. 36–65.
64. Van Inwagen, P., *Material Beings*, Ithaca 1990.
65. Van Inwagen, P., Zimmerman, D. (eds.), *Persons: Human and Divine*, Oxford 2007.
66. Warren, M. A., Abortion, in: *A Companion to Bioethics*, Oxford 2009, s. 140–148.
67. Warren, M. A., *Moral Status: Obligations to Persons and Other Living Things*, Oxford 1997.
68. Wiggins, D., *Sameness and Substance Renewed*, Cambridge 2001.
69. Williams, B., The Self and the Future, in: *Personal Identity*, Oxford 2003, s. 75–91.

WHO IS THE HUMAN EMBRYO? A SCIENCE AND PHILOSOPHY VIEW

ABSTRACT

This article is focused on two problem areas within the contemporary bioethical discussion on the moral status of the human embryo. The given areas are identical with the questions of whether the early embryo is an individual instantiation of a human animal and whether the human embryo is also a human person. The author concludes that the life of each human being begins at the moment of conception. Moreover, he also justifies the conclusion that the criteria for the persistence of human beings do not include any psychological facts and that each human person is numerically identical with a human animal.

PODĚKOVÁNÍ

Autor děkuje doc. MUDr. Petru Hachovi, CSc, Dr. h.c., PhDr. Petru Dvořákovi, Ph.D. a PhDr. Romanu Cardalovi, Ph.D. za velmi cenné komentáře, díky kterým obsahuje příspěvek méně nedostatků. Všechny zbývající je třeba plně přičíst na vrub autora. Editoři děkují MUDr. Janu Kuchařovi za shlédnutí textu.

KONTAKT

Dr. David Černý

1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy
Kateřinská 1660/32, 128 00 Praha 2
e-mail.: david.p.cerny@gmail.com

NEKONEČNO, RACIONALITA A LIDSKÁ DUŠE. MATEMATIKA VE SLUŽBÁCH NENAROZENÉMU ŽIVOTU

Evžen Kindler

Recenzoval Dr. David Černý

Úvod

Důstojnost člověka, z níž vyplývá i jeho právo na život, lze chápat ve vztahu k jeho možnostem poznávat a rozumně uvažovat; jde opravdu pouze o možnosti, které mohou být skryté za jeho věkem, nemocí apod. Křesťan ví, že to vše je aktivita lidské osoby. Může něco bližšího říci o této aktivitě nejpřesnější ze vše věd, matematika? Může, avšak v komunikaci, zvláště s nematematiky (ale i mezi matematiky samotnými) existují bariéry, a to z několika příčin.

V prvé řadě jde o obtížnou a složitou látku a matematik se nerad sníží k tomu, aby ji odlehčil, zploštil a popularizoval.

Za druhé, sdělování výsledků se vyvíjí a vyvstávají při něm dvě vzájemně se doplňující překážky: jednak to, že v první fázi se sami objevitelé potýkají s dosud nepropracovanou a neprobádanou látkou, takže jejich formulace nejsou obvykle nejsrozumitelnější, a jednak to, že ve zralém období, kdy se odborníci pohybují mezi příslušnými znalostmi s větší jistotou, svobodou a elegancí, staví často na vedlejších poznatcích, které byly mezitím nalezeny a mohou v dané oblasti pomoci, ale jejichž odvození může být pro laika skryto, takže nechápe, proč se právě z nich vychází.

Za třetí, matematici neradi uvažují o aplikacích svých poznatků, a to buď proto, že se necítí být k tomu kompetentní, nebo že to považují za porušení etických, společenských nebo profesních požadavků na svůj stav.

Za čtvrté platí, že i když je mezi matematiky překvapivě mnoho přesvědčených křesťanů, přesto seriózní studium vztahu nějakého poznatku či objektu k lidské duši může v dnešním odborném plénu zahlceném materialismem a skepticismem autora takového studia ve vědecké komunitě (mezinárodní i lokální) více nebo méně dehonestovat jako tmáře a nevědecky myslícího. Když se přece jen někdo odváží vyslovit něco „politicky nekorektního“, společnost se postará, aby se to daleko nedostalo.

A konečně, výsledky matematiky jsou jasné a kategorické, takže v dnešní situaci, v níž byly dovedeny tolerance a multikulturalismus do samého absurdna relativismu a hlouposti, může jejich aplikace působit jako nepřijatelně netolerantní.

Nebojme se však výše vyjmenovaných a podobných předsudků a všimněme si, co matematika ke kvalitě a existenci lidské duše může říci, i když se to některým bude zdát jako barbarizace této „královny věd“ a jako příkré formulace ve stylu „ano, ano, ne, ne, co nad to jest, od ďábla jest“. Jde o poznatky, které byly za poslední zhruba jedno století postupně po částech nejprve publikovány jako něco nového v odborných časopisech a později postupně včleněny – často jako už známé a pro mnohé nedůležité drobnosti – do učebnic a monografií zaměřených mnohem širěji. Takže čtenáři, který se chce dozvědět více, doporučuji, aby v případě potřeby hledal dle příslušných výrazů na internetu zdroje z poslední doby. Z důležitých děl minulosti, v nichž zde použité poznatky byly publikovány, musím zmínit v první řadě klíčový článek [2], mimochodem znovu vydaný ve snadno dosažitelném sborníku [7], a pak publikace [5], [8] a [10] z „pionýrské“ fáze objevování. Náplň těchto děl mimo jiné ilustruje i proces, jímž se objevitelé dostávali od tehdejší situace ke svým novým výsledkům.¹

3 POJEM NEKONEČNA

Všimněme si těch tří teček, které se běžně píší např. ve sdělení, že přirozená čísla jsou 1, 2, 3, Pro běžně myslícího člověka (ale i pro mnoho filosofů a teologů) reprezentují ty tečky jakýsi proces, který jde „stále dál“, „bez omezení“, „do nekonečna“. Už tyto představy svědčí o schopnosti, kterou nikdo nezaručí u zvířat či technických systémů. Matematika si jí všímá blíže. Ve starších dobách odborníci (v matematice i ve filosofii) cítili rozpor mezi výše v uvozovkách uvedenými slovy značícími více méně subjektivní a pro exaktně myslícího odborníka podezřele mlhavé představy a tím, co znali z jiných oblastí, totiž jasným porozuměním pojmům spojených se svou definicí, a tak představám přiřadili termín „potenciální nekonečno“ a v jejich době neuskutečněnému ideálu jasnému uchopení nekonečna jako pojmu přiřadili termín „aktuální nekonečno“.

Problém byl vyřešen před více než stovkou let definicí nekonečné množiny, takže rozeznávání aktuálního a potenciálního nekonečna se od té doby stalo pouhým objektem historiků vědních oborů. Necht' se čtenář nelekne termínu „množina“, který dále použijeme, tak znechucenému mnohým lidem nevhodnou výukou na socialistických všeobecně vzdělávacích školách – stačí nahradit ho termínem „skupina“.

Ve světě kolem nás vnímáme předměty a seskupujeme je do konečných množin. Dvě takové množiny mohou mít něco společného, a to počet prvků. A kdy mají dvě množiny stejný počet prvků? Když jednotlivé prvky obou z nich lze „spárovat“ a žádný nezbude. Počet prvků jedné množiny je větší než druhé, když spárování není

¹ Článek představuje samozřejmě pouze jednu z interpretací Gödelových objevů, která je ve shodě s názory autorů jako R. Penrose [9] a J. R. Lucas [6]. Cílem autora je čtenáři tento možný myšlenkový postup představit v co nejpřístupnější formě. Článek se proto nezabývá podrobnou argumentací ve prospěch této teze, ani nemá ambice reagovat na kritiku, kterou vůči tomuto chápání Gödelových výsledků vnesli autoři jako T. Frazén [1].

možné, když vždy nějaký prvek té první množiny přebývá. Mějme nějakou takovou množinu a odstraňme z ní jeden nebo více prvků; dostaneme jinou množinu a víme, že ať děláme co děláme, spárování beze zbytku se nám nepodaří, čili že počet prvků té původní je větší než té druhé. Víme to o všech konečných množinách, a to nezávisle na tom, jaké jsou jejich prvky a kolik jich je. Shoduje se to i s poznatkem formulovaným filosofy jako „celek je větší než jeho část“.

Přejdeme k nekonečné množině a jako příklad si vezmeme množinu všech přirozených čísel 1, 2, 3, ... (v odborné matematické literatuře se mezi přirozená čísla řadí i 0, ale tím se zde nenechme vyrušovat, pozorný čtenář snadno zjistí, že následující úvahy snadno převedeme i na toto pojetí). Co se stane, když z ní vyjmemе všechna lichá čísla a dostaneme tak množinu sudých kladných čísel? Podle „zkoušenosti“ by sice měla mít menší počet prvků, avšak její prvky lze snadno spárovat beze zbytku se všemi přirozenými čísly: každému sudému číslu dáme do páru jeho polovinu. Sudých čísel je tedy stejně mnoho jako sudých a lichých dohromady. Zdá se to jako nesmysl nebo jako paradox, ale je to tak.

Lze najít i mnohem drastičtější příklady. Ze všech přirozených čísel vyberme jen ta, která lze v dekadické soustavě vyjádřit jako jedničku, za níž mohou následovat nejvýš nuly (tedy 1, 10, 100, 1000, atd.). Z původní množiny přirozených čísel tedy odstraňujeme mnohem více, než v předcházejícím příkladě, avšak přesto zbytek s jejími prvky spárovat lze – např. každý prvek nové množiny spárujeme s počtem číslic v jeho dekadickém vyjádření.

Zdá se to jako absurdní, skandální, jako by to odporovalo zásadě, že celek je větší než část, ale je to tak, dokonce se nabízí možnost použít takový poznatek jako definici nekonečné množiny: množina M je nekonečná, když lze její prvky beze zbytku spárovat s množinou, která vznikne tak, že jeden z prvků množiny M odstraníme (opravdu, stačí odstranit jeden).

Pozorujeme zde naprostou převahu lidského intelektu nad zkušeností a schopností vytvářet si představy a uvažovat na jejich základě. Přesněji řečeno, představy ovlivněné právě uvedenými poznatky lze mít, avšak těžko by je někdo dostal předem. Můžeme si např. představit, že po krocích po všech přirozených číslech se lze dostávat pomaleji „dopředu“ než po krocích přes čísla 1, 10, 100, atd., ale rozum musí opravit běžné představy, totiž že rychlost vede k nějakému cíli, k nějakému „konci“ množiny přirozených čísel – ta konec nemá, cíl jako by stále utíkal.

4 MATEMATICKÁ INDUKCE

Zopakujme význam tohoto termínu známého ze střední školy: když matematicky dokážeme, že nějaké přirozené číslo K má jistou vlastnost P , a když ještě dokážeme, že předpoklad, že přirozené číslo N má vlastnost P , implikuje, že i $N+1$ má vlastnost P , pak máme důkaz, že vlastnost P mají všechna přirozená čísla počínaje číslem K (v praxi – školní, technické i vědecké – se za K obvykle uplatní 0 nebo 1). Matematická indukce vlastně transformuje do racionální formy část těch představ o nikdy nekončícím procesu, kdy je vlastnost P předávána od jednoho přirozeného čísla k bezprostředně většímu; pro účely tohoto příspěvku musíme vytknout, že důležitost matematické indukce spočívá v tom, že představu nekonečného předávání z čísla na

číslo dokážeme převést na konečný a relativně jednoduchý sled racionálních úkonů lidské mysli.

Všeobecné školní vzdělání vzbuzovalo (a dosud vzbuzuje) u mnoha lidí jinak než matematicky zaměřených dojem, že důkaz provedený matematickou indukcí obsahuje cosi tajemného, kouzelného, ba nepochopitelného. Psychologicky je to dáno tím, že tato metoda důkazu dává lidskému intelektu schopnost konečnými prostředky zvládnout tvrzení o něčem nekonečném, což může vzbuzovat bázeň; když však koncem 19. století Giuseppe Peano formuloval později na dlouhou dobu respektované axiomy aritmetiky přirozených čísel, zjistil, že se bez matematické indukce neobejde: musel ji explicitně formulovat jako jeden z axiomů.

5 GÖDELIZACE

Když německý matematik L. Kronecker (+1891) prohlásil, že „přirozená čísla stvořil náš milý Pán Bůh a všechno ostatní vymysleli lidé“, mohl mít na mysli obdiv nad nekonečnou množinou přirozených čísel stejně jako vděčnost člověka stvořeného k obrazu a podobě Boží, tedy stvořeného se schopnostmi, které mu umožňují tuto Bohem stvořenou množinu racionálně poznávat a aplikovat, mohl však vyslovit i zčásti obdivnou a zčásti poťouchlou myšlenku, že někdy matematikům tato množina stačí k poznání sebe sama i světa kolem nás. Matematik ví, že lze očíslovat lidi ve městě (státě, škole, věznicích,...) stejně jako brambory v pytlíku nebo knihy v regálu. A jako lidský intelekt rozšiřuje zkušenost z poměrně malých počtů věcí kolem nás na přijetí faktu, že mohou být i počty mnohem větší, vyvyšující se „nade všechny meze“, tak může lidský intelekt pracovat i s libovolně velkými, fyzicky nerealizovatelnými počty lidí, knih, brambor atd. Usnadní si manipulaci s takovými počty, když věci očíslovuje.

Snadno se očíslovají i písmena abecedy (např. české), snadno se tak převedou texty na soubory čísel a pomocí matematiky lze uvažovat i o textech tak dlouhých, že je nikdo nemůže celé vyslovit a nemůže je nést ani žádné paměťové médium. Lze takto uvažovat o možných básních o milionech veršů, které nikdo nesložil a nikdo nezná, a lze z uvedených čísel zjistit např. to, jaký druh rýmu je v nich případně použit.

K. Gödel využil poznatky o rozkladu přirozeného čísla na prvočinitele k tomu, aby každý takový soubor přirozených čísel jednoznačně očísloval jediným přirozeným číslem. Princip je následující: jde-li nám o čísla $x_1, x_2, \dots, x_n$, nahradíme je nejprve mocninami p_1 umocněno na x_1 , p_2 umocněno na $x_2, \dots, p_n$ umocněno na x_n , kde $p_1, p_2, \dots, p_n$ jsou postupně prvočísla, jak jsou za sebou, tedy $p_1=2, p_2=3$ atd. Pak tyto mocniny mezi sebou vynásobíme. Dostaneme součin, tak zvané Gödelovo číslo původního souboru $x_1, x_2, \dots, x_n$, které má důležitou vlastnost: pomocí rozkladu na prvočinitele lze určit z tohoto jediného čísla původní soubor $x_1, x_2, \dots, x_n$. Bylo by tedy možno formulovat např. pravidlo, které by z daného Gödelova čísla vypočítalo, zda je to Gödelovo číslo básně používající obkročný rým.

Je evidentní, že v aplikacích, které by byly k něčemu dobré, se drtívá většina Gödelových čísel bude pohybovat nad hranicí lidské zkušenosti a představivosti – stačí jen uvědomit si, že při počítání Gödelova čísla prvního odstavce tohoto oddílu se mezi čísly $x_1, x_2, \dots, x_{959}$ (odstavec má 959 znaků) budou vyskytovat čísla 1 až 50 (odpovídající písmenům naší abecedy, jichž je 42, a dále interpunkčním znakům a

mezerám) a ta budou jako exponenty prvočísel, takže např. první písmeno *y* ve slově *mysli* na konci druhého řádku, které je na 149. místě a je v abecedě na 39. místě (zanedbejme v tomto příkladě rozdíl mezi malými a velkými písmeny) by jen samo přineslo do součinnu číslo, které dostaneme jako 859 (149. prvočíslo) umocněné na 39, tedy jako přirozené číslo, na jehož zápis bychom potřebovali 119 číslic. A tak lze odhadnout, že zápis Gödelova čísla celého odstavce by potřeboval více než 4 600 číslic! Pohlédneme-li však na věc z druhé strany, poznáváme, jak efektivně je zde využito faktu, že přirozených čísel je nekonečně mnoho – pro žádné, jakkoliv obrovské číslo neexistuje hranice, která by ho vylučovala.

6 RŮZNÉ DRUHY TOHO, CO NAZÝVÁME NEKONEČNEM

Když lze očíslovat „ledacos“, nabízí se otázka, jak asi lze očíslovat množinu všech nekonečných posloupností přirozených čísel. Odpověď zní pro laika překvapivě: vůbec to nelze. Důkaz je rovněž překvapivě jednoduchý, jen je potřeba znát jeho základní myšlenku (tzv. diagonální princip).

Dejme tomu, že uvedenou množinu bychom mohli očíslovat. Pak bychom ji celou mohli podle tohoto očíslování uspořádat, např. tak, že posloupnost s číslem n umístíme do n -té (nekonečné) řádky. Dostali bychom jakousi tabulku (doprava a dolů nekonečnou), cosi jako

1. posloupnost:	<i>1. člen</i>	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
2. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
3. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
4. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
5. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
6. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
7. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
8. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
9. posloupnost:	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...
...	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	5. člen	6. člen	...

Tab. 1: Nekonečné osloupnosti

kde políčka se slovem člen reprezentují nějaká přirozená čísla, tvořící členy dané posloupnosti. Nyní vytvoříme posloupnost přirozených čísel tak, že jako její i -tý člen (pro $i = 1, 2, \dots$) vezmeme i -tý člen i -té posloupnosti (v tabulce naznačeno tučnou kursivou) zvětšený dejme tomu o 5. Dostaneme posloupnost, která mezi očíslovanými zaručeně není: pokud by byla, měla by být očíslována nějakým číslem k , tedy v tabulce na k -tém řádku, ale to nesouhlasí: ve svém k -tém členu by se přece měla lišit o 5. Tedy nová posloupnost mezi očíslovanými není, ať očísloujeme posloupnosti přirozených čísel jakkoli, vždy nějaká zbývá, takže posloupnosti přirozených čísel je víc než přirozených čísel, jejich množina je sice nekonečná, ale „jinak“ než množina přirozených čísel.

A tak nás naše intelektuální schopnosti poučují o zcela abstraktním a nepředstavitelném faktu, že existují „dvě nekonečna“. Právě prezentovanou úvahu lze zbavit pomocných představ tabulky, řádků a sloupců, které jsou v tomto výkladu pro srozumitelnost použity, takže dostane „čistou“ matematickou (exaktní, bez zrakových představ) formu, avšak lze ji i dále rozvíjet a postupně dojít k poznatku, že – řečeno bez pomocných matematických termínů – je „mnoho nekonečen“, dokonce nekonečně mnoho a dokonce jejich soubor je tak velký, že na něj nestačí žádné z nekonečen, která v tom souboru jsou.

Dodejme ještě, že se ukazuje, že reálná čísla, tedy ta, pomocí nichž měříme většinu stavů věcí kolem nás, lze spárovat s výše uvedenými posloupnostmi přirozených čísel, takže jich je „více“ než přirozených čísel samotných.

7 SVĚT DEFINOVATELNÝCH KONSTANT

Matematické formule („vzorečky“) jsou texty, a tak jim lze také přiřazovat Gödelova čísla. A ze samotného Gödelova čísla lze i spočítat, není-li formule chybná (např. tvaru $4+3$). Podobně jako v oddílu 3 lze uvažovat o libovolně rozsáhlých formulích, které nikdo nedokáže napsat ani odvodit. Podobně lze „dělat přesný pořádek“ i v celkové exaktní komunikaci, tj. lze zavést „jazyk“ tak přesný jako jazyk formulí, reflektující i věty přirozeného jazyka, v nichž se formule mohou vyskytovat. Např. „číslo Q je nejmenší číslo dělitelné sedmi a devatenácti, které obsahuje ve svém dekadickém zápisu dvě trojky za sebou“. I takovým větám, vyjádřeným v onom přesném jazyku, lze přiřazovat Gödelova čísla a lze je studovat, aniž bychom se ohlíželi na to, zda je někdo dokáže během svého života vyslovit, napsat nebo ověřit.

Tak přicházíme k poznání, že přesným způsobem nelze definovat více objektů, než kolik je přirozených čísel. Jak jsme na konci předešlého oddílu uvedli, reálných čísel je více než přirozených, ale nyní zjišťujeme, že jich lze definovat jen tolik, kolik je přirozených čísel, takže zřejmě budou existovat reálná čísla, která nelze přesně definovat. Matematika reálných čísel tvoří uzavřený systém, kde platí jistá pravidla – např. že součet dvou reálných čísel je reálné číslo – a lze dojít k závěru, že stejný systém tvoří i ta „privilegovaná“ reálná čísla, která lze definovat (např. když lze definovat dvě čísla, je definovatelný i jejich součet). A dostáváme se ke zdánlivému problému: ta definovatelná reálná čísla nám vlastně stačí, splňují všechny vztahy, které kvalifikujeme do oblasti všech reálných čísel, ale těch je „více“. Není v tom spor?

Východisko může být pro mnohé překvapující, ale není v tom žádná tajuplnost ani podvod: pojem definovatelnosti sám není definovatelný. Lidský intelekt se zde poprvé dostává do situace, kterou lze heslovitě a téměř metaforicky vyjádřit tak, že racionálně odvozuje poznatek, podle něhož svou racionalitu nemůže racionalizovat, neboť tento intelekt je výš než vše, co se snažíme racionálně uchopit. Jinými slovy: matematicky přesným uvažováním docházíme k poznatku, který lze matematicky přesně formulovat a který říká, že nad matematicky přesným uvažováním je vždy cosi, co se z něho vymyká. Pro tento poznatek existuje ještě jedna ilustrace:

Přirozená čísla by měla být definovatelná všechna, i když kdovíjak složitými, rozsáhlými a těžko představitelnými definicemi. Omezme se nyní na ta přirozená čísla,

pro něž existují definice dostatečně krátké, např. kratší než 1000 symbolů použitého exaktního jazyka. Takových definic je konečně mnoho (protože těch symbolů je konečně mnoho), takže existují přirozená čísla, která takto definovat nelze. A tak definujeme číslo X jako nejmenší přirozené číslo, které takto „krátce“ definovat nelze (pokud čtenář není ani trochu obeznámen s formálním jazykem matematiky, doporučujeme, aby si celou záležitost převedl do méně přesného –avšak jemu bližšího – přirozeného jazyka: které je nejmenší přirozené číslo, jež nelze definovat méně než 100 slovy?).

Problém je v tom, že číslo X jsme právě definovali méně než 1000 symboly (resp. méně než 100 slovy). Zdá se, že docházíme ke sporu, ale nikoliv: východisko je stejné jako výše: pojem definovat (definovatelnost, definovatelný,...) je nedefinovatelný; a zdánlivě korektní a exaktní definice se ukazuje jako nejasná, neexaktní a nekorektní, když používá nedefinovatelný pojem.

Pokud se někdo potýkal celý život s definicemi, nediví se tomuto východisku. Snad jistý příklad rozmanitosti tohoto pojmu ukazuje definice čísla Q zmíněná na začátku tohoto oddílu, avšak v definicích lze dělat mnohem větší „zvěrstva“, mimo jiné i právě popsaného typu, kde – obrazně řečeno – definice „shazuje sama sebe“.

Poznatek o vztahu toho, co chápeme jako definované a co připouštíme jako nedefinované resp. nedefinovatelné, je další ilustrace vysoké úrovně lidského exaktního myšlení a současně ilustrace hluboké reflexe, tedy pohledu tohoto exaktního myšlení na sebe sama. Tento jev bude podstatně doplněn v následujícím oddílu. Ještě před ním však upozorníme, že se v právě uvedených poznatkách nabízí odpověď na otázku, která pro někoho může znít jako nemístná resp. neslušná, ale kterou může položit kdokoli: je nekonečnost Boha jako nekonečno přirozených čísel nebo jako jiné nekonečno? Odpověď zní: na protikladu „větší“ nekonečné množiny všech reálných čísel a „menší“ nekonečné množiny definovatelných reálných čísel poznáváme, že rozdíl „nekonečen“ je dán naším exaktním myšlením, které se samo dostává k pojetí jisté své nedostatečnosti, spočívající v tom, že mu uniká pojem definovatelnosti. Pro Boha, který je nad vším poznáním a není tedy omezen problémem definovatelnosti, jsou všechna nekonečna stejná, může je libovolně zobrazovat jedno na druhé a stejně i na svou nekonečnost, řečeno tak trochu po lopatě: On může totiž definovat vše, co chce (v každém případě by ovšem bylo užitečné interpretovat takto všechny dosavadní poznatky – speciálně o tzv. nedosažitelných kardinálních číslech, a to detailně, avšak to už patrně leží mimo problematiku schopností lidské duše a mimo zaměření tohoto sborníku).

8 NEGATIVNÍ POZNATKY

Kurt Gödel, po němž jsou nazvána výše zmíněná Gödelova čísla, je zajímavá osobnost v matematice. Jeho typická metoda docházet k novým výsledkům se liší od metody v matematice běžné, kdy autor objevu vytuší, že nějaký relativně nový a méně významný objev se nabízí k tomu, aby se po několika často vtipných a originálních krocích stal zdrojem nějakého jeho význačného výsledku. K oběma svým průlomovým výsledkům – bezespornosti hypotéza kontinua a axiomu výboru a existenci nerozhodnutelných vět v aritmetice – došel Gödel zřejmě tak, že po odhadu základních, cílových teorémů si k nim sám a pracně vytvořil cestu složenou s desítek

„nezajímavých“ pomocných vět a definic. Když na svých seminářích v 50. letech minulého století uváděl pionýr naší matematické logiky Doc. Ladislav Rieger tyto výsledky pro naši odbornou veřejnost a důkladně probíral i cestu k nim tak, jak ji Gödel v odborných člancích [2] a [3] popsal, potřebovalo každé z obou témat práci dvou semestrů, na které se účastnil celý seminář. Dnes to snad jde rychleji, avšak přesto cestu k druhému tématu (to nás totiž zde zajímá) jen velmi stručně a povrchně načrtne.

V předešlé části jsme se zmínili, že existuje exaktní komunikační „jazyk“ matematiky a že je možné jeho jednotkám (větám, větným členům, mezi nimiž mohou být i aritmetické výrazy) přiřadit Gödelova čísla. Toto vše de facto realizoval K. Gödel poprvé právě v práci, v níž dokazoval to, k čemu směřuje výklad v tomto oddílu. Tím, že převedl výroky o aritmetice přirozených čísel na výroky o Gödelových číslech těchto výroků, dosáhl vybavení, s nímž je tato aritmetika schopna pojednávat sama o sobě. S tímto vybavením lze po provedení mnoha jemných detailů (definicí, tvrzení a jejich důkazů) dojít k výrokům typu „množina A Gödelových čísel výroků, které plynou z axiomů aritmetiky přirozených čísel, vypadá tak a tak“, „množina B Gödelových čísel výroků, které odporují axiomům aritmetiky přirozených čísel, vypadá tak a tak“, a „toto číslo X je sice Gödelovým číslem tvrzení o přirozených číslech, avšak nepatří ani do A ani do B “. X tedy reprezentuje tvrzení T , které z axiomů ani nevyplývá ani jim neodporuje, a cesta, pomocí které se k T dojde, ukazuje, že existence tohoto faktu o T vyplývá přímo z axiomů, kterým přirozená čísla podléhají.

Objevení tvrzení T je samo o sobě obrovské svědectví o schopnostech lidského intelektu, avšak tím jeho význam nekončí. Gödel vyšel z původních Peanových axiomů (viz závěr oddílu 2). Představme si, že bychom k nim dodali T v naději, že tím budou Peanovy axiomy doplněny tak, že už nebude existovat žádný podobný „nerozhodnutelný“ výrok jako byl před tím T . Tato naděje je však lichá. Pokud bychom to vše udělali, bylo by možno aplikovat celou cestu, kterou Gödel aplikoval na aritmetiku založenou na Peanových axiomech, změněnou nyní tak, že se vychází z Peanových axiomů doplněných o T , a došli bychom k jinému tvrzení V , které je k nim ve stejně neutrálním vztahu jako T k axiomům Peanovým. Kdybychom přidali k axiomům tvrzení i V , zase bychom z nich a z V mohli odvodit další „nerozhodnutelný“ výrok a tak dále, bez omezení. Ukazuje se, že Peanovy axiomy samy stačí k tomu, aby dokázaly, že jakkoliv doplněny, vždy budou základem pro existenci „nerozhodnutelné“ věty.

To ještě není vše. Jelikož vybavena Gödelovými čísly může aritmetika pojednávat sama o sobě, může také vytvořit Gödelovo číslo S tvrzení o tom, že z jejích axiomů nelze odvodit spor (čili že aritmetika přirozených čísel je bezesporná). A na otázku, zda patří S do některé z množin A a B (viz výše), vychází matematicky odvozená odpověď, že kdyby do některé z nich patřilo, bylo by v této aritmetice možno odvodit spor. Že S nemůže patřit do B , je evidentní (pak by tvrzení o bezespornosti vyvracelo samo sebe), ale překvapující je, že nemůže patřit do A : vychází to nastejno, ukazuje se, že kdyby S patřilo do A (kdyby tedy tato aritmetika oprávněně tvrdila, že je bezesporná), musela by tato aritmetika povolit odvození nějakého sporného tvrzení.

To vše lze exaktně rozšířit nejen na jakoukoliv disciplínu v matematice zavedenou, ale i na exaktní popis případného hmotného nástroje myšlení, ať už by to byl mozek nebo počítač nebo obojí spojené v jeden systém nebo např. propojení více mozků a počítačů v jeden „myslicí“ systém, eventuálně schopný přijímat (ba i vyrábět) další počítače a mozky v případě, že by jeho stávající kapacita nestačila. Pokud by takový systém nedokázal zvládnout aritmetiku přirozených čísel, bylo by asi směšné považovat ho za schopný myslet, pokud by tuto aritmetiku zvládnout dokázal, bylo by na něj možno aplikovat to, co udělal s aritmetikou Gödel, a tak se dostáváme k poznatku, že pokud by lidská schopnost myslet byla vázána na nějaký fyzický systém, pak by pro ni existovala vždy otázka, na kterou by v principu nedokázala odpovědět. Pokud předpokládáme, že taková otázka neexistuje, musíme přjmout to, že poznávací schopnost není nesena žádným hmotným systémem, nýbrž něčím jednoduchým, a tedy – jak už to říkal Platón – nerozložitelným a tedy nesmrtelným.

9 ZÁVĚR

Už to, že lidský intelekt je schopen připustit existenci něčeho nekonečného, vzbuzuje obdiv a dává tušit bytostnou propast mezi tímto intelektem a schopnostmi zvířat a technických výrobků. Obdiv je pak zesílen poznatkem, že pojem nekonečna lze v mysli uchopit (definovat a zkoumat) exaktními a konečnými prostředky matematiky. Další stupeň obdivu přichází s poznáním, že lidský intelekt je schopen exaktně poznávat a klasifikovat různé druhy nekonečnosti (zde jsme to jen ilustrovali a trochu naznačili ve 4. oddílu, avšak existuje daleko větší oblast výsledků, týkajících se mj. takzvaných nedosažitelných nekonečných čísel, tj. – řečeno velmi populárně – čísel tak velkých, že k nim nelze dospět žádnými postupy startujícími od přirozených čísel). Nad tím pak ještě existují „negativní“ výsledky, které ukazují, jak exaktní, matematicky přesné myšlenkové úkony vedou až k poznatkům o tom, že zdánlivě uzavřená, univerzální a postačující oblast exaktního odvozování není sama, že při hlubším pohledu ona sama ukazuje, že existují – také exaktní a matematicky přesné – oblasti, které tkví kdesi mimo ni (resp. nad ní) a které nás staví před dilema: pokud nepřipustíme apriorně daný filosofický agnosticismus, musíme připustit, že exaktní myšlení je schopnost čehosi, co není hmotný systém, co nelze rozložit a co je tedy nesmrtelné – křesťané to nazývají duší.

Co z toho vyplývá pro otázky umělých potratů? Přírodní vědy nám poskytují důkaz o tom, že člověk je člověkem od početí. Filosofická interpretace poznatků matematiky pak přispívá k potvrzení názoru, že člověk je osobou, tedy individuem rozumové přirozenosti, bytostí obdařenou nesmrtelnou duší. Bl. Jan Pavel II. v encyklice *Evangelium vitae* píše:

Ačkoliv přítomnost rozumné duše nemůže být potvrzena žádným experimentálním důkazem, vlastní výsledky vědeckého bádání o lidském embryu poskytují cenné poznatky, z nichž lze rozumově rozeznat, že je již přítomna lidská osoba, a to od první známky života: proč by tedy živoucí lidská bytost neměla být také lidskou osobou? [4]

Můžeme tedy konstatovat, že nejen poznatky empirických věd, ale také tak exaktní vědy, jakou je matematika, vede k odmítání umělých potratů jako zabíjení nevinných lidských bytostí s nesmrtelnou rozumovou duší.

BIBLIOGRAFIE

1. Frazén, T., *Gödel's Theorem: An Incomplete Guide to Its Use and Abuse*, Wellesley 2005.
2. Gödel, K., Über Formal Unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und Verwandter Systeme, *Monatshefte für Mathematik und Physik*, 1931, 38(1), s. 173–198.
3. Gödel, K., The Consistency of the Axiom of Choice and of the Generalized Continuum Hypothesis with the Axioms of Set Theory, in: *Annals of Mathematical Studies* 3, Princeton 1940.
4. Jan Pavel II., *Evangelium Vitae*, <http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliumVitae.htm> (cit. 14.8.2012).
5. Kleene, S. C., *Introduction to Metamathematics*, New York 1952.
6. Lucas, *The Freedom of the Will*, Oxford 1970.
7. Malina, J., Novotný, J., *Kurt Gödel*, Brno 1996.
8. Péter, R., *Rekursive Funktionen*, Budapest 1951.
9. Penrose, R., *The Emperor's New Mind: Concerning computers, minds and the laws of physics*, Oxford 1989.
10. Tarski, A. et al., *Undecidable Theories*, Amsterdam 1953.

INFINITY, RATIONALITY AND THE HUMAN SOUL.

MATHEMATICS IN THE SERVICE OF UNBORN LIFE

ABSTRACT

The paper contains information on the abilities of the human intellect to understand infinity and to study it by exact methods. The examined aspects of infinity include its definition, reflection in the so-called mathematical induction, application in the so-called diagonal principle, and seeming contradictions growing within other concepts, mainly that of definability. The paper is concluded by a short insight into Gödel's famous negative results (the existence of undecidable sentences) and their influence with respect to the acceptance of either agnosticism or the immortal human soul. These reflections support moral judgment on the admissibility of abortion.

KONTAKT

Prof. PhDr. RNDr. Evžen Kindler, CSc
Šimáčkova 10, 170 00 Praha 7
e-mail.: ekindler@centrum.cz

**DŮSTOJNOST NENAROZENÉHO JEDINCE LIDSKÉHO DRUHU,
KTERÝ NENÍ VĚCÍ, ALE OSOBOU. PŘÍSPĚVEK DO DEBATY O
LIDSKÉM EMBRYU JAKO OSOBĚ PODLE FILOZOFICKO-PRÁVNÍ
SYNTÉZY ROBERTA ANDORNA**

Lukáš Jan Fošum

Recenzoval Mgr. Jan Petr Kosinka

Úvod

Rozmach reprodukční medicíny, který otevřel možnost výzkumu na embryích a embryonálních kmenových buňkách, s sebou přinesl nové otázky do oblasti lidských práv. Zatímco legální provádění umělých potratů se již „zabydlelo“ v právních systémech mnoha zemí a zdá se, že jim nepůsobí praktické potíže, možnost volného zacházení se všemi embryi, která vznikají *in vitro*, se jeví, alespoň některým právníkům, více problematická. Vyplývá to ze samotné podstaty výše zmíněných praktik: zatímco provádění interrupcí je rychlé, a z právního hlediska (zatím...) důsledky nenesoucí řešení určité „nouzové situace“, embryonální život *in vitro* se v posledních desetiletích stal jakýmsi světem sám pro sebe, který dosud nemá jasně ustanovená pravidla hry.

Zdá se, že klasická právní kritéria, která byla vypracována na řešení konfliktů mezi více jedinci a nebo mezi jedincem a státem, jsou bezmocná vzhledem k novým otázkám, které se týkají celého lidstva. [1, s. 109]

Protože koloběh tohoto zdánlivě virtuálního světa může mít mj. závažné následky ve světě „dospělých lidí“, před otázkou jak vymezit lidského jedince nelze utéci, chce-li se společnost nadále považovat za spravedlivou a v plném slova smyslu lidskou.

Argentinský právník Roberto Andorno (*1961) se zabývá touto otázkou ve své doktorské práci publikované v roce 1996 [1]. Tento autor má za sebou působení na několika univerzitách v západní Evropě, Jižní i Severní Americe, mnoho publikací v oblasti bioetiky a členství v bioetické komisi UNESCO v letech 1998–2005. Nyní působí ve výzkumném ústavu právnické fakulty (*Rechtswissenschaftliches Institut*) Univerzity v Curychu. V následujících řádcích se pokusíme vystihnout zásadní myšlenky první, obecněji zaměřené části jeho právnické teze. Jedinečnost této práce spočívá ve stručném a jasném formulování základní distinkce římského práva (*persona – res*) a důsledků, které přineslo oddálení filozofického a právnického pojetí osoby od samotné lidské bytosti v dějinách západního myšlení. Také pojem důstojnosti (*dignitas*), který je dnes ohniskem bioetických diskusí, má svůj počátek v římském právu. Roberto Andorno shrnuje, jaké jsou dvě základní koncepce důstojnosti lidské osoby, a naznačuje, která z nich dává pro zítřek perspektivu opravdového návratu práva k člověku.

1 SUMMA DIVISIO

„*Omne autem ius, quo utimur, vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.*“¹ (*Institutes*, I, 2,12)

O základním, přesněji řečeno *nejvyšším* rozdělení (*Summa divisio*) oblasti práva se dočítáme v Justinianově kodexu (6. století n. l.).

Každý člověk je objektivně *někdo*, a ne *něco*, v tom se odlišuje od ostatních bytostí viditelného světa, které nikdy nedosahují takové důstojnosti. Nebyl pojem *osoby* vypracován s cílem poukázat na nezměrnou hloubku, která odděluje tyto dvě skutečnosti? Tento pojem, který má za cíl poukázat na nesmírnou hodnotu rozumové bytosti – člověka – je zásadně filozofický. Právo si jej přivlastňuje právě tím, že jej klade do opozice k věci. V právnickém jazyce se hovoří o *osobě* jako o synonymu *subjektu práva*, zatímco *věc* se vždy vztahuje k *objektu*. V rámci práva není možná jakákoliv záměna mezi těmito dvěma termíny. [1, s. 13]

Přestože, anebo právě proto, že není možná záměna mezi osobou a věcí, jedna se vymezuje vzhledem k druhé. „Podle eticko-právního smyslu [...] je věc vše, co není osobou. Věc je tedy definována jako tělesný objekt, který není osobou.“ [1, s. 18] Jakákoliv věc nabývá své právní konzistence pouze ve vztahu k osobě.

Samotné věci jsou zde viděny pouze ve vztahu k lidem, kteří jsou jejich pány. Právo a etika se zajímají o věci pouze na základě jejich poměru k člověku. Věc je to, co slouží člověku jakožto nástroj. [1, s. 19]

Již každodenní zkušenost nám ukazuje, že věc je poměrně široký pojem. „To je vážná věc“ anebo „to je vzácná věc“, říkáme tehdy, když chceme naznačit, že o něco opravdu jde.

¹ Jakékoliv právo, které užíváme, se týká osob, věcí nebo činností.

Přestože je kategorie věcí oddělena od kategorie osob, nacházíme v jejím rámci velkou pestrost. Zatímco většina věcí může být součástí obchodu, jiné jsou z něho vyjmuty. Pokud jde o zvířata, tak ta na právnícké *summa divisio* nic nemění. Jsou zařazena do kategorie věcí, třebaže podléhají zvláštnímu režimu. [1, s. 23]

Této zvláštní kategorii se autor bude dále věnovat.

Ke známce non-personality je v rámci definování věci (*res*) přidávána ještě jiná: užitečnost (*utilitas*). Věc v rámci práva není pouze nějakou částí reality – jak ji charakterizuje klasická ontologie; je skutečností, která je podrobena člověku, podřízená jeho potřebě. [1, s. 24]

Současné právní systémy přebírají římskou distinkci mezi *res in commercio* a *res extra commercium*. V římském právu patřily věci k první nebo druhé skupině podle toho, zda spadaly do oblasti právních vztahů dědictví: zatímco difference *in commercio* – *extra commercium* se nachází v Digestech (druhá část Justinianova kodexu), rozdíl mezi věcmi *in patrimonio* a *extra patrimonium* se objevuje ve druhé části kodexu (*Institutes*) [srov. 1, s. 27]. P. Bonfante dále upřesňuje: pokud tvrdíme, že je nějaká věc *extra commercium*, neznámá to nutně, že by nemohla být objektem práva někoho; znamená to pouze, že držitel s ní nemůže volně disponovat, jinak řečeno: je nezcizitelná [srov. 2, s. 13].

2 ANIMAL: RES A MÉNĚ NEŽ PERSONA

Roberto Andorno uvádí, že

[d]nes se klade důraz na zvíře již ne jako na *potenciálního nepřítele*, ale jako na *předmět ochrany*. [...] Tato tendence vedla některé myslitele k přesvědčení, že je třeba se dívat na zvíře jako na *subjekt práv*, nebo dokonce jako na *osobu*, ve smyslu blízkém právníckým osobám. [1, s. 29]

Podle Petera Singera je to „schopnost zakoušet radost nebo bolest, která způsobuje, že nějaká bytost má své vlastní zájmy a stává se tak právníkou osobou.“ [3, s. 8 a ss.] Roberto Andorno na tuto námitku dnes již proslulého australského etika odpovídá takto:

Zvíře je jistě zahrnuto zvláštním režimem ochrany, nestává se však *subjektem práv*. Není nikterak držitelem subjektivních práv, neboť tato náleží pouze *osobám*. [...] Zákon řadí tedy zvířata nikoliv mezi *subjekty*, ale mezi *objekty práv(a)*.“ [1, s. 30–31]

Základ podstatného rozlišení mezi člověkem a zvířetem spočívá v inteligenci a svobodné vůli, dvou typicky lidských mohutnostech:

Pouze člověk je totiž bytostí inteligentní a svobodnou, a tím pádem zodpovědnou za důsledky svých činů. Pouze on může být zároveň subjektem a adresátem lidských práv. [...] Uznání charakteru právní osobnosti každé lidské bytosti je podmínkou *sine*

qua non proto, aby právo zůstalo v řádu spravedlnosti a nestalo se zákonem silnějším.
[1, s. 32]

Stručně řečeno: „paradigma subjektu má v oblasti práva nutně lidskou podobu.“
[1, s. 33]

3 OSOBA DE IURE A OSOBA DE FACTO

3.1 Právo volá filozofii

Jak Andorno uvádí,

[p]ojem *osoby*, o němž se ve filozofii diskutuje od pradávna, nepůsobil v rámci práva nikdy vážné problémy. Možná proto, že se právníci vždy dovolávali tohoto *posvátného slova*, aniž by zkoumali, co ve skutečnosti znamená; neměli potřebu zkoumat, co se skrývá za onou *maskou*.² [1, s. 39]

Během posledního století se ovšem situace změnila:

Výzva, před kterou právníky staví reprodukční medicína a nové projevy reifikace (lidské) osoby, je nutí, aby hledali nehlubší důvody tvrzení – *člověk je osobou* – tvrzení, o němž se domnívali, že jej nemusí nikterak vysvětlovat. Mohou si tak hlouběji uvědomit rozsah konfliktu mezi pojmy *osoba-substance* a *osoba-vědomí* v rámci boje o lidská práva. [1, s. 40]

Roberto Andorno upozorňuje na zásadní momenty v dějinách západní filozofie, které uvažování o osobě uvádějí při nejmenším do rozpaků. Důsledkem radikálního karteziánského rozlišení mezi *res cogitans* a *res extensa* je, že „tělo není někým, kým by osoba byla, ale je něčím, co osoba má.“ [1, s. 42] Descartův dualismus byl následován postupnou *desubstancializací* osoby, která byla doprovázena důrazem na vědomí jakožto konstitutivní charakteristiku osoby (definice Johna Locka).

Ani personalismus některých filozofů 20.století, jakými byli Max Scheler nebo Emmanuel Mounier, neuspěl při snaze o znovunalezení *substanciálního* pojetí lidské osoby. [...] Pokus o nahrazení *spekulativního* myšlení myšlením *angažovaným* nedokázal poskytnout solidní metafyzický základ pro svůj další rozvoj. [...] Re-lační aspekt je možný pouze tehdy, je-li ve vztahu přítomen nějaký *subjekt*. [1, s. 43–44]

Zdá se, že klíč ke (znovu)nalezení cesty od pouhého vztahu nebo projevu k bytosti má jméno *ontologický přístup*: „Každý člověk není individualizován svou přirozeností, ale svým jedinečným aktem bytí [...] Striktně řečeno se nedá říct, že člověk je osobou, ale že *tento* člověk je osobou.“ [1, s. 50]

² Původní význam řeckého *prosopon* (*osoba*) je totiž divadelní maska.

3.2 Jak překonat rozdělení?

Andorno soudí, že

[p]oté, co se podařilo upřesnit pojem *reálné osoby*, je třeba upřesnit, jaký je vztah mezi osobou z *masa a kostí* a *osobou právníckou*. [...] Osoba volá nejen po svém smíření s realitou, ale také po svém smíření s právem. [...] Opuštění reality způsobuje pád do svévole relativizmu; bují tak nespravedlnost, která nezná hranice, protože svět, který je pouze imaginární, je světem bez limitů.“ [1, s. 52–53]

Zdá se, že problém spočívá především ve filozofickém a právním uchopení tělesnosti:

Moderní doba oddělila tělo od pojmu *člověk* a právnícké myšlení zase oddělilo pojem *osoba* od člověka. Zdá se, že proces izolace, oddělení člověka od jeho těla – od jeho *substrátu* – separace individua od jeho vztahu k druhému, to vše dále pokračuje svou cestou bez nejmenšího odporu. [4, s. 356]

Nedostatečné zakotvení, když ne přímo oddělení osoby od tělesné schránky s sebou nese i sociální aspekt.

Abstraktně-formální pojem *právnícké osoby*, jejímž největším zastáncem ve 20. století je Henrich Kelsen, má své praktické důsledky. Na tomto místě můžeme konstatovat, že hrůza nacistické zkušenosti, která upírala právo na život určitým kategoriím lidí, uvedla na světlo trhliny pozitivistického systému. Tato bolestná zkušenost lidstva ukázala, že je-li pozitivizmus založen pouze na vůli státu, povede k nihilizmu: ve chvíli, kdy za právními normami je pouze vůle moci a nikoliv rozum spravedlnosti, rozhoduje silnější – za normálních okolností ten, který má moc. [...] Vůle moci tak nachází prostředek, aby vládla nad rozumem díky rozchodu s tím, co je *spravedlivé samo o sobě*. [1, s. 54]

Roberto Andorno poukazuje v druhé části své doktorské teze na nebezpečí, že redukci z úrovně osobní (a tedy jedinečné) na pouze věcnou (a tím pádem nahraditelnou) mohou podlehnout i rodičovské vztahy: mohou být sníženy na pouhou produkci.

To nám připomíná, že důsledky izolace právních postulátů od principů samotného lidského bytí se nemusí projevovat pouze na rovině vztahů *stát – jedinec*, ale i v manipulaci s určitými kategoriemi lidí pomocí vědy:

Respekt reálné osoby se rozpouští za maskou osoby abstraktní, která může být uznána nebo odepřena konkrétním jedincům podle libosti státu. V dnešní době je možno konstatovat jisté důsledky redukčního vnímání osoby, které se zrodilo ve filozofii a bylo přeneseno i do práva. Tento jev můžeme zvláště pozorovat v rámci nové nadvlády biotechnologií nad člověkem. [...] Vláda nad člověkem nepatří tentokrát státu, *ale jiným lidem*. [1, s. 54–55]

Příčinou oddálení práva od člověka není ovšem pouze vzdálení osoby od těla. Dobyvatelský přístup k přírodě se v posledních staletích projevil také tím, že samotné tělo

se stalo pro člověka věcí, pouhým nástrojem k přežití, myšlení nebo potěšení. „Protože duch, který dává osobě její hodnotu, se ve své podstatě vymyká jakémukoliv technickému uchopení, dospívá scientista k jednoduchému závěru: duch neexistuje. Proto je lidská bytost snížena na pouhou hmotu; je zbavena toho co ji dávalo hodnotu a stává se manipulovatelnou. [1, s. 116]

4 PRÁVNICKÁ OSOBA

4.1 Osoba v římském právu

Roberto Andorno používá ve své doktorské tezi jako primární zdroj římského práva Justinianův kodex (6. století n.l.), v němž je již patrný vliv křesťanského pojetí člověka. Stojí-li tedy v tomto dokumentu, že „*servitus est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur*“ (*Institutes*, 1,3,2), je třeba brát s rezervou uznání skutečnosti, že i otrokům náleží (stejná) lidská přirozenost především pro období, která předcházela integraci křesťanských hodnot do římského práva. Na druhou stranu je tento vývoj pro nás pozoruhodný tím, že základní distinkce římského práva a jeho pojetí člověka vůbec byly způsobilé posunu ve prospěch univerzality lidských práv. „Na základě chápání moderních právníků bychom se mohli domnívat, že nezpůsobilost k právu pro otroka znamenala, že mu nenáležel titul *persona*, a že tento titul byl rezervován pouze pro lidi, kteří byli právně způsobilí. Římané však užívali pojmenování *persona* pro všechny jedince bez rozdílu a výslovně i pro otroky.“ [5, s. 31]. Jak to výstižně shrnuje jedna učebnice římského práva: „V římském právu je každý člověk, ať už otrok nebo svobodný, osobou.“ [8, s. 173]

Roberto Andorno se zabývá také postavením počatého (*conceptus*) a dosud nenarozeného dítěte (*nasciturus*) v římském právu. Z četných zmínek v *Digestech* nelze jednoznačně vyvodit, zda tento právní dokument chápal *toho, který se má narodit*, jako osobu. Pozoruhodný je však už samotný vysoký počet právních formulací. Pro jejich lepší rozlišení si argentinský právník bere na pomoc sekundární literaturu. Zajímavý je především následující postřeh C. A. Maschiho [1, s. 141]: jestliže se jednalo o očekávané dítě otrokyně, nemohlo být považováno za osobu, když sama jeho matka byla pro právo spíše věcí, než osobou, což je ovšem v rozporu s výše citovanou učebnicí římského práva. Tomu neodporuje ani tvrzení M. Catalana, že mezi počatým a narozeným jedincem byl v římském právu vztah parity [tamtéž]. Souhrnně lze tedy konstatovat, že pro určení statusu počatého dítěte sehrávalo ústřední roli sociální postavení jeho rodičů více, než jeho pokročilost v již dosaženém nitroděložním vývoji (pro zajímavost – v *Digestech* se opakovaně užívá věty: *qui in utero est*).

4.2 Charakteristika osoby v rámci právního pozitivizmu

Autonomie práva vzhledem k ostatním zdrojům teoretického a praktického poznání může dnes vést jak k chápání osoby podobnému tomu, jaké měl již křesťanstvím ovlivněný Řím, tak k chápání úplně jinému. Příčinou této různorodosti je „právo práva na sebeurčení“: zákon již není nařízením rozumu (*rationis ordinatio*), ale projev vůle zákonodárce.

Pozitivní právo [...] může původní myšlenku osoby [identické s *člověkem*] modifikovat dvojím způsobem: buď ji zúžit, anebo rozšířit. Může určitým jedincům odmítnout schopnost k právu z části a nebo úplně; může rovněž přenést způsobilost k právu mimo jedince a vytvořit tak umělou právní osobu. [5, s. 2]

Právnícké osobě se tak dostává v rámci formalistického pozitivizmu třech základních charakteristik:

1. je čistě abstraktním pojmem – *nomen iuris* ;
2. je vytvořena svobodnou vůlí státu, a proto
3. je připisována nebo odnímána zákonodárcem různým druhům entit (lidských nebo ne-lidských) bez jakéhokoli omezení [srov. 1, s. 60].

K. Kelsen o tom píše: „Říci o nějaké lidské bytosti, že je osobou nebo že má právní osobitost znamená prostě, že nějaké její jednání (anebo naopak zdržení se jednání) vytváří tím nebo oním způsobem obsah právních norem.“ [6, s. 114]

4.3 Všeobecná deklarace lidských práv

Všeobecná deklarace lidských práv reaguje proti extrémům právního pozitivizmu tím, že znovu klade lidskou bytost před právní osobnost: „Každý má právo na to, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost.“ [Všeobecná deklarace lidských práv, článek 6] Tento návrat *od virtuální osoby k člověku* sice není příliš explicitní, ale ve výši uvedené citaci lze chápat právní osobnost jako něco, co vyplývá ze samotného bytí člověka, a nikoliv jako normu, která je mírou jeho hodnoty. Zdá se tedy, že podle této deklarace z roku 1948 vyplývá právní osobnost jako důsledek „uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv členů lidské rodiny.“ [Tamtéž, Úvod] Jakkoliv může být tento mezinárodně uznávaný dokument vnímán jako návrat k přirozenému právu, do jednotlivých legislativních systémů se promítá pouze jako jakýsi základ, na který mohou dotyčné občanské a trestní zákoníky příslušných zemí navázat nebo nenavázat podle své pozitivně-právní svévole.

4.4 Právní status embrya v moderních právních systémech

Roberto Andorno dokládá na příkladu Francie, jak se především od počátku 19. století začal v právním chápání rýsovat zlom mezi již narozeným a „pouze počatým“ jedincem. Více autorů na konci 19. a na začátku 20. století označilo personalitu embrya za právní fikci. I přes pokrok embryologických a genetických poznatků, které tento právní pohled částečně odvrátily, i na konci minulého století ještě přetrvávaly názory, že tato personalita je pouze podmíněná. Současným legislativním vyústěním je především nedostatečná ochrana ze strany trestního práva:

Lidské embryo je z hlediska francouzského práva civilní osobou, která je téměř zbavena ochrany v rámci trestního práva, což jistě předpokládá určitou nedůslednost. Conceptus trpí faktickou reifikací, kterou nedostatečnost zákona jediné podporuje. [1, s. 161]

5 DŮSTOJNOST

5.1 Od římského pojetí ke Kantovi

Závěrem první, obecněji zaměřené části své doktorské práce se Roberto Andorno věnuje pojmu důstojnosti, který přejímá opět nejprve z římské tradice: „*Justitia est habitus animi communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem*.“³ [Cicero, *De inventione*, II, 53, 160] „Tato koncepce *ius* coby synonymum *dignitas* bude přijata ve středověku.“ [1, s. 72] Pro současnost je důležité, že základní právní dokumenty vyjadřují svou prioritu k tomu, kdo je jako člověk hoden práva sám o sobě.

Také moderní filozofie práva zapouští své kořeny v téže intuici, neboť její ústřední teze spočívá v hlášení důstojnosti a z ní vyplývajících práv, které náleží člověku *ze samé skutečnosti, že je člověkem*. To také vyjadřuje Všeobecná deklarace lidských práv [...]: „Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv. A dále upřesňuje, že každý si může nárokovat tato práva, bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.“ [1, s. 73]

I přes tento ústřední význam pojmu *důstojnost* ve všeobecné deklaraci lidských práv se nám může zdát, že „tento pojem je snáze poznatelný určitou intuicí než prostřednictvím chladných sylogizmů.“ [1, s. 73] Právo opět volá filozofii na pomoc: lze vůbec *dignitas* nějak definovat?

Odkud pochází tato obtíž? Možná je způsobená skutečností, že *důstojnost* se váže ke konkrétnímu člověku, k *tomuto jedinci*, a ne ke člověku abstraktně pojatému v rámci nějakých definic. Pojmy jsou však ze své podstaty všeobecné, což vysvětluje jejich neschopnost vystihnout naši *osobu*, která je vázána na individualitu toho, který je *důstojný* [...]. Pojem *důstojnosti* se pojí s myšlenkou nesdělitelnosti (*incommunicabilitas*), jedinečnosti, nemožnosti redukovat konkrétní bytost na pouhé číslo. [1, s. 73]

Pro Kanta je *důstojná* taková bytost, která je protikladem bytosti mající „pouze“ nějakou *cenu*: „Jednej tak, abys své lidství ve své osobě, stejně jako v osobě druhých, považoval vždy jako cíl a nikdy jako prostředek.“ [9, s. 105] Robert Spaemann správně podtrhl, že pokud by měl každý člověk pouze hodnotu *sám pro sebe*, tzn. z důvodu svých vlastních zájmů, aniž by byl cílem *sám v sobě*, byla by vražda z morálního hlediska akceptovatelná [srov. 7, s. 102].

5.2 Transcendentní a imanentní pojetí lidské důstojnosti

Adorno uvádí: „Současná vysvětlení lidské důstojnosti mohou být shrnuta dvěma způsoby: transcendentní pojetí člověka jakožto *posvátné bytosti*, a imanentní pojetí (kantovského původu) člověka jakožto *morálního auto-zákonodárce*.“ [1, s. 75]

³ Spravedlnost je habitus ducha zachovávaný společným užíváním a udělující každému jeho důstojnost.

Perspektiva člověka jakožto posvátné bytosti je základem všech náboženských tradic: u Řeků „jsou spekulace o člověku a spekulace o Bohu neoddělitelné.“ [10, s. 6] Tomáš Akvinský shrnuje chápání církevních otců důstojnosti člověka coby Božího obrazu takto: říci o člověku, že byl stvořen „k Božímu obrazu“ znamená, že „pochází od Boha jakožto od svého vzoru“ [srov. *Teologická suma*, I, 93, a. 1].

Nejen božský původ ducha vysvětluje důstojnost člověka v této perspektivě. Je tomu rovněž z hlediska jeho posledního cíle, zvláště vznešeného, a rovněž na základě způsobu, kterým k němu směřuje. [...] Člověk zasluhuje bezpodmínečný respekt proto, že představuje duchovní bytost úzce svázanou s božstvím svým původem a cílem. [1, s. 77–78]

Oproti klasickému, transcendentnímu chápání důstojnosti lidské osoby formuloval především Kant moderní, imanentní pojetí založené na morální autonomii: lidská osoba je důstojná tehdy, je-li si schopna sama zvolit maximum morálního zákona, podle kterého bude následně jednat. Toto pojetí vyplývá z Kantovy definice osoby: to, co má vědomí numerické identity sebe sama, může být z toho titulu považováno za osobu. Závislost na vědomí, závislost na morální autonomii. O důsledcích takového chápání bylo již pojednáno výše...

5.3 Návrat k transcendentnímu pojetí

Roberto Andorno dokázal v základních rysech zhodnotit pozitivní a negativní přínos imanentní, Kantem vypracované koncepce osoby. Hodné následování je Kantovo pojetí osoby jakožto cíle sama o sobě, které má nenahraditelnou a nevyčíslitelnou hodnotu – důstojnost. Tragédií ovšem je, aplikuje-li se důsledně tato důstojnost pouze pro plně autonomního jedince. Možným řešením je návrat od psychologizující imanence (jsem si vědom sebe a svých práv) k objektivní transcendenci (hodnota mého života, stejně jako života druhých lidí, přesahuje svým původem a svým konečným cílem dosah lidského zkoumání, a není proto závislá na aktuálně přítomném vědomí). Podle Andorna

[je] jisté, že vzhledem k předvídatelným důsledkům zúžené vize důstojnosti zajišťuje transcendentní perspektiva lidské osobě větší respekt, neboť nevyžaduje vlastnění zvláštních schopností k tomu, aby byl člověk uznán jako cíl sám v sobě: pouhá příslušnost k lidskému druhu dostačuje, aby byl považován za důstojného k tomu, aby se s ním jednalo jako s osobou. [1, s. 83]

ZÁVĚR

Být někým, a ne pouze něčím – taková je touha každého člověka. Výjimečnost úspěšných „autonomních“ jedinců jakoby drtila jedinečnost mnohých – především těch, kteří ještě nejsou zcela autonomní, ale jsou již lidmi. Roberto Andorno ve své doktorské práci ukazuje, že člověk nemůže být nikdy ponížen z osoby na věc; nemůže být objektem, ale vždy pouze a jedině subjektem práv, neboť je nejen cíl sám pro sebe, ale cíl sám v sobě – tedy i pro druhé. Právě proto, že se myšlení a právo příliš oddálily od člověka v jeho tělesnosti, není lidství ještě nenarozených dosta-

tečně uznáváno a lidské embryo se snadno může stát pouhým nástrojem biotechnologického pokroku. Otázek sice zůstává více než odpovědí, ale jednou z jasných výzev argentinského právníka je, aby se v právních systémech (především v těch evropských!) jasně vymezily subjekty a vztahy, které nikdy nemohou být redukovány na zvěčnění: člověk nemůže být redukován ani na zvíře, ani na věc, rodičovské vztahy nemohou být redukovány na produkci, která by mohla vstoupit na trh práce. Pokud chtějí vědci a filozofové přispět ke znovusjednocení reálné a právní osoby, je třeba, aby své závěry formulovali v jazyce přístupném právnímu zakotvení.

BIBLIOGRAFIE

1. Andorno, R., *La distinction juridique entre les personnes et les choses à l'épreuve des procréations artificielles*, Paris 1996.
2. Bonfante, P., *Corso di dritto romano. VII*, Milan 1966.
3. Singer, P., *Animal liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*, New York 1977.
4. Borillo, M. D., *L'homme propriétaire de lui-même: le droit face aux représentations populaires et savantes du corps*, Strasbourg 1991.
5. de Savigny, F. C., *Traité du droit romain. II*, Paris 1841.
6. Kelsen, H., *Théorie pure du droit*, Neuchâtel 1988.
7. Spaemann, R., *Lo natural y lo racional*, Madrid 1989.
8. Buckland, W., *A text-book of Roman Law*, Cambridge 1932.
9. Kant, I., *Fondements de la métaphysique des mœurs*, Paris 1980.
10. Pépin, J., *Idées grecques sur l'homme et sur Dieu*, Paris 1971.

DIGNITY OF THE UNBORN HUMAN INDIVIDUAL: A PERSON, NOT A THING

ABSTRACT

The personalist vision of man presupposes a radical distinction (Summa divisio) between a person and a thing. In Roman law, the concept of person comprised all men all men, including slaves: Even though Roman law placed slaves in the category of things, it was forced by the human nature of slaves to grant them certain legal capacities attributable only to persons. Roberto Andorno shows in his doctoral thesis (La distinction juridique entre les personnes et les choses à l'épreuve des procréations artificielles, Paris, L.G.D.J., Bibliothèque du droit privé, 1996) how "true" or "real" persons were separated from legal persons because of the impact of modern thought. A person can never be reduced

to a thing, nor can an animal be considered a person: only a human being is a person. The value of a human person is expressed by the notion of "dignity", and no price can be set for this dignity because a human person is incommunicable and unrepeatable. The Kantian conception of dignity shows the value of man not only for himself, but also in himself. Nevertheless, Kant only attributes this dignity to those who are conscious and morally autonomous. If we have a notion of the person reconcilable with both reality and the law, we must have a transcendent vision of human dignity: Because of man's origin and his final end, every member of the human species is a subject and never just an object of human rights. The human embryo, as a living entity who belongs to the human species, should be respected in his or her personal dignity. The penal law of every country has to protect him from any improper manipulation or destruction.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Robertovi Andornovi za jeho svolení k publikování článku i za poskytnuté konzultace.

KONTAKT

P. MUDr. Lukáš Jan Fošum OP

Université de Fribourg

Albertinum

Square des Places 2

Fribourg, 1700, Suisse

e-mail.: lukas@op.cz, jan.fosum@unifr.ch

INFORMAČNÍ ETIKA A UMĚLÉ POTRATY

Jiří Stodola

Recenzoval PhDr. Michal Lorenz, Ph.D.

ÚVOD: DVA DRUHY INFORMAČNÍ ETIKY

Informační etika je oblast týkající se lidského jednání při získávání, tvorbě, správě a šíření informací [20]. Šíře jejího záběru závisí na tom, co rozumíme pojmem informace. Existuje nejzákladnější dělení, podle kterého můžeme rozlišit dva hlavní přístupy k informaci – hledisko *epistemologické* a hledisko *ontologické* [11].

Podle epistemologického přístupu, který je blíže tomu, co se pod slovem informace běžně rozumí, můžeme informaci definovat jako zprávu [4], obsah či význam zprávy [17], [28] anebo proces měnící obraz světa toho, kdo se s informací setkává [25], [28], [30]. V tomto pojetí do oblasti informační etiky spadá jednání týkající se nakládání se zprávami či zaznamenanými poznatky. Do centra zájmu informační etiky se tak dostávají otázky spojené s právem na informace, právem na duševní vlastnictví, citacemi, ochranou soukromí, svobodou projevu, šířením pornografie či tzv. hate speech, cenzurou, cyberstalkingem a mnohé další [9]. Informační etiku založenou na epistemologickém pojetí pojmu informace nazývá Luciano Floridi [11] informační *mikroetikou*.

Pokud jde o problematiku umělých potratů, informační mikroetiku zajímá takové jednání, ke kterému dochází při získávání, vytváření a šíření informací o umělých potratech.

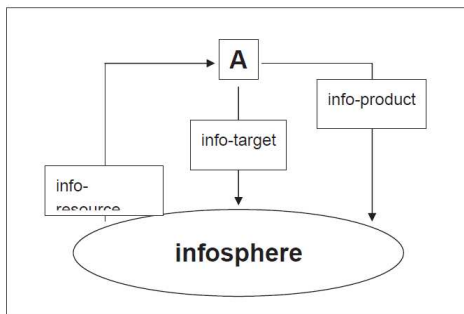
V ontologickém pojetí je informace chápána jako uspořádanost, organizace, vnitřní struktura či řád [12], [16], [33], [34]. Protože o těchto pojmech můžeme hovořit v souvislosti s libovolnou oblastí reality (přinejmenším materiální), rozsah informační etiky se překrývá s rozsahem etiky obecné. Z hlediska ontologického chápání informace je totiž každé lidské jednání nějakým typem nakládání s informacemi. Od obecné etiky odlišuje informační etiku pouze úroveň abstrakce, která spočívá v tematizování informačního hlediska [11]. *Ontocentrickou* informační etiku, tj. etiku založenou na ontologickém pojetí informace, proto můžeme definovat

jako vědu zabývající se *lidským jednáním, které je chápáno jako nakládání s informacemi*. Zvláštní pozornost je v takto chápané informační etice, kterou Luciano Floridi [11] nazývá informační *makroetikou*, věnována otázkám bioetickým a ekologickým.

Pokud jde o problematiku umělých potratů, informační makroetiku zajímá nejen získávání, vytváření a správa informací o umělých potratech, ale dívá se na samotné umělé potraty jako na informačně etický problém.

1 INFORMAČNÍ MIKROETIKA A UMĚLÉ POTRATY

Oblast informační mikroetiky založené na epistemologickém pojetí informace popisuje Floridi [11] prostřednictvím *externího modelu zdroj-produkt-cíl*, kde figuruje informační agent **A**, tedy někdo, kdo nějakým způsobem s informacemi nakládá, a tři typy informačního jednání, které jsou definovány prostřednictvím rozlišení *informace jako zdroje*, *informace jako produktu* a *informace jako cíle*. Z globálního pohledu jde o vztah mezi jednajícím – agentem a infosférou, tj. sférou informací.

Obr. 1: Externí model zdroj-produkt-cíl [11, s. 22]

1.1 Informace jako zdroj a právo na informace

Vezme-li se v úvahu informace jako zdroj, zajímá se informační etika o jednání, ke kterému dochází při získávání informací. Informace jsou základním předpokladem jednání. V konkrétní situaci se člověk může rozhodnout tehdy, má-li dostatek informací, aby situaci posoudil. Tradiční etika říká, že morální jednání je takové, které je dobrovolné a vědomé;¹ vědomost tedy dostatek informací o tom, jakého charakteru je skutek, který se člověk rozhoduje vykonat či nevykonat, je pak základním předpokladem dobrovolnosti, a tedy i mravní přičitatelnosti jednání. Nevědomost neboli nedostatek informací může člověka činit méně odpovědným, popřípadě zcela neod-

¹ *Nedobrovolností, jak se zdá, jest to, co se děje násilným donucením nebo z nevědomosti.* [1, s. 44]

povědným, za dané jednání. Je třeba samozřejmě posuzovat, nakolik je nevědomost jednajícího chtěná či jiným jednáním zaviněná.²

Neplatí však vždy přímá úměra mezi množstvím informací a mravním jednáním. V některých případech je třeba, aby některé informace jednajícímu zůstaly skryté. Díky tomu se z posuzování situace mohou odbourat rušivé vlivy, které orientaci ztěžují. V praxi se tak děje například při anonymním recenzním řízení v odborných časopisech, kde identity autorů a recenzentů zůstávají skryty. Omezením informace se z procesu odstraňuje působení předsudků, které objektivitu posudků mohou negativně ovlivnit. Zde je tedy možné formulovat pravidlo, že ke správnému rozhodnutí je nutné získat tolik informací, kolik je k němu postačující, přičemž platí, že některé informace mohou být odmítnuty jako irelevantní a rušivé.

Otázka může znít, jak může člověk poznat, že obdržel dostatek informací. Z pozice realistické epistemologie je to ve chvíli, kdy má na základě přijatých informací nevývratnou jistotu o správnosti či nesprávnosti určitého jednání. V takovém případě jedná morálně či nemorálně i tehdy, pokud se mylí (řečeno lidově „nevědomost hříchu nečiní“ a „i bludné svědomí zavazuje“). Přičitatelnost skutku v posledku závisí na soudu svědomí. Záleží ovšem také na tom, nakolik je svědomí člověka ovlivněné předchozími rozhodnutími. To ovšem znamená, že morálnost určitého jednání závisí nejen na informacích, které má člověk k dispozici v dané situaci, ale také na tom, jak se zachoval při vyhodnocování informací, které mohly vést k rozhodnutí v situacích předchozích.

Pokud jde o umělé potraty, hraje nechtěná i chtěná neinformovanost, neschopnost či nedostatek vůle informace vyhodnocovat, velkou roli. Z hlediska informační etiky mohou nastat přibližně čtyři patologické situace:³

1. žena (platí to i pro jiné osoby, které při potratu nějakým způsobem asistují) nemá dostatečné informace, protože *není disponována* je získat;⁴
2. žena nemá dostatečné informace, protože je *odmítá* získat, ačkoliv je k tomu disponována;
3. žena má dostatečné informace, ale *neumí* se v nich orientovat;
4. žena má dostatečné informace, ale odmítá se v nich orientovat,⁵ ačkoliv je k tomu disponována.

² *Nedobrovolným však nemá býti zváno to, když někdo neví, co tu prospívá. Vždyť nevědomost v tom, pro co se rozhodujeme, nebývá příčinou nedobrovolnosti, nýbrž špatnosti, ani neznalost všeobecných mravních předpisů – neboť pro tu bývají lidé káráni –, nýbrž neznalost jednotlivostí, v nichž a pro něž se jednání děje; v těch totiž jest také soustrast a odpuštění; neboť ten, kdo z nich něčeho nezná, jedná nedobrovolně.* [1, s. 47]

³ Výčet patologických situací je zde samozřejmě ovlivněn předpokladem, že podstoupení umělého potratu je zlem. Tento předpoklad je blíže vysvětlen v následujících kapitolách.

⁴ Naprostou absenci informačních zdrojů v této oblasti můžeme vyloučit.

⁵ Může samozřejmě dojít k tomu, že žena získává adekvátní informace, umí je správně vyhodnotit, a přesto se rozhoduje v protikladu se svým poznáním. Zde se nepochybně jedná o vědomě spáchaný špatný skutek. Tato situace však nespadá do informační etiky, protože z hlediska získání informace k žádné patologické situaci nedochází.

Může se stát, že těhotná žena je neinformována o tom, co při umělém potratu podstupuje, neboť není dostatečně disponována k tomu, aby informace získala. V takovém případě se její odpovědnost za daný skutek značně snižuje, její nevědomost můžeme považovat za nezaviněnou.

Pokud však žena je schopna získat adekvátní informace, ale odmítá to, protože „raději nechce nic vědět“,⁶ pak se o nezaviněnou nevědomost nejedná a žena nese za skutek odpovědnost.

Někdy je možné určitý typ informací odmítat, například zprávy od lidí, kteří jsou zjevnými manipulátory apod. V takové situaci je odmítnutí informací třeba posuzovat jako adekvátní, pokud nevede k nesprávnému rozhodnutí. Obecně platí, jak už jsme uvedli, že rozhodující člověk by se měl snažit získat tolik informací, kolik jich potřebuje, aby se správně rozhodl. Informace, které by mohly správnost jeho rozhodnutí narušit, může a někdy dokonce má povinnost odmítat.

Jiný případ nastává ve chvíli, kdy žena, která se rozhoduje podstoupit umělý potrat, dokáže získat informace o dané problematice, ale není schopna je adekvátně vyhodnotit. Orientace v problému totiž nemusí být vždy jednoduchá. Rozhodující se žena je konfrontována s množstvím protichůdných zpráv z různých zdrojů. Na jedné straně je to obecné mínění společnosti, která je ke zlu potratů velmi tolerantní [23], na druhé straně je to její přirozený mateřský instinkt a zdravý rozum, který říká, že rozhoduje o životě vlastního dítěte.⁷ Na jedné straně jsou to kognitivní autority, ať už legitimní či nelegitimní, které umělé potraty schvalují [29], na straně druhé jsou to ty, které je odmítají [36]. Posoudit správně kvalitu jednotlivých argumentů, adekvátně rozpoznat relevantní a důvěryhodné zdroje a dospět ke správnému rozhodnutí není v takovéto situaci snadné, už proto, že je při ní žena pod značným psychickým tlakem.⁸ Míra její schopnosti vyhodnotit informace hraje samozřejmě roli při posuzování vědomosti a dobrovolnosti skutku. Pokud žena získané informace vyhodnotí neúmyslně nesprávně, například tak, že souhlasí s falešnými argumenty, odpovědnost padá na šířitele nepravdivých zpráv.

Může také dojít k situaci, kdy žena poté, co získala řadu protichůdných zpráv, které je třeba podrobit důkladné analýze, o věci dále odmítá přemýšlet, neboť nechce podstupovat duševní námahu, a nakonec se rozhoduje pouze na základě emocí či vnějšího nátlaku. Přesto je za skutek odpovědná, protože se v tomto případě jedná o dobrovolnou nevědomost.

⁶ *Dobrý den, příští týden jdu na potrat, jsem nechtěně těhotná s partnerem, (máme už dvě děti 3 a 7 let) a na třetí se opravdu nechtíme. Je to pouze několik dní staré, ale paní doktorka mi doporučila počkat ještě pár dní, aby byl zákrok bezpečnější. To prodlužování není moc příjemný pocit, chci to mít co nejdříve za sebou, zapomenout a nemyslet na to.* [8]

⁷ **Považujete interrupci za zabití?**

Děkuji za přímou otázku. Filosofie – nefilosofie: mně stačí dívat se na bolest žen po interrupci: trápí se snad kvůli odstranění kusu tkáně anebo kvůli ztrátě dítěte? A v terapii navázání vztahu k dítěti také pomáhá. To je pro mne podstatné – ano, při interrupci přichází žena o dítě. [8]

⁸ *...žádá z žen, s nimiž jsem o interrupci „na vlastní žádost“ mluvila, Vám neřekne, že šla na zákrok „dobrovolně“, „jen tak“, nebo že „prostě nechce děti“. Jsou při nečekaném těhotenství prostě v situaci, kdy nemají podporu nebo ze svého pohledu na vybranou – a interrupce se v jejich bezradnosti jeví jako rychlé řešení. Je to však řešení, které je dlouho bolí. To, co vypadá jako svoboda volby je situace všemožných tlaků a manipulací a rozhodování něčeho, na co nelze dohlédnout.* [8]

Platí samozřejmě, že člověk není povinen analyzovat informace, které pocházejí z pochybných zdrojů. Zprávu, která zjevně vykazuje známky manipulace, je možné apriorně odmítnout. Obecně platí, že je nutné vyhodnocovat tolik informací, kolik jich je třeba ke správnému rozhodnutí, a informacemi zjevně nerelevantními se není třeba zabývat.

V každém případě však je třeba zdůraznit, že žena, která se dostává do situace, kdy rozhoduje o životě nenarozeného dítěte, má *nezpochybnitelné právo na to být pravdivě informována o tom, co je podstatou umělého potratu a k jakým důsledkům může vést*, a toto právo by mělo být zakotveno i v platné legislativě.⁹

1.2 Informace jako produkt a právo na svobodu projevu

Jednání při vytváření informací se dostává do hry, uvažujeme-li o informaci jako o produktu. Vytváří-li člověk informace, sleduje tím určitý cíl,¹⁰ kterým může být vyjádření vlastních pocitů, sdělení poznání, snaha přimět druhého k určitému jednání či prostá záliba v komunikaci. K dosažení cíle pak používá určitých prostředků. V této oblasti je třeba jako eticky správné hodnotit takové jednání, které sleduje dobrý cíl za užití mravně nezávadných prostředků. Užití eticky nedovolených prostředků není přijatelné, ani když cíl je sám o sobě dobrý. Naopak jako eticky závadné je třeba hodnotit jednání směřující k nemravnému cíli, i když je použito prostředků mravně přijatelných. Vztah cíle a prostředků k celku jednání můžeme vyjádřit pomocí následující tabulky:

Cíl	Prostředky	Jednání
+	+ nebo N ¹¹	+
-	+ nebo N	-
+	-	-
-	- nebo N	-

Tab. 1: Cíl + Prostředky = Jednání

Pokud jde o problematiku umělých potratů, je chvályhodné sledovat jako cíl ochranu života nenarozených dětí, neboť při dnešním stavu poznání je možné spolehlivě rozpoznat, že jde od samotného početí o lidské bytosti, a zákaz úmyslně zabíjet

⁹ Ideálem samozřejmě je, aby umělé potraty nebyly vůbec legální, nicméně v situaci, kdy něco takového není možné prosadit, je každé řešení, které povede k omezení vykonaných potratů, důležité.

¹⁰ *Poněvadž jest mnoho různých činností, umění a věd, jest také mnoho účelů a cílů; cílem lékařství jest zajisté zdraví, lodářství loď, vojevůdcovství vítězství; hospodářství bohatství. Avšak všechny takové činnosti jsou podřízeny jedné nějaké schopnosti, jako zhotovování uzd a všech jiných jezdeckých strojů jest podřízeno jezdeckví; toto pak a celá válečná činnost jest podřízena vojevůdcovství, a tak týmž způsobem jiné činnosti jsou podřízeny jiným. Ve všech však účely nadřazených zasluhují přednosti před těmi podřízenými. Neboť pro ony si žádáme i těchto. Není v tom však žádného rozdílu, zda činnosti samy jsou účelem konání, či vedle nich ještě něco jiného, jak tomu jest v uvedených oborech.* [1, s. 1].

¹¹ N znamená jednání mravně indiferentní, tj. takové, které není ani dobré ani zlé.

nevinné lidi je univerzální normou, která je nejen sdílena napříč kulturami, ale je také zakotvena v pozitivním lidském právu (proto zastánci potratů zpochybňují lidskost nenarozených a prosadili a prosazují v tomto smyslu i změny zákonů, jak ukážeme níže).

Někteří autoři se sice domnívají, že otázka lidskosti či spíše „osobovosti“ nenarozených je nevyřešená, protože existují dvě školy – *ontologický personalismus* a *empirický funkcionalismus*, které se dívají na danou problematiku z jiných úhlů – ačkoliv oba směry přisuzují embryím lidskost od početí, personalismus jim od samého počátku přiznává i status lidské osoby, zatímco podle funkcionalismu se lidský zárodek osobou postupně stává.

Nicméně autoři, kteří považují tento spor za nerozhodnutý, se přikláníjí k bezpečnější variantě jednání s nenarozenými lidmi – soudí, že není-li možné s jistotou říci, zda je lidský zárodek či plod lidskou osobou, mělo by se k němu jako k osobě přistupovat.¹² Nedomníváme se však, že etický spor je fakticky nerozhodnutý, ačkoliv se vyskytují zastánci obou pojetí. Máme za to, že argumenty hovoří ve prospěch ontologického personalismu.¹³

Sledujeme-li tedy při vytváření informací jako cíl ochranu osob před narozením, můžeme tento cíl považovat za správný. Nelze však k jeho dosažení užívat mravně nedovolených prostředků – například záměrného klamání. Konečnou volbu tohoto cíle je sama o sobě založená na pravdivém poznání o člověku a na průkazných argumentech, používání nesprávných prostředků je proto nejen neetické, ale pro dosažení cíle také zcela zbytečné.

Na druhé straně ti, kteří se staví, například z eugenických a jiných důvodů, proti životu nenarozených, sledují evidentně nemravný cíl (objektivně jde o obhajobu zabíjení nevinných lidských bytostí). Protože takovýto cíl lze stěží obhajovat pomocí pravdivých poznatků (ty hovoří jasně proti), jsou nuceni uchýlovat se ke lžím, polopravdám, manipulacím, očerňováním odpůrců a dalším prostředkům z oblasti informační patologie.¹⁴

Primárním cílem takového jednání je, jak bylo řečeno, umožnit zabíjení osob před narozením. K tomu je možno užít dvou klamných prostředků, díky kterým se mohou obejít dva základní axiomy spojené s bioetikou. První axiom zní, že lidský zárodek

¹² *Shodneme-li se na určení povahy lidského embrya v řádu bytí, nebude obtížné sjednotit se také v názoru na morální práva embrya. V současných bioetických diskuzích je možno vidět dva proudy: ontologický personalismus, podle kterého je zárodek od začátku lidskou osobou, a empirický funkcionalismus, podle kterého se zárodek stává osobou teprve v průběhu těhotenství, nebo dokonce až v určité době po porodu.*

Na otázku, co je člověk a zda je embryo lidskou osobou, zatím neposkytují přírodní vědy ani filozofická antropologie odpověď natolik uspokojivou, aby byla nutně všemi přijata. Nevyjasněný status embrya dovoluje vyslovit požadavek: není-li dosud prokázáno, že embryo lidskou osobou není, měli bychom se k němu chovat jako k osobě. [24]

¹³ Argumenty z pozice informační makroetiky budou uvedeny v druhé kapitole tohoto článku.

¹⁴ Známary sexuolog Radim Uzel například popírá potratové účinky hormonální antikoncepce tím, že počátek těhotenství přesouvá z okamžiku početí na okamžik uhnízdění oplodněného vajíčka v děloze, což nemá oporu v odborné literatuře, která za počátek těhotenství v drtivé většině případů považuje početí: *Aby žena mohla těhotenství potratit, musí napřed vzniknout. Není nejmenšího sporu o tom, že těhotenství začíná uhnízděním oplozeného vajíčka v děloze. [35]*

je člověkem, popřípadě lidskou osobou. Druhý říká, že není nikdy dovoleno úmyslně zabít nevinného člověka, tj. dopustit se vraždy. Kdo chce obhajovat zabíjení nenarozených, musí buď zpochybnit lidskost embrya, nebo zaútočit na univerzální platnost druhého axiomu.

Zpochybňování lidskosti nenarozených, které patří k neúčinnějším metodám, jak ospravedlnit jejich zabíjení, můžeme z hlediska informační etiky klasifikovat jako tzv. *hate speech* [9] – šíření (des)informací,¹⁵ které mají za cíl vyvolat nenávist vůči určité skupině osob a vést k jejich likvidaci.¹⁶ Tohoto prostředku užíval například nacistický režim v Německu, který vynaložil velké úsilí, aby přesvědčil německý národ, že Židé a jiné národy jsou méně lidmi, než příslušníci tzv. árijské rasy, že mentálně postižení lidé nejsou vlastně lidmi vůbec a že tyto „podlidé“ či „nelidé“ upírají nezadatelná práva skutečným lidem – zejména Němcům.

Tento postup si osvojili potratoví aktivisté, kteří tvrdí, že neobhajují zabíjení lidí, ale říkají, že v případě nenarozených se o lidi vůbec nejedná¹⁷ a že práva nenarozených „nelidí“ nemohou omezovat práva matek – již narozených lidí. Činí tak i přesto, že takové tvrzení vzhledem k současným vědeckým poznatkům nemá žádné opodstatnění.

Odlišnění nenarozených lidí hraje rozhodující úlohu v legislativě. Řídí-li se stát listinou základních lidských práv a svobod, podle které má každý člověk právo na život a nesmí být zabít (pokud se tak nestane například při sebeobraně a jiných případech, kdy nejde o zabití nevinného), pak může zákon umožňující potraty existovat pouze tehdy, není-li nenarozený člověk považován za člověka, v opačném případě se takový zákon dostává do konfliktu s všeobecně uznávanými lidskými právy.

Univerzální platnost zákazu úmyslně zabít nevinné lidské bytosti je zpochybňována zejména tzv. situační etikou [10]. Podle ní neexistují žádné mravní normy, které by měly univerzální platnost, ale správnost či nesprávnost jednání je třeba vždy posuzovat v kontextu určité situace. Je-li v konkrétní situaci špatné úmyslně zabít

¹⁵ Desinformaci chápeme ve Floridiho [12] intencích jako „záměrně nepravdivou zprávu“.

¹⁶ Vedle samotných nenarozených dětí jsou cílem potratové *hate speech* také samotní protipotratoví aktivisté, kteří bývají představováni jako tmáři, zpátečníci, náboženští fanatici a příznivci totalitních režimů. Kdo by v tomto tvrzení viděl argument *ad populum* dovolávající se souhlasu protipotratových aktivistů, může sám zhodnotit, jak se vyrovnal se svými kritiky jeden z autorů příručky sexuální výchovy, která jako krajní řešení nechtěného těhotenství uvádí umělý potrat, Radim Uzel:

„Vůbec mě nepřekvapuje, že se objevily hlasy bouřící proti této sexuální příručce. Tmáři a zabedněnci totiž žijí v každé době a svět s nimi bojuje už stovky let. Jsem přesvědčen o tom, že tyto lidi zmíněnou příručku nikdy nedrželi v ruce. Jde o jedince, kteří když uslyší slovo *sex* tak dostávají kopřivku,“ řekl Uzel v rozhovoru pro *Prvnizpravy.cz*. „Sexuální výchovu na školách kritizují pouze fanatici. Nikdo rozumný nepochybuje o tom, že jde o jedinou cestu jak uchránit mladé lidi před pohlavními nemocemi a předčasným početím. Přiznám se, že ve svých sedmdesáti letech už nemám zájem s tmáři bojovat. Boj s lidskou hloupostí je totiž velmi vyčerpávající,“ dodal sexuolog. [3]

¹⁷ Já jenom vím, že embryo není lidská bytost. Když mi někdo řekne, že jedna buňka – oplozené vajíčko – je člověk, je to stejné, jako když mi někdo ukáže plán domu a řekne, že je to dům. Vždyť se podívejte na ty moje obrázky, mladé embryo se spíše podobá housence než člověku. [21]

nevinného člověka, v jiné to špatné být nemusí. Žena se proto může dostat do takové situace, kdy zabití vlastního dítěte není třeba posuzovat jako morálně závadné.

Z hlediska informační hodnoty je třeba situační etiku označit za kontradiktorkou, tj. rozporou, a tudíž podle teorie tzv. silně sémantické informace [12] přinášející nulovou informaci. K rozporu dochází proto, že situační etika tvrdí, že neexistují univerzálně platné normy, a toto tvrzení jako univerzálně platnou normu klade [15].

Popírání univerzality platnosti zákazu úmyslně nevráždit nevinné lidské bytosti nehraje velkou roli v legislativě (legislativa obvykle vychází z univerzálně platných norem), ale spíše při posuzování vlastního jednání.¹⁸ Žena podstupující potrat si může být vědoma, že zabíjí vlastní dítě, může však ospravedlnit své jednání tím, že v dané situaci bylo jediným možným východiskem a bylo proto morálně dovolené.¹⁹

Argumenty obhájců potratů, ať už jde o útok na lidskost nenarozených nebo na univerzální platnost zákazu úmyslně zabíjet nevinné lidi, můžeme považovat, pokud jsou šířeny prostřednictvím informačních kanálů, za jevy z oblasti *informační patologie*. V lepším případě jde o neúmyslné šíření nepravdivých informací (misinformací),²⁰ v horším případě se jedná o záměrné klamání, manipulaci, propagandu či dokonce *hate speech*, tedy o to, co spadá do kategorie šíření desinformací, tj. úmyslné nepravdivých zpráv.

Možnost vytvářet a veřejně prezentovat informace je dáno *právem na svobodu projevu*. Otázkou je, zda toto právo znamená i právo na vytváření a šíření misinformací a desinformací. Právo na omyl, tedy na zveřejňování neúmyslné nepravdivých zpráv, nemůže být nikomu upíráno, protože by se tím paralyzovala veškerá lidská komunikace. *Právo úmyslně klamat druhé však nemůže být obsaženo v právu na svobodu projevu*. Blíže tuto problematiku pojednáme v následující kapitole.

1.3 Informace jako cíl a právo na cenzuru

Jednání při správě informací je předmětem informační etiky, díváme-li se na informaci jako na cíl. Subjektem mravního jednání se zde stávají lidé nakládající s informacemi, které vytvořili jiní lidé (*informace jako produkt*) a které jiným lidem slouží jako zdroj informací (*informace jako zdroj*). Informace jako cíl je předmětem činnosti všech osob pohybujících se v oblasti zprostředkování informací, ať už jde o nakladatele, knihovníky, mediální pracovníky či správce internetových portálů a diskusních fór.

Do potenciálního konfliktu se zde dostávají dvě stěžejní oblasti informační etiky – *právo na svobodu projevu* a *právo na informace*.²¹ Základní dilema informační etiky pak zní: cenzurovat či necenzurovat? Na jedné straně je tu právo na svobodu projevu, na kterém velmi trvá soudobá demokratická společnost, na straně druhé existuje právo jedince získat pravdivé a úplné informace, které jsou nezbytné k tomu,

¹⁸ Někteří autoři ovšem připisují situační etice i vliv na zákonodárství: *...legalizace interrupce se zpravidla opírá o názor, že žena má právo na takové rozhodnutí, neboť jenom ona je schopna nejlépe posoudit svou lidskou, sociální i ekonomickou situaci*. [19, s. 118].

¹⁹ *Myslím si, že v mnohých případech je interrupce nejlepší, ne-li jediné řešení*. [27]

²⁰ Misinformace je podle Floridiho [12] zpráva, která je „neúmyslně nepravdivá“.

²¹ *Šíření nepravdivých informací, které jsou prezentovány jako pravdivé, ale způsobuje špatné pochopení světa a může vést k neadekvátním rozhodnutím*. [9, s. 40]

aby se svobodně rozhodoval. Chápeme-li právo na svobodu projevu široce, má každý právo na šíření informací, misinformací i desinformací.

Právo na vysílání mylných či klamavých zpráv však zjevně porušuje práva lidí na získání adekvátních informací. Pokud jde o právo na šíření neúmyslně nepravdivé zprávy, nelze je pravděpodobně žádnému člověku upírat, neboť omylu se žádná lidská komunikace nemůže vyhnout a argumentace proti mylným tvrzením je základem každé diskuze.

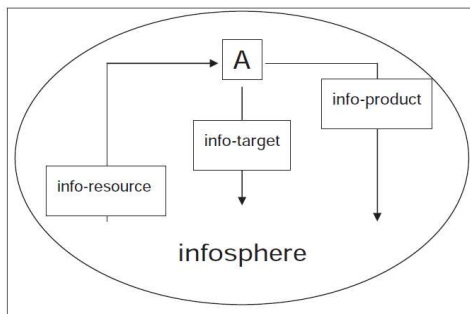
V případě úmyslně nepravdivých zpráv je situace jiná. Žádná společnost (ani demokratická) nepovažuje právo na svobodu projevu za absolutní. Obvykle si uvědomuje nezbytnost některé projevy klasifikovat jako nedovolené a trestné (v České republice jde například o trestný čin Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a předsvědčení, Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod, Šíření poplašné zprávy, Šíření pornografie, Přechovávání dětské pornografie, Pomluva). K povinnostem správců informací samozřejmě patří nedovolit šíření informací, které spadají do kategorie trestných činů. Odpověď na to, zda cenzurovat či ne, alespoň z hlediska společenského řádu, zní jednoznačně: ano.

Domníváme se, že veřejná propagace potratů, jejich obhajoba a jiné aktivity v tomto duchu by měly být klasifikovány jako trestný čin Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod, pokud existuje prokazatelný úmysl útočit prostřednictvím desinformací na život člověka. K tomu však může dojít jen tehdy, když legislativa uzná nenarozeného člověka za subjekt lidských práv. Každopádně je morální povinností každého nepodílet se na šíření potratové *hate speech*, snažit se ji bránit a popřípadě napomáhat zprostředkování informací, které vedou k pravdivému poznání a správnému rozhodování v této oblasti.

Můžeme shrnout, že právo svobody projevu, které se týká oblasti vytváření zpráv, je omezeno právem na informace, které má člověk pracující s informačními zdroji. Šířením misinformací a desinformací je porušováno právě toto právo příjemce informací. Díky tomu má člověk odpovědný za správu informací právo a povinnost nedovolit šíření zpráv, které právo na informace zjevně úmyslně porušují, tedy nedovolit šíření desinformací (šíření misinformací je třeba považovat za daň, kterou je vykoupěna svoboda diskuse). Proto můžeme říci, že existuje nejen právo na cenzuru, ale mnohdy také povinnost cenzurovat.

2 INFORMAČNÍ MAKROETIKA A UMĚLÉ POTRATY

Oblast informační makroetiky založené na ontologickém pojetí informace zobrazuje Luciano Floridi [11] pomocí interního modelu *zdroj-produkt-cíl*. V tomto modelu nejsou z infosféry vyňati jednající – agenti a jejich vztahy k informačním objektům, model tedy znázorňuje nikoliv vztahy agentů k infosféře, ale vztahy uvnitř infosféry.

Obr. 2: Interní model zdroj-produkt-cíl [11, s. 24]

2.1 Základy informační makroetiky

Agenta Floridi definuje jako *interaktivní, autonomní a adaptabilní* systém, který může vykonávat činnosti kvalifikované jako morální. Interaktivita znamená, že agent a jeho prostředí na sebe vzájemně působí. Autonomní je systém naopak tehdy, když je do jisté míry na prostředí nezávislý. Adaptabilita je vlastnost, díky které může agent měnit pravidla řídící změny jeho vlastních stavů, což jednoduše znamená jeho schopnost učit se.

Podle Floridiho takto definovaný morální agent nemusí být nutně pouze lidským individuem, ale může jít i o systém s umělou inteligencí nebo sociální skupinu. Floridi tvrdí, že morální agent nemá vždy „povinnost“ (*responsibility*) něco vykonat, povinnost je spojena pouze s jednajícími lidskými individui, ale vždy má „odpovědnost“ (*accountability*) za jednání. Dalo by se říci, že Floridi rozšiřuje informační etiku, ve které se doposud uvažovalo pouze o morálním dobru a zlu, o oblast fyzického dobra a zla. Informační etika nehodnotí tedy pouze lidské skutky, ale morální hodnotu připisuje celému universu (zde bychom mohli vidět souvislost s chápáním dobra jako transcendentální vlastnosti).

Každému informačnímu objektu právě proto, že je informačním objektem, tedy proto, že každý objekt je nějak strukturovaný či organizovaný, připisuje Floridi minimální morální hodnotu (Floridi soudí, že takové pojetí se shoduje s křesťanským viděním světa, podle kterého je vše stvořené dobré díky dobrotě Stvořitele). Morální hodnotu tedy nemají pouze lidé a živá příroda, ale také příroda neživá. Člověk potom má vůči všem informačním objektům jistou míru povinnosti a odpovědnosti.

Floridi formuluje čtyři informačně etická pravidla správného jednání:

0. v infosféře by neměla být způsobována entropie (nulý zákon);
1. v infosféře by se mělo předcházet entropii;
2. entropie by měla být z infosféry odstraňována;
3. rozvoj informačních objektů stejně jako celé infosféry by měl být podporován prostřednictvím uchovávání, kultivace a obohacování jejích vlastností.

Podle Floridiho je správné jednání v infosféře takové jednání, které splňuje nulté pravidlo plus nejméně jedno z následujících. Mezi pravidly 1, 2 a 3 není hierarchický vztah, takže platí, že $0 \& 1 = 0$ & $2 = 0$ & 3 .

2.2 Nedostatky informační makroetiky

Takto formulovaná informační etika je dobrým východiskem pro analýzu morální hodnoty lidských skutků z hlediska teorie informace, nicméně jeví se jako nedostupující. Povinnost nezpůsobovat, předcházet a odstraňovat entropii a přispívat k rozvoji informačních objektů, není dostatečným vodítkem k hodnocení lidského jednání. Je tomu tak proto, že v platnosti je *druhý termodynamický zákon*, který říká, že entropie v uzavřeném systému roste. Takovým uzavřeným systémem, tj. systémem, který nemůže reagovat se svým prostředím, je celé univerzum, a tedy celá infosféra.²² *Čtvrtý termodynamický zákon*²³ sice říká, že v otevřených nelineárních systémech může entropie klesat, děje se však tak pouze za předpokladu růstu entropie v jejich okolí. Předcházet a odstraňovat entropii z určitých systémů a starat se o růst jejich organizovanosti, znamená nutně způsobovat entropii systémům jiných. Není tedy možné dodržet nultý zákon společně se zákonem 1, 2 a 3.

Jako příklad nám může sloužit prosté lidské stravování. Člověk udržuje svůj organismus v uspořádaném stavu tím, že přijímá potravu. Předchází tak entropii. Konzumací rostlinné a živočišné stravy však zjevně způsobuje entropii ve svém okolí. Rostlina či zvíře jsou bohaté informační objekty, pokud se dostanou na lidský stůl, vzroste entropie u těchto systémů a zároveň dojde k prevenci entropie u systému druhého. Odmítá-li se člověk stravovat, aby nepůsobil entropii, země a entropie vzroste. Co má přednost? Organizovanost zvířat a rostlin či organizovanost člověka?

Nedostatečnost pravidel informační makroetiky si můžeme demonstrovat také na situaci umělých potratů. Umělý potrat je zjevně porušení všech pravidel informační etiky. Lidský zárodek je informačně bohatý objekt, který má potenciál ještě zvyšovat svou uspořádanost, jeho zabitím je tedy zjevně způsobena entropie. Někdy se však těhotenství a porod může neblaze podepsat na zdraví matky, může tedy přispět k entropii jejího organismu. Ať už se žena rozhodne pro umělý potrat, nebo ponechá své dítě na živu, dojde ke způsobení entropie. Co má žena udělat? Předejít entropii svého organismu? Nebo umožnit rozvoj infosféry tím, že porodí dítě? Připomínáme, že podle Floridiho není mezi pravidly 1, 2 a 3 hierarchický vztah. Někdo by mohl říci, že zvoleno by mělo být takové jednání, které způsobí méně entropie. Jak ale míru entropie v těchto případech změřit?

Máme-li použít pravidla informační etiky na hodnocení lidského jednání, je třeba jednak reformulovat první pravidlo, jednak hierarchizovat systémy, jejichž entropii je třeba předcházet a odstraňovat.

²² Floridiho pojetí informace nepočítá s fyzikální entropií. V jeho pojetí má infosféra tendenci vracet se do původního stavu. Toto pojetí považujeme za důsledek Floridiho idealismu. Protože idealismus považujeme za neudržitelný, jeví se nám entropie v informatickém slova smyslu neoddělitelná od entropie ve fyzikálním smyslu.

²³ Termodynamika zná pouze tři zákony, nicméně někteří autoři soudí, že by měl být formulován i zákon čtvrtý [22].

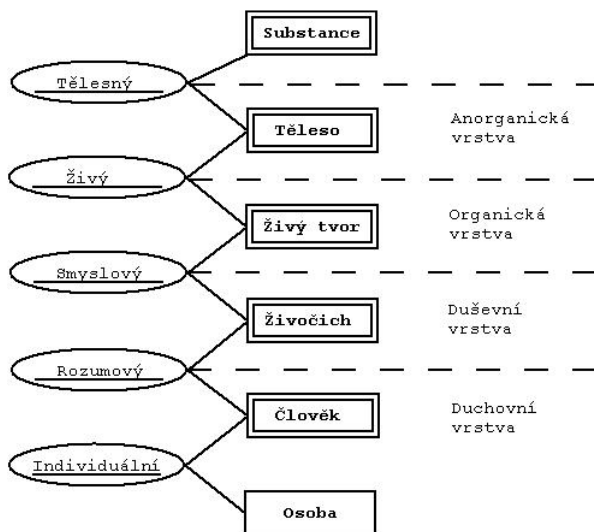
2.3 Rozvinutí informační makroetiky

2.3.1 Reformulace nultého zákona

Ukázali jsme, že je nemožné nezpůsobovat v infosféře entropii. Proto se jeví jako nezbytné považovat nulté pravidlo informační etiky za podmíněné. Toto pravidlo s přidáním podmínky můžeme formulovat přibližně takto: *V infosféře nemá být způsobována entropie, pokud to není nezbytně nutné.*

2.3.2 Vertikální zákon

Je zřejmé, že entropii v infosféře je někdy nezbytné způsobovat. Je proto třeba stanovit systémy, jejichž organizovanost má před ostatními systémy přednost. K tomu může být užito ontologie německého filosofa Nicolaie Hartmanna [18]. Podle Hartmanna existují čtyři úrovně reality: *anorganická*, *organická*, *duševní* a *duchovní*. Fyzickou vrstvu můžeme považovat za nejnižší, duchovní potom za nejvyšší. Vyšší úroveň vyrůstá z úrovně nižší, ale vyšší vrstva je od nižší kvalitativně odlišná (jde o jistý typ emergentismu). Hartmannova ontologie připomíná tradiční aristotelskou filosofii přírody [2], která dělí jsoucna na neživá, živá, smyslová a rozumová. Aristotelské dělení skutečnosti je možné zobrazit prostřednictvím tzv. Porfyriova stromu.

Obr. 3: Porfyriův strom a Hartmannovy vrstvy reality

Substance, které jsou pouze tělesné, patří do neživé přírody, kterou můžeme ztotožnit s Hartmannovou anorganickou vrstvou. Oživenými substancemi, které nemají smyslové vnímání, jsou rostliny náležející do Hartmannovy organické úrovně skutečnosti. K substancím se smyslovým vnímáním patří živočichové, které vzhledem

k tomu, že mají schopnost poznávat realitu, můžeme zařadit do Hartmannovy duševní vrstvy. Rozumovou substancí je člověk, který spadá do Hartmannovy duchovní úrovně skutečnosti. Samozřejmě platí, že rostliny v jistém smyslu náleží jak k anorganické, tak k organické vrstvě, živočichové zároveň k úrovni anorganické, organické a duševní a člověk ke všem vrstvám reality, neboť nižší úroveň je vždy předpokladem vyšší.

Substance (individuální systém) rozumové přirozenosti se nazývá osobnost. Osobností je tedy individuum, které je jednak o sobě (je substancí) a jednak o sobě ví (tj. má vědomí sebe sama). Právě „osobovost“, tj. individualita a sebevědomí, činí z člověka systém, který patří k duchovní sféře reality.

Pro oblast informační etiky můžeme na základě tohoto rozvrstvení skutečnosti stanovit pravidlo, že systémy náležející k vyšší vrstvě mají přednost před systémy spadajícími do úrovně nižších. Pro tuto oblast tedy platí, že živé nesmyslové systémy (rostliny) mají přednost před neživými (např. nerosty), živé smyslové objekty (živočichové) mají přednost před rostlinami a rozumové systémy (lidé) mají přednost před ostatními živočichy. Osobnost jako nejvyšší způsob bytí má absolutní přednost před ostatními hmotnými jsoucnými. Pravidlo, podle něhož osobnost má přednost před neosobními jsoucnými, vnímající systémy před systémy živými, ale nevnímajícími, a živá příroda před přírodou neživou, budeme nazývat *vertikálním zákonem* informační etiky.

2.3.3 Osobnost

Než přejdeme k formulaci dalšího zákona, zastavíme se na chvíli u pojmu osobnosti a podíváme se, jak spor mezi dvěma opozičními bioetickými směry reflektuje filosofie informace. Jak už jsme uvedli, v bioetice existují dvě základní školy, které mají různý pohled na to, od kdy je člověk osobností – *ontologický personalismus* a *empirický funkcionalismus*.

Pro ontologický personalismus je „osobovost“ neodmyslitelně spojena s lidskostí. Patří-li lidský zárodek k lidskému druhu, pak je také osobností. Z hlediska teorie informace je spolehlivým identifikátorem lidskosti a zároveň jedinečnosti lidská genetická informace – DNA. Každý člověk má od početí jedinečnou lidskou genetickou informaci, je proto člověkem, a to člověkem individuálním (osobním).

Podle empirického funkcionalismu je sice člověk člověkem od početí, ale není od početí osobností. Osobnost se neváže na lidskost, jejímž identifikátorem je DNA, ale příslušník lidského druhu se nějak osobností v průběhu vývoje stává. Podle Luciana Floridiho [13] se člověk vyvíjí v osobnost díky příjmu vnějších informací.

Toto pojetí má dvě velké nevýhody, jedna je teoretická, druhá praktická. Teoretická potíže je v tom, že není jasné, jak může vnější tok informací, který je zjevně pouhým agregátem podnětů, zakládat individuální (substanciální) jednotu, a to jednotu individua, které je sebevědomé. Tuto námitku si klade sám Floridi:

...pokud není tok informací (nebo humeovských percepceí nebo narrativních částí) nic víc než agregát, musí selhávat při formování soudržné jednoty, a to ponechme stranou vědomé já, dokud není důsledně a nepřechodně vázán jako celek... [13, s. 557]

Co však může vázat informace do celku? Zřejmě již existující individuální subjekt – osobnost. Tok informací nemůže formovat individuum, protože sám není žádným individuálním celkem, naopak informace mohou být smysluplně vnímány a kategorizovány do smysluplného celku, existuje-li již nějaké individuum, které je disponováno k jejich příjmu a třídění. Vnímání tedy nezakládá individualitu, jak soudí empiristé, ale již hotová individualita je předpokladem pro vnímání. Jakkoliv příjem informací má zásadní vliv na rozvoj osobnosti, možnost vnímat informace předpokládá již existující osobnost. Proto je třeba říci, že individuum, které může rozvíjet svoji osobnost, musí již osobností být. Tento argument svědčí ve prospěch ontologického personalismu.

Praktický problém pojetí, podle něhož se člověk stává osobností díky vnějším informacím, spočívá v tom, že neexistuje žádný spolehlivý identifikátor, který by umožnil rozpoznat, že ke vzniku osobnosti došlo. Proto empiričtí funkcionalisté stanoví různé hranice podle různých vnějších známek, aniž by mezi nimi existovala shoda.

Ontologický personalismus, protože nevidí rozdíl mezi lidskostí a „osobovostí“, určuje jasně počátek lidské osobnosti na okamžik početí. Spolehlivým vnějším identifikátorem je DNA.

2.3.4 *Horizontální zákon*

Když jsme stanovili hierarchii systémů určující, které systémy mají při zachování organizovanosti přednost, hovořili jsme o kategorii substance (individuálního systému), tj. kategorie, do níž patří jsoucna vyznačující se svébytností, tedy tím, že nejsou závislá na jsoucnech jiných.

Pro některé případy spojené s informační makroetikou je dostačující vzít v úvahu pouze tuto kategorii, pro jiné nikoliv. Pokud jde o případ lidského stravování, situace je jasná. Zachování organizovanosti člověka má přednost před zachováním organizovanosti ostatních živočichů.

V jiných případech to tak jednoznačné není. Vezměme opět jako příklad těhotnou ženu, u které dojde ke zhoršení zdravotního stavu ve chvíli, kdy porodí dítě. Matka i dítě jsou osobnosti patřící k lidskému druhu. Která z osobností má přednost?

Zde je třeba rozlišovat. Zabitím lidského zárodku dojde ke smrti lidské osobnosti, z hlediska lidskosti podlehne tento systém naprosté entropii (není již organizován jako člověk). Znamená však zhoršení zdravotního stavu matky zničení i její osobnosti, její lidskosti? Zjevně nikoliv. Zdravá či nemocná žena je stále člověkem, zatímco zabítý člověk již člověkem není. Umělým potratem zaniká lidské individuum; tím, že u matky dojde například ke zhoršení zraku, není zasazena její osobnost, ale pouze jedna či více vlastností (akcidentů) jejího organizmu.

Je proto třeba rozlišit mezi entropií, která vede k rozpadu individua (tedy u živých systémů ke smrti) a entropií, která individuální systém sice zasahuje, ale nezapříčiňuje jeho zánik. První entropii říkáme entropie substanciální, druhé entropie akcidentální.

Jako třetí doplňkové pravidlo informační etiky můžeme proto stanovit, že uvnitř jediné vrstvy reality má individuum (substance) přednost před vlastností (akcidenty). Tomuto pravidlu říkáme *horizontální zákon* informační makroetiky.

2.3.5 Pravidla informační makroetiky

Můžeme tedy formulovat rozšířenou verzi základních zákonů informační etiky:

0. v infosféře by neměla být způsobována entropie, pokud to není nezbytně nutné (*nultý zákon*);
1. infosféra se skládá ze čtyř vrstev (od nejnižší po nejvyšší): anorganické, organické, duševní a duchovní; nezpůsobování entropie u informačních objektů vyšší úrovně má přednost před nezpůsobováním entropie u informačních objektů nižší vrstvy (*vertikální zákon*);
2. uvnitř konkrétní úrovně infosféry platí, že nezpůsobování entropie vedoucí k zániku individuálního informačního objektu má přednost před nezpůsobováním entropie, která nepůsobí zánik individuálního systému (*horizontální zákon*);
3. v infosféře by se mělo předcházet entropii;
4. entropie by měla být z infosféry odstraňována;
5. rozvoj informačních objektů stejně jako celé infosféry by měl být podporován prostřednictvím uchovávání, kultivace a obohacování jejich vlastností.

Za mravné informační jednání pak můžeme stanovit takové, které dodržuje zároveň pravidlo 0, 1 a 2 a zároveň alespoň jedno z pravidel 3, 4 a 5.

2.4 Informační makroetika a právo na život

Jak se informační makroetika staví k problematice umělých potrátů? Luciano Floridi píše:

IE [informační etika] může být (ale v zásadě nemá předsudky) proti potrátům, eugenice, geneticky modifikovaným potravinám, klonování lidí, pokusům na zvířatech a dalším vysoce kontroverzním, přesto technicky a vědecky možným způsobům přeměny nebo „posílení“ reality. Ale rozhodně je proti jakékoli související neznalosti důsledků těchto radikálních proměn. [11, s. 34]

Domníváme se, že informační makroetika v podobě, v jaké jsme ji formulovali, se jednoznačně staví proti umělým potrátům, a to bez výjimky (ostatní otázky, o kterých hovoří Floridi, ponechme nyní stranou). Vycházíme z toho, že lidské individuum (osobnost) jako informační objekt má absolutní přednost před ostatními systémy. Jako předpoklad přijímáme jedno ze základních pravidel tradiční morálky, podle něhož nikdy není dovoleno úmyslně zabít, tj. zavraždit, nevinnou lidskou bytost.

Toto pravidlo je možné uplatňovat i tehdy, pokud dojde k situaci, že nejednat způsobem, který vede ke smrti dítěte, může způsobit smrt matky i dítěte. Není nemožné zasáhnout ve prospěch života matky, i když nutným důsledkem je smrt dítěte, a zároveň neporušit pravidlo o nepřípustnosti úmyslného zabití nevinné lidské bytosti. Jde o tzv. *princip dvojího účinku* [26],²⁴ podle kterého je možné sledovat nějaké

²⁴ Je třeba říci, že nic nepřekáží, aby jeden skutek měl dva účinky, z nichž pouze jeden je zamýšlený, druhý nezamýšlený. Druh mravního skutku je však určen podle toho, co se zamýšlí, nikoliv z toho, co je mimo úmysl, protože něco takového je nahodilé. Z konání toho, kdo se

dobro a zároveň jako nezamýšlený, leč nutný, důsledek připustit nějaké zlo. Je však nezbytné, aby zamýšlené dobro převyšovalo připuštěné zlo, zlo se nestalo přímým objektem jednání a samotný skutek, který k připuštění zla vede, nebyl sám o sobě zlý.

V dané situaci jsou ve hře dva informační objekty, dvě lidské osobnosti – matka a dítě. Nejednat určitým způsobem znamená odsoudit oba systémy k zániku. Jednání, které vede ke smrti dítěte, má za cíl zachránit život matce, ztráta života dítěte je nezamýšleným, i když nutným, důsledkem. Takovým jednáním však nemíníme aktivní zabití dítěte, ale takový skutek, který ochraňuje život matky a jehož důsledkem je smrt dítěte. Nejde tedy v žádném případě o umělý potrat, jehož cílem je zabití dítěte. Trpí-li například žena rakovinou dělohy, je možné dělohu vyjmout i s dítětem, ačkoliv je zřejmé, že kvůli tomu dítě zemře. Cílem je záchrana života matky, prostředkem je odstranění ložiska nádoru, nezamýšleným důsledkem je smrt dítěte. Nelze však provést takový zákrok, jehož přímým cílem je smrt dítěte – tedy umělý potrat.

Můžeme tedy zcela univerzálně odmítnout umělý potrat s tím, že v některých případech je dovolené připustit smrt dítěte, ale nikdy není dovolené jej aktivně zabít.

ZÁVĚR

Zabývali jsme se vztahem informační etiky a umělých potratů. Nejprve jsme rozlišili dva druhy informační etiky, informační *mikroetiku* a *makroetiku*, na základě epistemologického a ontologického přístupu k pojmu informace. Poté jsme problematiku umělých potratů uvedli do souvislosti s informační mikroetikou a makroetikou.

V rámci informační mikroetiky jsme se zabývali otázkami umělých potratů s ohledem na *informaci jako zdroj*, *informaci jako produkt* a *informaci jako cíl*.

Závěrem našich úvah o informaci jako zdroji bylo, že předpokladem pro správné jednání je dostatek relevantních informací, a proto má každý, koho se problematika umělých potratů týká, právo být informován, co je podstatou umělého potratu.

Pokud jde o informaci jako produkt, usoudili jsme, že správné informační jednání je takové, které sleduje dobrý cíl za užití přinejmenším mravně indiferentních prostředků. Zabývali jsme se některými praktikami obhájců umělých potratů, které spadají do oblasti informační patologie. Naším závěrem bylo, že právo svobody projevu není právem na šíření úmyslně nepravdivých zpráv (desinformací), a to zejména tehdy, jsou-li v sázce lidské životy.

V podkapitole o informaci jako cíli jsme se zaměřili na lidské jednání při správě informací. Zkoumali jsme, zda existuje právo či povinnost správců informací odstraňovat takové zprávy, které svým nepravdivým obsahem porušují práva příjemců na informaci. Usoudili jsme, že takové právo a povinnost existuje, pokud se jedná o

brání útoku, tedy může vzejít dvojitý účinek: jeden je zachování vlastního života, druhý pak zabití útočníka. Takový skutek – protože zamýšleno je zachování vlastního života – nemá ráz nedovoleného jednání, protože to je každému přirozené, aby se jak může zachovával v bytí. Je však možné, aby se nějaký skutek vycházející z dobrého úmyslu stal nedovoleným, jestliže není přiměřený cíli jednání. A proto jestliže někdo k obraně vlastního života užívá většího násilí, než je třeba, bude to nedovolené. Jestliže však mírně odráží násilí, bude to dovolená obrana. (Tomáš Akvinský, *Summa theol.*, II-II, q. 64, a. 7). Citováno podle [26].

úmyslně nepravdivé zprávy. Povinností správců informací je zejména nedovolit šíření desinformací, které útočí proti lidskému životu. K těmto desinformacím patří i tzv. *hate speech*, kterou produkují obhájci umělých potratů.

V kapitole o informační makroetice jsme se nejprve zabývali pojetím informační makroetiky, které formuluje Luciano Floridi. Museli jsme konstatovat, že je pro řešení některých otázek nedostačující, a proto jsme se pokusili toto pojetí makroetiky rozvinout pomocí hierarchizace systémů, jejichž organizovanost má přednost před ostatními systémy. Přeformulovali jsme tzv. *multý zákon* informační makroetiky a doplnili jsme základní pravidla o *horizontální* a *vertikální zákon*. Z hlediska takto formulované informační makroetiky je třeba umělý potrat bezvýhradně odmítnout.

Domníváme se, že jak informační mikroetika, tak makroetika je oblast, která může svým přístupem k problematice umělých potratů přinést cenné poznatky a přispět ke snaze o zavedení zákonů, které neupírají lidským bytostem právo na život.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotelés, *Etika Nikomachova*, Praha 1937.
2. Aristotelés, *Fyzika*, Praha 1996.
3. Asher, J., Kritici sexuální příručky jsou tmáři, říká Uzel, *moravskoslezskénovinky.cz*, 20.7.2010, <http://www.moravskoslezskénovinky.cz/zpravy.php?style=default&id=b5e912b8-e532-102d-9394-00259003513e> (cit. 10.7.2012).
4. Bar-Hillel, Y., An Examination of Information Theory, *Philosophy of Science*, 1955, 22(2), s. 85–105.
5. Bates, M. J., Fundamental Forms of Information, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 2006, 57(8), s. 1033–1045.
6. Bates, M. J., Information, in: *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, New York 2010, s. 2347–2360.
7. Clarke, N. W., *Osoba a bytí*, Praha 2007.
8. Časté otázky, *Po potratu*, <http://www.popotratu.cz/?q=node/2> (cit. 10.7.2012).
9. Činčera, J., *Informační etika*, Brno 2002.
10. Fletcher, J. F., *Situační etika: nová morálka*, Praha 2009.
11. Floridi, L., Information Ethics, Its Nature and Scope, *SIGCAS Computers and Society*, 2006, 36(3), s. 21–36.
12. Floridi, L., *Semantic Conceptions of Information*, 2011, <http://plato.stanford.edu/entries/information-semantic/> (cit. 18.6.2012).
13. Floridi, L., The Informational Nature of Personal Identity, *Minds and Machines*, 2011, 21(4), s. 549–566.
14. Fuchs, J., *Filosofie. 6., Problém osobnosti*, Praha 2002.
15. Fuchs, J., *Filosofie. 7., Předpoklady nerelativizované etiky*, Praha 2007.
16. Gackowski, Z., Subjectivity Dispelled: Physical Views of Information and Informing, *Informing Science*, 2010, s. 165–175.

17. Goguen, J. A., Towards a Social, Ethical Theory of Information, in: *Social Science Research, Technical Systems, and Cooperative Work: Beyond the Great Divide*, Mahwah 1997, s. 27–56.
18. Hartmann, N., *Nové cesty ontológie*, Bratislava 1976.
19. Haškovcová, H., *Lékařská etika*, Praha 2002.
20. Janoš, K., *Informační etika*, Praha 1993.
21. Jirásek, J. E., *Housenka není člověk*,
<http://www.jedinak.cz/stranky/txtjirasek.html> (cit. 8.7.2012).
22. Kauffman, S., *Čtvrtý zákon*, Praha 2004.
23. Kubálková, P., Potraty si vzít nedáme, říkají Češi, *idnes.cz*, 31.3.2008,
http://zpravy.idnes.cz/potra-ty-si-vzit-nedame-rikaji-cesi-d5b-/domaci.aspx?c=A080330_221526_domaci_mia (cit. 10.7.2012).
24. Lajkep, T., Status lidského embrya z hlediska filozofické antropologie, *Bioetika*, 2003, 3(4), http://www.volny.cz/bioetika/clanky/status_embrya_2003_4.html (cit. 10.7.2012).
25. Madden, A. D., Evolution and Information, *Journal of Documentation*, 2004, 60(1), s. 9–23.
26. Machula, T., *Princip dvojího účinku*, 27.7.2011,
<http://machula.bigblogger.lidovky.cz/c/190793/Princip-dvojeho-ucinku.html> (cit. 8.7.2012).
27. Můj názor na interrupci, *Pomožme si navzájem*, 7.5.2010,
<http://www.odpusteni.estranky.cz/clanky/zpoved/muj-nazor-na-interpuci.html> (cit. 10.7.2012).
28. Nauta, D., *The Meaning of Information*, The Hague 1972.
29. Pekárková, M. et al., *Potrat ano–ne aneb na pokraji života*, Praha 2000.
30. Pratt, A., The Information of the Image, *Libri*, 1977, 27(3), s. 204–220.
31. Rotter, H., *Důstojnost lidského života*, Praha 1999.
32. Řežábek, K., Od kdy je embryo člověkem?, *Moje rodina.cz*, 28.7.2006,
<http://www.moje-rodina.cz/tehotenstvi-a-porod/od-kdy-je-embryo-clovekem.html> (cit. 10.7.2012).
33. Stonier, T., *Information and the Internal Structure of the Universe*, London 1990.
34. Thomson, F., The Organization is the Information, *American Documentation*, 1968, 19(3), s. 305–308.
35. Uzel, R., Katolíci jako odborníci na gynekologii, *Novinky.cz*, 16.4.2008,
<http://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/137661-katolici-jako-odbornici-na-gynekologii.html> (cit. 18.7.2012).
36. Willke, J. C., *Člověkem od početí*, Český Těšín 1993.

INFORMATION ETHICS AND ABORTIONS

ABSTRACT

The subject of the article is the relationship between information ethics and abortions. First, two kinds of information ethics are defined (information microethics and information macroethics) on the basis of the epistemological and ontological approaches to the concept of information. Then, the question of abortion is related to both information microethics and macroethics. A result of the research centered on the various questions of abortion as interpreted within information microethics is the statement that persons involved in abortions have the vested right to be truthfully informed before making the correct decision. This right is not to be breached through the dissemination of disinformation, and such a situation commits the administrators of information to controlling the content of published messages. A result of the investigation realized within information macroethics consists in the universal rejection of abortions as morally defective acts.

KONTAKT

PhDr. Jiří Stodola
Masarykova univerzita
Šumavská 15, 602 00 Brno
e-mail.: stodola5@gmail.com

**ETICKÝ KONTEXT VEŘEJNÉ DISKUSE O INTERRUPCÍCH:
NEDOSTATEK INFORMACE NEBO NEDOSTATEČNÁ MORÁLNÍ
FORMACE?**

Tomáš Machula

Recenzoval prof. Dr. phil. fac. theol. Peter Volek

STATUS QUAESTIONIS

Když přijde téma interrupcí na přetřes v českém prostředí, obvykle nejde o racionální debatu, ale o emočně vypjaté „výkřiky“. O debatě, diskusi nebo disputaci prostě většinou vůbec nejde mluvit. Netvrdím, že u nás neexistují lidé, jejichž argumenty jsou rozumné a přesvědčivé. Pouze říkám, že obvykle neexistuje atmosféra, kdy by ve věci interrupcí lidé vysvětlovali vlastní pozice, přemýšleli, naslouchali protistraně a uvážlivě odpovídali na námitky. V jiných zemích můžeme takovou žádoucí diskusi zachytit častěji, ale ani tam obvykle nepřináší nějaký výsledek. Diskuse spíše připomíná to, čemu se říká „dialog hluchých“. Řada lidí si z toho může udělat závěr, že etické diskuse nejsou nic jiného, než překřikování se nebo přinejlepším paralelní samomluvy, které slouží pouze k opakování vlastních tezí beze snahy pochopit nebo vzít vážně argumenty protistrany.

Co lze v takové neblahé situaci dělat, jestliže pokládáme interrupci za nepřijatelné řešení ve vysoce závažné věci? Máme precizovat argumentaci? To se zdá zbytečné, neboť stejně ji nikdo nebere vážně a nepřemýšlí nad ní. Máme se snažit o silové prosazení zákazu interrupcí? To bychom asi museli rezignovat na současný demokratický systém, kde se přinejmenším v současné české situaci blíží pravděpodobnost prosazení zákazu interrupcí nule, a volat po nějakém typu autoritativního režimu, což také dlouhodobě nezaručuje negativní postoj oné autority k interrupcím. Máme se s daným statusem quo smířit? To se jeví jako nemravné za předpokladu, že interrupci pokládáme za zabití nevinné lidské bytosti. Spokojenost s danou situací však nemůže vyjádřit ani ten, kdo si zdaleka není jistý tím, že je interrupce něco

mravně zlého. Pokud si je vědom přinejmenším toho, že jde o otázku významnou, a není lhostejný k otázce statusu nenarozených lidských bytostí, nemůže mít z výše popsaného dialogu hluchých žádnou radost. Prostě ať už bude odpověď na otázku po morální přípustnosti interrupcí jakákoliv, zaslouží si, aby byla brána se vši vážností, což se dnes v mnoha případech bohužel neděje.

V následujícím textu se pokusím nastínit jedinou strategii, kterou lze dle mého soudu v současné situaci zaujmout, tj. která je mravně přijatelná a realizovatelná. Nepůjde mi tedy v první řadě o shromažďování argumentů k interrupcím, ale o pokus o jakýsi komplexní návrh postupu, který by vedl k odpovědnému a vážnému přístupu společnosti k tomuto fenoménu – a nejen k němu, ale i k řadě jiných důležitých témat spojených s mravností. Shromažďování argumentů je jistě součástí takové strategie, ale samo o sobě nestačí.

NESCHOPNOST RACIONÁLNÍ DEBATY

Výše jsem uvedl, že sice existují solidní argumenty proti interrupcím,¹ ale málokdo je ochoten jim naslouchat a brát je vážně natolik, že by to eventuálně mohlo změnit jeho osobní postoje. Alasdair MacIntyre uvádí hezké shrnutí typů argumentace v této oblasti ve své knize *After Virtue* [16]. Je to pro něj ukázka současného neblahého stavu, kdy existují neslučitelné a protichůdné morální argumenty, které zaznívají jaksi vedle sebe, aniž by se dospělo k nějakému cíli či řešení:

a) Každý má určitá práva na svou vlastní osobu, včetně svého vlastního těla. Z povahy těchto práv vyplývá, že v době, kdy je plod bytostnou součástí matčina těla, má matka právo, aby se sama, bez jakéhokoli vnějšího nátlaku rozhodla, zda půjde, nebo nepůjde na potrat. Proto je potrat morálně přípustný a měl by být zákonem povolen.

b) Nemohu souhlasit s tím, že by moje matka šla na potrat v době, kdy byla se mnou těhotná, snad kromě případu, kdy by bylo jisté, že plod je mrtvý nebo velmi vážně poškozený. Avšak nemohu-li tomu chtít ve svém vlastním případě, jak mohu druhým soustavně upírat právo na život, které vyžadují pro sebe? Pokud nepopřu, že matka má obecné právo na potrat, porušuji tím takzvané zlaté pravidlo. To mne však nenutí zastávat názor, že by potrat měl být zákonem zakázán.

c) Vražda je zlo. Vražda znamená utratit nevinný život. Lidský plod lze identifikovat jako jedince, který se liší od novorozeněte jen tím, že se nachází v ranějším stupni dlouhého vývoje k dospělosti, a je-li nějaký život nevinný, pak je to život plodu. Je-li zabít novorozeněte vražda, jako že je, pak je vraždou i potrat. Takže potrat je nejen mravní zlo, ale měl by být také zákonem zakázán. [16, s. 17]

Máme zde tedy ukázkou tří pozic, které ve svůj prospěch uvádějí určitou argumentaci. Není to samozřejmě vyčerpávající výčet, ale pouze přiblížení hlavních typů zdůvodňování. Já sám bych zastával poslední zmíněný postoj, ale uvědomuji si, že mn lidé nebudou příliš naslouchat. Pokud mohu zmínit vlastní zkušenost, je rozumná debata se studenty na toto téma sice možná, ale pouze v omezeném měřítku.

¹ V česky dostupné literatuře bych rád vyzvedl především dvě nedávno vydané knihy [9], [12]. Zvláště druhou jmenovanou pokládám za vynikající vydavatelský počin v této oblasti.

Jako by se mnohým spustil v hlavě alarm: „Říká to, protože je katolík, a ti tohle říkat musí.“ Pak už nepomůže ani ujištění, že jsem to tvrdil i před tím, než jsem se stal věřícím katolíkem, a že mé argumenty jsou racionální a nikoli vírou přijaté a že jim nemusí jednoduše uvěřit, ale měli by se s nimi racionálně vypořádat. S lidmi staršími je pak obvykle debata přímo nemožná. Důvody této situace jsou dle mého soudu následující:

1. Jedná se o velmi citlivé téma, které se přímo či nepřímo dotýká obrovského množství lidí. Není snadné připustit si aspoň hypoteticky, že je umělý potrat zabitím nevinné lidské osoby, tj. něčím velmi blízkým vraždě. Velké množství žen totiž interrupci přímo podstoupilo, nebo ji podstoupily jejich matky, příbuzné či kamarádky. Mužů se může týkat samozřejmě pouze ona nepřímá zkušenost, nicméně tam hraje nezdídkou významnou úlohu toho, kdo k interrupci vybízí. Emoční naladění takového člověka se jednoznačně brání připustit si umělý potrat vůbec jako morální problém.
2. V našem civilizačním okruhu je dnešní člověk bytostí materiálního zajištění a hédonistického kalkulu. Lidé vyžadují jako své právo život v hojnosti a s co nejmenšími závazky, které by mohly každodenní život znepříjemňovat. Ne nadarmo se interrupce často mentálně spojují s požadavkem svobody od nechtěného těhotenství, které se staví do cesty kariéře, touze po cestování, snaze nemít (aspoň zatím) vážnější závazky apod.²
3. Interrupce je jen špičkou ledovce v celku morálních problémů dneška. Neschopnost debaty o mravním hodnocení určitého jednání se totiž netýká pouze interrupcí, ale vztahuje se na obrovskou paletu problémů. Jedná se téměř o neschopnost mravního uvažování nebo jinak řečeno o jakýsi etický analfabetismus, který není pouze věcí neznalostí určitých zásad či argumentů, ale neochotou brát morální problémy vážně. MacIntyre to v citované knize [16] hodnotí jako emotivistické nastavení současné společnosti, kde emotivismus je postoj, který za mravně dobré pokládá to, co v člověku vyvolává pozitivní citovou odezvu (anglicky *emotion*), jinak řečeno jde o to, co se člověku líbí a je mu příjemné.
4. Dynamika současné společnosti charakterizovaná růstem v oblasti technologií, medicíny, životní úrovně apod. vede k přesvědčení, že změnou k lepšímu je v podstatě každá změna a že dějiny se vyvíjejí pozitivním směrem nejen v některých ohledech, ale prakticky ve všem.³ To následně vede k závěru, že vše, co se objeví nového, je pozitivní a morálně přijatelné. V této atmosféře je velmi obtížné zpochybňovat něco nového jako nemravné, aniž by byl člověk ihned nařčen ze zpátečnictví a strachu z nového.

² Lze samozřejmě pochopit odpor proti těhotenství, které bylo způsobeno znásilněním, ale to není ani zdaleka obvyklý důvod pro interrupci.

³ Toto hegelovsky inspirované vidění světa je v našich podmínkách ještě posilováno stále přežívajícími marxistickými schémata při výuce dějepisu, kdy jsou dějiny probírány podle epoch charakterizovaných přístupem k výrobním prostředkům. Tím se v myslech petrifikuje představa světa, který má hodnotu odvíjející se v prvé řadě od stavu materiálních prostředků. Když se jejich dostupnost a kvalita zlepšuje, máme logicky tendenci hodnotit to jako pokrok ve všech směrech.

Jsme tedy v situaci, kdy problémem není hlavně nedostatek informací, ale vnímání dobra a zla vůbec a obecně rozšířená neschopnost povznést se nad úroveň emočně diktovaných postojů. Lze se na to dívat i jako na krizi racionality současné západní civilizace (a mám podezření, že nejde pouze o krizi západní, byť se zde projevuje nejviditelněji). Volání po racionalitě samozřejmě není voláním po potlačení emocionality, ale o integrální pohled, který zohledňuje smyslovou, rozumovou i afektivní rovinu člověka a který jednotlivým složkám dává náležité místo, které umožňuje harmonickou existenci lidské osoby. Jinými slovy, jestliže je v krizi racionální přístup, řešením není potlačení emočního rozměru, ale posílení racionality tak, aby byla s emocionalitou v náležité rovnováze.

Tím jsme se již dostali k otázce důvodu našich problémů v debatách o interrupcích. Je jím zjednodušeně řečeno všeobecně rozšířená disharmonie v nitru moderního člověka. Ta vede k tomu, že i když informace máme, nejsme ochotni je vzít vážně a řídit se jimi. Bohužel je ale důvodem i toho, že se vlastně informací a přemýšlení o nich často instinktivně bojíme. Pokud by se toto tvrzení zdálo přehnané, stačí se podívat namátkou na diskuse čtenářů pod články zpravodajských serverů. Obvykle se hemží emočně vypjatými výkřiky. S tvrzeními či argumentací ve zpravodajských článcích nediskutují, ale spílají autorům. Problémem, který je třeba řešit, tedy není zdaleka pouze argumentace týkající se potratů, jakkoli je sama o sobě důležitá. Je jím celkový pokles etické vnímavosti a oslabení schopnosti orientace v otázkách dobra a zla.

SVĚDOMÍ

Jestliže chceme přistoupit k takto formulovanému problému, musíme zohlednit lidskou osobnost jako celek. Způsobů, jak to lze udělat, je jistě víc, ale v přímé souvislosti s etickými otázkami se jeví jako velmi vhodné zaměřit se na svědomí, které je jádrem lidského mravního života. Je to spontánně projevující se rozumová schopnost posuzovat s ohledem na obecný mravní zákon konkrétní situace, do kterých se dostaneme. O umlčeném svědomí se často mluví v souvislosti s opakovaným konáním zla, zpočátku malého, které postupně nabývá na závažnosti. Malé zlo lze relativně snadno omluvit nebo nad ním mávnout rukou, a časem se tato slepota k malému zlu stává slepotou ke zlu většímu a většímu. Takovou postupnou „výchovou“ lze svědomí v dané oblasti do značné míry potlačit nebo jinak řečeno umlčet [19, s. 17–40]. Výše popsaná situace naší společnosti je jiným a možná ještě horším ohrožením svědomí. Je to nikoli umlčování fungujícího svědomí, ale dezintegrace svědomí jako takového. Výše bylo řečeno, že jde o dezintegraci nitra člověka a jeho orientace v životně důležitých mravních otázkách. Svědomí je v tomto bodě klíčovým prvkem.

Velmi detailní analýzu svědomí představil ve svém díle *De veritate* Tomáš Akvinský. Mimo jiné zde upozorňuje na tři schopnosti (habity), v jejichž činnosti vlastně svědomí spočívá. Jsou to synderesis, moudrost (sapientia) a vědění (scientia). Jeho teorie svědomí se budeme v dalším textu držet nikoli z důvodů sentimentálních nebo ideologických, ale proto, že jde o jednu z nejpromyšlenějších koncepcí, která dodnes neztratila na přesvědčivosti a uznání [15, s. 39–51].

Při aplikaci poznání na úkon, při kterém se radíme, co je třeba konat, nebo přezkoumáváme vykonané, je na úkon aplikován habitus praktického rozumu, tj. habitus synderesis, habitus moudrosti, který zdokonaluje vyšší rozum, a habitus vědění, který zdokonaluje nižší rozum, ať už jsou aplikovány společně, nebo je aplikován pouze jeden z nich. Podle těchto habitů totiž přezkoumáváme, co konáme, a podle nich se radíme, co je třeba konat. Přezkoumávání se týká nejen toho, co bylo konáno, ale i toho, co je třeba konat, naopak rada se týká pouze toho, co je třeba konat. (q. 17, a. 1, [24, s. 189–191]⁴)

„Synderesis“ je termín, kterým středověcí autoři označovali poznání prvních mravních principů. Je to tedy vlastnost praktického rozumu, tj. rozumu vztahujícího se k jednání. Podle Tomáše je to přirozený habitus, tedy schopnost, kterou má každý člověk jaksí od narození, protože je člověkem. Je to pevné a neochvějné vědomí o tom, že dobro je třeba činit a zlu je třeba se vyhýbat. Moudrost a vědění jsou naproti tomu získané habitus rozumu teoretického a týkají se vědění. Už Aristotelés je řadil mezi rozumové ctnosti. Moudrost se týká vědění nazíravého, které se vztahuje k nejvyšším principům skutečnosti. Anzenbacher [2, s. 80] to vysvětluje jako jakýsi základní světonázorový postoj člověka, což není zcela přesné, ale pro první přiblížení to postačuje. Vědění je pak schopnost nikoli nazírává, ale diskursivní, tedy rozumová schopnost vyvozovat závěry z východisek. Proto Tomáš popisuje moudrost jako habitus zdokonalující vyšší rozum, kdežto vědění jako habitus zdokonalující nižší rozum. Přímý vhléd do příčin věcí je vždy vyšší než postupně vyvozené a vyargumentované závěry.

Máme zde tedy vrozenou schopnost a schopnosti získané. Společně nám jakožto svědomí umožňují poznání toho, jak máme jednat. To však samo o sobě nestačí. Svědomí, jak upozorňují prakticky všichni autoři věnující se morálce, je třeba vychovávat. A výchova a posilování svědomí není možná jinak, než praktickým následováním hlasu svědomí. Jinak řečeno jde o vštěpování si určitých způsobů jednání, k nimž nás svědomí vybízí. A tím jsou habitus přímo zaměřené na jednání. Kultivují rozum ve vztahu k jednání (prozíravost), vůli (spravedlnost) i apetitivní neboli snazivé síly smyslové, tj. dychtivost (uměřenost) a vznětlivost (statečnost). Nyní jsme se teprve dostali k úplnosti toho, co nám může pomoci s nápravou dezintegrovaného nitra člověka:

1. vrozená a pevná schopnost synderesis
2. získané zdokonalení poznání (moudrost a vědění)
3. získané zdokonalení jednání (mravní ctnosti)

PŘIROZENÁ SCHOPNOST SYNDERESIS

Ohledně synderesis toho není třeba příliš psát. Je to schopnost všeobecně lidská a vrozená. Je to základ, na kterém lze stavět u každého člověka, který má zdravý rozum. Lze asi říci, že je to i důvod k optimismu, protože při vši bídě, kterou jsme výše konstatovali, nelze mravní povědomí takřkakajíc od základů vykořenit. Základ, kterým je synderesis, prostě přetrvá.

⁴ Citovaný překlad mírně upravuji.

Zánik synderesis lze uvažovat dvojím způsobem: buď co se týče samotného habituálního světla, a v tomto smyslu je nemožné, aby synderesis zanikla, stejně jako je nemožné, aby se lidské duši nedostávalo světla činného rozumu, díky kterému se nám stávají známými první principy jak ve spekulativní, tak v praktické oblasti. Toto světlo totiž náleží přirozenosti samotné duše, a proto je rozumová.

[...]

Anebo co se týče úkonu – a to opět dvojím způsobem: jedním způsobem se říká, že úkon synderesis zaniká, když je úkon synderesis zcela odňat. Tímto způsobem dochází k zániku úkonu synderesis u lidí, kteří nemají užívání svobodného rozhodování ani určité užívání rozumu – a to kvůli překážce vznikající z poškození tělesných orgánů, které náš rozum potřebuje. Jiným způsobem k tomu dochází tehdy, když se úkon synderesis přikloní k opačné možnosti. Je nemožné, aby takto zanikla synderesis v případě obecného soudu, avšak v konkrétních možných činnostech zaniká, kdykoliv se hřeší ve volbě, totiž když síla dychtivosti či jiné vášně tak zahltlí rozum, že při volbě není aplikován obecný soud synderesis na konkrétní úkon. To však neznamená, že synderesis zaniká naprosto, ale pouze po určité stránce. Uvažujeme-li však zánik synderesis naprosto, pak tvrdíme, že synderesis nikdy nezaniká. (*De verit.* q. 16, a. 3 [24, s. 173])

Proč ale vůbec o takové věci jako je synderesis máme vážně uvažovat? Vyplývá to z určitého pohledu na člověka, který má metafyzické základy a který lze na tomto místě představit jen velmi rámcově. Člověk je tvor, jehož přirozenost je rozumová [6], [20]. Každá přirozenost sleduje své dobro, snaží se tedy o uchování toho, čím je. A jestliže je přirozenost člověka rozumová, pak musí hrát poznání principů v případě lidské přirozenosti zásadní roli. Člověk je totiž jako rozumová bytost svobodný a schopný zobecňování a naopak konkrétní aplikace obecného. Není tedy ve svém jednání veden pouhým slepým instinktem nebo převládající emocí, ale může jako svobodná bytost jednak tak i onak. Aby jednal v souladu s tím, co je pro jeho přirozenost dobrem, musí být schopen poznání tohoto dobra a nasměrování k němu. V konkrétnostech se samozřejmě může mýlit, ale obecný princip, z něhož vychází, musí být pevný. Tím jsou na straně teoretické první principy poznání (např. princip sporu), na straně praktické pak první principy jednání (synderesis), tedy schopnost protestovat proti zlému a přiklánět se k dobrému (*De verit.* q. 16, a. 2).

A tím se synderesis stává i prvním krokem k přirozenému zákonu, protože principy, které prostřednictvím synderesis poznáváme, jsou univerzální principy obecného zákona (*De verit.* q. 16, a. 1).

ZÍSKANÉ ZDOKONALENÍ POZNÁNÍ

Jak bylo řečeno, první ze schopností, v nichž spočívá správně fungující svědomí, má normální a psychicky zdravý člověk jaksi přirozeně. Nyní se dostáváme k těm schopnostem, o které musí usilovat a kultivovat je. V prvé řadě jde o schopnosti v řádu poznání. Jsou to rozumové ctnosti moudrosti a vědění. Moudrost člověka staví do správného vztahu k prvním příčinám, vědění ho učí vyvozovat z východisek závěry. Anzenbacher [2, s. 80–82] ve svém *Úvodu do etiky*, který u nás slouží často jako základní učebnice filosofické etiky (a poznamenal bych, že ne zase úplně

špatná), chápe moudrost jako „získaný habitus lidského vědění, jež se týká nejvyšších a posledních důvodů skutečnosti“ a vědění jako „získaný habitus empirického vědění, poznání faktů, na jehož základě je člověk schopen (více či méně přesně) znát a posuzovat různé oblasti praxe, souvislosti jednání a situace.“ Zde bych poznamenal, že není žádný důvod omezovat dosah vědění pouze na oblast empirie. Již od Aristotela je vědění chápáno jako „jisté poznání prostřednictvím příčin“, tj. zjednodušeně řečeno schopnost docházet k jistým závěrům na základě argumentace. Jistota odlišuje vědění od mínění, argumentace zase odlišuje vědění od zjevení nebo od intuitivního vhledu. Proto schopnost získávat vědění nemusí být vůbec omezena na empirické soudy. Tato skutečnost je velmi důležitá, protože vědění nám umožňuje dobře vyvozovat imperativy přirozeného zákona (které nejsou empirickými fakty) ze základních principů, které nám poskytuje synderesis.

Teorii přirozeného zákona existuje celá řada [17], [21], ale jen některé teorie lze označit jako klasické. Jsou to ty, které chápou přirozený zákon jako něco, co vychází z metafyzické konstituce člověka, totiž z jeho přirozenosti, která je v zásadě dobrá a má smysl z ní při úvahách o našem jednání vycházet. S tím mají problém především některé novověké teorie přirozeného zákona. Na prvním místě jde o protestantské vyrovnávání se s ideou přirozeného zákona v souvislosti s teologickým skepticismem ohledně zkažené lidské přirozenosti. Jestliže padlý člověk zasažený dědičným hříchem je špatný skrz naskrz, pak jeho přirozenost nemůže být základem pro jakékoli vyvozování mravních zákonů, protože ze zkaženého může pocházet pouze zkažené. Je však třeba říci, že protestantské myšlení není k ideji přirozeného zákona zcela odmítavé a existuje jak na rovině biblicky centrované teologie [4], tak na rovině filosofického myšlení [3]. Na druhém místě jde o autory, u nichž je přirozený zákon vyjádřením přirozeného stavu člověka, který je třeba nějakým způsobem překonat [10].

Klasické teorie vycházejí z myšlenky, že člověk poznává dobro, které přirozeně následuje, jak už bylo řečeno v souvislosti se synderesis. Toto poznané dobro ho tím pádem zavazuje. Poznává-li to, co je pro jeho přirozenost bytostně dobré, a vede-li ho přirozená schopnost synderesis k následování dobra a odklonu od zla, pak je v praktické oblasti svého života veden k onomu poznávanému dobru. Jinak řečeno vnímá jeho dosažení jako závazek. Tím jsme se dostali k termínu základní nebo fundamentální dobra, který autoři při popisu teorie přirozeného zákona obvykle používají. Můžeme si je obecně definovat například takto:

Přirozený zákon spočívá ve třech souborech principů: za prvé a především, soubor principů orientujících lidské rozhodování a činnost k rozumným cílům, tj. základní lidská dobra, která jakožto bytostné aspekty lidského blaha a naplnění stanovují důvody pro jednání. [8, s. 102]

Oblast základních dober lidské přirozenosti je více méně jasná a autoři se v ní do značné míry shodují. Mají však různé způsoby jejich třídění nebo zobecňování. Tomáš Akvinský (*STh* I-II, q. 94, a. 2) například uvádí život (přesněji řečeno zachování bytí), uchování rodu, poznání Boha a život ve společnosti. John Finnis [7, s. 86–90] zase mezi základní dobra počítá život, poznání, hra, estetická zkušenost,

přátelství,⁵ praktická rozumnost a náboženství, z našich autorů Stanislav Sousedík [22, s. 63–65] uvádí život, přátelství, uchování rodu a poznání. Argumentaci pro výběr základních dober lze najít v citované literatuře.

Vrátíme-li se ke schopnostem zdokonalujícím naše poznání, pak vidíme, že je pro úvahy spojené s přirozeným zákonem nadměru potřebujeme. Moudrost je nezbytná pro dobré pochopení lidské přirozenosti a jejích východisek, vědění zase pro odvozování konkrétních imperativů ze základních principů přirozeného zákona. Bez kultivace těchto schopností je tedy hromadění empirických znalostí nedostatečné. V případě našeho tématu, kterým je umělý potrat, vidíme, že i lidé dobře obeznámení s biologickými fakty ohledně ontogenetického vývoje člověka a řadou dalších informací často nejsou schopni tyto poznatky integrovat do celku poznání o člověku, které by jim umožňovalo nějaký rozumně podložený soud. Velmi často je zřejmé, že jejich argumentace není dostatečně rozumově podložená, ale utápí se v povrchnosti emocemi diktovaných tvrzení.

Schválně neříkám, že každý, kdo je zastáncem práva na potrat, nemá dostatečně kultivovanou schopnost moudrosti a vědění. Tvrdím ale rozhodně, že ji velmi pravděpodobně nemá kultivovanou ten, kdo se utápí v emocionálních postojích a není schopen racionální argumentace, jak to bylo popsáno výše v souvislosti s emotivistickým přístupem k etickým tématům. To se však může týkat nejen zastánců, ale i řady odpůrců potratů, jejichž názor na věc je pro mě osobně sice věcně blízký, ale rozhodně nemohu schvalovat nebo doporučovat jejich přístup k hodnocení daného problému v jeho celistvosti.

Ani moudrost a vědění samotné však nestačí, protože zůstáváme stále na rovině poznání. Pro morální život je klíčová rovina jednání, k níž se dostáváme nyní.

ZÍSKANÉ ZDOKONALENÍ JEDNÁNÍ

I když má člověk potřebné znalosti a schopnost je získávat a vyvozovat, jinými slovy má všechny předpoklady pro správně fungující svědomí, není to zárukou morálního jednání. Jak ukazuje např. [19], pokud člověk není dostatečně pevný v cestě za dobrem, dokáže postupně své svědomí umlčet nebo ošidit. Vědomosti i schopnost argumentace jsou dvojsečné zbraně a lze je používat na obě strany, k dobrému i zlému. Potřebujeme proto i schopnosti zdokonalující naše jednání, které jaksí nastavují naši osobu pro dobro nejen v teoretickém řádu poznání, ale i v praktickém řádu jednání. Od ctností rozumových se tak přesouváme ke ctnostem mravním.

Mravní ctnost je opět habitus, ovšem tentokrát v rovině praktické, tj. v rovině lidského jednání. Je to schopnost relativně snadno jednat v konkrétních situacích dobře.

⁵ Přátelství je velmi zajímavým základním dobrem, neboť v tomto bodu se k ideji přirozeného zákona zřetelně přibližují i ti, kdo ho jinak odmítají. Například E. Tugendhat rozlišuje dvojí typ vlastností lidské osoby – vlastnosti dělající člověka člověkem a vlastnosti doplňkové. K prvním počítá právě společenskost, která je jen jiným přístupem k fenoménu přátelství. Ony vlastnosti dělající člověka člověkem (jaký je jejich rozdíl od propriálních vlastností vyjadřujících lidskou přirozenost?) pak pro Tugendhata zakládají etická pravidla, která jsou vymáhána vnitřní sankcí, kterou je stud, a vnější sankcí, kterou je odsouzení či opovržení. [25, s. 40–53]

Srovnáme-li nejrozšířenější přístupy k etice, tj. etiku zákona, etiku důsledků a etiku ctností [14, s. 20], pak lze říci, že etika zákona vyžaduje dobré obeznámení se s pravidly. Konkrétní jednání pak spočívá ve správné aplikaci obecných zákonů v konkrétní situaci. S trochou zjednodušení by se dalo říci, že nejprve je třeba se naučit pravidla a poté můžeme vstoupit do života a jednat. Chce to jen pohotovost a bystrý rozum. Základem je ale soubor pravidel, z nichž se vychází, a ten získáme studiem.

Etika důsledků žádné velké předběžné studium nevyžaduje. Jde jí o uvážení důsledků, k nimž naše jednání pravděpodobně povede, a následně jejich hodnocení na základě nějakého kritéria. Obvykle jím bývá minimalizace strasti.

Etika ctností pak vyžaduje jisté znalosti a zdravý rozum, ale především se neobejde bez praktického konání toho, o čem obecně přemýšlíme. Jinými slovy jde o jistý výcvik v tom, co poznáváme jako dobré. Pravidelným konáním dobrého a zpětným promyšlením daných situací si tak nejen rozšiřujeme vědomosti týkající se dobrého jednání, konkrétních podob dobra v různých situacích a nástrah stávících se do cesty, ale především si postupně budujeme jakýsi sklon jednat v daných situacích způsobem, který je správný. Cvičení ve věcech snadných a nekonfliktních nám pak může umožnit správně zareagovat i v situaci komplikované a emočně vypjaté. Díky získanému habitu ctnosti je pro nás totiž mnohem obtížnější dobro nesledovat. Dokonce i tehdy, když si nejsme jisti a váháme, co je vlastně dobro, zvyšuje mravní ctnost pravděpodobnost správné reakce. Podobně jako dobře vycvičený voják využívá překážky a kryty a stíhl v podstatě bez přemýšlení, ale velmi efektivně, tak i ctnostný člověk v každodenní praxi mnohdy příliš nepřemýšlí nad tím, proč jednat tak, či onak. Je to pro něj díky ctnosti samozřejmé. V této situaci se mluví obrazně o druhé přirozenosti.

Mohlo by se na první pohled zdát, že výše zmiňovaná teorie přirozeného zákona se týká etiky zákona a je tedy s etikou ctností přinejmenším v napětí. To by byl ale omyl. Na typ etiky nelze usuzovat jen podle toho, zda používá termíny jako „zákon“, ctnost“ nebo „cíl jednání“, ale podle celkového reálného zaměření konkrétní etické teorie. Zjistěte může existovat etika přirozeného zákona, která bude svou povahou deontologická neboli etikou povinnosti či zákona. Je ale velmi dobře myslitelná i etika ctností, jejíž významnou součástí je přirozený zákon.

Ctnost je totiž určitá získaná vlastnost, dokonalost lidské osoby snadno a spontánně jednat správným způsobem. Jak má ale člověk poznat to, co je správné? Příkladem může být spravedlnost. Nejdříve musí člověk vědět, co to spravedlnost je, a poté se může teprve ve spravedlnosti zdokonalovat. Mravní ctnosti jsou vlastně charakteristikou ideálně dobrého člověka. Cvičení ve ctnostech není nic jiného než snaha přiblížit se co nejvíce tomuto ideálu. Definovat onen ideál je pak možné nábožensky (např. následování Krista), sociologicky (jak to dělá MacIntyre) nebo také metafyzicky, tím, že se dobereme k tomu, co vlastně znamená být plně člověkem, jinými slovy k lidské přirozenosti. Tyto přístupy se nemusí vždy vylučovat, v určitých podobách se mohou naopak doplňovat. Je však asi jasné, že poslední jmenovaný přístup se vyhýbá nebezpečí relativismu, které hrozí u přístupu sociologického, a je přístupné i těm, kteří z důvodů jiného nebo žádného vyznání nepřijímají ideál náboženský.

V tomto našem výkladu chceme zdůraznit souvislost poznání a jednání, dvou oblastí lidského života, které je třeba kultivovat a rozvíjet ruku v ruce. Jednání vychází z poznání a předpokládá ho. Správné a pohotové poznání je zárukou správného a zdravého svědomí, a svědomí pak vede člověka k jednání, které lze častým, vědomým a reflektovaným konáním dovést až ke zdokonalení lidského nitra po praktické stránce.

V tomto bodě se ukazuje význam etiky ctností jako přístupu, který kultivuje celek lidské osobnosti a nikoli pouze nějakou vybranou část. Toto pokládala za fundamentální problém E. Anscombová, která svým krátkým, ale vlivným a dnes již klasickým textem [1] kritizovala novověké směřování etiky oddělující etiku od filosofické psychologie, což vedlo do slepé uličky, kterou později analyzoval MacIntyre [16]. Emoce neboli vášně k etice prostě patří, ovšem nejen jako překážky mravnosti, ale jako normální síly lidské přirozenosti, které je třeba dlouhodobě kultivovat [18]. Tím se začlení do harmonie lidské osobnosti a ztratí charakter síly utržené z řetězu, která vede do zmiňovaného emotivismu. Etika ctností prostě počítá nejen s rozumem a vůlí, ale také se smyslovými apetitivními silami, které jsou základem emočních hnutí čili citového života, jak už bylo zmíněno výše v souvislosti s kardinálními ctnostmi. Etika ctností je přitom v současnosti v rozkvětu a nabízí se nám tedy dobrý základ pro její praktické rozvíjení [5], [11], [13], [23], [26].

ZÁVĚR

Mám-li nyní shrnout to, co bylo řečeno, a nezapomínat přitom na hlavní téma, kterým je morální hodnocení umělého potratu v celospolečenské debatě, pak mohu jen stručně konstatovat, že pochopit, proč máme umělý potrat eticky hodnotit tak či onak, vyžaduje nejen informace, ale i určitou vnitřní formaci a kvalitu lidského nitra.

Současná situace společnosti přitom rozhodně není charakteristická nedostatkem informací. Informace jsou dostupné, ale chybí schopnost s nimi pracovat. V morální oblasti to znamená především umět je analyzovat a umět se podle nich zařídit v praktickém jednání. Proto bych při diskusi o umělých potratech doporučoval dát důraz nikoli na informaci, ale na formaci. Co přesně to znamená?

Jestliže ve společnosti existuje vážný morální problém, který nelze vyřešit rychle a radikálně, je namísto dlouhodobý boj spočívající ve vysvětlování, diskusi. O to se celá řada jedinců i organizací snaží a je to zajisté chvályhodné. Je však třeba tyto věci doplnit úsilím o ocenění a přijetí určitých ctností. Ctnostný člověk není samozřejmě cílem pouze pro odpůrce potratů. Je to cíl všech lidí, kteří usilují o společenské dobro jakéhokoli typu. A jak říká stará zásada, kdo nemá jednu ctnost, nemá žádnou a kdo má jednu, má všechny. S jistým zjednodušením lze říci, že v etice ctností nejde tak jednoduše hierarchizovat témata stylem sociální spravedlnost je důležitější než potraty nebo naopak. Nelze být bytostně spravedlivý v jednom a bytostně nespravedlivý v druhém, protože podtrženo sečteno to znamená být nespravedlivý. Etika ctností zná buď všechno, nebo nic.

Možná se někomu může zdát jednodušší nebo bezpečnější prostě silou zákona nebo politickou autoritou prosadit např. zákaz potratů. Snad by to v některé společenské situaci šlo, ale my v ní rozhodně nejsme. Silové prosazení zákazu interrupcí je prostě v této době *science fiction*. Ale i kdyby to tímto způsobem udělat šlo, asi

žádný normální člověk odporující potratům nemůže být proti snaze o dosažení jeho pochopení a přijetí ve svědomí přinejmenším většinou společnosti. Takže nakonec i tehdy musíme dospět k nějaké podobě etiky ctností.

V současné vypjaté situaci, kdy se na snahu začít diskusi o mravním hodnocení potratů často reaguje apriorním podrážděním a nevolí a kdy je mnoha lidem nepřijemné a nesnesitelné už samo téma, je důraz na kultivaci ctností možná cestou, která naše spoluobčany nerozčílí na samém počátku a spolehlivě je neimunitizuje proti debatě tohoto typu. Neboť kdo by nechtěl být spravedlivý, prozíravý, statečný nebo uměřený? To samozřejmě neznamená, že přestaneme předkládat informace, nebo že rezignujeme na diskusi o tomto tématu. Avšak zůstat jen u toho, jak vidíme ze zkušenosti, asi nestačí. Návrat k etickému aristotelismu, tedy k etice zaměřené na správný život, který se ukazuje jako život ctnostný, je proto podle mého soudu více než žádoucí.

BIBLIOGRAFIE

1. Anscombe, G. E. M., *Modern Moral Philosophy*, *Philosophy*, 1958, 33, 1– 19.
2. Anzenbacher, A., *Úvod do etiky*, Praha 1994.
3. Baker, R. C. (ed.), *Natural Law: A Lutheran Reappraisal*, St. Louis 2011.
4. Barton, J., *Etika a Starý zákon*, Jihlava 2006.
5. Chappel, T. (ed.), *Values and Virtues: Aristotelianism in Contemporary Ethics*, Oxford 2006.
6. Clarke, N. W., *Osoba a bytí*, Praha 2007.
7. Finnis, J., *Natural Law & Natural Rights*, Oxford 2011.
8. George, R. P., *In Defense of Natural Law*, Oxford 1999.
9. George, R. P., Tollefsen, C., *Embryo*, Unhošť 2011.
10. Hobbes, T., *Leviathan*, Praha 2009.
11. Hursthouse, R., *On Virtue Ethics*, Oxford 1999.
12. Ide, P., *Je zygota lidskou osobou?*, Praha 2012.
13. Kotva, J. J., *The Christian Case for Virtue Ethics*, Washington 1996.
14. Kuna, M., *Úvod do etiky ctností*, Ružomberok 2010.
15. Langston, D. C., *Conscience and other Virtues*, Pennsylvania 2001.
16. MacIntyre, A., *Ztráta ctností*, Praha 2004.
17. Martínez, A. N. G., Šilar, M., Torralba J. M. (eds.), *Natural Law. Historical, Systematic and Juridical Approaches*, Newcastle upon Tyne 2008.
18. Pinckaers, S., *Passions et vertu*, Paris 2008.
19. Ratzinger, J., *Pravda, hodnoty a moc*, Brno 1996.
20. Rhonheimer, M., *The Perspective of Morality*, Washington 2011.
21. Schockenhoff, E., *Naturrecht und Menschenwürde: Universale Ethik in einer geschichtlichen Welt*, Mainz 1996.
22. Sousedík, S., *Svoboda a lidská práva*, Praha 2010.
23. Swanton, C., *Virtue Ethics: A Pluralistic View*, Oxford 2003.
24. Tomáš Akvinský, *Otázky o svědomí*, Praha 2010.
25. Tugendhat, E., *Přednášky o etice*, Praha 2004.
26. Van Hooff, S., *Understanding Virtue Ethics*, Chesham 2006.

ETHICAL CONTEXT OF PUBLIC DISCUSSION ON ABORTION: DEFICIENT INFORMATION OR DEFICIENT MORAL FORMATION?

ABSTRACT

Within the contemporary discourse on abortion, the main problem is not a lack of information, but rather the inability of the majority of society to hold a discussion in a rational and fruitful way. MacIntyre describes the current status in this field as emotivism. Thus, the situation involves not only a divergence of ethical opinions, but also a very deep crisis of morality itself. The paper focuses on consciousness as a pivotal element of personal morality. This element is analyzed, and three significant aspects are distinguished: the natural habit of synderesis, the acquired habits of knowledge, and the acquired habits of action. The author argues that the only complex approach to the above-specified crisis of morality is virtue ethics, which is based on a deep metaphysical analysis of human nature.

KONTAKT

doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Kněžská 8, České Budějovice 370 01
e-mail.: machula@tf.jcu.cz

PRINCIP MOCI NAD ŽIVOTEM NENAROZENÉHO

Michal Podzimek

Recenzoval PhDr. Jiří Stodola

ÚVODEM

Následující text přináší zamyšlení nad principem morality v moderní západní společnosti, který již staletí nestojí na konceptu přirozeného „shora garantovaného“ řádu, nýbrž na konformitě. Prakticky nulová právní ochrana nenarozeného života a s ní spojená propotratová legislativa proto není na prvním místě problémem práva, ale moderní antropologie, která vychází z principů tzv. biomoci v moderní společnosti. Příspěvek chce tedy poukázat na klíčovou změnu etického paradigmatu, spočívající v principu biomoci, jak trefně pojmenoval tento mechanismus kontroverzní francouzský poststrukturalista Michel Paul Foucault. Tato změna paradigmatu, jejíž genezi lze vystopovat s počátky osvícenství, pevně zakotvila v západní společnosti a obhajovat proti ní přirozený mravní zákon, a tedy i chránit nenarozený život, je proto velmi náročné.

1 ZMĚNA PARADIGMATU

Bezpráví, které je dnes působeno na nenarozeném lidském plodu v právním řádu mnoha zemí Evropy, vyrůstá z celkového pojetí moderní společnosti. Tato společnost se vynořuje na scénu dějin v době, kdy Evropa, vyčerpaná a pohoršená rozštěpeným, válčícím a zpolitizovaným křesťanstvím raného novověku, přerůstá do osvíceneckého nadšení, tedy někdy v druhé polovině 18. století. Jakkoliv by nám dnes mohlo připadat, že se již jedná o dobu dávnou a mnohé se od té doby v životním stylu změnilo, nesmíme přehlédnout silný spodní proud, na kterém se moderní a tedy i postmoderní společnost stále veze – proud *normality*, kterým se udržuje moc nad životem ve všech společenských režimech včetně moderní formy demokracie.

Mravní normy, kterými rozlišujeme dobro od zla, vnímáme jako nutný základ i veškerého sociálního řádu. Od dob osvícenství je však tento řád vnímán sekularizující se majoritou v západní společnosti také jako měřítko konvenční konformity neboli normality, která vymezuje *řádné* oproti *extravagantnímu* jednání členů společnosti na základě *vědy* a *pravdy* stanovené člověkem.

Zásadním myslitelem v reflexi normality je nepochybně Michel Paul Foucault (1926–1984), francouzský filozof a psycholog, představitel poststrukturalismu, profesor na prestižní *Collège de France*. Foucaultova analýza pojetí normality souvisí s problémem moderního typu moci a s ním spojených normalizačních technik, které byly a jsou dodnes uplatňovány. Foucault samozřejmě ví, že v předosvětské době byla člověkem západní kultury pravda chápána a žita ve smyslu „shody smýšlení s objektivní realitou“, avšak dobře si všímá, že právě v této oblasti dochází k zásadní změně: v historické epoše po osvícenství jsou již vědění a pravda v podstatě uměle konstruovány a představují pouze výsledek mocenského působení, které je určuje. Toto mocenské působení je poté zpětně podporováno tím, co bylo jako pravdivé uznáno [2, s. 43–44].

Toto je však zcela zásadní posun od předchozího vnímání morálky a práva, na kterém stál jak starověký, tak i středověký model étosu. Je třeba správně pochopit onen velký rozdíl, který ve filosofii a potažmo i v etice udělal jakýsi „koperníkovský obrat“: pro starověkého a středověkého člověka bylo totiž samozřejmé, že étos je určité vyjádření přirozenosti v kosmickém řádu. Rozdíl spočíval pouze v tom, že jednotlivé filosofie a teologie tento přirozený objektivní řád hledaly rozličně. Téměř všechny však deduktivní cestou odůvodňovaly objektivitu tohoto řádu z metafyzické příčiny – Boha, Jednoho, Bytí atd. Křesťanská scholastická filosofie a na ní stojící teologie a morálka jsou klasickou ukázkou tohoto starověkého a středověkého přístupu k pravdě a světu.

Mravní normy byly v této éře chápány vždy obecně, univerzálně a objektivně, jako určitý neměnný základ přirozenosti, tedy ne pouze jako prostá konvence či aktuální utilitární potřeba člověka. Tím ovšem, že si západní společnost v post-osvětské době vybrala sekulární cestu, padly všechny tyto staré koncepty postupně na smetiště dějin, jakkoliv se s tím především křesťanská evropská minorita těžko smiřuje či klade přímo odpor a protest.¹ Sekularizovaný étos se tedy *zásadně posunul* z jakési metafyzické objektivnosti do světa člověka (subjektu). Tím pro většinou západní společnost ztratilo téma obecné přirozenosti – garantované Bohem – svoji váznost. Další krok směrem od objektivnosti pak nastal v analytické filosofii jazyka i životní praxi postmoderny, kdy metafyzická objektivita jakoby zcela ztratila smysl a i samotné termíny pravda či smysl se tak ústy postmoderního člověka ptají po svém smyslu. V kontextu více než dvoutisícileté metafyzické tradice západního myšlení a objektivnosti vypadá současná západní společnost nanejvýše žalostně a myšlenkový rámec – paradigma – je zcela změněn.

Významnou měrou k této změně paradigmatu v chápání étosu přispěl pozitivismus, který se jevil především v 19. století jako bezproblémový, protože jistě poznání

¹ Je ovšem možné vidět situaci opačně. Odklon od metafyziky nemusí být vnímán jako důsledek sekularizace, ale naopak je možné pohlížet na sekularizaci jako na důsledek odklonu od metafyziky.

lidského rozumu pevně ztotožnil s přírodovědou a její empirickou metodou. Zde je důležité zmínit, že člověk této moderny či dnes spíše postmoderny nechválí potraty, ani je neobhajuje. Postmoderní nihilista prostě v nenarozeném plodu nevidí žádnou součást sebe a svých zájmů, natož nějaké společné lidské přirozenosti, a proto nemá potřebu chránit jeho právo na život. Matka či otec nechtěně zplodeného proto žádá přírodovědeckého odborníka v praxi (lékaře), aby je „zbavil toho“, co jim překáží v jejich vlastním rozvoji.² A právní řád toto zbavení nepotřebného umožňuje a nenarozené pak zahubí. Tuto v minulosti nebyvalou *moc nad životem, která se nezastaví před ničím*, bude právě analyzovat následující text.

2 STRATEGIE MOCI V MODERNÍ SPOLEČNOSTI

Moc je tvořena vztahy sil, přičemž tyto síly prostupují celou společností, vyskytují se v každém jejím bodě, navzájem se určují, ovlivňují a přetvářejí. Takto by se do jedné věty dalo shrnout pojetí moci, mistrně definované M. Foucaultem v jeho knihách, které jsou jakousi historickou analýzou uplatňování této moci. Mocenských sil, na kterých dnes existuje lidská společnost, je nekonečné množství, vznikají všude a zpravidla vstupují do vzájemných vztahů, nikdy nepůsobí samostatně a každým takovým vztahem je tvořena moc [1, s. 108, 109]. Moc zde nevychází z určitého centra (od Boha, od církve apod.), ale vykonává se z mnoha bodů vzájemnými poměry proměnlivých vztahů. V moderní společnosti tedy nejsou žádné vládnoucí a ovládaní, protože poměr sil se může kdykoli změnit a také se často mění, jak dokazují různé převraty a revoluce v posledních staletích. Jsou zde jen aktuálně vládnoucí jako potenciálně ovládaní a naopak: „Moc je všude; to neznamená, že vše obklopuje, nýbrž to, že odevšad vychází.“ [1, s. 109]

Zde je důležité poznamenat, že v moderní demokracii moc nepůsobí shora a těm, kdo ve společnosti aktuálně vládnou, je vzhledem k výše uvedené změně paradigmatu, zakazováno se odvolávat na supremaci vyšší moci (princip „vlády z Boží milosti“). Moc demokracie je tedy v principu chápána jakožto „moc zdola“ – moc lidu, právo lidu, vůle lidu a má být také podněcována zdola – způsobem „od lidu“. Proto se v moderní společnosti ohniska moci nedají přesně lokalizovat, jako tomu bylo v předchozích feudálních společnostech, jakou je dodnes například římskokatolická církev. Nelze se tedy ptát, kdo *má* moc? Moc zde totiž není vlastnictvím, je možné říci, že je to spíše „...*strategie*, že její projevy ovládání nejsou připisovány jejímu „přivlastnění“, ale disponování s ní, manévrování, taktikám, technikám, uspořádáním;...“ [3, s. 61]

Tyto projevy ovládání jsou výsledkem poměrů sil, které kdykoli hrozí převrácením stávajících pozic. Tyto projevy ovládání jsou totiž samy silami a tak se podílí na mocenské hře [3, s. 61, 62]. Stejně jako neexistuje jedno a stále centrální místo, odkud je moc vykonávána, stejně tak neexistuje ani jedno a stále ústřední místo odporu této moci. Vinit tedy z uplatňování moci nad nenarozenými konkrétní politiky, kteří potratové zákony schvalují, je sice prakticky možné, ale zároveň je třeba si uvědomit, že oni, jakkoliv jsou plně zodpovědní za své činy, v jistém slova smyslu jsou také nástroji mocenské hry. Je třeba se smířit s tím, že v současném

² Přesto však řada žen trpí postabortivním syndromem, kdy je pronásledují výčitky, že zabily vlastní dítě, protože potlačený přirozený řád se v člověku často mocně ozývá.

společenském paradigmatu se vždy najde někdo jiný, kdo odstoupivšího politika, který nechce jednat v rozporu se svým svědomím, zastoupí jiný, který se na mocenské hře post-osvěcenského uplatňování moci chce účastnit.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že mocenské vztahy jsou v moderní společnosti nestabilní nebo minimálně mnohem méně stabilní než v metafyzicky zdůvodňovaných systémech moci. Vykonávat tuto moderní moc potom ovšem znamená, že k udržení alespoň dočasné stability je třeba umět dobře využívat poměru sil, který se může kdykoli převrátit. Dá se tedy říci, že moc je v moderní společnosti vykonávána prostřednictvím určité *strategie* či *strategií*, které nejen že užívají stávajícího stavu, ale především se ho snaží udržet či vylepšit podle záměrů toho, kdo dokáže vztahy sil využívat. Z předešlého je tedy jasné, že pro složitost množství sil moci, nemůže být jen jediná strategie. Naopak, jedná se o množství různých strategických postupů, které si mohou navzájem odporovat, ale mohou se také posilovat či přecházet jeden ve druhý. „...Moc není majetkem vládnoucí třídy, nýbrž aktuálním působením její strategie.“ [4, s. 48]

Jak Foucault upozorňuje, ani v moderní demokracii neexistuje moc, která by se vykonávala bez určitých záměrů a cílů. Ty však, stejně jako samotné strategie, nejsou určovány volbou individuálního subjektu [5, s.111, 112]. Základem mocenských strategií v současné společnosti jsou *taktiky*, které mohou určovat jednotlivci, avšak předpokládaný účinek těchto taktik se může zcela proměnit, jelikož strategie samy se mění tak, aby byly schopné využívat stávající situace ve společnosti.

V rámci strategií samozřejmě existují prostředky, které zajišťují jejich fungování a naplnění jejich záměrů. Jedním z těchto prostředků je tvorba *institucí*. Moderní společenské zřízení si tedy musí vytvořit instituce, které ochrání a upevní její aktuální mocenské vztahy. Není to tedy tak, že by instituce, jakou je například stát, byla zdrojem moci, nýbrž naopak každá instituce již předpokládá určité mocenské vztahy a instituce je pak jen jejich explicitním vyjádřením. „Jsou to praktiky, operační mechanismy, které nevysvětlují moc, protože předpokládají její vztahy a pouze je ‚fixují‘ ve funkci, která není produktivní, nýbrž reproduktivní.“ [4, s. 108, podrobněji viz 6]

Ale jak instituce integrují mocenské vztahy? Zde se dostáváme k naprosto zásadní součásti teorie o udržení moci. „... Instituce je schopna integrovat vztahy moci tím, že utváří rozličná *vědění*, která tyto vztahy moci aktualizují, organizují a redistribuují.“ [4, s. 111] Toto vědění, respektive nové moderní pojetí vědy (přírodních věd) je však třeba nyní dobře vysvětlit!

3 VĚDA JAKO ZÁKLADNÍ PILÍŘ MOCI

Vědění je jedním ze základních pilířů moci a toto platí právě především v moderní post-osvěcenské společnosti, která se, jak bylo již vysvětleno výše, nechce opírat o žádný metafyzický pilíř. Pro přechod od feudálního k modernímu státu musel být proto vytvořen jakýsi kult pozitivního a správného vědění, tedy *vědeckého poznání*, které představuje autoritu uznávanou celou nebo alespoň většinou společností. Instituce se proto opírají o vědecké teorie, kterými se často samy odůvodňují a naopak to, co není

vědecké, je přijímáno s podezřením nebo jako historický „předvědecký“ relikt. Těžko bychom v moderním státě počínaje 19. stoletím našli společenskou instituci, která by své fungování nezaštiťovala zaručenými vědeckými metodami a z nich produkovanými vědeckými poznatky. Proto i biotika, do které spadá oblast počatého ale ještě nenarozeného života, odůvodňuje své postoj moderní medicínou, jakožto nezpochybnitelnou vědeckou disciplínou. Toto vědění produkované moderní vědou se pak samozřejmě týká všech oblastí společnosti ať již politické, ekonomické nebo vzdělávací, což je třeba si uvědomit zvláště v oblasti moderní etiky, která se čím dál tím více opírá právě o tento druh vědění. Moc a vědění jsou tedy organicky spojeny a navzájem se předpokládají. Mocenské vztahy totiž vytvářejí a umožňují *určitý druh* vědění, který pak zpětně tyto vztahy podporuje.

...Vědění produkuje moc ...; neboť moc a vědění implikují přímo jedno druhé; neboť neexistuje vztah moci, aniž se v korelaci k němu konstituuje pole vědění, ani neexistuje vědění, které současně nepředpokládá a nekonstituuje vztahy moci. [3, s. 62]

Vědění je tedy v moderní společnosti chápáno jakožto *nástroj moci nad životem*. Nejedná se však o pouhé přírodovědné obory, vzhledem ke zkoumání moci vznikají již od 19. století pozitivisticky vystavěné vědy o společnosti – sociologie, nebo státu – politologie, stejně tak o potřebách a léčbě lidského těla – moderní medicína, i o člověku a jeho osobě – moderní antropologie. Obhajoba potratů se proto opírá právě o tento druh vědění a argumenty náboženských společností, které se v nesouhlasném protipotratovém principu opírají o dedukce o přirozeném mravním řádu, jsou považovány touto moderní vědou za „nevědecké“, v lepším případě za tzv. „předvědecké“. Pro povzbuzení těch, kteří statečně drží tradiční metafyzický či dokonce náboženský pohled na tyto otázky, lze říci, že tento stále žije a hlásí se i v současném vědeckém světě ke slovu. V současné době se k metafyzickým otázkám (např. osobní identity embrya) propracovává i původně silně antimetafyzická analytická filosofie a i v některých současných etických teoriích opět ožívá silný proud aristotelismu, který se na řadu otázek dívá tradičním způsobem.

4 MOC PRODUKUJÍCÍ ŽIVOT

Moc nad životem člověka chce být v moderní společnosti chápána v podstatě především jakožto *produktivní*. Nejde o udržení či ochránění stávajícího řádu přirozenosti, tak jak to bylo vyžadováno dříve ve starších pojetích moci (církvní právo, právní feudální kodexy apod.). Moc se totiž v moderním pojetí začíná stále více zaměřovat na aktuální život tady (na zemi) a teď (tedy nikoliv v posmrtné budoucnosti). Začíná se tedy zaměřovat *na těla*, ale zcela jinak, než jak tomu bylo v před-osvíceneckém více méně feudálním systému, který dnes přežívá pouze v náboženských společnostech. Hlavní funkcí moci je v moderní době *využívat sílu člověka*, usměrňovat ji,

zvyšovat ji a ne ji ničit potrestáním či dokonce likvidací delikventa!³ Je to moc, která si za cíl „bere péči o život.“ [7, s. 159]

Zní to sice v souvislosti s protipotratovým příspěvkem paradoxně, ale i moc nad životem, která se projevuje umožněním zabíjení nenarozených, obsahuje v základu vidinu větší svobody člověka, který si zbavením nechtěného plodu zkvalitňuje svůj život nebo si udržuje kvalitu života. A je také třeba říci, že pokud si tato moderní mocenská strategie bere za cíl působit na život pozitivně, zvyšovat užitečnost jednotlivců a řídit celek populace, jednoduše *musí* používat jiné mechanismy než moc, která se projevovala v předosvícenských právních systémech, kdy se moc udržovala represivními či nápravnými tresty, jako například exkomunikace z římskokatolické církve za provedení potratu⁴ apod. Ve feudálním systému brání konkrétní strážce práva (například biskup či křesťanský panovník z Boží milosti) svoji moc tím, že uplatňuje své právo trestat porušitele normy. Moc v moderním pojetí se však naopak musí vyvarovat násilí, zkrátka všeho, co ničí užitečné síly člověka.“ [5, s. 161] Moc nad životem, kterou Foucault nazývá *biomoc* (viz dále), není „...násilné potlačení nepořádku, ale organizované zlepšování kolektivních a individuálních sil...“ [5, s. 32], ale spočívá mnohem spíše než v zákoně v jakési společenské *normě*, kterou je pak určena normalita.

5 MOC BIOMOCI SKRZE VYTVOŘENÍ NORMALITY

Zde se konečně dostáváme k hlavnímu tématu tohoto příspěvku, jímž je problém *normality* či *konformity* a z ní vycházející vliv na demokratického člověka. Otázka norem, normality, normalizace je totiž zcela prostoupěna, nebo lépe řečeno vytvářena, působením moci zaměřené na život. Tato moderní forma moci je ale tvořena dvěma složkami. Na jedné straně je to tzv. *anatomo-politika*, jež se vzrůstá počínaje 17. stoletím a jejíž zájem směřuje k ukázněvání jedince. Na druhé straně je zde tzv. *bio-politika*, která se formovala zhruba ve druhé polovině 18. století a jejímž záměrem je regulace populací, tedy člověka jakožto živočišného druhu. Právě jen jejich spojením vzniká to, co Foucault nazývá *biomocí*.

Je důležité zdůraznit, že ani jedna z těchto složek se neobjevila naráz. Právě ono důležité vědění, které je formovalo jako něco vědeckého, se samozřejmě vyvíjelo delší čas celá předcházející staletí.⁵ Šlo tedy o dlouhotrvající proces, který osvícenství pouze uspíšilo. Proč? Protože právě osvícenství dodalo potřebné taktiky, tech-

³ S moderními historiky i Foucaultem je třeba souhlasit v tom, že v předosvícenských dobách byla vůle aktuálně vládnoucího panovníka (feudála, církevního knížete apod.), zdůvodňována pověřením od transcendentního božského principu, jehož právo (např. přirozený mravní zákon daný Bohem svému stvoření) je povinen vládnoucí chránit. Proto se závažná a vládu ohrožující provinění proti takto definované moci zpravidla trestala odnětím života. Trest smrti byl pak často vykonán formou demonstrativní veřejné popravy, která ukazovala veřejné suverenitu uplatňované moci a zjednávala jí určitou satisfakci.

⁴ Kanonické právo římskokatolické církve – kanon 1398 CIC 1983.

⁵ Tento trend „vědeckého zdůvodnění“ odstartovala pozdně scholastická spekulace dvojí pravdy ve filosofii Dunse Scota, ve které je již pravda přirozená oddělena od pravdy víry. Dále pak jde ještě voluntaristický pohled Viléma Ockhama a nominalistické pojetí skutečnosti. Je tedy vidět, že teorie moderny a novověkého chápání vědy začíná již hluboko ve středověké Evropě na přelomu 13. a 14. století.

niky a mechanismy, jimiž se moc nad životem vykonává. Na vrcholu svého působení se tato moc však ocitá až od 19. století, v podstatě přetrvává až do dnešních dnů [5, s. 162, 163], a bylo by proto pošetilé vztahovat biomoc jenom na totalitní zřízení posledních staletí. Tato biomoc je totiž i v principu samotné demokracie, i když se uplatňuje mnohdy jinak, jak bude ukázáno dále. To totiž, co spojuje obě jmenované části biomoci, je právě *normalita*, jakási *pomyslná a stále se měnící šablona konformity*, chování a jednání uvnitř společnosti.

Norma je to, co lze stejně tak dobře vztáhnout na tělo, které chceme ukáznit, jako na určitou populaci, kterou chceme regulovat... Společnost normalizace je takovou společností, v níž se pravoúhle kříží norma kázně s normou regulace. [7, s. 226]

A právě v důsledku působení biomoci tedy vzniká ona *společnost normalizace*. Společnost, v níž se *normální* stalo základem života člověka i samotného jejího fungování. Takto se vytvořila společnost, ve které je normální, že nenarozený život nemá cenu narozeného života, a toto je obecně přijímáno jakožto normální, a tedy i dobré. K pochopení toho, jak společnost může k tomuto dojít, je třeba se obšírněji podívat právě na dvě základní ramena biomoci, totiž anatomo-politiku a bio-politiku v jejich principech.

6 ANATOMO-POLITIKA NEBOLI OVLÁDÁNÍ JEDNOTLIVCE

Jak bylo řečeno, biomoc si jako hlavní cíl klade udržení a rozvíjení lidských sil a s tím související životní úrovně. „Nejde již o to nechat na poli svrchané vlády působit smrt, nýbrž distribuovat živé v oblasti *hodnoty a užitečnosti*. Taková moc spíš klasifikuje, měří, oceňuje a hierarchizuje,..., pracuje pomocí *rozmístění okolo normy*.“ [5, s. 167] Zvyšování užitečnosti (ekonomického hlediska) je tedy první zásadou působení mechanismů, jimiž se moc vykonává. Další zásadou je poslušnost, tedy činit jedince poslušnými, a to nikoliv ve smyslu pouze politickém. Naopak, explicitní vynucování politické poslušnosti je v demokratickém státě spíše znamením krize. Poslušnost vůči tomu, co je normální, se spíše odehrává skrytě, a to zpravidla spíše na rovině ekonomických vztahů mezi společností a jejím členem. Vrcholem mocenské strategie moderní společnosti je tedy činit jedince o to užitečnějším, čím více je poslušný [5, s.164]. K naplnění těchto principů je však zapotřebí technik, které Foucault označuje pojmem *disciplíny*, protože právě disciplíny jsou jedním z prostředků, kterými má být vytvořen „normální“ jedinec.

V těchto tzv. disciplínách jde hlavně „o člověka“ jako objekt moci a vědění. V disciplinovanosti členů společnosti se jedná v podstatě o *řízení každého jednotlivce*.

Lidské tělo vstupuje do mašinerie moci, která jej prohledává, rozmontovává na části a znovu skládá. Tak se rodí „politická anatomie“,... ta definuje, jak lze působit na tělo druhých nikoli pouze proto, aby dělali to, co se od nich žádá, ale proto, aby jednali tak, jak se po nich chce... [3, s. 202]

Zásadní však je, že se tyto techniky provozují v tzv. disciplinárních institucích,⁶ mezi něž patří především školy, zdravotnická zařízení apod. I když se tedy forma institucí především vzhledem k pokročilým informačním technologiím mění, stále mají za úkol integrovat moc a šířit její účinky:

První technikou, která se v současné společnosti uplatňuje, je *rozdělení jedinců v prostoru*. A to „...především podle principu elementární lokalizace neboli rozčlenění. Každému individuu jeho místo a každému umístění jeho individuum.“ [3, s. 208] Nejde ovšem o pouhé geografické rozdělení členů společnosti ve fyzickém prostoru. Důležitý je společensko-ekonomický status, který každému nenápadně přidělí určité místo, na kterém se musí nacházet a kde je možné ho z jakéhokoli důvodu kontrolovat. Hlavním smyslem tohoto rozmístění je výsledná možnost sledovat každého, *srovnávat ho s ostatními* a hodnotit ho v rámci celku.

Co je pak důsledkem takového postupu? „V disciplíně jsou prvky vzájemně zaměnitelné, protože každý se definuje místem, které zaujímá v řadě, a odchylkou, která jej odděluje od ostatních.“ [3, s. 212] Takže ačkoli je tento postup do jisté míry individualizující (a na tento termín svobodomyslný občan demokratického státu rád slyší), jeho prioritou je především *ovládnutí celku*. A jestliže se má lidská individualita definovat pouze místem a odchylkou, pak už zde v podstatě člověk – jako jedinečná bytost – ani není. Člověk se stává pouhým článkem v řadě a je v principu jedno, jestli je tímto článkem v šedé uniformě vojáka totalitního státu (to je samozřejmě velmi zlá forma uniformity), nebo je-li uniformován „pouze“ tím, že společně s ostatními konzumuje určitý druh zboží či utrácí či spořívá své peníze v souladu s módním trendem konformity či souhlasí s potratovým zákonem. Člověk, který se stal strategií moci konformním, je pak lehce ovlivnitelným, ovladatelným a kontrolovatelným.

Dalším postupem k vytváření užitečných a poslušných jedinců moderní společnosti je technika, kterou Foucault nazývá *hierarchickým dohledem*. Tento postup spočívá, zjednodušeně řečeno, v *umění správné kontroly*. Dohled se zde nevykonává pouze ve směru shora dolů (to jde v demokracii jen obtížně a státy by to ekonomicky vyčerpávalo), ale také zdola nahoru tím, že se lidé budou kontrolovat sami. Člověk se totiž mnohem spíše podrobí jakékoli normě, pokud mu ona otázku či výtku „Jsi normální?“ bude klást jemu rovný. Smyslem moci v moderní společnosti je tedy kontrolovat každého a pořádku, kontrolovat dokonce i ty, kteří jsou sami kontrolou pověřeni [3, s. 245–246]. V tomto spočívá moc disciplín – zkrátka neponechat nic náhodě či nepředvidatelné okolnosti. A pokud zde hovoříme o vytváření *normálních, konformních* jedinců, je pro nás tento princip zcela zásadní. Žádná normalizace totiž nemůže působit bez soustavného dohlížení, kterým je vytvářen nátlak ke konformitě. Navíc jestliže vyslovíme předpoklad, že hledisko normality spoluurčuje náš život i život společnosti, je jasné, že důsledkem bude snaha každého kontrolovat

⁶ To, čeho si ještě M. Foucault příliš ve svém díle nepovšimnul, je skutečnost, že většina těchto institucí hlídajících normalitu, je více virtuálních nežli fyzicky reálných. Normalitu v posledních desetiletích určují masivní reklamou řízené módní trendy v nepřeberných oblastech života, které svými mediálními strategiemi a způsobem nabízení či naopak odpuzování, disponují obrovskou mocí. U nich zvláště platí to, co bylo řečeno výše, že centrum takovéto instituce a moci nelze nikdy přesně lokalizovat.

především na sobě i tu nejmenší odchylku, vše, co by mohlo nějak narušit řád, a tedy zménit rozložení moci ve společnosti.

V případě porušení tohoto mocného nástroje udržení moci, kterým je normalita, přichází na řadu další z nástrojů, kterým je *normalizační sankce*. Dalo by se říci, že toto je i hlavní princip samotné normalizace. Jednáme určitým způsobem a máme pocit, že toto jednání je „normální“, že takto je zkrátka vhodné jednat a navíc máme pocit, že jsme svobodní, protože kdybychom chtěli dělat něco jiného, tak přeci nemůžeme – nebyli bychom „normální“! Moc již tedy pro takto zpracovaného člověka není vnějším faktorem, ale člověk se nejenom sám hlídá, aby byl v normě s ostatními, ale také se sám sankcionuje či hlídá, aby sankcionován být nemusel.

Tento princip začíná být zvláště znatelný v dalším nástroji, který Foucault nazývá nástrojem *zkoušky*. Zde se prolínají na jedné straně mechanismy člověku vnější a na straně druhé ty, jež v důsledku působí v jeho nitru. Co je tedy podstatou oné zkoušky? „Je to normalizující pohled, dohled, jenž dovoluje klasifikovat, třídit a trestat. Konstruuje nad lidmi viditelnost, na jejímž základě jsou rozdělováni a trestáni.“ [3, s. 262] Foucault uvádí, že se technika zkoušky od 18. století uplatňuje především v nemocnicích, a to poprvé prostřednictvím zavedení vizity, ale později také ve školách, přičemž se tyto instituce stávají prostorem *nepřetržitého* zkoušení. Společenské instituce jsou tedy místem neustálého pozorování jednotlivců, následného srovnávání každého s každým a konečně také případného trestání. A právě to je onen princip, kterým se moc přenáší do nitra každého jedince – moci být kdykoli viděn a za případné narušení řádu, za jakékoli vybočení z normy moci být kdykoli trestán. Normalizující moc působí tak, že se sama skrývá, ale ty, kteří mají být ovládnuti, čini neustále viditelnými a trestatelnými [3, s. 263–266]. A nejde zde ani o to, že by opravdu všichni byli stále kontrolováni, nýbrž že postačuje pouhá možnost, že by mohli být kdykoli viděni, kdykoli „přistiženi“ v systému, kde lze postihovat i sebemenší náznak nepřizpůsobivosti.

Plnohodnotným členem moderní demokratické společnosti se tedy stává pouze „normální“ jedinec a tato normalita tedy není chápána jako vyjádření *objektivity*, ale jako vyjádření *konformity*.⁷ Pro ty, kteří jsou „jiní“ naše společnost ani žádnou normu nemá, a pokud ano, je to norma druhotná, od té „normální“ oddělená a tato skupina „nenormálních“ (v našem konkrétním případě např. „staromódních protipotratářů“), je v důsledku vyloučená.

7 BIO-POLITIKA NEBOLI OVLÁDÁNÍ POPULACE

Jak již bylo řečeno, moc si od dob osvícenství bere za úkol starat se o život ve smyslu chránit život, aby mohl být efektivně mocí využíván. Ovšem ne pouze na úrovni jednotlivců!

⁷ V této souvislosti je třeba poznamenat, že pojetí normality je vlastní i pro předosvětský pohled na skutečnost. Tam byla ovšem normalita chápána jakožto shoda s objektivní realitou, tedy shoda s objektivní pravdou, projevující se v přirozeném řádu. Normální je tedy v tomto slova smyslu „protipotratový postoj“, protože se opírá o pravdu přirozeného zákona, nenormální pak je souhlasit se zabíjením nenarozených.

Nová technologie, která nastupuje později, se obrací k množství lidí, ale nikoli jako k souhrnu jednotlivých těl, nýbrž tak, že naopak tvoří globální masu, na niž působí souborné procesy, jež jsou vlastní životu a jimiž jsou například narození, smrt, produkce, nemoc atd. Tedy po prvním zmocnění se těla, jež se děje individualizací, je zde druhé zmocnění se, jež není individualizující, nýbrž masifikující... [7, s. 218]

Nestará se pouze o využitelnost a poslušnost jednotlivců, ale cílem se jí stává i *život sám o sobě*, člověk jako druh, celá jeho populace. To je právě oblast, kterou Foucault nazývá bio-politikou, v rámci níž se již neuplatňují mechanismy kázeňské, nýbrž *regulační*. Ukázňování jedinců a regulace populací, to je to, co vytváří finesu biomoci. A je třeba zdůraznit, že

tento nový typ moci, tj. biomoc ...představuje jeden z velkých vynálezů buržoazní společnosti. Byl jedním ze základních nástrojů vzniku průmyslového kapitalismu a jemu odpovídajícího typu společnosti. [5, s. 163]

Bio-politika se tedy zabývá v podstatě neohrazeným množstvím těl, ale protože masu těl tvoří jednotlivci, nelze oddělit bio-politiku od konformity jednotlivců, jak bylo obšírně pojednáno v předchozí kapitole. Ony procesy na úrovni populace, které se snaží regulovat porodnost (sem právě patří oblast potratů), úmrtnost a nemocnost, jsou samozřejmě založeny v životě jednotlivců. Avšak politické a ekonomické důležitosti nabývají právě až v rámci celé populace. I zde v bio-politice se uplatňuje rozsáhlý kontrolní mechanismus a je vytvářeno vědění (demografie, psychologie, medicína apod.), které jsou nutné k ovládnutí čehokoli.

Jak Foucault ukazuje ohledně problematiky porodnosti, úmrtnosti a nemocnosti, dochází již ve druhé polovině 18. století k prvním statistickým měřením a obecně k rozvoji demografie, tedy k jakési kontrole a k vytváření vědění o těchto procesech. Například vysoká nemocnost, v systému orientovaném na co nejvyšší využitelnost obyvatelstva, představuje ekonomicky dost významný problém. Kromě nemocnosti jsou zde ale i další oblasti, které mají být ošetřeny. A to i ty, které v podstatě upraveny být nemohou, jako je například proces stárnutí, které opět na úrovni populace představuje významný jev. Ale pokud přirozené procesy nemohou být změněny, je zde alespoň snaha zmírnit jejich následky – ne však ty, jež se týkají jednotlivce, ale následky ekonomické pro celou populaci. Proto se již od počátku 19. století rozvíjí například systém spoření a pojištění [7, s. 219–220].

Vidíme tedy, že se jedná o opatření globální, zároveň ale dopadající na každého jedince. Ale to, jak se rozšiřuje prostor, do něhož hodlá moc zasahovat, a také jaký význam v tomto hraje problém normality, ukazuje homosexuální Foucault na neuralgickém bodě své osobní „nenormálnosti“, totiž na rozvoji sexuologie. Protože oblast nenarozeného života s tématem konformity v oblasti sexu souvisí, věnujme této kapitole malý prostor.

8 SEXUÁLNÍ OBLAST ŘÍZENÁ BIOMOCÍ

Foucault o ovládání sexuality píše:

Politickou ekonomikou populace protkává celá mřížka souřadnic pozorování sexuality... Také se objevují systematické kampaně, které... zkoušejí učinit z pohlavního chování páru ekonomicky a politicky koordinovanou činnost... Bylo důležité, aby stát věděl o sexualitě občanů a o tom, jak ji užívají, ale bylo také důležité, aby byl každý jednotlivec schopen toto své užívání kontrolovat. Sexualita se stala předmětem vztahu mezi státem a jedincem, a to předmětem veřejným, který byl zasazen do celé sítě diskursů, vědění, analýz a příkazů. [5, s. 34]

Sexualita se dle Foucaulta stává jádrem ekonomického a politického problému populace, jelikož právě k ní se váže například problematika porodnosti (či zabítí nenarozeného plodu), ale do jisté míry rovněž i otázka nemocnosti, přičemž oba tyto procesy se zase promítají do množství a kvality pracovních sil. Navíc je sexualita i oblastí, která přímo zahrnuje každého jednotlivce, je tedy přístupná nejen technikám regulačním, nýbrž také kázeňským [5, s. 33, 34].

A právě propojení oblasti individuální s celou populací je to, co dodává sexualitě takovou důležitost. Zasahování do této problematiky se stává nezbytným, pokud připustíme, že způsob, jakým jednotlivci přistupují k této snad nejménější sféře svého života, má mít následky pro celou populaci. Proto je zcela přirozené, že moderní demokratická společnost věnovala dlouhá desetiletí mediální kampaně na odtabuizování sexuality a následně se pak snaží do této oblasti zasahovat propagací různých porodnost regulujících technik. Zde se již přímo dotýkáme oblasti potratů: v případě regulování porodnosti a eliminaci zrození ekonomicky neefektivního člověka, je v odtabuizované sexualitě vnucována abortivní antikoncepce či přímo chirurgický potrat. Patří sem však i medicínský výzkum na lidských embryích či naopak výzkum pro případné zvýšení porodnosti v případě ohrožení společnosti populační krizí (problematika fertilizace in vitro apod.).

Zde tedy vidíme, jak rozsáhlý prostor moderní moc hodlá spravovat a jak detailně chce řídit život – chce se vloučit až do těch nejsoukromějších záležitostí každého člověka. K tomuto tedy především slouží demografie, biologie, medicína, psychiatrie, psychologie, pedagogika a další vědy i instituce a nakonec i samotný stát. Normou se stává lidský partnerský pár a jeho sex jakožto prostředek reprodukce. A všechny praktiky, ale i sny a touhy, které se této normy nechrání, jsou vynášeny na světlo, zkoumány a je v každém případě nutné je napravit nebo vyloučit [5, s. 48].

Sexualita se nejspíše od počátku 20. století stává mocensky velmi významnou a navíc poměrně dobře přístupnou oblastí, protože sexuální aktivita se týká všech lidských jedinců. Je prostorem, v němž lze uplatnit velké množství mocenských technik a který je vždy vhodný pro stanovování rozličných norem a pro uplatňování normalizačních mechanismů. Přičemž samozřejmě existuje i možnost kohokoli podezřívat, že tyto normy porušuje, a vzhledem k jejich významu pak dokonce nutnost detailní kontroly jedinců i populace a případně uvádění do „normálního“, tj. politicky a ekonomicky žádoucího stavu. Žádoucím stavem je totiž, aby všichni rodící se jedinci byli „normální“, nedegenerovaní.

Ve chvíli, kdy se jakákoli možná odchylka od „normální“ sexuality spojí s problematikou dědičnosti (kdy je vyslovena být jen možnost, že člověk, který poruší daná pravidla, v podstatě může poškodit a v důsledku i zničit celou populaci) se ze sexuálního chování stane oblast, která v sobě skrývá neomezená nebezpečí, stane se hlavním patologickým principem.

Foucault však upozorňuje, že z hlediska nebezpečí degenerace připadá v úvahu i dědičná zátěž nemocí, a to jakýchkoli – organických, funkčních či psychických, která rovněž může vést k narození pohlavně pervertovaného jedince [5, s. 138–139]. Proto je porodnost regulována například ze strany lékařů silnými doporučeními potratu, kde je důvodem k zabití nenarozeného jakékoliv být jen domnělé riziko narození degenerovaného jedince. Tato doporučení, hraničící často až s psychickým nátlakem na rodičku, jsou uplatňována i u vícečetných porodů apod. Abnormality, v tomto případě sexuální či zdravotní, už totiž nejsou pouze odlišností, jsou něčím nebezpečným, patologickým, jsou zdrojem zla.

Obhajoba nenarozeného života se proto v takto normalizované společnosti stává předmětem silné kritiky nejen proto, že je v očích normalizovaných „předvědecká“, ale je to postoj, který je společensky hodnocen jako ohrožující a nebezpečný!

9 NONKONFORMNÍ JSOU NEBEZPEČNÍ

Pokud řekneme, že hledisko normality se stává v podstatě měřítkem dobra a zla, je důležité, že za dobré či špatné zde není prohlašováno pouze chování a jednotlivé odchylky jako takové, ale i *nositel tohoto vybočení* tedy samotný jedinec. Je to vidět již v souvislosti s mechanismem normalizační sankce, kde lze hovořit o některých operacích, které jsou pro disciplinární trestání charakteristické:

Především je to klasifikace chování a jednání podle dvou protikladných hodnot dobra a zla; ...veškeré chování spadá do pole... dobrých a špatných bodů... A díky nepřetržitě kalkulaci kladných a záporných položek hierarchizují disciplinární aparáty „dobré“ subjekty ve vztahu ke „špatným“... vytváří se diference, která není diferenciací jednání, nýbrž samotných jedinců... [3, s. 257]

Tato diferenciací jedinců není však pouhou součástí jedné z technik normalizující moci, nýbrž je samotnou podstatou problému normality. Je totiž tím, co je schopno poskytnout požadavku normality jakési oprávnění, tím, co normalizující moci dává sílu, co jí umožňuje zasahovat do života lidí.

Jedinec, který se nějakým způsobem odchyluje od stanovené normy, může být *označen* za špatného.⁸ A nejen to. Zlo, které se nyní skrývá za každou abnormalitou, je *hrozbou* a z „nenormálního“ jedince se stává nositel nebezpečí, který v důsledku může ohrozit celou společnost. Důsledkem je to, že z člověka, kterého *označíme* za nenormálního, se v podstatě stává nepřítel, dokonce nepřítel celé společnosti, jelikož právě celek společnosti je jím údajně ohrožen. Takový člověk vzbuzuje strach, čímž mohou být ospravedlněny některé zásahy normalizující moci společnosti.

⁸ Takto samozřejmě činí i společnost vyznávající tradiční morálku. Rozdíl je však opět v tom, jak je norma vnímána – zda je odečtena z objektivního řádu věcí či společností libovolně zkonstruována.

Nemusí se vždy jednat o represii, to je spíše doménou totalitních režimů, které si prvoplánovým represivním upevňováním biomoci podřezávají pod sebou větev. V demokratické společnosti stačí, když onen nenormální člověk nemůže pouze zastávat určité společensky strategické posty, a stává se tak často nenápadně „jen“ člověkem druhého řádu. Je těžké si například představit vrcholného politika či „člověka s mocí“, který by v této pozici mohl dlouhodobě zůstat a přitom by aktivně bojoval za nějaký protipotratový zákon. Takový člověk by byl jistě spíše dříve nežli později ostrakován⁹ jako osoba, hájící nebezpečnou teorii, a tedy jako osoba sama o sobě nebezpečná pro společnost!

A právě otázka ochrany před nebezpečím a nebezpečnými nekonformními členy společnosti je principem, který dovoluje mocenským mechanismům, ať už vykonávaným státem nebo kteroukoli jinou institucí, zasahovat do života každého a všech, a to i ve společnosti, která pokládá rozum a s ním související svobodu za nejvyšší hodnotu. Kruh se tedy uzavírá – nejprve je nalezena odchylka od stanovené normy, poté je pečlivě prozkoumána a nakonec prohlášena za nebezpečí, čímž se otevírá prostor k dalšímu rozšíření kontroly, k dalšímu vyhledávání a spravování všemožných abnormalit, jelikož toto usvědčování nenormálních už není pouze libovolné mocenské zasahování do života lidí, nýbrž je v důsledku *ochranou společnosti*, je v podstatě veřejným zájmem.

ZÁVĚREM

Téma moci – *biomoci* tedy velmi úzce souvisí s otázkou ochrany či spíše ohrožením nenarozeného života. Počatý, ale zatím ještě nenarozený život, není v moderní společnosti vnímán jako nějaký nový lidský subjekt hodný ochrany. Bezbranný lidský jedinec je v lůně své matky v rámci nové vědy prohlášen za pouhý předmět zkoumání, který poslouží v systému biomoci k rozmnožení populace (v tom případě mu bude povoleno či doporučeno se narodit), nebo bude vnímán jako ohrožující moc, a bude tedy ukončen, zabít. Takto je to vnímáno jakožto *normální* a nekonformita s tím postojem je vnímána jako ohrožující, stejně jako jedinec či skupina, která toto hlásá.

Trendy, které určují normalitu a zároveň tím samým ukazují na to, co je nenormální, jdou navíc ruku v ruce s růstem nebo alespoň udržením životní úrovně, na kterou si západní člověk lehce zvykl, a vlastně je to jediné, co tady a teď doopravdy má. Bohatý člověk západní civilizace bude proto podporovat vládu výše osvětlené biomoci. Biomoc se pak pochopitelně stává obecnou, nadnárodní, globální, nebo alespoň unijní a je lhotejně, o jakou unii se konkrétně jedná.

Systém výše popsanych mechanismů moci se stal s postupem času normou kvality, a tedy i určením dobra. Pryč jsou doby, kdy se někteří staromilci feudálních pořádků (především členů náboženských společností) snažili tuto biomoc „odhalit“ hledáním skutečných či domnělých lobistických skupin, jako měli být v očích římských katolíků například svobodí zednáři apod. Jestli totiž takové skupiny uplatňují i dnes nějakou politickou moc, není prakticky důležité: biomoc, projevující se kon-

⁹ Ostrakismus je v původní formě takzvané střepinové hlasování o vypovězení občana ze starověkých Athén. V současné době je tento pojem používán obecně, ostrakizovat znamená vyloučit jedince z kolektivu.

formitou, je již natolik včleněna do systému moderní společnosti, že sami její členové si ani jiný systém nedovedou představit a v nutnosti konformity s normou se utvrzují navzájem.

Primitivnější formy totalitárních praktik biomoci se vybouřily a propadly se na smetiště dějin 20. století, zanechávající za sebou miliony mrtvých. Demokratická verze biomoci má ve výsledku masu efektivně zpracovaných a využitých konformních a loajálních jedinců, kteří vědí, co mají a nemají dělat. Demokratické národní a dnes především již nadnárodní instituce již působí mnohem poučeněji a svým způsobem opravdu vědeckěji. Někteří marketingoví odborníci reagují efektivně a pružně na společenské objednávky, které krystalizují v západním světě a které mají svého společného jmenovatele – životní standard, pohodlí, případně pro „nejlepší z nejschopnějších“ i komfort. Pro jeho udržení, zvláště v době stále se opakujících a prohlubujících ekonomických krizí, je člověk schopen jakéhokoliv vzdání se vlastního soukromého prostoru. Stačí jen říci – toto je dobré k udržení tvé životní úrovně – a ihned se to stává bez násilí či zvláštního „dohledu shora“ normou a pravdou, za kterou postmoderní člověk jde, a bohužel za ni ještě někdy i poděkuje. A je pak vlastně již zcela jedno, jedná-li se o zaručeně zdravý jogurt, který přece všichni normální jedí, či normální absolvování potratu, který je přeci pro všechny konformní jedince normálním perorálním přijetím abortivní antikoncepce či (pokud „s tím žena přišla pozdě“) chirurgickým zákrokem.

BIBLIOGRAFIE

1. Foucault, M., *Psychologie a duševní nemoc*, Praha 1997.
2. Foucault, M., *Zrození biopolitiky: kurz na College de France (1978-1979)*, Brno 2009.
3. Foucault, M., *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*, Praha 2000.
4. Deleuze, G., *Foucault*, Praha 1996.
5. Foucault, M., *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*, Praha 1999.
6. Chomsky, N., Foucault, M., Elders, F., *Člověk, moc a spravedlnost*, Praha 2005.
7. Foucault, M., *Je třeba bránit společnost: kurs na College de France 1975–1976*, Praha 2005.

POWER OVER THE LIFE OF AN UNBORN CHILD

The article interrogates moral principles of modern liberal society. The contemporary ethos has abandoned the structure of the transcendental order built up in accordance with higher principles to make room for the ideal of conformity. The weak (or non-existent) legislation protecting unborn children does not derive from the philosophy of right; rather, it is based on modern anthropology. One of its leading principles consists in the concept of "bio-power" proposed by the French post-structuralist

thinker Michel Foucault. As far as the science of law is concerned, the paradigm change from philosophy to anthropology dates back to the initial phases of the Enlightenment.. The permanent debate over the concept of natural law and over the ethical value of unborn life has been conducted since then.

KONTAKT

ICLic. Michal Podzimek, Th.D.

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická Technické Univerzity v Liberci

Voroněžská 1329/13, Liberec 460 01

e-mail.: michal.podzimek@tul.cz

**PROČ KONCEPT LIDSKÝCH PRÁV
V KULTUŘE POKROČILÉ MODERNITY
ZTROSOTÁVÁ NA VYMEZENÍ NOSITELE PRÁVA NA ŽIVOT?**

Jan Bednář

Recenzoval Mgr. et Mgr. Jiří Baroš

Sumum crede nefas animam praeferre pudori et proptem vitam vivendi perdere causas.¹

Decimus Iunius *Iuvenalis* (c. 60–140 A.D.)

Ideologie jsou značně nebezpečné tím, že vedou ke ztrátě kontaktu se skutečností.

Eric Voegelin (1901–1985)

Nebot' ve skutečném vnitřním významu všech věcí nakonec spočívá přednost mystéria Krista před mystériem Antikrista.

Erich Przywara SJ (1889–1972)

Úvod

Zřídka se klade otázka, zda neshody ohledně vymezení nositele práva na život nemají za příčinu selhání konceptu lidských práv, který v kultuře pokročilé modernity převládá. S ohledem na všeobecné přijetí základních či lidských práv²

¹ *Za nejhorší nepravost pokládám dávat přednost vlastnímu přežití před počestností a kvůli přežití promarnit důvody k žití.*

² Přívlastky „základní“, „lidská“ či „přirozená“ práva pro účely tohoto textu zaměňuji jako synonymní.

jako úspěchu moderního státu, právní doktríny i praxe bude namísto nejprve stručně ukázat, jak tento koncept běžně akceptovaným vymezením nositele práva na život ztroskotává. Odpověď by měla vyplynout z prvních dvou částí příspěvku. První zmiňuje některé zdroje vzniku pojmu lidských práv, druhá část pak, jak je na jeho základě vymezován nositel práva na život. Kritické zkoumání na témže místě naznačuje nedostatky tohoto vymezení a v čem lze spatřovat ztroskotání konceptu lidských práv. Poslední, třetí část příspěvku se věnuje hledání vysvětlení, proč k tomuto selhání dochází.

1 KONCEPT LIDSKÝCH PRÁV V KULTUŘE POKROČILÉ MODERNITY

Co jsou lidská práva? K odpovědi na tuto otázku byly napsány celé monografie, mohlo by se proto zdát marným úsilím pokusit se o to v příspěvku o rozsahu několika stran. Pro snazší pochopení odpovědi na položenou otázku je však nezbytné alespoň stručně nastínit okolnosti jejich vzniku. První část následující kapitoly proto ukazuje některé akcenty, které lze zahrnout mezi rozhodující pro význam sledovaného pojmu. Druhá část představuje pojetí přirozeného zákona a z něj odvoditelných norem u aristotelského tomismu Alasdaira MacIntyry. Současně je načrtnuta jeho kritika dalších autorů.

1.1 K původu pojmu lidských práv

Nároky lidských práv byly v průběhu dějin vznášeny revolucemi, jež daly v 18. století vzniknout ústavám a deklaracím; tyto právní texty ve stejné době „*dokončily myšlenkový vývoj předchozích staletí*“ [36, s. 1–3, kurzíva J. B.], charakterizuje Eliška Wágnerová v úvodu komentáře k Listině základních práv jejich duchovní základy. Stěží lze nesouhlasit. Stěží však lze také nevnímat hlubokou ambivalentnost ideových zdrojů revolucí a jejich důsledků.³ O této dvojznačnosti komentář mlčí, jakož i o významu výroku hodnotícího *vývoj předchozích staletí jako dokončený* deklaracemi práv. Jedna – nikoli jediná – implikace takového hodnocení je, že v pojmu „lidských práv“ bylo v 18. století dosaženo definitivního úspěchu, k jehož podstatě již nelze nalézt v *kontinuitě s myšlením předchozích staletí* alternativu. Takový názor je běžným předpokladem prakticky veškeré právnícké odborné literatury, je proto – zvláště v ČR – obtížné nalézt jeho kritiku. Nikoli náhodou jeho původ souvisí s představou *osvíceného jedince*,⁴ jenž svým empirickým poznáním a dedukcí je sám schopen odhalovat hluboké morální pravdy o povaze člověka nebo je vyvozovat z prvotních příkazů praktického rozumu, což obvyklá představa o přirozeném právu předpokládá – není tedy divu, že myšlenkový vývoj předchozích staletí byl dokončen právě „osvícenstvím“. Může tomu vlastně být nějak jinak?

³ O jednom z nich píše např. R. Secher v díle *A French Genocide. The Vendee* (Notre Dame 2003).

⁴ *Revoluce v Americe [...] prolomila všechna nevyzpytatelná pouta nevědomosti, předsudků a pověr, které dlouho sužovaly lidskou mysl. Všechna dveře jsou nyní otevřena synům Génia a Vědy pít se po Pravdě. Nyní tedy můžeme očekávat, že zatemňující mračna omylu rychle zmizí před světlem rozumu; a že rychle přichází doba, kdy Pravda ozáří celý svět.* Dopis Thomase Rodneye Thomasi Jeffersonovi, září roku 1790 [33, s. v].

Otázku, zda základy pro pojem subjektivních práv připravil Vilém z Occamu a s ním spjatý morální voluntarismus nebo (sic!) Tomáš Akvinský anebo práce komentátorů Gratiánova dekretu, je možno pro tuto chvíli ponechat stranou.⁵ Problematičnost konceptu lidských práv lze nejnázne představit u individualistických a „liberálních“⁶ myslitelů 17. století, u nichž je tento pojem ve svých podstatných znacích rozvinut do podoby nejběžněji akceptované i v kultuře pokročilé modernity. Pro ilustraci budou uvedeni nejznámější z těchto myslitelů, Thomas Hobbes a John Locke.

V díle *Leviathan*⁷ lze vidět reakci Hobbesa na zkušenost občanské války parlamentaristů a royalistů v Anglii (1642–1651). Hobbes proto neváhal podmínit suverenitu panovníka plněním fiktivní společenské smlouvy, totiž zajištěním fyzické bezpečnosti jednotlivců, kteří mají „přirozeně“ právo na jakoukoli věc, o níž každý s každým bojuje. Hobbesovo vymezení „přirozeného“ práva i pojmu svobody je bráno za nárožní kvádr moderního politického a právního myšlení a v jím formulované podobě se s nimi setkáváme i dnes. Přirozené právo definuje jako svobodu,

kteou každý člověk má k užití své vlastní moci, jak sám chce, pro zachování [...] svého vlastního života, a následně k dělání čehokoli, co [...] by měl učinit jakožto nejvhodnější k tomuto [účelu]. [9, s. 104]

Svobodu pak Hobbes definuje jako „absenci vnějších zábran, které často odnímají člověku část jeho moci dělat, co by chtěl.“ [9, s. 104]

Pojem práva je založený pouze na moci (vůli) jednotlivce, nikoli na spravedlnosti jako sociální ctnosti uskutečňující se ve vztazích mezi osobami. To však je pouze završením dlouhého vývoje, přinejmenším od Viléma z Occamu [srov. 6, s. 26 et seq.]. Typicky (raně) moderní je radikální individualismus odstraňující pojem (obecného) dobra a sociální přirozenosti, na jejichž místo je postavena individuální volba a „svoboda“ bez vztahu k dobru či pravdě o řádu a účelu toho, co jest.

Lockův přístup k právu je podobně jako Hobbesův ne-ontologický; právní i morální povinnosti neurčuje podle poznání řádu a vnitřního významu existence osob a jejich vlastností, nýbrž podle vůle jednotlivce, která slouží především subjektivnímu přesvědčení a potřebě. Odůvodňuje to „přirozeným“ stavem, ve kterém se všichni lidé nacházejí. V tomto stavu mají lidé dokonalou svobodu k nakládání se svým majetkem, tj. i sami se svou vlastní osobou, a jejich vztahy charakterizuje naprostá rovnost projevující se v reciprocitě moci (vůle) jednoho člověka vůči moci (vůli)

⁵ Asi nejkomplexněji se současně debatě na toto téma věnuje J. Baroš v článku *Právo nebo Lidská práva? Ke kořenům lidských práv*, publikovaným v časopise *Jurisprudence*, 2010, 2, s. 24–31.

⁶ Některé běžně přijímané výrazy jsou užívány pouze pro zjednodušení argumentace, ačkoli z hlediska autentického filozofického smyslu se jejich význam mohl stát natolik zmateným, že by bylo lépe jich neužívat. Ke kritice vztahu liberalismu a svobody tak srov. např. článek R. Legutka *What's wrong with Liberalism?* v časopise *The Modern Age* 50 (Winter 2008), s. 1 et seq., Dostupný online na adrese <http://www.firstprinciplesjournal.com/articles.aspx?article=733&theme=home&loc=b> (navštíveno 8.10.2012).

⁷ Názvem díla je biblické jméno obludy, která je obrazem mocností Bohu nepřátelských.

druhého člověka [9, s. 116]. Právní instituty, charakteristické pro Lockovo chápání přirozeného stavu, jsou ničím neomezená „svoboda“ svědomí a „přirozené“ vlastnictví, které předchází, a tedy omezuje absolutní moc panovníka.

Dalšího významného příspěvku se modernímu pojmů práva dostalo snahou Immanuela Kanta o racionální zevšeobecnění platnosti morálních norem, G. W. F. Hegela a dalších autorů, o nichž zde není možno samostatně pojednat. S maximálním zjednodušením tak lze říci, že v popsaném pojetí se koncept přirozeného práva přenesl až do dnešních dnů.

1.2 Koncept lidských práv v kultuře pokročilé modernity

Podle představitele aristotelského tomismu Alasdaira MacIntyry, jednoho z nejvýznamnějších morálních filozofů 20. století, nejenže prostí lidé jsou sami schopní nalézt základní požadavky přirozeného zákona a morálky, jakož i poznat je jako pravdivé, nýbrž se na nich i všichni shodují. Takový nárok však je v příkrém nesouladu se situací v euroamerické kultuře pozdní modernity, v níž trvají nepřekonatelné rozpory okolo nejzákladnějších otázek, co je morálně správné a co by jako takové mělo být uznáno i právem. MacIntyre tvrdí, že prakticky všechny moderní morální a právní teorie selhávají právě v těch ohledech, v nichž se kulturní modernitě nejvíce přizpůsobily. Pro jím zastávané tomistické vysvětlení sice nárokuje pravdivost, leč předvídá, že pro nesoulad s převládajícími standardy modernity nebude přijato [18, s. 93].

Na základě diskuse stanovisek zastávaných předními právními filosofi MacIntyre dokládá selhání konkurujících vysvětlení existence lidských práv. Přirozeněprávní minimalismus H. L. A. Harta neobstojí dle MacIntyry v nedostatečném požadavku spravedlnosti právních systémů oproti mocenským systémům typu režimu Al Capona v Chicagu či nacistů v okupovaném Polsku. Teorie autorů jako Neil MacCormick, Lloyd L. Weinreb a Michael S. Moore selhávají neschopností zajistit všeobecný souhlas pro sdílený a veřejný standard, dostupný prostým osobám, vůči němuž by bylo možno poměřovat konkrétní systém pozitivních zákonů. Na takovém standardu jsou přitom jejich teorie založeny tím, že volí nějaké konkrétní hodnoty jako svůj základ [18, s. 96–103]. Známa škola „nového přirozeného práva“ Johna Finnisse, G. Griseze a J. Boyle se potýká se stejnými problémy jako ostatní zmínění autoři. To je ve shodě s názorem, který MacIntyre již dlouho zastává, totiž že lidská práva v pojetí liberální intelektuální tradice jsou fikcí, jejichž falešná racionalita „zastírá svévoli vůle a moci“ v rozhodování „mezi individualismem, který své nároky poměřuje pojmy práva, a formou byrokratické organizace, která své nároky poměřuje pojmem užitečnosti,“ který je další fikcí, jen s lidskými právy někdy obtížně slučitelnou [17, s. 90–91].

Aristotelsko – tomistická pozice může z této pasti dle MacIntyry vyvážnout, pokud přijme adekvátnější koncepcí lidské přirozenosti a přirozeného zákona, vypracované Tomášem Akvinským. Přirozený zákon MacIntyre definuje s Jacquesem Maritainem jako „ideální formulí vývoje daného jsoucna“ či „normální způsob svého fungování.“ [20, s. 78–79] Při normálním fungování naší bytosti nacházíme sami u sebe náklonnost k určitým směrům jednání a cílům. Přirozený zákon takto poznáváme nikoli „pomocí pojmů a pojmových soudů: je to poznání temné, nesy-

tematické, vitální, postupuje na základě „sourodstí“ neboli sympatie.“ [20, s. 83] Negativní příkazy přirozeného zákona se týkají odchylek od těchto přirozených náklonností, jako příklad MacIntyre uvádí „nikdy neučinit jakékoli násilí vůči nevinnému lidskému životu.“ [18, s. 108–110] Z tomistického pohledu je zcela předvídatelné, že za nedostupnosti náležité morální výchovy k hledání společného dobra a ve společnosti pojímající sebe samu nikoli jako síť vztahů, nýbrž jako množinu jednotlivců, bude individuální volba chápána ne jako volba řízená principy, které lze nalézt při hledání společného dobra, ale jako volba předcházející a určující naše morální principy [18, s. 108–112]. Lze proto očekávat, že zákaz odchýlení se od nějaké náklonnosti vlastní lidské bytosti a směřující ji k optimálnímu fungování nebude akceptován, pokud svoji vůli (resp. volbu) nadřadíme této náklonnosti a jejímu poznání.

A jelikož tomistické chápání přirozeného práva vede ty, kteří jej přijímají, k tvrzení, že lidská přirozenost je taková, že rozumné principy jednání předchází a vedou volbu racionálních a správně fungujících lidských bytostí, a tedy že tyto principy musí být objeveny, nikoli zvoleny, jakákoli obrana tomistického chápání přirozeného práva je velmi snadno vykládána jako ohrožení svobody. [18, s. 112]

Tuto myšlenku je naléhavé hlouběji rozvinout s vědomím historických souvislostí. MacIntyrem popsané chápání přirozeného práva bylo základem konsenzu, na němž byly založeny právní řády všech křesťanských států středověké Evropy. Zavržení podstatných částí obsahu tohoto konsenzu, mezi něž patřilo i přijetí Božího zjevení, bylo proto sankcionováno, nezřídka i trestním právem, neboť by mohlo přivést k pádu celé politické uspořádání dané společnosti. Je pozoruhodné, že již John Locke, spoluzakladatel „liberalismu“, dokázal jím zastávaný pojem svobody promyslet dostatečně k zjištění, že není aplikovatelný na ty, „kteří na obranu náboženství nárokují jakoukoli *autoritu* nad lidmi, jež nepatří k jejich církevnímu společenství [...] – tito nemají žádné právo být tolerováni nositelem světské moci [magistrate].“ [6, s. 51–52, kurzíva J. B.]⁸ Přitom ještě např. o dvě stě let později, v roce 1864, papež Pius IX. zastával učení, dle něhož odstranění nauky a *authority* Božího zjevení z politického řádu společnosti má za následek, že

samotný pravý pojem spravedlnosti a [samotný pojem] lidského práva [humani iuris] se zatemňuje a ztrácí; opravdová spravedlnost a legitimní právo je nahrazeno materiální silou [...] lidská společnost uvolněná ze závazků [římskokatolickému] náboženství nemůže mít jiný účel [své existence] než dosažení a hromadění bohatství, a [...] za takových okolností nenásleduje jiný zákon ve svém jednání než nezkrácenou touhu po sloužení svému vlastnímu potěšení a zájmům. [6, s. 52, úpravy J. B.]

⁸ Patrně nikoli bez souvislosti s odvoláním Ediktu nantského Ludvíkem XIV. v říjnu 1685, v roce sepsání Dopisu o toleranci, z něhož je čerpána citace.

MacIntyrem popsáný problém, že obrana tomistického pojetí přirozeného práva⁹ bude vykládána jako ohrožení svobody, tak lze prokazatelně nalézt již v samém zrodu liberální intelektuální tradice, tedy i u zrodu pojmu práva, který tato tradice v moderní kultuře prosadila. Tento závěr je v souladu s jeho očekáváním, že pro nesoulad s převládajícími standardy modernity nebude jím zastávaná koncepce přirozeného zákona a z něj odvozených pravidel přijata [18, s. 93]. Nadto se ukazuje hlubší problém diskurzu „liberální“ tradice: prosazuje veřejný nárok ideologické a náboženské neutrality státu a práva, avšak sama nejenže není ideologicky neutrální naukou, ale nadto nepřipouští veřejné přijetí jiné nauky, která by mohla dát skutečný obsah pojmům, na nichž stává (právo, rovnost, svoboda atd.). Přitom však základní tezí liberální doktríny je právě „přirozené“ nadání (svoboda) každého jedince myslet si a činit cokoli, co umožňuje myslet si a činit cokoli i komukoli jinému.¹⁰ Liberální nauka tedy nepřipouští možnost myslet si a činit cokoli, postrádá však pro každého akceptovatelné – totiž na existující skutečnosti založené – důvody stanovených omezení. Nadto ještě nepřipouští nalézt skutečné důvody pro skutečná omezení myslet si a činit cokoli. Liberální doktrína ideologické a náboženské neutrality státu a práva je proto Davidem L. Schindlerem označována jako „dogma, [...] jehož obsahem je, že není dogma.“ [31, s. 178] Podle Stevena Douglase Smithe, profesora ústavního práva na univerzitě v San Diegu, je tato doktrína příčinou „pašování“ našich přesvědčení, které by jinak nebylo přípustné uplatnit ve veřejné debatě či jako *právní* důvody soudních rozhodnutí, pod závojem rétoriky svobody a rovnosti [35].

2 VYMEZENÍ NOSITELE PRÁVA NA ŽIVOT

Následující kapitola stručně ukazuje vymezení nositele práva na život v jurisprudenci založené na lidských právech, chápaných v pojetí dle Hobbese, Locka a dalších teoretiků liberálně-sekulární modernity. Zejména odpovědi soudů na otázku, kdo (ne)má právo na život, ověří platnost kritiky Alasdaira MacInytra. Je-li správná, pak koncept lidských práv selhává v ochraně existence člověka po celou dobu jeho života právě svým přizpůsobením kultuře modernity.

Legislativní vymezení nositele práva na život, jde-li o vznik subjektu tohoto práva, bude postačovat jen velmi stručně načrtnout, neboť jde o materii dostatečně známou. Jako relevantní bude uvedena pouze česká vnitrostátní úprava a nejvýznamnější mezinárodní normy v prvním oddíle této kapitoly. Pro nedostatek českých rozhodnutí a poněkud jednotvárnou rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva (ESLP) nebude analýza judikatury omezena na soudy aplikující popsanou právní úpravu. Anglický správní soud řešil otázku potratu v kontextu abortivní antikoncepce, německý Spolkový ústavní soud v kontextu interpretace lidské důstojnosti a trestního postihu potratů. Rozhodovací činnost Evropské komise pro lidská práva a ESLP bude představena na závěr.

⁹ Zda je jeho součástí i jistá autorita Božího zjevení ve společnosti, MacIntyre neřeší, pozice Akvinského je však jasná. Méně jasná je interpretace učení katolické církve v této věci v současnosti.

¹⁰ Formulaci této reciprocit lze nalézt např. u Johna Locka v jeho pojednání o přirozeném stavu člověka z roku 1690, srov. [9, s. 116].

2.1 Česká legislativa

Podle článku 6 Listiny základních práv a svobod má právo na život *každý* a *nikdo* jej nesmí být zbaven. „Lidský život je hoden ochrany již před narozením. [...] Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.“ Kdo je *každý*, resp. *nikdo*, tedy kdo je nositelem práva na život, je otázkou v kompetenci nejen práva, ale i medicíny a filosofie. Základním kritériem však je, že vývoj lidského *těla* je jednotný, nepřetržitý a plynulý od početí. Pro vznik lidské osoby lze totiž stěží nalézt pravděpodobnější okamžik než vznik lidského těla. Každopádně se dosud nikomu nepodařilo podat přesvědčivější vysvětlení.

Komentátoři tohoto článku ponechávají jeho normativní obsah pokud možno stejně vágním, jako je ustanovení samo, a nejnovější komentář v tom předčí všechny ostatní [36, s. 156–157]. Dle Filipa výrok „lidský život je hoden ochrany již před narozením“ v čl. 6 Listiny „směřuje spíše k tomu, že *se jedná o objekt ochrany a ne o subjekt práva*. „Lidský život“ je forma existence, ne právní subjekt.“ [7, s. 62, kurzíva J. B.] Proto požaduje vyvažování práv plodu a práv matky, z nichž zmiňuje právo na soukromí [7, s. 112], ačkoli zároveň tvrdí, že lidský život před narozením není právní subjekt, tedy že žádná práva nemá. Lze snadno předvídat, jaký bude výsledek případného vyvažování, které je ve skutečnosti pouhou rétorikou k ospravedlnění jakéhokoli chtěného závěru.¹¹ Mimoto je lidský život společný lidským bytostem před narozením i po narození, jako kritérium proto vede nutně buďto k závěru, že právo na život nemá nikdo, nebo že náleží všem živým lidským bytostem – tomu se však Filip chce zjevně vyhnout.

S nepatrnou obměnou lze nalézt podobný argument i u Klímy, „lidský život před narozením“ (tzn. plod) *není totožný* s pojmem ‚každý‘ ve smyslu první věty, *takže plod nemá právo na život* [...] ale je ‚pouze‘ hoden ochrany.“ [10, s. 973, kurzíva J. B.] Totožná slova užívá i Kühn a dodává: „Při doslovném a striktním výkladu pak pravděpodobně musíme dojít k *téměř* absurdnímu závěru, že z hlediska Listiny je pojem ‚každý‘ užší než pojem ‚lidský život‘.“ [13, s. 52, kurzíva J. B.] Proč je tento závěr *téměř* absurdní, tedy nikoli *zcela* absurdní, se od Kühna nedozvíme, avšak vysvětlení je zcela zřejmé. Je totiž velmi užitečné.

Svolení k potratům tedy žádný z českých vykladačů neshledává v rozporu s ústavním pořádkem.¹² Za zmínku stojí ještě jeden v ČR poměrně běžný výklad,¹³

¹¹ K vážení protichůdných práv více v práci autora, *Princip proporcionality: Teoretické opodstatnění a praktické použití*, dostupné online: <http://is.muni.cz/th/210881/?lang=en> (navštíveno 8.10.2012) – viz zejména s. 51–53.

¹² Identickou úpravu, jako je obsažena v ust. § 2 odst. 2 vyhlášky č. 75/1986 Sb., kterou se provádí zákon [...] o umělému přerušení těhotenství, která jej připouští nejpozději do dosažení 24 týdnů těhotenství, svěřící-li pro umělé přerušení těhotenství genetické důvody, zrušil slovenský Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. PL. ÚS 12/01-297 ze dne 4. 12. 2007 (!), který je nepochybně všem českým ústavním právníkům i politikům velmi dobře známý. Česká varianta této úpravy je v rozporu s čl. 6 Listiny minimálně proto, že postrádá oporu v zákoně, který potraty připouští, jakož i (sekundárně) s čl. 79 odst. 3 Ústavy České republiky (vyhláška je v rozporu se zákonem, předpisem vyšší právní síly, ačkoli je legitimní pouze „na základě a v mezích zákona“). Summum ius, summa iniuria.

který vyniká svým cynismem, totiž že nositelem práva na život je i počaté dítě, narodí-li se živé. Dojde-li k provedení potratu, má se pak za to, počaté dítě nikdy právo na život nenabylo. Tento názor, směřující subjektivitu člověka v občanském a v ústavním právu,¹⁴ je zcela protismyslný, když nejprve hovoří o subjektivitě před narozením a poté cynicky přidává odkládací podmínku zjevně konstruovanou účelově, aby ke zničení lidského života nedošlo v režimu jeho ústavněprávní ochrany. Je to samotný fakt lidského života embrya (plodu), který jej činí nositelem práva na život. Mimoto je tento výklad i převrácením smyslu a účelu staré římské formule *Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur* (Digesta 1.5.7),¹⁵ která je plně použitelná pro zjištění, která práva svědčí tomu, kdo se má narodit.

2.2 Stručný přehled mezinárodních dokumentů

2.2.1 Čl. 3 Všeobecné deklarace lidských práv

Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.

2.2.2 Čl. 6 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech

Každá lidská bytost má právo na život. Toto právo je chráněno zákonem. Nikdo nebude svévolně zbaven života.

2.2.3 Čl. 2 Evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod

1. Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.

2. Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při:

- a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;
- b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;
- c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.

Dle komentáře Úmluva neodpovídá na otázku, zda má plod právo na život, a ESLP ji svěčuje do uvážení smluvních stran Úmluvy [11, s. 389]. Soud však ukládá

¹³ Který však užívá i Výbor OSN pro lidská práva při výkladu čl. 16 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (*Každý má právo na tom, aby byla všude uznávána jeho právní osobnost*), a de facto i ESLP argumentací ve smyslu i *kdyby byl čl. 2 Úmluvy aplikovatelný, nebyl by porušen* – k tomu viz dále oddíl o judikatuře Evropské komise pro lidská práva a ESLP.

¹⁴ Jak je zakotvena i v § 7 dnes platného občanského zákoníku (č. 40/1964 Sb.).

¹⁵ *Ten, kdo se má narodit, považuje se již za narozeného, kdykoliv se jedná o jeho prospěch*. Za upozornění děkuji JUDr. Monice Schön.

povinnost státům umožnit potrat v případě ohrožení života matky [11, s. 390], patrně proto, že tato otázka již byla „vyřešena“ ve většině zemí v jurisdikci ESLP.¹⁶

2.3 Judikatura

2.3.1 Vrchní soud Anglie a Walesu: *Smeaton v. Secretary of State for Health*

John Smeaton se jménem Společnosti pro ochranu nenarozených dětí (SPUC)¹⁷ domáhal proti ministru zdravotnictví Spojeného království vyslovení nezákonnosti předepisování, prodeje a používání tzv. „pilulky po styku“ [čl. 3]¹⁸ a neústavnosti nařízení ministerstva zdravotnictví z roku 2000, které dovoluje prodej takových přípravků [čl. 67].

Dle čl. 58 a 59 dosud účinného zákona o trestných činech proti osobám z roku 1861 se trestného činu dopustí „žena jsoucí s dítětem“, která užije abortivní prostředek, každý, kdo jí ho zajistí anebo každý, kdo jej jinému poskytne, ve všech případech s úmyslem způsobení potratu anebo užití takového přípravku k potratu. Jako výjimka z tohoto pravidla platí, že potrat není – zjednodušeně řečeno – trestný, je-li proveden lékařem na základě potvrzení dalšími dvěma lékaři v dobré víře do 24 týdnů z důvodů nebezpečí pro ženu nebo její děti, později z důvodů ohrožení života nebo zdraví ženy nebo z eugenických důvodů [čl. 96–97]. Jelikož postkoitální antikoncepce nespadá pod výjimku stanovenou zákonem z roku 1967 pro lékařem prováděný potrat a je zde dán i požadovaný úmysl, dle SPUC je poskytnutí nebo použití takového prostředku trestným činem.

Pozoruhodné jsou soudcem vyjádřené „předběžné záležitosti“, jimiž chce „udělat zcela jasno, o čem tento případ není.“ [čl. 45 et. seq.]¹⁹ Pokud jde o pojem „život“, soudce uvádí:

Není mou úlohou, jak si ji představuji, určit okamžik, kdy život začíná. Z mého pohledu na zákon z roku 1861 není nutné, abych to učinil. Je to, tak mi to připadá, nežádoucí, abych tak učinil. I kdybych se o to pokusil, účinek mého rozhodnutí by byl omezený [čl. 54]. [...] *Jak v případě smrti, tak i v případě života [...] tento pojem může znamenat jednu věc pro lékaře nebo biologa, jinou pro teologa nebo etika, jinou pro filosofa a ještě jinou pro právníka. Jsem kompetentní rozhodovat pouze ve věcech práva. [...] Nakonec, život, smrt a rodičovství jsou, pro účely práva, pouhé právní kon-*

¹⁶ Srov. § 82 rozsudku Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Vo proti Francii* ze dne 8. července 2004, č. 53924/00, či níže rozebírané rozhodnutí ve věci *Tysiác proti Polsku*.

¹⁷ Society for Protection of Unborn Children.

¹⁸ Rozsudek England and Wales High Court, Queen's Bench Division (Administrative Court) ze dne 18. 4. 2002, č. CO/928/2001, regulérní citace [2002] EWHC 610 (Admin). Pro zjednodušení citací dále v této podkapitole odkazují výlučně na číslované články v tomto rozsudku.

¹⁹ Zdůrazňuje, že *pokud se týká soudu, tento případ nemá nic společného s morálkou nebo náboženskou vírou* [čl. 46]. *Jsou minulostí dny, kdy vymáhání morálky bylo úkolem soudců* [čl. 48], *soudce, ačkoli může čas od času legitimně vykonávat funkce aedila, není censor* [čl. 48], navzdory tomu, že *během několika posledních let se ztratil společně uznávaný balík morálních, etických a náboženských hodnot* [čl. 50].

strukty, které mohou, ale nemusí být ve shodě s biologickými fakty a které opravdu nebudou nutně používány konzistentně pro všechny účely práva [čl. 56, kurzíva J. B.].

Tento předpoklad soudce oddělující normu od skutečnosti činí dále výklad zákona pozitivistickým a odděluje právo od jeho ontologického důvodu platnosti. Zákon mluví o těhotné ženě jako o „ženě jsoucí s dítětem“ a ukončení těhotenství je částí skutkové podstaty aplikované právní normy, soudce však nepovažuje za *potřebné* ani *žádoucí*, aby zjistil, kdy život plodu začíná.

K současné lékařské terminologii soudce uvádí svědectví prof. James Owen Drife, jenž nezná nikoho mezi svými kolegy gynekology, kdo by *pociťoval* „metody“ postkoitální antikoncepce jako obstarávání potratů [čl. 135]. Dále je v odůvodnění rozsudku citován názor profesora Glanville z roku 1958 *před zavedením nitroděložního tělíska nebo „pilulek po styku“ v Anglii*:

Anglické právo považuje jakékoli zasahování do těhotenství, jakkoli brzy [v jeho průběhu], za trestné, vyjma pro zdravotní důvody. Lidský plod je lidský život chráněný trestním právem od okamžiku, kdy je vajíčko oplodněno [čl. 249].

Změněný názor prof. Glanville uvádí v učebnici trestního práva z roku 1983:

Dříve se mělo za to, že rozhodujícím okamžikem bylo oplodnění, fúze spermatozoonu a ova, avšak nyní je chápáno, ačkoli se věc dosud nedostala před soudy, že *tato pozice není udržitelná a početí pro právní účely musí být datováno nejdříve od uchycení [vajíčka v děloze, implantace]*. Legislativa je neurčitá. Oddíl týkající se ukončení těhotenství mluví pouze o potratu. Není zde tedy nic, co by bránilo soudům vyložit výraz „potrat“ takovým způsobem, aby bral v úvahu obvyklé a schválené praktiky regulace porodnosti. [...] *Jediným způsobem, jak obhájit zákonost současné lékařské praxe, [jak] učinit [nitroděložní tělíska] prostředkem bránícím početí a nikoli prostředkem vyvolávajícím potrat, je říci, že pro právní účely početí není dokončené před implantací. Právním argumentem je, že slovo „potrat“ v oddílu o ukončení těhotenství znamená potrat implantovaného blastocystu.*²⁰ [čl. 258–259, kurzíva J. B.]

Soudce následně uvádí stanovisko britského prokurátora, který sice měl už v roce 1983 zahájit řízení proti dodavatelům postkoitální antikoncepce, přesto tak neučinil. Svůj postoj prokurátor v jiném řízení vysvětlil tím, že názor profesora Glanville považující zabránění uchycení embrya v děloze za potrat není „v souladu s moderními, uznávanými lékařskými názory.“ [čl. 249]

S několika málo články, které podporují stanovisko SPUC, se soudce odmítá zabývat s odůvodněním „[n]esloužilo by to žádnému *užitečnému účelu*“ [čl. 274, kurzíva J. B.] či proto, že „nepodporují tezi *mého rozsudku*“ [čl. 276 ii, kurzíva J. B.], nebo méně rozvítě, protože jejich rozbor „nelze přijmout“ [čl. 381]. Žaloba

²⁰ Blastocyst je pojem označující jednu z počátečních fází vývoje embrya v podobě kulatého útvaru s dutinou vyplněnou tekutinou, který se nejprve pohybuje volně v děloze a probíhá v něm transkripce. Blastocyst se stane foetusem (plodem), když dojde k jeho uchycení (implantaci) k výstelce (epitelu) děložní (endometriální) sliznice. Zde dochází k postupnému uhnízdění (nidaci).

byla zamítnuta. Otázky právní, sociální a snad i morální legitimacy svého rozhodnutí se soudce dotýká v části nazvané *Envoi*.

Dalece od toho, abych si nepřipustně *usurpoval funkci Parlamentu*, jsem pouze vykonával svoji soudní povinnost v úsilí o uskutečnění účinku, o kterém já věřím, že byl *čistým úmyslem* Parlamentu. Nicméně se musím přiznat, že toto je závěr, ke kterému jsem dospěl *bez jakékoli lítosti*. Docela naopak. Bylo by v mém rozsudku něco velmi vážně v nepořádku, opravdu těžce v nepořádku s naším systémem – kterým nemyslím pouze právní systém, ale celý systém, kterým je naše politika ovládána – kdyby soudce v roce 2002 byl přinucen 141 let starým zákonem rozhodnout, [že to,] co tisíce, stovky tisíc, vskutku miliony obyčejných, čestných, práva poslušných občanů den co den dělali po tak mnoho let, je a vždy bylo trestné. *Jsem rád zbaven tak nepřítěživé povinnosti*. Společenské důvody předložené Family Planning Association a podporované ve všech podrobnostech ministrem, zůstávají Společností pro ochranu nenarozených dětí zcela nezodpovězené. Upřednostněním soustředit se, jak je oprávněná, na omezenou právní otázku, SPUC se nepokusila vyvrátit argumenty FPA. Mám silné podezření, že *ani nemohla, i když si to přála*. [čl. 393–394, kurzíva J. B.]

V tomto rozsudku lze vidět podporu pro dříve nastíněné teze MacIntyra, dle něhož právo selhává (v ochraně jednotlivce) v kultuře pokročilé modernity typicky právě tím, že za svůj základ pokládá pouze jeho vůli a že v individualistickém chápání lidské svobody nedokáže rozlišit, které jednání je přirozeným zákonem dovoleno a které tak může být skutečným naplněním lidské svobody. Přestože soudce vnímal svoji *nepřitažlivou povinnost* rozhodnout v souladu s právem ve prospěch SPUC, pro obhájení se zákonem neslučitelné společenské i lékařské praxe tak neučinil. Odůvodnění potvrzuje i teze Smithe o pašování individuálních přesvědčení zahalených do akceptovatelné rétoriky za účelem interpretace práva v souladu s dominantní sekulárně-liberální doktrínou.

2.3.2 Spolkový ústavní soud: Schwangerschaftsabbruch I & II

Německý Spolkový ústavní soud rozhodoval o ústavnosti novelizovaných ustanovení trestního zákona nejprve v roce 1975, když tyto stanovily, že ukončení těhotenství se souhlasem těhotné ženy je beztrestné po poradě na specializovaném středisku během prvních dvanácti týdnů, později pouze ze zákonem uznaných důvodů.²¹ Tím by bylo ve Spolkové republice Německo poprvé zavedeno beztrestné provedení potratu v prvním trimestru těhotenství pouze na základě uvážení ženy. Těhotenství trestní zákoník definuje jako období od okamžiku implantace po počátek porodu. Z hlediska ústavní materie připadal v úvahu rozpor s právem na život plodu a zárukami úcty k jeho lidské důstojnosti a její ochrany. Čl. 1 odst. 1 spolkové ústavy zaručuje každému neporušitelnou lidskou důstojnost.²² Právo na

²¹ Rozsudek Spolkového ústavního soudu ze dne 25. 2. 1975, BVerfGE 39, 1.

²² Čl. 1 odst. 1 Základního zákona stanoví: „Lidská důstojnost je nedotknutelná. Úcta k ní a její ochrana je povinnost veškeré státní moci.“

život je zaručeno první větou článku 2 odst. 2 Základního zákona.²³ Normu „každý má právo na život“ je třeba dle soudu chápat tak, že

život, ve smyslu dějinné existence lidského jedince, existuje dle jednoznačného biologicko-fyziologického poznání přinejmenším od 14. dne po početí (nidace, individuatione) [...]. Průběh vývoje, který začal v tomto okamžiku, je kontinuálním procesem, který nevykazuje žádné ostré ohraničení a nedovoluje přesné oddělení jednotlivých kroků vývoje lidského života. Tento proces nekončí ani narozením; například fenomén vědomí, příznačný pro lidské osobnosti, se objevuje až dost dlouho po narození. Tedy, ochrana [poskytovaná vykládaným ustanovením] *nemůže být omezena ani na „úplnou“ lidskou bytost po narození*, ani na dítě ještě nenarozené, které je schopno samostatného života. *Právo na život je zaručeno každému, kdo žije; nemůže být činěno žádné rozlišení mezi různými obdobími vyvíjejícího se života před narozením nebo mezi nenarozeným a narozeným životem. „Každý“ ve smyslu [cit. ust.] je „každý žijící“, jinými slovy řečeno každý život mající lidskou individualitu, „každý“ tedy zahrnuje ještě nenarozenou lidskou bytost.* Proti námitce, že „každý“ obvykle označuje, jak v obecné řeči, tak v právním jazyku, „úplnou“ osobu a že takový zužující jazykový výklad hovoří proti zahrnutí nenarozeného života pod působnost [cit. ust.], by mělo být v každém případě zdůrazněno, že smysl a účel této kautely spolkové ústavy vyžaduje, aby ochrana života byla rozšířena na život vyvíjející se. K zabezpečení lidské existence proti zásahům státu by bylo nedostatečné, kdyby nezahrnovala stupeň předcházející „úplnému životu“, nenarozený život [BVerfGE 39, I, část C, díl I., oddíl 1., písm. b), c) odůvodnění, kurzíva J. B.] [...] Kde existuje lidský život, tam je přítomná lidská důstojnost; není rozhodující, zda si nositel je této důstojnosti vědom a zda sám ví, jak si ji zachovat. *Potenciální mohutnosti přítomné v lidské bytosti od počátku postačují k ustavení lidské důstojnosti.* Na druhou stranu [...] *zda je někdo dosud nenarozený sám nositelem základních práv, anebo zda s ohledem na svou sníženou způsobilost držet ústavní a zákony stanovená práva je „pouze“ objektivními ústavními normami chráněn v jeho právu na život, nemusí být na tomto místě řešeno* [ibid., písm. e); kurzíva J. B.].

Kommers k ostychu Spolkového ústavního soudu prohlásit lidský plod za nositele práva na život uvádí, že rozhodnutí nepovažuje lidský plod za lidskou osobu a z téhož důvodu mu nesvědčí práva identická svým obsahem právům lidských bytostí po narození. Život lidského plodu je dle Kommerse čtení rozsudku pouze „nezávistlou právní hodnotou“ hodnou ochrany Základního zákona. Německé rozlišení mezi životem lidského plodu a osobami je pak pro Kommerse pozoruhodné ve srovnávacím pohledu, neboť dovoluje Spolkovému ústavnímu soudu zabývat se procesem vyvažování, které tolik postrádá ve vlivném americkém případě *Roe v. Wade* [12, s. 346–347]. Vyvažování důsledků ukončení těhotenství je přitom postoj, od kterého se německý soud snaží distancovat. Projevuje se však nevyhnutelně v určení důvodů, pro které lze považovat ukončení těhotenství za ospravedlnitelné a oprávněné v tom smyslu, že může být právním řádem netrestáno.

Spolkový ústavní soud zdůrazňuje, že prvotní důraz musí být ze strany státu kladen na podporu matky přijmout vlastní těhotenství jako vlastní odpovědnost a na uznání skutečnosti, že vyvíjející se život je svěřen na prvním místě do ochrany

²³ Čl. 2 odst. 2 Základního zákona zní: „Každý má právo na život a fyzickou integritu. Svoboda osoby je nedotknutelná. Do těchto práv lze zasahovat pouze na základě zákona.“

matky. K otázce, do jaké míry může za tímto účelem použít „nejostřejší zbraň v jeho dispozici“, totiž trestní právo, je nutné „úplného“ uvážení beroucího ohled jak na právní hodnotu a rozsah společenské škodlivosti, tak na právní úpravu a účel sankcí i jejich efektivitu. Při tom jasně pojmenovává skutkovou podstatu potratu:

Ukončení těhotenství neodvolatelně ničí existující lidský život. Potrat je akt zabítí [...], [p]ojem dnes používaný, „přerušení těhotenství“, nemůže zakrýt tuto skutečnost. Žádná právní úprava nemůže přehlížet skutečnost, že tento čin porušuje ústavně zaručenou nedotknutelnost a nezcizitelnost lidského života. [BVerfGE 39, 1, část C, díl III., oddíl 2., písm. a)]

Spolkový ústavní soud upozorňuje na v německém diskursu běžně používaný výraz „řešení“ v souvislosti potratu, který může vést ke „zmizení obecného povědomí o hodnotě ochrany nenarozeného života.“ Představa, že ukončení těhotenství je v neomezeném dispozičním oprávnění těhotné ženy, není dle názoru soudu slučitelná s hodnotovým řádem Základního zákona. Neústavnost určitého ustanovení nemůže být dle judikatury Spolkového ústavního soudu zahlazena tím, že nedostatky ve vztahu k předmetným kautelám spolkové ústavy budou vyváženy prospěchem jiného okruhu osob.²⁴

Ochrana jednotlivého života nemůže být opuštěna z důvodů sledování cíle ochrany jiných životů. Každý lidský život – a tak i život nejprve se sám vyvíjející – je jako takový stejnou měrou hodnotný, a nemůže tedy být podroben diskriminačnímu hodnocení, nehledě na to jak zahalenému, tím méně pak vyvažování na základě statistik [BVerfGE 39, 1, část C, díl III., oddíl 2., písm. b)].

Takové úsilí je založeno nezřídka na nahodilých dějinných a společenských podmínkách anebo, navzdory proklamované ideologické neutralitě státu, na příliš vyhraněné, převládající společenské ideologii. Navzdory tomuto zdánlivě kategorickému vyjádření hodnoty lidského života, jenž nemůže být obětován pro zachování jiných lidských životů, Spolkový ústavní soud poněkud paradoxně jmenuje mnohem slabší důvody *jako spravedlivé* pro přípustnost ukončení těhotenství. Obecně je lze popsat jako *nedostatek očekávání (německé) společnosti, že žena dítě donosí*.

Pokračování těhotenství se jeví neočekávatelné, je-li prokázáno, že jeho ukončení je požadováno k odvrácení [nebezpečí pro život těhotné ženy] nebo nebezpečí závažné újmy jejímu zdraví [... jejichž obětování] pro nenarozený život nemůže být od ní očekáváno. [BVerfGE 39, 1, část C, díl III., oddíl 3]

Mimo tento důvod jsou dle soudu legitimním důvodem k ukončení těhotenství jiná „mimořádná břemena“, jimiž jsou případy eugenické, kriminologické a sociální „indikace“ či stav nouze.

²⁴ Srov. soudem citovanou judikaturu: BVerfGE 12, 151 168; BVerfGE 15, 328 333; BVerfGE 18, 97 108; BVerfGE 32, 260 269.

Rozhodujícím stanoviskem je ve všech těchto případech jiný zájem stejnou měrou hodný ochrany, z hlediska ústavy, prosazující svou platnost s takovou naléhavostí, že právní řád státu nemůže požadovat, aby těhotná žena musela za všech okolností dát přednost právu nenarozeného. [BVerfGE 39, 1, část C, díl III., oddíl 3; kurzíva J. B.]

To (pokud jde o donucení trestním právem) se dle názoru soudu týká i břemene spočívajícího v sociálních nesnázích. Mimo stavy nouze by však byla nejvyšší hodnota ochrany právního řádu poskytnuta neomezenému smyslnému potěšení jiné osoby, ukončení těhotenství proto v takových případech nelze ospravedlnit a musí zůstat trestné [BVerfGE 39, 1, část C, díl III., oddíl 3]. Tento požadavek napadená ustanovení novelizovaného trestního zákoníku nesplňovala, a proto byla Spolkovým ústavním soudem prohlášena za neslučitelná s první větou čl. 2 ve spojení s odst. 1 čl. 1 Základního zákona a byla prohlášena za nicotná.

Znění ustanovení trestního zákona posuzovaných v druhém rozsudku z roku 1993 je dosti podobné těm, která byla zrušena rozhodnutím soudu v roce 1975. Novelizovaný trestní zákon (opětovným) upuštěním od stanovení jasných kritérií „mimořádného břemene“, v důsledku něhož „není očekávatelné“ od těhotné ženy, aby dítě donosila, podporoval postoj žen, že ukončení těhotenství je součástí jejich osobní, právně neomezené svobody. Jádrem napadeného souvisejícího zákona o poradenských střediscích je ustanovení, dle něhož poradenství má umožnit těhotné ženě učinit „odpovědné rozhodnutí dle svého svědomí.“ Dle názoru navrhovatele se jedná o

nedomyšlený eufemismus, který vytváří klamnou záminku, jenž vede k zákazu určitých druhů myšlení a argumentace a je vhodná pro obklopení nekontrolovatelného rozhodnutí o ukončení těhotenství auru ústavně chráněné svobody svědomí. [2 BvF 2/90, 130, kurzíva J. B.]

Tak jako v předchozím případě Spolkový ústavní soud výslovně prohlásil, že toto řízení nevyžaduje rozhodnout, kdy lidský život začíná, neboť dle trestního zákona je těhotenstvím období od okamžiku zachycení oplodněného oocytu v děloze po počátek porodu. Během tohoto období je lidský plod geneticky jedinečným nositelem samostatného života, který „se nevyvíjí v lidskou bytost, nýbrž se vyvíjí jako lidská bytost.“²⁵ [2 BvF 2/90, 146, D.I.1 et seq.] Existenci lidské důstojnosti nelze rozlučovat od existence lidského života. Lidská důstojnost není podmíněná existencí jakýchkoli jiných účelů mimo svého vlastního. Právním nástrojem, kterým je lidská důstojnost *nenarozeného* chráněna, je zajištění *jeho vlastního* práva na život.

Toto právo na život, jehož existence není závislá na jeho přijetí matkou, ale kterým je nenarozený oprávněn na základě své existence, je nezadatelným právem pramenícím z důstojnosti osoby. Platí bez ohledu na konkrétní náboženské nebo filosofické stanovisko, které stát není v žádném případě oprávněn posuzovat, neboť musí zůstat religiózně a ideologicky neutrální. [2 BvF/90, 147–148]

²⁵ Srov. BverfGE 39, 1 37 et seq.

Měřítko očekávatelnosti, které soud ve shodě s předchozím rozsudkem užívá k posouzení naplnění požadavků ústavní ochrany nenarozeného dítěte, je dle soudu opodstatněné tím, že

zákaz ukončení těhotenství pro unikátní vztah společné dvojedinosti ženy a dítěte není omezen na povinnost ženy nepoškodit práva jiného. Namísto toho zákaz obsahuje povinnost intenzivní povahy, zasahující samotnou existenci ženy, donosit dítě, tak jako další povinnost[i] jednat jeho jménem, hlídat jej a být za dítě odpovědná, které trvají roky po narození [...] Hledě vpřed na břemena spojená s těmito povinnostmi lze vidět, že v jednotlivých případech mohou vyvstat vážné, i život ohrožující situace v konkrétním psychologickém stavu, ve kterém se nadcházející matka často nachází v počátečním stádiu těhotenství. V těchto konfliktních situacích se stává ochrana ženy tak nezbytná, že právní řád – bez ohledu na jakékoli jiné povinnosti založené na morálních nebo religiozích stanoviscích – nemůže požadovat, aby žena musela za všech okolností upřednostnit právo na život nenarozeného [dítěte]. [2 BvF 2/90, 159; kurzíva J. B.]²⁶

Morální postoj celého právního řádu tedy dle názoru Spolkového ústavního soudu akceptuje odložení morálních povinností a přijetí práva ženy neupřednostnit právo na život dítěte v důsledku konkrétních okolností. Těmito okolnostmi však není pouze ohrožení jejího života. Břemena, která „nutí ženu obětovat její vlastní existenciální hodnoty do míry, která od ní nemůže být očekávána“, jsou obvyklé medicínské a kriminologické indikace, embyropatické (eugenické) a další stavy nouze, ve kterých břemena spočívající ve společenských, psychologických anebo osobních problémech zřetelně dosahují tíže výše uvedených případů. Spolkový ústavní soud proto zrušil ustanovení trestního zákoníku pouze v tom rozsahu, v jakém deklarovaly zákonnost ukončení těhotenství bez splnění jím požadovaných podmínek, pro porušení ustanovení první věty čl. 2 odst. 2 ve spojení s odst. 1 čl. 1 Základního zákona.

U obou rozhodnutí je vidět určitá vnitřní nekonzistentnost. Soud na jedné straně mluví o právu na život jako o právu absolutním, které nemohou vyvážit ani jiné lidské životy, na druhé straně připouští jeho nerespektování i tehdy, pokud žádný lidský život ohrožen není. Také není z výkladu soudu zřejmé, kudy vede hranici mezi nositelem práva na život a tím, kdo je právem na život pouze chráněn coby „objektivní ústavní hodnota“. V neposlední řadě pak kritérium spočívající v podstatě v očekáváních německé společnosti, že žena dítě donosí, není ani ideologicky neutrální, ani nezajišťuje alespoň stabilní úroveň ochrany nenarozeného života. Naopak, na jeho základě by bylo perfektně logické přijmout úpravu připouštějící potraty po celou dobu těhotenství s odůvodněním, že německá společnost neočekává, že žena dítě donosí, pokud živé dítě nechce. Opět se tak ukazuje slabost moderního pojmu práva založeného pouze na vůli jednotlivce či společnosti, vůli, které neodolá ani objektivní hodnotový řád Základního zákona. To je opět v souladu s tezí Alasdaira MacIntyre, že v čem se pojem práva kulturní modernitě nejlépe přizpůsobil, v tom také nejlépe selhává.

²⁶ Cf. BVerfGE 39, 1 50.

2.3.3 *Evropská komise pro lidská práva, ESLP*

Proti rozsudku Spolkového ústavního soudu z roku 1975 byla podána stížnost k Evropské komisi pro lidská práva.²⁷ Stěžovatelky namítaly porušení práva na respektování svého soukromého a rodinného života tím, že „jsou nuceny vzdát se pohlavního styku anebo používat metody antikoncepce, s nimiž ze zdravotních a jiných důvodů nesouhlasí anebo otěhotnět proti jejich vůli.“ Dále namítaly porušení svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání s tím, že napadené rozhodnutí bylo založeno na náboženských důvodech.²⁸ Druhá stěžovatelka namítala i porušení práva uzavřít manželství tím, že nemanželské děti snižují své matce možnosti se vdát. Obě dále namítaly porušení svobody shromažďování a sdružování tím, že Ústavní soud narušil dělbu moci, jež je těmito svobodami údajně zaručena. Komise při posouzení případu uvedla, že těhotenství, jeho úmyslné ukončení i sexuální život jsou součástí soukromého života a za určitých okolností i rodinného života. Stížnost neshledala zjevně neopodstatněnou, neboť vznáší otázku ospravedlnitelnosti zásahu státu v oblasti práv chráněných čl. 8 Úmluvy, který každému přiznává „právo na respektování soukromého a rodinného života.“ Naopak komplexita a význam těchto otázek dle Komise vyžaduje posouzení ve věci samé. Prohlášení této absurdní stížnosti za přijatelnou naznačilo cestu, po níž jde ESLP dodnes.²⁹

O čtyři roky později Komise rozhodovala ve věci X. proti Spojenému království³⁰ a tento případ se stal základem všech pozdějších rozhodnutí o právu na život lidského plodu a embryí. Žena stěžovatele se rozhodla ukončit své těhotenství v osmém týdnu potratem. Dle jejího přísedního tvrzení došlo k nenapravitelnému rozvratu jejich manželství a žít s manželem se pro ni stalo nesnesitelným až na pokraj nervového zhroucení. Stěžovatel žádal u britského soudu o vydání příkazu proti lékařům, kteří měli tento zákrok provést, o zdržení se takového jednání. Soud vydání příkazu zamítl. Evropská komise pro lidská práva věnovala zvláštní pozornost kontextu pojmu „život“ v čl. 2 jako celku. Nejprve vyloučila „absolutní“ právo na život lidského plodu s odůvodněním, že

potrat by musel být považován za nepřipustný i tam, kde by pokračování těhotenství znamenalo vážné nebezpečí životu těhotné ženy. To by znamenalo, že „nenarozený život“ lidského plodu by byl pokládán za vyšší hodnotu než život těhotné ženy. Právo na život osoby již narozené by tak bylo podrobeno nikoli pouze výslovným omezením [uvedeným v čl. 2], nýbrž i dalším implicitním omezením. Komise shledává takovou interpretaci v rozporu s předmětem a účelem Úmluvy. [čl. 19–20, kurzíva J. B.]

²⁷ Rosemarie Brüggemann a Adelheid Scheuten proti Spolkové republice Německo ze dne 19. května 1976, rozhodnutí č. 6959/75. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

²⁸ K tomu spolková vláda mimo jiné uvedla, že stěžovatelky snad nemají na mysli ukončení těhotenství jako výraz svobody myšlení, svědomí či náboženského vyznání.

²⁹ K radikálně dekonstruktivistickým rozhodnutím typu *Christian Goodwin v. UK*. Stížnost č. 28957/95, rozsudek ze dne 11. července 2002. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

³⁰ Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva o přijatelnosti stížnosti ve věci X. Proti Spojenému království ze dne 13. května 1980, č. 8416/79. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

Úvaha Komise je však chybná, neboť i kdyby bylo právo lidského plodu na život právem absolutním, nebylo by nadřazeno právu na život ženy, ale bylo by mu rovno. Nelze proto tak jednoduše dovodit, zda má být dána přednost životu ženy nebo dítěte. Komise však uvedla, že za těchto okolností není vyzvána rozhodnout, zda se čl. 2 lidského plodu vůbec nedotýká anebo zda mu zaručuje právo na život s implicitními omezeními. V dané věci své zkoumání omezila pouze na počáteční období těhotenství (10 týdnů, kdy byl potrat proveden), a to pouze ze zdravotních důvodů. Potrat Komise měla za souladný s první větou čl. 2 Úmluvy, neboť *i za předpokladu, že by se čl. 2 v daném případě aplikoval, je uskutečněný potrat zahrnut v nevýjádřeném omezení práva na život lidského plodu z důvodu ochrany života a zdraví ženy*. Tvrzené porušení čl. 2, jakož i práva na respektování soukromého a rodinného života, Komise shledala zjevně neopodstatněnými a stížnost jako celek nepřijatelnou *ratione materiae*.

Hlubokou rozpornost celého odůvodnění lze ilustrovat na třech příkladech:

1. Jedním z předpokladů argumentace Komise je, že čl. 2 obsahuje implicitní omezení práva na život, a to v neprospěch lidského plodu. Přitom je její rozhodnutí založeno právě na negaci implicitních omezení práva na život, pokud jde o život matky počatého dítěte. Vzniklý rozpor činí odůvodnění nesmyslným.
2. Další rozpor spočívá v tom, že rozhodnutí o určení rozsahu ochrany lidského plodu dle čl. 2 Komise vylučuje, avšak přesto dovozuje obsahové omezení jeho účinků vůči lidskému plodu.
3. Nadto ve výjimkách z aplikovatelnosti čl. 2 období před narozením zahrnuto není. Jak lze tedy z toho, že Úmluva neobsahuje omezení práva na život lidských embryí a plodů, dospět k podpoře závěru, že nenarozeným právo na život nesvědčí?³¹

Odpověď je zřejmá, jde o účelovou konstrukci, na které Komise a později ESLP postavil(a) jádro veškerého svého dalšího rozhodování o právu na život. Příkladem je rozhodnutí ve věci R. H. proti Norsku,³² stěžovatel neúspěšně usiloval o zvrácení rozhodnutí ženy, se kterou žil, podstoupit potrat. S ohledem na rozdílné přístupy k legalizaci potratů v Německu, Rakousku a Norsku Komise zaujala stanovisko, že v této „delikátní oblasti musí mít členské státy určitou míru uvážení“ a odpovědný stát udělením souhlasu k ukončení těhotenství nepřekročil míru, kterou dle Komise disponuje, ačkoli potrat byl proveden v rozporu s vnitrostátním (norským) právem později, než by byl dle zákona přípustný. K porušení čl. 2 Úmluvy (práva na život) dle Komise nedošlo. Rozhodla tak na základě aplikace principů stanovených v rozhodnutí X. proti Spojenému Království.

³¹ Komise tak činí explicitně v čl. 9 komentovaného rozsudku.

³² Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva o přijatelnosti stížnosti ve věci R. H. proti Norsku ze dne 19. května 1992, stížnost č. 17004/90. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

V případě Vo proti Francii³³ Velký senát ESLP rozhodoval o stížnosti paní Vo, která byla při preventivní těhotenské prohlídce zaměněna s jinou pacientkou. V důsledku toho při vyšetření došlo k úniku plodové vody a její plod byl posléze usmrcen. Stěžovatelka podala trestní oznámení na lékaře pro neúmyslné ublížení na zdraví a zabití dítěte. V řízení před ESLP stěžovatelka namítala porušení čl. 2 Úmluvy tím, že lékař nebyl shledán vinným ze zabití jejího dítěte. Řízení se jako třetí strany zúčastnily Family Planning Association a Center for Reproductive Rights. Soud uvedl, že „nepovažuje ani za žádoucí, ani za možné [...] odpovědět in abstracto otázku, zda je nenarozené dítě osobou pro účely čl. 2 Úmluvy.“ [čl. 85] ESLP rozhodl na základě úvahy, že *i kdyby byl čl. 2 Úmluvy aplikovatelný, nebyl by porušen*, tedy opět na základě rétoriky, užitě v rozhodnutí X. proti Spojenému Království. Toto zdůvodnění vyvolalo konkurenční stanovisko sedmi soudců, dle nichž tvrzení o splnění záruk čl. 2 podmíněné domnělým předpokladem jeho aplikovatelnosti podloudně vnáší čl. 2 do merita věci. Dle odlišného stanoviska dalších tří soudců nebyly ani záruky čl. 2 splněny.

Ve věci Tysiác proti Polsku³⁴ stěžovatelka usilovala o provedení potratu z důvodů obav z trvalé slepoty. Její praktický lékař jí vydal potvrzení doporučující potrat požadované polským zákonem. Pět specializovaných lékařů nepovažovalo slepotu za nutný následek donošení dítěte. Potrat lékaři odmítli provést, stěžovatelka po porodu osleplá. Osm jiných odborníků z různých oborů se poté vyjádřilo, že mezi porodem a oslepnutím neexistovala příčinná souvislost. ESLP shledal porušení čl. 8 Úmluvy.³⁵ Polsko dle něj nesplnilo své závazky k účinné ochraně stěžovatelčina soukromého života „v kontextu sporu [lékařů], zda je oprávněna k terapeutickému potratu.“ [čl. 128] Pro nárok na provedení „terapeutického“ potratu považoval za dostatečné pouze stěžovatelčiny obavy, které „nemohou být iracionální,“ [čl. 119] a formální splnění zákonného požadavku doporučením praktického lékaře. Právní zákaz potratů a trestní odpovědnost může mít dle soudu „mrzivý efekt“ na rozhodnutí lékařů, zda mají potrat v jednotlivém případě provést [čl. 116]. Odůvodnění obsahuje více negativních hodnotících soudů na adresu polské legislativy, omezující zákonnost potratů. Rozsudek soudu napadá ve svém odlišném stanovisku soudce Borrego, který jej považuje za diskreditující pro polské lékaře. V odůvodnění se soud vůbec nedotkl a nevážil právo plodu na život a de facto ignoruje expertízy celkem jedenácti lékařů specialistů, jejichž shodné závěry se soudu zkrátka nehodí. Borrego závěrem uvádí:

³³ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Vo proti Francii ze dne 8. července 2004, č. 53924/00. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

³⁴ Rozsudek čtvrtého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Tysiác proti Polsku ze dne 20. března 2007, č. 5410/03. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

³⁵ Čl. 8 Úmluvy zní: *1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydli a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*

Soud dnes rozhodl, že se lidská bytost narodila v rozporu s Evropskou Úmluvou o lidských právech. Podle této logiky je zde polské dítě, dnes šestileté, jehož právo být narozeno porušuje Úmluvu. Nikdy bych si nemyslel, že by Úmluva mohla zajít tak daleko, a považuji to za děsivé. [č. stíž. 5410/03, dissent, čl. 15]

Ve věci Evans proti Spojenému království³⁶ šlo o spor stěžovatelky s klinikou, která nechala zničit embrya získaná oplodněním in vitro na žádost muže, se kterým žila a který k oplodnění dodal své sperma. Stěžovatelce byly po odebrání oocytů ze zdravotních důvodů odňaty vaječníky a neměla jinou možnost získat biologicky vlastní děti. Proti žádosti jejího bývalého přítele usilovala o prohlášení ochrany plynoucí embryím z článků 2 a 8 Úmluvy. Čtvrtý senát ESLP rozhodl s odvoláním na rozhodnutí Velkého senátu ve věci Vo proti Francii tak, že v situaci chybějící shody v oblasti vědy i práva ohledně určení počátku lidského života tato otázka spadá do sféry volného uvážení států. Jelikož anglické právo nepřiznává lidskému plodu žádná práva ani zájmy, soud dospěl jednomyslně k závěru, že čl. 2 Úmluvy porušen nebyl. Velký senát k otázce porušení čl. 2. Úmluvy s odvoláním na předchozí rozhodnutí čtvrtého senátu a bez dalšího odůvodnění výslovně konstatuje, že embrya nemají právo na život ve smyslu čl. 2 Úmluvy. Ve zbytku stížnosti rozhodly oba senáty shodně, že postupem kliniky nedošlo k porušení ani jiných článků Úmluvy.

V rozsudku Rosetta Costa a Walter Pavan proti Itálii ESLP vydal své první rozhodnutí o preimplantační genetické diagnostice.³⁷ Tato technika třídění embryí počatých in vitro za účelem vyloučení života dětí trpících genetickými chorobami může být na základě tohoto rozsudku de facto považována za lidské právo nepřímou plynoucí z Evropské úmluvy o lidských právech. Italský zákonodárce nebyl dle ESLP konzistentní v zákazu preimplantační genetické diagnostiky, když italské zákony dovolují tzv. terapeutické potraty [čl. 128], typicky pro ohrožení života matky. Jak vysvětluje z rozsudku Tysiąc proti Polsku, tento druh potratů je již před ESLP zaručeným lidským právem. K provedení nového rozsudku by Itálie měla tuto techniku zákonem dovolit, ledaže se odvolá k Velkému senátu ESLP a ten rozhodnutí druhého senátu zvrátí.³⁸

Odhlédneme-li na okamžik od problematických filozofických východisek, klíčové problémy v rozhodovací činnosti Komise a ESLP o právu na život spočívají v (1) odmítnutí zabývat se rozsahem ochrany podle čl. 2 Úmluvy, když takové rozhodnutí nutně zasahuje existující lidský život plodu, a (2) postavení judikatury na předpokladu neexistence implicitního omezení práva na život ženy a současně na předpokladu takového implicitního omezení vůči lidskému plodu. Lze proto dospět k pod-

³⁶ Ve věci stížnosti č. 6339/05, Evans proti Spojenému království, rozhodoval nejprve čtvrtý senát 7. března 2006. Poté byl jeho rozsudek přezkoumán Velkým senátem v rozhodnutí ze dne 10. dubna 2007. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

³⁷ Rozsudek druhého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Rosetta Costa a Walter Pavan proti Itálii ze dne 28. srpna 2012, č. 54270/10. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

³⁸ Obdobně jako ve významném rozhodnutí Velkého senátu ve věci S.H. (et al.) proti Rakousku ze dne 3. listopadu 2011, č. stížnosti 57813/00. Dostupné online na <http://hudoc.echr.coe.int/>, navštíveno 8.10.2012.

poře závěru, který učinil ve své analýze MacIntyre, že lidská práva v liberálně-sekulárním pojetí jsou rétorikou, jejíž falešná racionalita „zastírá svévoli vůle a moci“ [17, s. 91], v daném případě v rozhodování Komise a ESLP o právu na život.

3 PROČ DOCHÁZÍ KE ZTROSKOTÁNÍ KONCEPTU LIDSKÝCH PRÁV

Je zřejmé, že zničením lidského života přichází lidská bytost o všechna práva a již nikdy se jí na Zemi nedostane žádné formy spravedlnosti, s níž zůstává samotný pojem práva i lidských práv nutně spojen. Příčinou tohoto selhání lidských práv se zdá být to, že skutečná lidská práva odvozená z příkazů přirozeného zákona byla nahrazena, byť i jen v rovině interpretace, falzifikáty těchto práv. V kultuře pokročilé modernity jimi mohou být např. právo na soukromí, právo ženy na sebeurčení či tzv. reprodukční a sexuální práva (žen) – posledně zmíněné jsou (v praxi) především účelovými konstrukty, na jejichž základě lze právem uznat jakékoli zásahy do života lidské bytosti.³⁹ Svěvole ve vymezování nositele práva na život, jež je dnes tak zjevná, má své nejhlubší příčiny přesně v tom, že zdrojem lidských práv je pouze vůle a moc, která nabývá totalitární povahy, ničí-li životy druhých lidských bytostí.⁴⁰

Z dosud uvedeného jsou patrné především filosofické příčiny problémů pojmu lidských práv, proto bude třeba zkoumání těchto příčin ještě hlouběji rozvinout. V první podkapitole jsou představeny důsledky, jaké přináší vzdání se kategorií dobra a zla pro pojem práva, resp. svobody. S ohledem na dříve zmíněný způsob poznání přirozeného zákona prostřednictvím náklonností bude k těmto příčinám třeba přiřadit i některé charakteristiky kultury pokročilé modernity, které v bezprecedentním měřítku deformují lidské inklinace týkající se úcty k lidskému životu, brání společnému rozvažování nad těmito náklonnostmi, a tak znepřístupňují poznání přirozeného zákona. Další podkapitoly zkoumají, jak liberálně-sekulární koncepty lidské

³⁹ Příkladem mohou být některé články zprávy či „technické“ směrnice úřadu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva ze dne 2.7.2012, dostupné online na adrese http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session21/A-HRC-21-22_en.pdf (navštíveno 8.10.2012) – *státy mají s náležitou péčí zajistit, aby nevládní subjekty, včetně členů komunit a rodin, splňovaly jisté standardy. Nepotrestají-li porušování sexuálních a reprodukčních práv, mohou za tato porušení nést odpovědnost* (čl. 22).

⁴⁰ Ačkoli k tomuto závěru lze dospět i bez ohledu na konkrétní náboženské stanovisko jednoduchou analýzou judikatury, ve veřejné debatě jej systematicky a viditelně zastává především katolická církev. Slovy papeže Jana Pavla II., *[n]árokovat právo na potrat, zabíjení novorozenců a eutanazii, a uznat takové právo zákonem, znamená přisuzovat lidské svobodě zlý a zvrácený význam absolutní moci nad druhými a proti druhým. To je smrt skutečné svobody* [čl. 21 encykliky Evangelium Vitae, dostupné online na adrese http://www.vatican.va/edocs/ENG0141/_INDEX.HTM (navštíveno 30.9. 2012)].

Širší pohled na příčiny problémů lidských práv představil Benedikt XVI. ve svém projevu před OSN dne 18. dubna 2008, kde pojmenoval 9 problémů, které hrozí zničit skutečný význam lidských práv. Mezi ně řadí (1) *kulturní relativismus*, (2) *positivismus*, (3) *filosofický relativismus*, (4) *utilitarismus*, (5) *selektivní přístup k právům*, (6) *stupňující se požadavky po uznání nových a nových práv*, (7) *hyperindividualistickou interpretaci práv*, (8) *zapomnění na vztah mezi právy a povinnostmi* a (9) *hrozby pro náboženskou svobodu ze strany dogmatických forem sekularismu* [2, s. 16].

důstojnosti a lidských práv samy přispívají k selhání ochrany lidského života, kterou příslibují zajistit.

3.1 Jsou svobody a práva stojící mimo dobro a zlo konečným řešením lidské otázky (po dobru a spravedlnosti)?

V kultuře rané modernity lidé v zásadě bez ohledu na vyznání docházeli ke shodě ohledně obsahu obecně závazných morálních norem, byť již pro ně v důsledku opuštění víry v Boha a poznání vnitřního významu stvoření nenacházeli uspokojivé opodstatnění. Tato shoda byla samozřejmě zcela klíčová i pro právo, především trestní právo postihující vážná ohrožení či porušení společného dobra. V kultuře pokročilé modernity se tato shoda již viditelně rozpadá spolu se ztrátou zřejmosti toho, kým je člověk a jaký je smysl lidské existence. Modernita se totiž pokusila uchopit člověka metodami exaktních přírodních věd (materialistická psychologie a psychoanalýza, sociologie, evoluční teorie), které přinášejí výsledky ve svých vlastních oblastech, ale jejich nemístné užití s ambicí úplného popsání člověka zničilo poznání podstaty lidskosti. V oblasti rozlišování dobra a zla tento problém vystihli mnozí autoři, mezi kterými břitkostí své analýzy vynikají Joseph Ratzinger a C. S. Lewis. Slovy Ratzingera,

[m]orálka se „zvědečtí“: nemá již za cíl nějaký „fantom“ – nebe –, nýbrž utvořitelný fenomén, novou dobu. Tak se z morálky a náboženství stává realita a „věda“. [...] Teprve při bližším pohledu v tom všem vidíme čertovo kopytko a zaslechneme Mefistotelův chechot. „Morální je to, co vytváří budoucnost“: na základě takového kritéria může být i vražda „morální“; na cestě k lidskosti musí posloužit i nelidskost. V podstatě to není jiná logika než ta, která říká, že pro „vědecké výsledky skutečně vysokého řádu“ směji být obětována i embrya. A není to jiné pojetí svobody než to, které nás poučuje, že ke svobodě ženy musí náležet i odstranění dítěte, pokud jí stojí na cestě k seberealizaci. [22, s. 14]

Tato transformace pojmů, je-li hodnocena na základě „starých“ kritérií, podle kterých lidská práva ještě mohou mít ambici chránit životy všech nevinných lidských bytostí, tedy nutně – podle těchto „starých“ měřítek – vede k selhání lidských práv, neboť člověk má lidské právo pouze na lidské dobro. *Ne každá lidská touha je i lidským právem.* I příroda byla podrobena moci člověka pro jeho dobro. Odmítnutím metafyzického účelu své existence na Zemi člověk činí sám ze své bytosti něco, čím není: *pouhý* shluk hmoty, reprodukován podle slepého zákona kalkulace a moci. Literární kritik Lewis už v roce 1943 tento moderní projekt lidské „přirozenosti“ popsal slovy, kterými – pozoruhodně, jako Ratzinger – naznačuje, že lidé nejsou jeho jedinými účastníky:

Je to smlouva s čarodějem: vzdej se své duše, za to získáš moc. Ale jakmile se vzdáme duše, tj. sami sebe, propůjčená moc nám nebude patřit. Budeme loutkami a otroky těch, kterým jsme dali duši. Je v moci člověka jednat sám se sebou jako s pouhým „přirodním objektem“ a měnit libovolně svůj názor na hodnotu jako surovinu pro vědeckou manipulaci. Námitka proti takovému postupu nespočívá ve skutečnosti, že tento názor (jako něčí první den v pitevně) je bolestivý a šokující, než si na něj zvykne. Skutečná námitka je, že pokud člověk ze své vůle se sebou zachází jako se su-

rovinou, pak surovinou opravdu bude: ne surovinou, kterou – jak doufal – manipuluje sám; manipuluje jím pouhá záliba, tj. pouhá příroda v podobě odlišťených Upravovačů. [15, s. 40]

Lewis se dále snaží ukázat, že pro lidské bytosti existuje zákon, jenž nazývá tao a který vnímali lidé v časově i prostorově velmi vzdálených (pre-moderních) kulturách a který se nyní snažíme již v rané výuce dalších generací odstranit. Tao nepředstavuje jen jeden z možných řádů hodnot, ale zdroj veškerých hodnot vůbec, takže jeho odstranění vede ke zničení podstaty lidství:

Mluvíme-li z pozice *tao*, můžeme říci, že člověk má moc nad sebou, analogicky k sebekontrolě jedince. Ale v okamžiku, kdy z *tao* vystoupíme a na *tao* pohlížíme jako na pouhý subjektivní produkt, tato možnost zmizela. To, co je nyní všem lidem společné, je pouhý abstraktní vesmír [...] a vítězství člověka nad sebou znamená prostě, že Upravovači vládou nad upraveným lidským materiálem, světem v údobí po humanitě. Tento svět většina lidí všech národů buduje – někteří vědomě, jiní nevědomě. [15, s. 40–41]

Specificky moderní právní diskurz upřednostňuje jazyk sociologie, neboť tento umožňuje vyhnout se absolutním hodnotám tao, která už nejsme schopni poznat, a namísto toho rozlišuje lidské konvence, zda by měly být normativní či nikoli. Toto rozlišování je však zcela nahodilé, podmíněné konkrétními historickými a sociálními okolnostmi, neboť kultura pokročilé modernity nepřipouští „žádný standard pro lidské bytosti jako model.“ [23, s. 62]

S ohledem na výše zmíněný způsob poznávání takového standardu je třeba mezi příčiny jeho zavržení počítat i praktiky, jež jsou součástí naší kultury a které znemožňují poznání přirozených náklonností souvisejících s úctou k samotné existenci druhých lidských bytostí. Jde-li o dosud nenarozené lidské bytosti, pak lze očekávat, že tyto praktiky budou spočívat zejména v potratech samotných a v užívání prostředků bránících početí nových lidských životů.

Antikoncepce potlačuje přirozený sklon k přijetí více dětí, neboť jejich početí již není vnímáno jako přirozená funkce lidské sexuality a naplnění společného života muže a ženy, nýbrž spíše jako něco, co jedince omezuje v seberealizaci. Možná proto se neuznání práva na život počatého dítěte tak často skrývá za rétorikou „práva na soukromí“, práva žen „na sebeurčení“ či „reprodukční zdraví“. Antikoncepce rovněž posiluje egocentrismus v projevech sexuality namísto plodnosti, vlastní lidské bytosti. Zatímco lidská přirozenost přivádí lidskou sexualitu do vztahů, do „tvorivého společenství otevřeného navenek k přijetí druhých“, antikoncepce vytváří „uzavřenou dualitu“ [14, s. 86] a vytváří „skryté nepřátelství vůči životu a jeho prvním projevům – těhotenství, porod, někdy dokonce i vůči novorozencům a velmi mladým dětem“ (14, s. 74).⁴¹ Egocentrismus podporovaný antikoncepcí vede vůči člověka k užití své moci proti druhé lidské bytosti (dominanci) a zároveň k popření pravdy o (podstatě) této druhé lidské bytosti, tedy i k popření povinností vyplývajících

⁴¹ Autor z osobní zkušenosti zná výroky mladých žen o jejich (nechtěném) budoucím dítěti jako o červu či parazitu v jejich břiše.

cích z přirozených náklonností vůči vlastnímu dítěti. Tak antikoncepce přispívá i k popření práva na život.

Provádění potratů je také v hrubém rozporu s jmenovanými náklonnostmi. Protože tuto skutečnost stále podvědomě vnímáme, snažíme se nalézt racionální ospravedlnění svého jednání, v psychologické terminologii racionalizujeme.

Osoby chránící se racionalizováním nemají zájem na nalezení pravdy, nýbrž na udržení iluze, která jim umožňuje pokračovat v jejich chování. Aby v tomto uspěly, každý musí na jejich racionalizaci přistoupit. Proto vyžadují změny [...], aby se celá kultura stala jejich komplicem. Překážky nemohou být tolerovány, neboť jsou potenciálními výtkami. Sebe-nenávist, hněv a vina, které by normálně zakoušela osoba mající fungující svědomí z konání něčeho nesprávného, jsou přesměrovány racionalizací a projektovány na celou společnost (pokud je společnost zdravá), nebo na ty její členy, kteří racionalizaci nepřijímají. [24]

S ohledem na počty potratů, kterých je ročně na celém světě přinejmenším 42 milionů a denně 115 tisíc,⁴² nejde o abstrakci, jejíž praktické důsledky by bylo možno zanedbat. Naopak, s rostoucím počtem lidí podílejících se na praxi a zisku z potratů roste i jejich vliv na popření práva na život lidské bytosti před narozením, neboť k odmítnutí přirozeného zákona dojde nejspíše právě těmi jedinci, jejichž jednání je s lidskými náklonnostmi v největším rozporu.

3.2 K sekulárnímu konceptu důstojnosti jako základu lidských práv

Někdo se může pokoušet hájit koncept lidských práv pomocí německého modelu, v němž je lidská důstojnost umístěna do jádra základních práv a ústavního pořádku, případně tím, že i podle katolického sociálního učení je důstojnost lidské osoby základním dobrem společným lidské pospolitosti.⁴³ Jenže lidská důstojnost ve smyslu katolického sociálního učení se podstatně liší od její sekulární napodobeniny:

[M]orální povinnost není člověku vězením, ze kterého se musí osvobodit, aby konečně mohl dělat, co chce. *Morální povinnost vytváří jeho důstojnost, a jestliže ji ze sebe setřese, nestává se svobodnějším, naopak se ponižuje na úroveň stroje*, pouhé věci. Pokud už neexistuje žádná povinnost, za kterou může a musí ve svobodě odpovídat, pak oblast svobody už vůbec neexistuje. *Poznání morálky je vlastním obsahem lidské důstojnosti*; nemůžeme ji poznat, aniž bychom ji současně [ne]zakoušeli jako závazek svobody. Morálka není zářátek člověka, nýbrž tím, co je na něm božské. [22, s. 23, kurzíva J. B.]

Takováto koncepce je pro liberálně-sekulární projekt lidských práv rozhodně nepřijatelná. Hledání podstaty lidské osoby, kterou není možno změnit, se radikálně přičí modernímu pojetí lidské důstojnosti, které popírá existenci normativní povahy

⁴² Dle čísel uváděných Guttmacher Institute, která nemusí být přesná. Informace je dostupná online na <http://www.abortionno.org/Resources/fastfacts.html>, navštíveno 8.10.2012.

⁴³ Srov. zejména studii Jiřího Baroše *Lesk a bída lidských práv. Katolický pohled* publikovanou v časopise *Církevní dějiny*, 2012, 9, s. 15–30.

lidské osoby ve jménu neomezené seberealizace. Velmi dobře to lze vidět právě v Německu, kde již křesťanská politika zdaleka nezastává tak pevné pozice jako v době (po) vzniku Základního zákona (1949). Protože vztahy mezi lidskými bytostmi nejsou charakterizovány pouze láskou, nýbrž i rozdílnými zájmy, lidská důstojnost se v této situaci vcelku předvídatelně stává nástrojem ochrany jednotlivce před třebas i oprávněnými nároky druhých lidí i sociálních institucí, které však izolované „Já“ vnímá zásadně jako zdroj ohrožení. Kurt Bayertz, profesor etiky a politické filozofie na Münsterské univerzitě, hovoří o lidské důstojnosti jako společném evropském základu vidění člověka a toho, jak se má chovat, ovšem ani důstojnost sama není postupnou změnou společenských poměrů „nepřekonatelnou“ překážkou pro změnu právních norem. Uvádí postoj německých ústavních právníků, dle nichž porušení lidské důstojnosti sice není dovoleno, avšak její interpretace ano, přičemž právě cestou interpretace silný materiální obsah konceptu lidské důstojnosti může být změněn do „přizpůsobivých“ procedurálních norem. Hodnoty mohou být „uchovány“ jejich oslabením a to se dle něj již děje [4, s. 207–237]. Nakolik je však hodnota lidského života skutečně uchována jejím oslabením? K odpovědi se nabízí připomenout slova Lea Alexandra, lékařského konzultanta v norimberských procesech:

Jakýchkoli rozměrů tyto zločiny nakonec nabýly jejich počátky spočívaly nejprve pouze v jemných změnách důrazu v základním postoji lékařů k ... nevyhléditelně nemocným. [32, s. 219]

K prohlášení za legitimní je u všech druhů (bio)medicinských zásahů považováno za dostačující terapeutické zdůvodnění,⁴⁴ které je typickým výrazem naplnění liberálně a sekulárně chápané svobody a důstojnosti jednotlivce. Lidská bytost se tak stává obětí své vlastní subjektivity. Moderní pojetí lidské důstojnosti proto dle Bayertze činí člověka objektem vlastní moci, a tím nejen vyprazdňuje samo sebe, ale zároveň ponižuje lidskou osobu na úroveň jiných objektů přírodních věd a technologie [3, s. 90]. Tento závěr lze vidět výše i u Lewise a Ratzingera.

3.3 James Schall: Lidská práva jako ideologický projekt

Pojem ideologie chápe James Schall, profesor politické filozofie na Georgetown university, ve shodě s úvodním mottem převzatým od Voegelina jako myšlenkový systém, který nás přivádí ke ztrátě kontaktu s reálným světem. To znamená, že člověk je schopen formulovat obraz světa, který neodpovídá světu skutečností, a tento fiktivní obraz světa si může zvolit jako základ pro své jednání. Důsledek takové myšlenkové pozice, v níž si existující svět a náš obraz tohoto světa neodpovídají, Schall popisuje jako válku světa stvořeného člověkem s existujícím bytím. Lze ji očekávat v něčem podstatném, neboť skutečnost v sobě obsahuje řád, který je lidský intelekt schopný poznat a který je člověku určený k poznání sebe samého. Když byla tato „otevřenost k dané skutečnosti“ člověkem v rané modernitě zavržena, lidstvo nezůstalo ve vztahu k této samé skutečnosti v neutrální pozici, neboť ji

⁴⁴ Cf. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Tysiác proti Polsku ze dne 20. března 2007. Zde s. 21.

potřebovalo něčím nahradit [28, s. 51]. Tento nově budovaný alternativní svět tak byl určený tím, co bylo považováno za nutné zavrhnout z této předcházející vize reality. Klasická filosofie a zjevení byly přitom stále nezbytné k pochopení toho, co bylo navrženo na jejich místo [28, s. 51], po jejich zavržení je proto dle známé nadsázky MacIntyra víra v lidská práva stejně iracionální jako víra v „čarodějnice a jednorožce“ [17, s. 89]. Schall v témže duchu chápe lidská práva jako ideologický projekt, protože zavádí jako normativní

„člověkem-stvořený“ pohled na člověka do veřejného řádu, s příslibem postupného nalezení špatností tohoto řádu. Toto úsilí zahrnuje nahrazení [toho, co] nárys člověka v tradici přirozeného zákona považoval za nejvíce normativní. [Dosažení toho,] co člověk má být, je slibováno jako projekt realizace lidských práv proveditelný [... pouze] lidskými prostředky. [28, s. 53]

Tento posun významu pojmu práva lze nalézt nejviditelněji právě u Thomase Hobbesa, ačkoli jeho voluntaristické chápání mělo velice vlivné předchůdce, jako např. Suáreze nebo Viléma z Occamu [4, s. 26 et seq.].

„Právem“ se stalo to, co je chtěné. V klasickém pohledu mohla být alespoň položena otázka, zda to, co je chtěné, je [i] správné, neboť tento standard byl nacházen v něčem již existujícím. Chtít znamenalo chtít něco [skutečného], nikoli pouze chtít. Avšak jestliže jsou právo a vůle ztotožněny, pak funkcí právě politické filozofie je pouze vyjádřit, jak můžeme mít, co chceme, nikoli zda to, co chceme, je správné mít, nebo co je to, co bychom měli mít na základě skutečnosti toho, čím jsme a co existuje. Politika v klasickém smyslu je svobodné úsilí dovolit a povzbudit nás být tím, čím máme být; zatímco v moderním smyslu byla uzpůsobena k dovolení nám být čímkoli chceme (být); [a] v němž to, co chceme být, je nejprve mít všechna naše práva zaručena námi samými, potom společností. Všemohoucnost politického zřízení tedy mohla nahradit všemohoucnost Boží. [28, s. 54]

Takto koncipované přirozené právo, přinejmenším od Grotia, který slavně prohlásil, že přirozené právo zůstane sebou samým, i kdyby Bůh neexistoval, však vzápětí nenacházelo žádný důvod pro svou vlastní existenci, neboť nemělo žádného autora [28, s. 56]. Autonomní rozum a fakticita lidské přirozenosti tak na filozofické rovině zůstaly připravené k tomu,

aby byly radikálně změněny, takže optimální fungování lidské přirozenosti se samo stalo závislým na politické vůli, která považovala sebe samu za schopnou určit, co je člověk. Toto je „revoluční“ zdroj moderního přirozeného práva. [28, s. 56]

Ideologický projekt lidských práv proto Schall chápe jako úplné převrácení více „lidské“ reality, jak ji bylo od dob antických filozofů rozuměno. Že oproti tomu lidská práva již nemají svůj základ v lidskosti, Schall popisuje jako ironii snahy najít něco více lidského, než jsme sami, vlastními silami. „Právní konstrukce nového člověka mocí státu nebo veřejného mínění vyústila v situaci, v níž práva byla postavena na roveň bytí, a [však tato] práva byla produktem moci.“ [28, s. 58] Proto se takto koncipovaná práva budou (skrytě) propůjčovat jakýmkoli myšlenkovým pro-

jektům, jež nás vedou ke ztrátě kontaktu s realitou, a to právě „v té míře, v jaké jim nepřiznáme jiného autora než sebe samé kolektivně vzato.“ [28, s. 61]⁴⁵

4 ZÁVĚR

Koncept lidských práv pravidelně ztroskotává tehdy, když v důsledku svých ideologických základů a voluntaristického pojmu práva ztrácí spojení se skutečností, jestliže je na jeho základě konstruováno ospravedlnění pro zmarnění (důvodů k) žití. Vposledku je příčinou jeho ztroskotání *mysterium iniquitatis* lidských dějin, jehož vnějším projevem je popření vnitřního významu všech věcí.

S Jamese Schalllem, S.J., lze říci, že se uzavírá kruh volby v Zahradě. Člověk se osvobodil od všech předem určených daností (tao terminologií Lewise) vyjma jedině. Jeho povstání proti omezením jeho vlastního těla je povstáním proti tomu, čím je, a toto povstání mu nedovoluje být sebou samým. „Neboť k bytí sebou samým musí volit nikoli jakékoli své chtění, nýbrž to, čím je mu dáno být.“ [30, s. 573]

Soudy při rozhodování ohledně práva lidského plodu na život zkoumají jeho povahu zcela nedostatečně (což je jim společné i s komentářovou literaturou). V rozhodnutích podrobených rozboru se nevyslovily, že lidský plod *není* osobou v morálním smyslu, ani nezkovaly povahu činností týkajících se nenarozeného života, např. zničení embryí vytvořených in vitro. Evropský soud (resp. Komise) pro lidská práva na jedné straně tvrdí, že nerozhoduje o tom, zda je lidský plod nositelem práva na život. Na straně druhé však svá rozhodnutí odůvodňuje právě tím, že i kdyby lidský plod nositelem práva na život byl, jeho právo porušeno není. Podobnou fikci vytvořil britský správní soud z potřeby ospravedlnit užívání abortivní antikoncepce. Spolkový ústavní soud dovazuje povinnost k ochraně lidského života z povinnosti k ochraně lidské důstojnosti. Není však takovým přístupem lidská důstojnost poněkud degradována na pouhý nástroj ochrany zájmů určitého subjektu, pokud je lidský plod nositelem práva na život již pro svou podstatu? Dle kritiků je pojem lidské důstojnosti jejím nadužíváním vyprázdněn.⁴⁶ Názornějším příkladem mohou být právě pokusy o ospravedlnění zabití člověka, když jeho život je z různých důvodů považován za morálně bezcenný. Typickým případem je potrat odůvodněný důstojností ženy. Hovoří se v této souvislosti i o „právu na důstojnou smrt.“ Lidská důstojnost, pojem označující určité pojetí existence lidské osoby, se tak používá k ospravedlnění jednání, které je ve vztahu k povaze lidské osoby zásadně nepřijatelné. Takto používané pojetí důstojnosti se stává hluboce rozporným. Proto slovy Kurta Bayertze „není možné udržet moderní pojetí lidské důstojnosti bez jeho zničení a zároveň není možné se tohoto pojetí vzdát bez jeho potvrzení.“ [3, s. 90]

Obecně přijímaný postoj k právu na život nenarozených dětí je výrazem rozhodnutí většiny společnosti popřít svoji věčnou odpovědnost a věčnou naději [22, s. 25]. Je rovněž výrazem snahy o potlačení přirozených pocitů viny a tíže svědomí, prostřednictvím racionalizací a legalizace skutečných příčin „bolesti, lítosti, donucení, násilí, zoufalství a hnusu,“ mohu-li si vypůjčit slova matky devíti dětí, která by dle

⁴⁵ Zkoumání možných kandidátů na tohoto autora se velmi vtipně věnuje Steven D. Smith, profesor ústavního práva na univerzitě v San Diegu, v knize *Law's Quandary* (Harvard UP, 2004), s. 97–153.

⁴⁶ Za tuto poznámku děkuji JUDr. Kateřině Šimáčkové.

vlastních slov „bez nadpřirozené pomoci stěží byla lidskou bytostí.“ [8] Nelze v něm také nevidět důsledek kultury založené na smyslovém potěšení ze „svobodu volby“ vyprázdněné kontraceptivní sexuality, které nakonec nezůstává ani svoboda volby [8], ani nic opravdu erotického [27, s. 75].

5 EPILOG

Co je prvním úkolem filozofie? Odloučit se od domýšlivosti. Je nemožné pro kohokoli začít se učit to, co si myslí, že už zná.

Epictetus (c. 100 A.D.)

Když se Sokrates domníval, že žije v celospolečenském zmatku podobném dnešní době, neuzavřel se sám do sebe, ale pojal jako své poslání přemýšlet s druhými lidmi, aby jim odhalil „ontologické trhliny v jejich životech a usvědčil je z nesmyslu.“ [34, s. 178–179] To se shoduje s návodem, který podává Alasdair MacIntyre k zacházení s neřešitelnými morálními spory. K obhajobě požadavků přirozeného zákona dle něj nestačí vyvracet závěry veřejných odpůrců těchto příkazů. Spíše tedy třeba odhalovat chyby a zmatení v předpokladech, ze kterých své mylné závěry dovozují: „Nejlepší obrana přirozeného zákona bude spočívat v radikální filozofické, morální a kulturní kritice soupeřících stanovisek.“ [19, s. 52] Nadto je třeba ukázat v praxi začleněné do vlastní kultury, že život v souladu s požadavky přirozeného zákona je více krásný, dobrý a pravdivý, „takřkajíc více erotický“ (Rowland), než „více a více prázdné zábavy volnočasové společnosti, společnosti nucené hledat rostoucí měrou východisko v drogách, neboť je již sytá běžných povrchních potěšení.“ (Ratzinger) [27, s. 74] Budme proto vděční za pozvání vydat svědectví pravdě, že zmatek v lidských životech nemusí být oslabující, pokud je člověk ochoten vzdát se své víry, že zná, co nezná, a uznat, že ve vesmíru jsou „bohatší reality a větší mocnosti, než se našim chudým moderním filosofím kdy zdálo.“ [34, s. 178–179]

Moudrost září a nevadne, snadno ji vidí ti, kdo ji milují, dává se nalézt těm, kdo ji hledají. Předchází ty, kdo po ní touží, a ukazuje se jim první. Neboť její začátek je zcela upřímná touha poučit se, chtít se poučit je láska (k ní)... [Mdr 6, 12–13, 17].

BIBLIOGRAFIE

1. Baroš, J., Právo nebo Lidská práva?: Ke kořenům lidských práv, *Jurisprudence*, 2010, 2, s. 24–31.
2. Baroš, J., Lesk a bída lidských práv: Katolický pohled, *Církevní dějiny*, 2012, 9, s. 15–30.
3. Bayertz, K., Human Dignity: Philosophical Origin and Scientific Erosion of an Idea, in: *Sanctity of life and human dignity*, Dordrecht 1996, s. 73–90.
4. Bayertz, K., Struggling for Consensus and Living Without It, in: *Global Bioethics: The Collapse of Consensus*, Salem 2006, s. 207–237.
5. Bednář, J., *Princip proporcionality: Teoretické opodstatnění a praktické použití*, 26.10.2011, <http://is.muni.cz/th/210881/?lang=en> (cit. 8.10.2012).
6. Cortest, L., *The Disfigured Face: Traditional Natural Law and Its Encounter with Modernity*, New York 2008.
7. Filip, J., *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*, Brno 2004.
8. Fisher, S., *Who are the “One in Three?”*, 28.9.2012, <http://www.ncregister.com/blog/simcha-fisher/who-are-the-one-in-three> (cit. 30.9.2012).
9. Ishay, M. R., *The Human Rights Reader*, New York 2004.
10. Klíma, K. et al., *Komentář k Ústavě a Listině*, Plzeň 2009.
11. Kmec, J. et al., *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*, Praha 2012.
12. Kommers, D.P., *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, Durham 1997.
13. Kühn, Z., *Ochrana lidského plodu v trestním právu*, Praha 1998.
14. de Lestapis, S., *Family Planning and Modern Problems: A Catholic Analysis*, London 1961.
15. Lewis, C. S., *Zničení člověka*, Kostelní Vydří 1998.
16. von Hildebrandt, A., *The Privilege of Being a Woman*, Naples 2007.
17. MacIntyre, A., *Ziráta ctnosti*, Praha 2004.
18. MacIntyre, A., Theories of Natural Law in the Culture of Advanced Modernity, in: *Common Truths: New Perspectives on Natural Law*, Wilmington 2000, s. 91–115.
19. MacIntyre, A., Intractable Moral Disagreements, in: *Intractable Disputes about Natural Law*, Notre Dame 2009, s. 1–52.
20. Maritain, J., *Člověk a stát*, Praha 2007.
21. McAleer, G. J., *Ecstatic Morality and Sexual Politics. A Catholic and Antitotalitarian Theory of the Body*, New York 2005.
22. Ratzinger, J., *Naděje pro Evropu?*, Praha 1993.
23. Ratzinger, J., *“In the beginning...”*, Grand Rapids 1995.
24. Reilly, R. R., The Culture of Vice, *Catholic Education Resource Center*, 25.11.1996, <http://catholiceducation.org/articles/civilization/cc0020.html> (30.9.2012).
25. Rowland, T., *Culture and the Thomist Tradition*, London 2003.
26. Rowland, T., Natural Law: From Neo-Thomism to Nuptial Mysticism, *Communio*, 2008, 35(3), s. 37–396.

27. Rowland, T., *Ratzinger's Faith*, New York 2008.
28. Schall, J. V., Human Rights as an Ideological Project, *American Journal of Jurisprudence*, 1987, 50, s. 47–61.
29. Schall, J. V., On the Conquest of Human Nature: Ancients, Moderns – Medievals, Futures, *The Catholic Social Science Review*, 2009, 14, s. 25–33.
30. Schall, J. V., Thomism and Atheism, *New Blackfriars*, 2011, s. 565–573.
31. Schindler, D. L., *Heart of the World, Center of the Church: Communio Ecclesiology, Liberalism, and Liberation*, Grand Rapids 1996.
32. Shewmon, A. D., Active Voluntary Euthanasia: A Needless Pandora's Box, *Issues in Law & Medicine*, 1987, 3(3), s. 219–244.
33. Smith, S. D., *The Constitution and the Pride of Reason*, New York 1998.
34. Smith, S. D., *Law's Quandary*, Cambridge 2004.
35. Smith, S. D., *The Disenchantment of Secular Discourse*, Cambridge 2010.
36. Wagnerová, E. et al., *Listina základních práv a svobod: Komentář*, Praha 2012.

WHY DOES THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS WITHIN THE CULTURE OF ADVANCED MODERNITY FOUNDER ON DEFINING THE BEARER OF THE RIGHT TO LIFE?

ABSTRACT

This article discusses both the theoretical foundation of human rights and the inviolability of human life. Its main argument is that the inherent insufficiency of human rights, as clearly documented by the lack of protection for the life of an unborn child, is based on misleading assumptions in relation to a human being and on a concept of law separating us from (the knowledge of) reality. This study employs the opinions of authors like Alasdair MacIntyre, C.S.Lewis, Joseph Ratzinger, or James Schall to support the main argument, its whose validity is further confirmed through an analysis of a selection of judicial decisions.

KONTAKT

Mgr. Jan Bednář
Čápkova 44, 602 00 Brno
e-mail.: jn.bednar@gmail.com

PRÁVNÍ ÚPRAVA NÁSILNÉHO UKONČENÍ TĚHOTENSTVÍ V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU

Jan Kohoutek

Recenzoval Mgr. Štěpán Šťastník

Úvod

V následujícím příspěvku představíme vývoj české právní úpravy vztahující se k lidskému plodu a nakládání s ním, zejména k násilnému ukončení jeho života. Uvidíme, jak se právní úprava související s embryem vyvíjela na našem území od druhé poloviny 19. století do současnosti. Poukážeme na zásadní změny v právních předpisech a na rozpory a otázky, které v souvislosti s nově přijímanými právními předpisy vyvstaly.

1 NÁSILNÉ UKONČENÍ TĚHOTENSTVÍ V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU DO ROKU 1950

Potrat neboli násilné ukončení těhotenství byl dříve v českých zemích (podobně jako v jiných evropských zemích) zákonem trestán, a byl tedy právně nedovoleným. Tak tomu bylo za Rakouského císařství, za Rakouska-Uherska i za první, druhé a třetí Československé republiky, jakož i za Protektorátu Čechy a Morava.

1.1 Trestněprávní úprava

Od 1. 9. 1852 platil na našem území trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 Ř.z. Ten, stejně jako kodifikace trestního práva před ním z let 1803 a 1787, považoval potrat, nazývaný vyhnání plodu, za zločin. Rozlišoval dvě skutkové podstaty zločinů podle toho, zda byl potrat proveden ve vlastním těle či v těle cizím. Těhotná žena, která způsobila vyhnání vlastního plodu nebo si přivodila takový porod, při kterém se narodilo mrtvé dítě, byla trestána těžkým žalářem v rozmezí od jednoho roku do pěti let. Jednalo-li se o čin v pouhém stadiu pokusu,

stanovil zákoník mírnější trest, a to od šesti měsíců do jednoho roku těžkého žaláře. Zákon pamatoval i na otce dítěte, který se na jednání matky podílel. Ten měl určenu stejnou trestní sazbu, ale jeho žalář měl být navíc ztřeštěný.

Další osoby (mimo otce a matku), které by provedly potrat, měly být trestány stejně jako těhotná žena, tedy od jednoho roku do pěti let v těžkém žaláři, ale na rozdíl od ní nehrálo roli, zda se jednalo o pokus či dokonáný čin. Ostřejší trest, a to od pěti do deseti let žaláře, nastupoval v případech, že zločin spáchaný na plodu zároveň ohrozil život nebo zdraví těhotné.

Zákon o vyhnání cizího plodu hovoří o činu, který se stal proti vůli těhotné a bez jejího vědomí. Přitom opomenul situaci, kdy by těhotná žena někoho požádala, aby jí potrat provedl. Tento skutek by se vzhledem k pojmovým znakům skutkových podstat nedal zařadit ani pod jednu z nich. S ohledem na presumovanou společenskou nebezpečnost potratů byla ale osoba provádějící potrat na cizím plodu se souhlasem matky také trestána. U těhotné matky poskytující souhlas by se jednalo o „jakékoliv jednání, jímž způsobí vyhnání svého plodu“, vyjádřené v ust. § 144.

Zákon užíval ve skutkových podstatách upravujících potraty jak pojem plod, tak pojem dítě. V ust. § 147 se píše o plodu ze života vyhnáném a v ust. § 146 o dítěti ze života vyhnáném. Striktně vzato označoval plod živého člověka nacházejícího se v těle matky a pojem dítě označoval mrtvé tělesné ostatky po úspěšně dokonaném potratu. Je zcela nepochybné, že pojmem plod byl v zákoně myšlen lidský jedinec. Svědčí pro to skutečnost, že zákon nestanovoval žádnou hranici, která by určovala, kdy je plod možné usmrtit a kdy už ne, a ten byl tak chráněn po celou dobu těhotenství stejně. Ať byl usmrcován (či dle zákona „vyhnán“) kdykoliv, vždy bylo výsledkem mrtvé (či dle zákona „ze života vyhnán“) dítě, tedy člověk.

Pro srovnání uvedme, že odložení dítěte, které není schopno přežít bez pomoci, na místě odlehlém, obvykle nenavštěvovaném, nebo za takových okolností, že nemohlo být brzy snadno zpozorováno a zachráněno, bylo trestáno stejně jako potrat v případě, že dítě přežilo. Pokud zemřelo, byl trest přísnější (od pěti do deseti let). Pokud šlo o odložení dítěte na místě obvykle navštěvovaném a takovým způsobem, že se důvodně dalo očekávat, že bude brzy zpozorováno a zachráněno, byla trestní sazba v případě, že dítě přežilo, mírnější. Pokud dítě zemřelo, byl skutek jeho odložení trestán stejně jako potrat. Matka, která zabila své dítě při porodu nebo ponechala dítě po porodu bez pomoci, až zemřelo, byla trestána doživotním žalářem. Výjimka byla stanovena, když se jednalo o nemanželské dítě, protože pak byl trest mírnější. Je vidět, že zákon ve svých ustanoveních zohledňoval žitou morálku tehdejší společnosti. Ta nepovažovala manželské a nemanželské dítě za sobě rovné nebo považovala vinu matky zabíjející vlastní plod, který nemohla spatřit, za menší než vinu matky, která na vlastní oči mohla spatřit své porozené dítě.

Jak uvádí Zdeněk Kühn, judikatura v období první republiky částečně prolomovala absolutní zákaz potratů [6, s. 14]. Důvodem, který dle soudního rozhodnutí z roku 1931 (sbírka n.s. 4112/31) způsobil beztrestnost vyhnání plodu či svádění k tomuto činu, bylo ohrožení života či zdraví těhotné ženy. Kühn uvádí též projev tehdejšího děkana Právnické fakulty Univerzity Karlovy prof. Augusta Miříčky z roku 1917, odborníka na trestní právo [6, s. 15]. Ten prosazoval beztrestnost těhotné ženy, která na svém plodu vykonala potrat. Analogicky to vztahoval k úpravě sebevraždy, za jejíž pokus taky nebyl neúspěšný sebevrah trestán. Plod byl dle

Miříčky pouhá „částka“ těla ženy. Tento právník také vyzýval lékaře, aby jednali contra legem a potrat provedli, pokud je pokračujícím těhotenstvím či porodem ohrožen život matky [6, s. 15]. Do trestněprávní úpravy se podobné názory nepromítly až do roku 1950.

1.2 Občanskoprávní úprava

Nyní se podívejme na postavení plodu v soukromém právu. Již ve Všeobecném zákoníku občanském (Allgemeine Bürgerliches Gesetzbuch, dále jen „ABGB“) z roku 1811, který byl v našich zemích pramenem mimo jiné občanského práva i po vzniku republiky až do roku 1950, byla v ust. § 22 vyjádřena zásada římského práva *nasciturus iam pro nato habetur quotiens de commodi eius agitur* (ten, kdo se má narodit, pokládá se již za narozeného, kdykoli se jedná o jeho prospěch).

Nasciturus se mohl stát subjektem soukromoprávního vztahu (například jako dědic či obdarovaný) za předpokladu, že se dítě narodilo živé. V případě, že se nenarodilo či se narodilo mrtvé, zákoník mu tento status upřel. Ust. § 23 pak stanovilo vyvratitelnou domněnku pro případ pochybností, zda se dítě narodilo živé či mrtvé, ve prospěch živého, přičemž ten, kdo tvrdil opak, musel unést důkazní břemeno. Zákoník obsahoval deklaratorní ustanovení přiznávající ochranu zákonů i nenarozeným dětem, přičemž je v ust. § 22 takto výslovně označoval (jako „ungeborne Kinder“). Plod byl tedy považován za člověka i v kontextu soukromého práva, což korespondovalo se zákazem násilného ukončení těhotenství, které by znamenalo smrt nenarozeného člověka a zánik jeho soukromoprávních nároků.

2 PRÁVO NA ŽIVOT V ČESKOSLOVENSKÝCH ÚSTAVÁCH

Ústavní listina Československé republiky z roku 1920 zakotvila všeobecné právo na život do dokumentu nejvyšší právní síly. Toto právo se vztahovalo na všechny obyvatele Československa bez rozlišení a text ústavy hovořil o „plné a naprosté ochraně života“. V korespondenci s trestním zákonem zcela zakazujícím potraty a ABGB, který přiznával nenarozeným dětem práva, se ochrana života vztahovala na člověka ve všech fázích jeho života, tedy stejně jako ústavy platné za Rakouského císařství a Rakouska-Uherska. Pozdější komunistické ústavy z let 1948 a 1960 neobsahovaly výslovnou úpravu práva na život, pouze například právo na ochranu zdraví či právo osobní svobody, které ale s ochranou života souvisí. Ústava ČSSR z roku 1960 obsahovala ustanovení o nedotknutelnosti osoby, pod kterou právo na život spadalo.

3 NÁSILNÉ UKONČENÍ TĚHOTENSTVÍ V ČESKÉM PRÁVNÍM ŘÁDU PO ROCE 1950

3.1 Trestněprávní úprava do roku 1962

Komunisty připravený a schválený trestní zákon z roku 1950 (zák. č. 86/1950 Sb. ze dne 18. 7. 1950) ještě obsahoval ustanovení zakazující potraty, které bylo systematicky zařazeno do hlavy šesté nesoucí nadpis Trestné činy proti životu a zdraví.

V textu zákona bylo v případě konkrétního trestného činu potratu upraveného v ust. § 218 použito označení předmětu útoku slovem „plod“. V tomtéž zákoně ve dvou předcházejících ustanoveních (§§ 216–217), upravujících trestné činy vraždy a

vraždy novorozeného dítěte matkou, zákonodárce použil k označení předmětu útoku slova „jiného“ ve smyslu jiného člověka (dikce zákona pak zní: „Kdo jiného úmyslně usmrtí...“) a pojem novorozené dítě. Vražda novorozeného dítěte byla privilegiem skutkovou podstatou k trestnému činu vraždy. Provedení potratu naproti tomu bylo pojmově od vraždy odlišeno a v zákoně se hovoří pouze o usmrcení lidského plodu, nikoliv například o počatém a dosud nenarozeném dítěti. V textu ustanovení je u trestného činu potratu použito spojení „úmyslně usmrtí“ stejně jako v případě trestných činů označených jako vraždy. Rozdíl je tedy pouze v pojmenování předmětu útoku.

Jelikož za usmrcení plodu zákon předepisoval těhotné ženě trest maximálně do jednoho roku (lhostejno zda potrat provede sama či požádá někoho jiného) a za usmrcení novorozeného dítěte hrozilo matce odnětí svobody od pěti do deseti let, je zřejmé, že zákonodárce považoval usmrcení dítěte po porodu za mnohem trestuhodnější čin než usmrcení dítěte před porodem (stejně jako předchozí trestněprávní kodifikace).

Zákonem užívaný pojem plod přitom opět označuje vývojové stadium člověka po celé období těhotenství a usmrcení plodu v prvním měsíci těhotenství může být trestáno stejně jako usmrcení plodu v devátém měsíci těhotenství. Okamžikem, kdy se plod dle dikce zákona mění v novorozené dítě, je porod. Je velmi nejasné, jak přesně by tento okamžik změny, při němž se trestní sazba odnětí svobody několikanásobně zvyšuje, byl určen. Jelikož zákon píše o tom, že novorozené dítě může být usmrceno (nebo dle nadpisu ustanovení zavražděno) i při porodu, je jisté, že již někdy v průběhu porodu se jedná o zákonem více chráněné novorozené dítě. Kdy přesně se tak stane (s určením na minuty či dokonce vteřiny, které by případně mohly ovlivnit trest pachatelky v řádu let), není ze zákona vůbec jasné. Zdeněk Kühn dospěl k závěru, že „plná trestněprávní ochrana plodu jako na ostatní již narozené lidi by měla nastat nejdříve v okamžiku, kdy je zřejmé, že proces porodu je již nevratný.“ [6, s. 12] Současně ale odmítá pojetí rakouského a německého práva, v němž se plod chrání stejně jako člověk od začátku porodních bolestí či od počátku zákroku umělého porodu. Okamžik, kdy byl proces porodu již nevratný, by musel v případě potřeby zřejmě zpětně určit lékař.

Zákon je shovívavější k matce, která usmrtí nebo nechá usmrtit plod ve vlastním těle než k pachateli, který usmrtí plod v cizím těle, tomuto usmrcení napomáhá či ženu k takovému činu svede. Takový pachatel může být podle zákona potrestán odnětím svobody v rozmezí jednoho roku až pěti let. Ještě přísnější trest (odnětí svobody v rozmezí tří až deseti let) je stanoven, pokud osoba usmrtí plod v cizím těle za účelem výtěžku nebo pokud (vyjma usmrcení plodu) usmrtí i jeho matku nebo jí způsobí těžkou újmu na zdraví.

Výslovně uvedenými a taxativně určenými výjimkami, kdy potrat nebyl podle zákona trestný, byly případy, kdy by donošení plodu či porod vážně ohrozily život těhotné ženy nebo jí způsobily těžkou a trvalou poruchu zdraví nebo případ, kdy některý z rodičů trpí těžkou dědičnou nemocí.

K tomu, aby potrat za výše uvedených okolností nebyl trestný, musely být kumulativně splněny ještě další podmínky. Především k tomu musela dát sama těhotná žena souhlas. Tento souhlas mohl být ovšem nahrazen ve dvou případech souhlasem ženina zákonného zástupce. Za prvé v případě, že žena byla v době, kdy byl souhlas

vyžadován, zcela zbavena svéprávnosti a za druhé v případě, kdy se v téže době nebyla schopna vyjádřit. Další nezbytnou podmínkou bylo, že zjištění okolností, které měly způsobit, že čin jinak trestný mohl být proveden, bylo svěčeno výlučně úřednímu lékaři. Poté, co úřední lékař zjistil, že okolnosti způsobující beztestnost potratu jsou dány, a poté, co těhotná žena sama nebo prostřednictvím zástupce souhlasila, mohl jiný lékař ve zdravotním ústavu provést usmrcení plodu.

Stanovení výjimek způsobujících beztestnost jednání jinak trestného, znamenalo posun od striktního předchozího trestního zákona, který chránil lidský plod absolutně, k možnostem provést potrat z důvodů zdravotních a eugenických. Sociální indikace jako důvod k legálnímu potratu nebyla zákonem dána, neboť zákon ctil komunistickou propagandu, počátkem 50. let obzvláště intenzivní, o životě v lepších časech bez sociální tísně. Pokud by text zákona připustil možnost, že některá z obyvatel komunistického Československa se mohla ocitnout v situaci, kdy by nemohla ekonomicky zabezpečit dítě, bylo by to popření oficiální politické doktríny. V situacích ohrožení života či zdraví matky a těžké dědičné poruchy se jednalo o příčiny, kterým nemohla žádná ekonomická politika státu zabránit. O narozené postižené děti neměl tehdejší režim, jak víme z historie, zájem.

3.2 Občanskoprávní úprava do roku 1964

Komunistický občanský zákoník z roku 1950 (zák. č. 141/1950 Sb. ze dne 25. 10. 1950) stejný status nascitura jako ABGB přejímal také, a to v ustanovení § 5, dle kterého: „Dítě, které je počato, posuzuje se, pokud jde o jeho práva, jako by se již bylo narodilo, narodí-li se pak živé.“ Podobně jako ABGB obsahuje tzv. střední občanský zákoník dovětek, že s nasciturem se počítá v případech, kdy jde o jeho práva. Což je logické, neboť nenarozený člověk se může stát pouze pasivním subjektem občanskoprávního vztahu. Jiné osoby mohou aktivně činit v jeho prospěch. Do rozporu s trestním zákonem se občanský zákoník dostává svým vyjádřením „dítě, které je počato“ ve smyslu časového úseku od okamžiku početí (v soukromoprávních vztazích bude pro vznik práva rozhodující den početí, lze-li ho spolehlivě určit, případně to, zda v okamžiku vzniku práva bylo již později narozené dítě prokazatelně počato) do dne porodu. Toto vyjádření je evidentně převzato z ABGB a významově se kryje s označením „lidský plod“ užívaným v trestním zákoně. Jak jsme již ovšem uvedli, byl lidský plod v trestním zákoně pojmově odlišen od novorozeného dítěte.

Naproti tomu občanský zákoník pojem počaté dítě (jako stadium člověka časově předcházející stadiu nazvanému v trestním zákoně novorozené dítě) používá. Pokud by někdo spáchal trestný čin dle ust. § 218 trestního zákona a usmrtil lidský plod, současně by zamezil tomu, aby počaté dítě mohlo vystupovat jako subjekt svých zákonem přiznaných práv. Takový pachatel by byl trestně odpovědný za usmrcení lidského plodu. V rovině občanskoprávní by ale způsobil, že by nastoupila občanským zákoníkem stanovená právní fikce, kdy by se na počaté dítě hledělo, jakoby nikdy neexistovalo. Občanský zákoník z ABGB přejal i vyvrátitelnou domněnku, která ponechávala důkazní břemeno na tom, kdo by zpochybňoval, že narozené dítě bylo po porodu živé.

3.3 První zákon o umělém přerušení těhotenství

Průlomem v právním řádu byl zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství ze dne 19. 12. 1957, který nabyl účinnosti dnem vyhlášení. Ten výslovně zrušil zmíněný § 218 trestního zákona, kterému nově přijatý zákon odporoval. Úmyslné usmrcení lidského plodu, ať už samotnou těhotnou ženou nebo jiným člověkem se souhlasem těhotné ženy, přestalo být samo o sobě trestným činem. V českém právním řádu šlo o dosud nejzásadnější zvrat ve vztahu k lidskému plodu a o nejvýraznější oslabení jeho legislativní ochrany. Dále se už jen měnily podmínky a okolnosti, za kterých bylo možné plod beztrestně usmrtit.

Rozdíl mezi novou a dřívější právní úpravou spočíval v tom, že před účinností zákona o umělém přerušení těhotenství bylo usmrcení plodu ve své podstatě trestným činem, přičemž zákon připouštěl výjimky, kdy je možné plod beztrestně usmrtit. Po nabytí účinnosti zákona bylo možné plod v zásadě beztrestně usmrtit až na výjimky stanovené zákonem. Přístup se tedy zcela obrátil, i když zákon ještě obsahoval ustanovení, že umělé přerušení těhotenství musí být důvodné. Dřívější pojmenování potratu jako usmrcení lidského plodu bylo nahrazeno slovním spojením „umělé přerušení těhotenství“, které zůstalo v našem právním řádu dodnes. Kombinace slov „usmrcení“ a „lidský“ jasně označovala morální nepřipustnost, ale nové pojmenování vyznívá indiferentně. Vyvolává mylný dojem, že lze někdy později pokračovat či znovu obnovit to, co bylo přerušeno. Pokud se budeme držet právní terminologie, je pojem přerušení používán například v souvislosti s časovými lhůtami, které přerušením končí a mohou poté běžet znovu od počátku. Použití stejného pojmu pro ukončení těhotenství vyvolává falešné zdání, že lze jedno lidské embryo zničit a nahradit jej zplozením nového, aniž by se cokoliv podstatného změnilo. Dopad provedení potratu se pak jeví jako méně fatální.

Zákon ve svém úvodním ustanovení (pro právní předpis poněkud netypicky) vysvětluje důvod, proč se stal součástí právního řádu Československa. Bylo to údajně kvůli ohrožení zdravého vývoje rodiny, které spočívalo v tom, že potraty byly prováděny nesvědomitými osobami a mimo zdravotnická zařízení. Důvodem zrušení § 218 trestního zákona měla být skutečnost, že ustanovení nebylo dodržováno a plody byly usmrcovány, i když nebyly dány okolnosti vylučující beztrestnost činů. Vzhledem k tomu, že se tak dělo ilegálně a bez splnění podmínek předepsaných zákonem, doplácely na to těhotné ženy životem a zdravím. Zákonodárci se rozhodli prolomit ochranu lidského plodu místo toho, aby na dodržování trestního zákona lépe dohlíželi a jeho porušení stíhali.

Od té chvíle mohla každá těhotná žena žádat o povolení, aby mohlo s jejím souhlasem dojít k usmrcení jejího plodu. Povolení vydávala komise ustavená speciálně pro tento účel. Proti zamítavému rozhodnutí komisí zřízených u okresních národních výborů se žadatelka o interrupci mohla odvolat ke komisím u krajských národních výborů. Komise měla ženu informovat o možných následcích, případně se snažit ji od zákroku odvrátit. V praxi se to ovšem nedělo, neboť více než 90 % žádostí o potrat podaných komisí vedlo ke skutečnému provedení potratu [6, s. 21]. Důvody k udělení povolení byly v samotném zákoně pojaty široce, a to jako důvody zdra-

votní a jiné důvody hodné zvláštního zřetele. Pod tyto důvody se mohly skrýt například obtížné sociální podmínky či finanční tíseň.¹

Zákon, který zrušil ust. § 218 trestního zákona, sám upravil výjimečné případy, kdy je umělé přerušení těhotenství trestné. Stal se tak jedním z pramenů trestního práva, protože sám upravoval jak skutkovou podstatu trestného činu, tak trestní sazbu. Trestání měli být ti, kdo by provedli těhotné ženě potrat jinak než způsobem, který připouštěl zákon, nebo ji k tomu sváděli nebo jí v tom napomáhali. „Jinak“ v tomto případě znamenalo mimo lůžkové zdravotnické zařízení, bez povolení komise či osobou, která není k tomu vyškolený lékař. Obecně byli návodce a pomocník trestání mírněji než vykonavatel potratu. Zákon (stejně jako dříve trestní zákon) trestal přísněji ty, kteří svým jednáním způsobí těhotné ženě smrt či těžkou újmu na zdraví, přičemž u vykonavatele potratu se trest zvyšoval ještě v případě vydělků za provedený čin.

Změnou bylo také to, že žena, která usmrtí plod ve vlastním těle, byla podle nově přijatého zákona absolutně beztrestná. Dříve jí hrozil až jeden rok vězení. Zákon působil retroaktivně, takže se na ženy, které spáchaly čin usmrcení plodu ve vlastním těle a byly za to odsouzeny dle § 218 trestního zákona, mělo hledět, jako by nebyly odsouzeny. V případě, že ještě nenastoupily k výkonu trestu nebo nevykonaly celou délku uloženého trestu, mělo se od výkonu trestu nebo pokračování v něm ustoupit.

3.4 Trestněprávní úprava od roku 1962 do roku 2009

Od 1. 1. 1962 nabyl účinnosti nový trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb. ze dne 29. 11. 1961), který platil až do konce roku 2009, než došlo k rekodifikaci trestního práva. Trestní zákon byl již přizpůsoben existenci zákona o umělém přerušení těhotenství a v souladu s ním rozlišoval dovolené a nedovolené přerušení těhotenství.

Trestáno mělo být umělé přerušení těhotenství, které by bylo provedeno jiným než přípustným způsobem vymezeným v zákoně o umělém přerušení těhotenství. Tyto skutkové podstaty byly systematicky zařazeny do hlavy sedmé zvláštní části zákona mezi trestné činy proti životu a zdraví.

Trest byl oproti předchozímu trestnímu zákonu odlišný pro toho, kdo potrat vykoná na cizím plodu a pro toho, kdo těhotné ženě pomáhá s potratem (ať už provedeným jí samou nebo třetí osobou), svede ji k takovému konání nebo s ním souhlasí. Odnětí svobody do maximálně jednoho roku, respektive od jednoho roku do pěti let, pokud čin vede k těžké újmě na zdraví či smrti těhotné ženy, bylo stanoveno pro pomocníka nebo návodce. Odnětí svobody do maximálně jednoho roku mohlo být nahrazeno nápravným opatřením.² Pro vykonavatele potratu zákon stanovil přísnější trest odstupňovaný ještě podle toho, zda byl čin proveden se souhlasem těhotné ženy (jeden rok až pět let odnětí svobody) nebo bez něj (dva roky až osm let

¹ Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 249/1957 Ú.I. obsahovala některé z důvodů zvláštního zřetele hodných. Byly jimi pokročilý věk ženy, více dětí, ztráta nebo invalidita manžela, rozvrat rodiny, převaha hospodářské odpovědnosti ženy za výživu rodiny či dítěte, obtížná situace u neprovdané těhotné ženy, otěhotnění jako následek znásilnění či jiného trestného činu. Výčet byl pouze demonstrativní, a tak mohly být potraty prováděny i z jiných důvodů.

² Institut nápravného opatření zrušila novela trestního zákona č. 175/1990 Sb.

odnětí svobody). V případě, že pachatel získal činem značný prospěch, páchal čin soustavně nebo jím způsobil smrt či těžkou újmu na zdraví, měl být trestán stejně jako by nebylo ženina souhlasu.³ Nejprísnější trestní sazba, a to pět až dvanáct let odnětí svobody, byla stanovena výlučně pro toho, kdo potrat aktivně vykonal bez souhlasu těhotné a způsobil tím smrt. Myslí se samozřejmě smrt těhotné ženy a nikoliv plodu, neboť smrt plodu je základem skutkové podstaty trestného činu. Ovšem pouze nedovolená.

Trestně odpovědný za skutek byl pouze ten, kdo nedovolený potrat vykonal na cizím plodu nebo při něm pomáhal nebo k němu svedl. Sama těhotná žena byla absolutně beztrestná za jakékoliv jednání spojené s potratem vlastního plodu. Ustanovení stejného obsahu v zákoně o umělém přerušení těhotenství, tedy § 6, bylo novým trestním zákonem zrušeno, stejně jako ust. §§ 4-5 téhož zákona upravující skutkovou podstatu trestného činu a trestní sazbu. Na stadium pokusu platila v případě potratu obecná úprava pokusu o trestný čin obsažená v zákoně.

Pro srovnání uveďme, že zákon trestal matku, která zavraždila své dítě při porodu či hned po něm, odnětím svobody v rozmezí tří až osmi let. Opět je použita formule „při porodu“, přičemž zůstává nejasné, kdy porod začal a kdy skončil. Pokud bychom akceptovali premisu, že porod začíná v okamžiku, kdy je proces porodu již nevratný, mohou v praxi nastat obtížné kvalifikovatelné situace. Například pokud by těhotná žena po té, co na ni přijdou porodní bolesti, usmrtila svůj plod vsunutím ostrého mechanického předmětu do své dělohy, byla by naplněna skutková podstata trestného činu vraždy novorozeného dítěte? Komentář Pavla Šámala a kolektivu k obdobnému ustanovení v současné právní úpravě hovoří o tom, že „novorozeným dítětem se rozumí dítě od počátku porodu, a to i tehdy, když zcela neopustilo matčino tělo a není od něj zcela odděleno.“ [9, s. 1332] Zohledňoval by se subjektivní stav těhotné matky, která by v rozrušení způsobeném počínajícím porodem chtěla ještě rychle před porodem své těhotenství uměle přerušit, ale již by dle zákona naplnila skutkovou podstatu trestného činu vraždy novorozence? Pokud by porod ještě neměl nevratný charakter a jednalo by se pouze o předporodní bolesti, nebyla by za mechanicky provedený potrat trestně odpovědná. Pokud by byla překročena hranice nevratnosti procesu porodu, hrozilo by jí až osm let odnětí svobody.

Navíc dle komentáře Šámala a kolektivu „[n]ovorozené dítě musí být živé a musí být vyvinuté natolik, aby bylo schopné mimoděložního života, a to alespoň po určité době. Jinak by se jednalo o přerušení těhotenství.“ [9, s. 1332] Dnes jsou již zaznamenány případy, kdy dítě opustilo tělo matky v pátém měsíci těhotenství a přežilo (či alespoň nějakou dobu žilo), a přesto může být podle tehdejší i současné právní úpravy těhotenství v pátém měsíci uměle přerušeno. Aby se jednalo o vraždu novorozence, musela by jeho násilná smrt časově nastat po okamžiku, od kterého je proces porodu již nevratný a současně by novorozenec musel splňovat podmínku schopnosti mimoděložního života. Pokud jednu z těchto podmínek nesplňuje, nepříznává mu trestní zákon právo na život. Jde o silně pozitivně právní ustanovení. Zda má nebo nemá plod právo na život, určuje vnější okolnost. Tedy to, zda již nevratně začal proces porodu.

³ Tato úprava byla přijata novelou – zákonem č. 290/1993 Sb.

3.5 Občanskoprávní úprava od roku 1964 do současnosti

Dne 26. 2. 1964 byl přijat nový občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb.), který nabyl účinnosti 1. 4. 1964, a je součástí právního řádu naší země dodnes. Bude nahrazen až novým občanským zákoníkem, který by měl nabýt účinnosti 1. 1. 2014 (nedojde-li k časovému posunu). Občanský zákoník z roku 1964 přiznával způsobilost mít práva a povinnosti i počatému dítěti (nascituro), narodí-li se živé. O povinnostech dřívější právní úprava nehovořila. Narodil od ABGB a občanského zákoníku z roku 1950 nepřevzal nový zákoník vyvratitelnou domněnku, že v případě pochybností se předpokládá, že se dítě narodilo živé. Skutečnost, že dítě bylo živé, musel tak prokazovat ten, který se na skutečnost odvolával.

Pojem počaté dítě opět nekoresponduje s úpravou v trestním zákoně, neboť ten označuje stejnou fázi života jako lidský plod. Podmínkou, aby dítě mohlo zpětně mít práva a povinnosti od početí, je, že se narodí živé a nikoli životaschopné. Musí tedy aspoň krátkou dobu po porodu jevit známky života. Přesněji pojem narození živého dítěte definovala vyhláška č. 11/1988 Sb. o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky, a to tak, že se musí jednat o úplné vypuzení nebo vynětí dítěte z matčina těla, jestliže dítě projevuje alespoň jednu známku života (dech, srdeční akce, pulzace pupečníku, aktivní pohyb svalstva) a má porodní hmotnost 500 g a vyšší (pokud má méně než 500 g, musí žít aspoň 24 hodin od porodu). V případě, že se dítě narodí živé, stává se dědicem či obdarovaným, i kdyby poté zemřelo. Pak by majetek, který by dítě nabylo jako dědic (dědické řízení by klidně mohlo být skončeno po jeho smrti, přičemž by se jednalo s jeho právními nástupci), musel být předmětem dědického řízení po něm. Pokud se dítě narodí mrtvé nebo zemře v těle matky, nastává právní fikce, že takové dítě nikdy neexistovalo a ostatní dědicové se s ním nemusí o majetek dělit.

V souvislosti s ustanoveními trestního zákona mohla nastat i v soukromém právu absurdní situace. Pokud by v době těhotenství manželky její manžel zemřel, čekalo by se, zda se dítě, které bylo počato ještě za života manžela, narodí živé a bude se tak o veškerý manželův majetek ze zákona dělit rovným dílem s pozůstalou manželkou. V případě, že by pozůstalá manželka počaté dítě sama usmrtila ještě před okamžikem počátku porodu, nebyla by nijak trestně odpovědná a mohla by se naprosto legální cestou zbavit pro ni nepohodlného dědice. Nikdo by nebyl dle práva ničím vinen, nikdo by nebyl za nic trestán a manželka by mohla být jedinou dědičkou po svém manželovi. V případě, že by byli na živu rodiče jejího manžela, stali by se okamžikem aktu usmrcení plodu těhotnou manželkou dědici po svém synovi, neboť by náhle ze zákona dědili dědicové druhé dědické skupiny (kam patří i případná spoluzijící osoba) namísto první. V případě, že by zemřelý manžel pořídil před smrtí závěť, ve které by veškerý majetek odkázal svému počatému dítěti, způsobila by pozůstalá manželka provedením potratu neplatnost a bezpředmětnost pořízené závěti. Opět zcela legálně a bez trestněprávního postihu. Jedinou sankcí pro takto konající těhotnou ženu by mohlo být to, že její čin bude považován za zavrženíhodné jednání proti projevu poslední vůle zůstavitelovy, a žena se tak sama stane v souladu s ust. § 469 občanského zákoníku nezpůsobilou dědit.

3.6 Druhý zákon o umělém přerušení těhotenství

Dne 1. 1. 1987 nabyl účinnosti nový zákon o umělém přerušení těhotenství (zákon č. 66/1986 Sb. ze dne 20. 10. 1986), který zrušil původní zákon z roku 1957 a všechny prováděcí vyhlášky k němu. Skončilo tak působení interrupčních komisí. Nyní mohla žena o interrupci písemně požádat ženského lékaře zdravotnického zařízení příslušného podle místa jejího trvalého pobytu nebo místa pracoviště nebo školy.

Tento zákon je dosud platný. Lékaři zákon stanovuje poučovací povinnost o možných zdravotních důsledcích interrupce. Dále musí lékař zjistit, zda jsou dány podmínky pro výkon interrupce. Pokud ano, určí zdravotnické zařízení, kde se výkon provede. Pokud dospěje k názoru, že podmínky nejsou dány, žádost zamítne, přičemž zákon dává těhotné ženě možnost opravného prostředku proti zamítnutí v podobě žádosti o přezkum závěru okresním odborníkem pro obor gynekologie a porodnictví, který si musí přizvat dva další lékaře z oboru či dotčeného oboru. Lhůta k podání žádosti ženou je třídní, lhůta pro rozhodnutí odborníka dvoudenní od doručení žádosti. Pokud ani odborník jako druhá instance potrat nepovolí a žena na něm trvá, je žádost postoupena krajskému odborníkovi, který má na přezkum třídní lhůtu od doručení. Pokud ani ten neshledá, že jsou dány podmínky pro interrupci, rozhodne s konečnou platností, že se potrat neprovede. Interrupční komise tak byla nahrazena rychlým trojinstančním rozhodovacím procesem, při kterém se nezkoumaly důvody interrupce, ale pouze zdravotní podmínky. Se žádostmi podanými před účinností zákona ještě k interrupční komisi a dosud nevyřízenými se mělo nakládat dle nového zákona.

Účinností nového zákona stačilo a stačí těhotné ženě podat písemnou žádost o provedení potratu (v případě, že je mladší šestnácti let, musí se zákrokem souhlasit její zákonný zástupce, popřípadě ten, jemuž byla svěřena do výchovy), a pokud doba těhotenství není delší než dvanáct týdnů a žena je schopna bez újmy na vlastním zdraví zákrok podstoupit, musí jej určené zdravotnické zařízení neprodleně provést. V případě, že doba těhotenství je delší než dvanáct týdnů, ale kratší než dvacet čtyři týdnů, lze potrat na žádost ženy či s jejím souhlasem provést, když je ohrožen život, zdraví, nebo je prokázáno těžké poškození plodu či není plod schopen života. Těhotná žena může v takovém případě potrat odmítnout písemným prohlášením (reversem). Tyto podmínky upravuje vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 75/1986 Sb. O provedeném potratu musí zdravotnické zařízení informovat zákonného zástupce těhotné ženy v případě, že jí v době provedení zákroku bylo mezi šestnácti a osmácti lety.

Nový a dosud platný zákon o umělém přerušení těhotenství ve svém úvodním ustanovení v § 1 uvádí, že je brán zřetel na ochranu života a zdraví ženy, ale nezmiňuje se o životě plodu, se kterým do dvacátého čtvrtého týdne těhotenství zachází jako s věcí, kterou je možné zničit. Podivný rozpor se ukazuje v odlišně stanovené hranici pro provedení interrupce u plodů, jejichž další vývoj ohrožuje ženu nebo u plodů, jejichž vývoj je poškozen či geneticky zatížen. Pokud lidský plod nemůže být po celou dobu vývoje považován za člověka, není důvod omezovat jeho likvidaci hranicí dvanácti týdnů těhotenství. Pokud ale připustíme, že někdy po dvanáctém týdnu těhotenství už lidský plod může být považován za člověka, a proto za běžných okolností jeho likvidaci legálně neumožňujeme, jedná se o jasnou diskriminaci

geneticky zatížených a poškozených osob. Pokud se narodí dítě, které trpí těžkou zdravotní poruchou či genetickým zatížením, není možné jej beztestně zlikvidovat. Ovšem u stejné postižené plodu to možné je.

Náš právní řád tak přiznává lidskému plodu v jeho vývojové fázi tři právní statuty. První – do dvanáctého týdne těhotenství je lidskému plodu zcela upřeno právo na život. Druhý – od dvanáctého do dvacátého čtvrtého týdne těhotenství je lidskému plodu právo na život přiznáno jen, pokud je zcela nebo podstatně z genetického a zdravotního hlediska v pořádku. Pokud není, je mu právo na život upřeno. Třetí – od dvacátého čtvrtého týdne má lidský plod právo na život. Tohoto práva jej může kdykoliv do počátku porodu beztestně zbavit jeho nositelka. Můžeme z toho usuzovat, že zákon o umělém přerušení těhotenství neposkytuje ochranu lidskému životu před narozením (tedy plodu), ale pouze právním předpisem eliminuje jev považovaný za společensky negativní, tedy potrat. Pokud by hranice, kdy je možné poškozený plod zabít, byla posunuta například o deset týdnů dozadu nebo dopředu, smysl zákona by zůstal stejný. Jednalo by se pouze o to, jak moc chceme potratům bránit, nikoliv o to, koho má naše právo chránit.

Dovolujeme si z toho vyvodit, že otázkou, zda je lidský plod člověkem, se zákon nezabývá. Nejsou pro něj důležité výsledky lékařské vědy a hranici, odkdy je zakázáno zabíjet lidské plody, stanovuje zcela svévolně. Pokud by totiž byla pro platné právo důležitá otázka, zda je lidský plod člověkem, byla by hranice, kdy je možné plod zabít, sjednocená bez ohledu na to, zda je plod poškozen či ne. Pokud sjednocena není, buď zákon dovoluje beztestně zabíjet zdravotně postižené nenarozené děti, nebo nesmyslně brání těhotným matkám, jejichž plod není zdravotně poškozen, nechat si legálně provést potrat v období mezi dvanáctým až dvacátým čtvrtým týdnem těhotenství. V každém případě se jedná o diskriminaci, neboť z hlediska toho, zda se jedná o lidský život nebo ne, není důležité, zda je tento život zatížen zdravotními či genetickými vadami.

Úvodní ustanovení zákona o umělém přerušení těhotenství v § 1 také uvádí, že zákon byl přijat v zájmu plánovaného a odpovědného rodičovství. Vyjma likvidace nenarozených patří do tohoto plánování i deklaratorně uvedené prostředky prevence nežádoucího těhotenství v § 2 zákona. Toto ustanovení má čistě informativní charakter. Není jím nic definováno ani stanoveno. Zákon jej obsahuje pouze jako připomenutí toho, že nežádoucímu vzniku nových lidských plodů lze účinně bránit. Ostatní ustanovení zákona (§ 4 a následující) jsou pak pro případ, že plod již vznikl, ale těhotná žena potřebuje, aby zanikl.

3.7 Násilné ukončení těhotenství versus právo na život v Listině základních práv a svobod

Po pádu komunistického režimu došlo k zásadním legislativním změnám, zejména k přijetí ústavních zákonů, které dohromady tvoří ústavní pořádek České republiky. Vnitrostátní právní norma upravující lidská práva dostala název Listina základních práv a svobod (ústavní zákon č. 23/1991 Sb. vyhlášen jako součást ústavního pořádku ČR usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.). Ta přiznává právo na život všem lidským bytostem v článku 6 odst. 1: „Každý má právo na

život.“ Odstavec 2 článku 6 Listiny pak konkretizuje právo na život zákazem: „Ni- kdo nesmí být zbaven života.“

Listina chápe právo na život v souladu s tradičním přirozenoprávním pohledem jako univerzální právo všech lidí bez rozdílu. Jako právo, které je nezadatelné, nez- cizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Nicméně článek 6 odstavec 4 k právu na život doplňuje: „Porušením práv podle tohoto článku není, jestliže byl někdo zbaven života v souvislosti s jednáním, které podle zákona není trestné.“ Z odstavce 4 jed- noznačně vyplývá, že ne vždy je usmrcení člověka nepřipustné.

Listina ponechala zákonodárci možnost upravit případy, kdy je člověka možné usmrtit. Pouze v článku 6 odst. 3 vyloučila možnost povolit trest smrti. Odstavec 4 článku 6 Listiny nemá dle komentářů k Listině vést k libovůli zákonodárce, který by mohl určovat, kdy je přípustné násilně ukončit lidský život. Pod ustanovení odstavce 4 se kromě tradičních institutů jako nutná obrana, krajní nouze či oprávněné použití zbraně, které vylučují trestnost zabití člověka, vešlo i jednání konané v souladu se stále platným zákonem o umělém přerušení těhotenství. To se ovšem dle mého názoru za částečnou libovůli zákonodárce považovat dá. Odstavec 4 totiž umožňuje zákonodárci určit hranici, kdy je možné ukončit život lidského plodu, a také tuto hranici dle své vůle posouvat. V komentáři Václava Pavlíčka a kolektivu se uvádí: „Právo v oblasti svého působení musí respektovat výsledky, k nimž v dané době dospěla především lékařská věda.“ [7, s. 68] I kdybychom připustili, že je to lékař- ská věda, kdo určuje, kdy přesně začíná nedotknutelný život člověka (zda od početí či nějakou dobu po něm), je odstavec 4 stále problematický. Mezi vědeckými kapa- citami z řad lékařů totiž existují různé názory na to, zda vůbec a od kdy lze legálně usmrtit lidský plod a odstavec 4 umožňuje zákonodárci zcela dle své libovůle roz- rozhodnout, které z těchto názorů budou podkladem vnitrostátní právní úpravy o dovo- lení zabití lidského plodu. Nikdy to nemohou být všechny existující názory, protože jsou protikladné. Je tedy zřejmé, že pokud zákonodárce ponechal v platnosti stáva- jící právní úpravu, došlo z jeho strany k ignoraci určité škály vědeckých názorů. O tom, které vědecké názory bude ignorovat (a třeba je považovat za méně vědecké) a které bude naopak respektovat, se mohl zákonodárce libovolně rozhodnout. Mohl svévolně rozhodnout i o tom, zda bude arbitrem počátku lidského života lékařská věda nebo jiný vědecký obor, například filosofie či morální teologie.

Pokud by zákonodárce v budoucnu potraty zakázal zcela bez výjimek, bylo by to v souladu s článkem 6 odstavcem 4. Pokud by povolil potraty provádět lékařům kdykoliv v průběhu těhotenství (třeba i v devátém měsíci) až do porodu, bylo by to také zcela v souladu s článkem 6 odstavcem 4 Listiny. Koneckonců těhotným mat- kám takové jednání zákonodárce povolil tím, že stanovil jejich beztrestnost. V komentáři k Listině sepsanému Václavem Pavlíčkem a kolektivem k článku 6 odstavci 4 dodává: „Nemohla by zřejmě být na základě tohoto zmocnění legalizo- vána tzv. euthanasie.“ [7, s. 74] K legalizaci eutanázie prozatím nedošlo, ale v budoucnu lze očekávat intenzivní snahu o úplné prolomení její právní nepřipus- tnosti. Domnívám se, že pokud bude v budoucnu povolena, bude její právní úprava další z případů, které se vejdou pod článek 6 odstavec 4 Listiny.

Nejspornější částí Listiny související s právem na život je druhá věta článku 6 od- stavce 1 Listiny: „Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“ Je to kom- promisní řešení přijaté jako výsledek sporů názorových skupin při vytváření a

schvalování Listiny. Obecně jde (nejen v naší zemi, ale ve světovém měřítku) o spor mezi zastánci práva na život lidského plodu (Pro-life přístup) a zastánci svobodné možnosti těhotné ženy libovolně nakládat s lidským plodem ve vlastním těle (Pro-choice přístup). Dle Mariana Kokeše v komentáři Elišky Wagnerové a kolektivu k Listině: „český ústavodárce k řešení prvně nastolené otázky, tj. určení počátku lidského života, příliš nepřispěl“ [10, s. 156], a ustanovení věty druhé článku 6 odstavce 1 Listiny se dle něj: „...z hlediska snahy o zachování jeho nestrannosti na ústavní úrovni jeví ryze pragmatické až alibistické.“ [10, s. 157] Komentáře k Listině se shodují v tom, že slova „hoden ochrany“ nelze považovat za normu vyjadřující příkaz, zákaz či dovolení. Je to dle nich výrok obsahující přání a pouze etický, právně nevynutitelný, příkaz. Druhá věta článku 6 odstavce 1 Listiny nám tedy stanovuje, co je správně (chránit lidský život před narozením), avšak libovůle zákonodárce jde tak daleko, že tuto etickou normu nerespektuje. Dovoluje subjektům práva chovat se v rozporu s etickou normou deklarovanou ústavní pořádkem a dokonce jim k nedodržování této etické normy vytváří podmínky. Pokud se v případě druhé věty článku 6 odstavce 1 jedná o vyslovené přání, pak zůstalo nenaplněno. V komentáři Elišky Wagnerové a kolektivu můžeme o druhé větě článku 6 odstavce 1 Listiny číst: „Normativní hodnota věty druhé se tak jeví velmi nejednoznačnou. Celkové znění odstavce 1 svádí k závěru, že ústavodárce touto formulací chtěl odlišit způsob i rozsah ochrany poskytované ‚právu každého (živé fyzické osoby) na život‘ a ‚lidskému životu před narozením‘, nikoliv tedy rozsah ochrany poskytované jednotlivcům skrze právo na život rozšířit i na ochranu plodu.“ [10, s. 156]

Jazykový výklad Listiny zcela jasně vede ke zjištění, že člověk je člověkem již nějakou dobu před narozením. Ovšem není jasné, zda se má jednat o dobu od okamžiku, kdy je proces porodu již nevratný nebo ještě i dobu před tímto okamžikem. Komentářová literatura jazykový výklad ustanovení ignoruje a drží se výkladu systematického, který jde zcela proti jazykovému. V souladu s vnitrostátní úpravou (která nechrání „lidský život“, ale pouze poskytuje zvýšenou ochranu těhotné ženě a chrání „lidský plod“, který nepovažuje za člověka) je druhá věta vykládána jako ochrana nikoliv života, ale hodnoty odlišné od lidského života. Listinou výslovně deklarovaný pojem lidský život je komentátory Listiny zcela ignorován a je k němu přistupováno, jakoby jej Listina ve větě druhé článku 6 odstavce 1 vůbec neobsahovala. Je účelově nahrazován jinými pojmy, aniž by reálně došlo k zásahu do textu Listiny. Vše se děje jen v interpretační rovině. Například komentář k Listině Karla Klímy a kolektivu dospívá k absurdnímu závěru, že označení „lidský život před narozením“ je „plod bez práva na život.“ [4, s. 636] Tedy, že označení „lidský život“ není totéž, co „život člověka“. Do rozporu se sebou samým se naposledy zmíněný komentář Listiny dostává, když k článku 6 odstavci 1 uvádí: „...pojem z druhé věty ‚lidský život před narozením‘ (tzn. plod) není totožný s pojmem ‚každý‘ ve smyslu první věty, takže plod nemá právo na život“ [4, s. 636] a k článku 6 odstavci 4: „Pod dikci ustanovení článku 6 odst. 4 lze zahrnout i zákon 66/1986 Sb. o umělému přerušení těhotenství, kterým je plod zbaven práva na život přípustným způsobem.“ [4, s. 641] Plod tedy může být zbaven něčeho, co nemá.

Tento rozpor není pouze problémem zmíněného komentáře, ale celého právního řádu ČR, který operuje s rozdílnými výrazy „lidský život před narozením“, „počaté

dítě“ a „lidský plod“, které jsou z hlediska toho, co označují, synonymy. Právo se ale vyhýbá označením „ukončení lidského života před narozením“ či „usmrcení počatého dítěte“, ačkoliv umělým přerušením těhotenství je zničeno právě to, co je dle vysloveného přání a etické normy v článku 6 odst. 1 Listiny hodno ochrany a také to, čemu občanský zákoník přiznává způsobilost mít práva a povinnosti. Z dikce příslušných norem plyne jednoznačně, že jde o život člověka v jeho rané fázi. To je ovšem ignorováno trestním zákoníkem a zákonem o umělém přerušení těhotenství, které tuto fázi vývoje nepovažují za člověka.

3.8 Trestněprávní úprava od roku 2010 do současnosti

Nová kodifikace trestního práva hmotného přišla v podobě nového trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) účinného od 1. 1. 2010. Změna nastala v systematice právního předpisu. Zatímco v předchozím trestním zákoně byly trestné činy proti životu a zdraví, mezi něž patřilo i nedovolené přerušení těhotenství, zařazeny jako hlava VII. zvláštní části trestního zákona, nyní se tyto trestné činy staly první hlavou zvláštní části nového trestního zákoníku. Dříve bylo nedovolené přerušení těhotenství upraveno jako jediná skutková podstata specifikovaná ve dvou paragrafech, nyní šlo o čtyři samostatné skutkové podstaty. Ty byly zařazeny jako samostatný díl 4. s názvem Trestné činy proti těhotenství ženy. Nadpis tedy zdánlivě odkazuje k tomu, že předmětem útoku je těhotenství ženy jakožto stav, o němž může sama žena svobodně rozhodovat (ve skutečnosti je předmětem útoku lidský plod až do počátku porodu), přičemž trestné činy proti lidskému životu upravuje jiný díl hlavy první, což znamená, že v případě nedovoleného přerušení těhotenství (alespoň dle nadpisu dílu 4.) o lidský život příměrně nejde.

Ačkoliv v komentáři Šamála a kolektivu k trestnímu zákoníku můžeme číst: „[p]otrat je nepochybně jev sociálně patologický, neboť znamená smrt klíčícího života a ohrožení zdraví těhotné ženy“ [9, s. 1461], není v něm už dále vysvětleno, čím se klíčící život a jeho smrt liší od běžného života a běžné smrti. První dvě se liší tím, zda je umělé přerušení těhotenství provedeno bez souhlasu nebo se souhlasem těhotné ženy. Je-li provedeno bez souhlasu, přičemž je lhostejné, zda dovořeným či nedovořeným způsobem, ponechává zákoník pro vykonavatele trest odnětí svobody na dvě léta až osm let. Zostření sazby na tři léta až deset let přichází v úvahu pro toho, kdo činem způsobil těžkou újmu na zdraví (myšleno zdravím těhotné), kdo spáchal čin opětovně a nově také, kdo spáchal takový čin za použití násilí, pohrůžky násilí, pohrůžky jiné těžké újmy, zneužívaje tísně nebo závislosti těhotné ženy, nebo vždy, když je čin spáchán na ženě mladší osmnácti let. Ještě přísnější sazba, pět až dvanáct let odnětí svobody, čekala toho, kdo vykonáním potratu způsobil něčí smrt nebo těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob. Způsobená smrt dvou a více těhotných žen vedla k nejprísnejší trestní sazbě – odnětí svobody na osm až šestnáct let.

Oproti dřívějšímu trestnímu zákonu se tresty zpřísnily, ale především v případech, které ohrožovaly těhotnou matku a její svobodnou vůli. Není tak chráněn nenarozený život, ale život, zdraví a svobodná vůle těhotné. Můžeme říci, že současný trestní zákoník je více Pro-choice než Pro-life.

Druhá skutková podstata se týká nedovoleného přerušení těhotenství se souhlasem těhotné ženy. Takovýto potrat je trestný jen tehdy, když je proveden jinak než způ-

sobem přípustným podle zákona o umělém přerušení těhotenství a zákoník za něj stanovuje odnětí svobody na jeden rok až pět let. Dvě léta až osm let jsou pro vykonavatele potratu na těhotné ženě mladší osmnácti let a v případech, kdy vykonáním potratu pachatel získá pro sebe či jiného značný prospěch, páchá-li čin soustavně nebo způsobí-li činem těhotné těžkou újmu na zdraví. Smrt těhotné následkem nedovoleného potratu je stejně jako těžká újma na zdraví dvou a více osob trestána odnětím svobody od tří do deseti let, smrt nejméně dvou osob pak odnětím svobody na pět až dvanáct let. Opět se setkáme s přísnější sazbou v případech, kdy je ohrožen život nebo zdraví těhotné.

Nově zákoník obsahuje i trestnost přípravy potratu těhotné ženy, a to jak bez jejího souhlasu, tak s jejím souhlasem, ale nedovoleným způsobem. Tato příprava je ovšem trestná jen v těch případech, u kterých zákon stanovuje trest odnětí svobody s horní hranicí nejméně deset let.

Další dvě skutkové podstaty se týkají pomocníka a návodce k nedovolenému umělému přerušení těhotenství. Pomocník naplní skutkovou podstatu trestného činu tím, že buď pomáhá těhotné, aby své těhotenství sama uměle přerušila nebo jiného o to požádala či mu to dovolila. Návodce naplní skutkovou podstatu trestného činu tím, že ke stejnému jednání těhotnou svádí. Pomocník může být potrestán odnětím svobody až na jeden rok, zatímco návodce na dva roky. Sazba je v obou případech přísnější, týká-li se konání těhotné ženy mladší osmnácti let nebo je-li konáním přispěno k těžké újmě na zdraví těhotné a nejprísnější, vede-li ke smrti těhotné. U návodce může být přísnější sazba uložena i v případě zneužití závislosti nebo tísně těhotné ženy.

Zvláštní paragraf dílu 4. trestního zákoníku upravuje absolutní beztrestnost těhotné ženy, která vykoná potrat vlastního plodu. Taková žena není trestná ani když jiného o potrat vlastního plodu požádá nebo mu to dovolí, ani pokud k tomu jiného svádí, nebo mu pomáhá. Pro srovnání dodejme, že dle ust. § 142 trestního zákoníku matka, která v rozrušení způsobeném porodem úmyslně usmrtí při porodu nebo bezprostředně po něm své novorozené dítě, bude podle současné právní úpravy potrestána odnětím svobody na tři léta až osm let.

Díl 5. trestního zákoníku obsahuje ust. § 167 nazvané Nedovolené nakládání s lidským embryem a lidským genomem, které stanovuje trest odnětí svobody až na tři léta či zákaz činnosti tomu, kdo použije embryo k výzkumu nebo ho vyveze či doveze, kdo ho přenese do dělohy jiného živočišného druhu nebo kdo provádí zákroky směřující k vytvoření embrya pro jiný účel než pro přenesení do ženského organismu. Stejně tak je trestné podobně zacházet s lidským genomem, případně provádět manipulace směřující ke klonování člověka. Velmi podobná právní úprava byla obsažena již v ust. § 209b předchozího trestního zákona. Tato ustanovení byla přijata v souvislosti s umožněním asistované reprodukce a s uskutečnitelnou možností klonování lidského organismu. Přísnější trestní sazba (tři léta až osm let odnětí svobody) by čekala toho, kdo činy páchá jako člen organizované skupiny, opětovně nebo se značným prospěchem. Za prospěch velkého rozsahu v souvislosti s trestnými činy ohledně embrya či genomu či páchání těchto činů jako člen organizované mezinárodně operující skupiny hrozí pět až dvanáct let odnětí svobody. Zákon stanovuje i trestnost přípravy výše uvedených činů.

ZÁVĚR

Z vývoje právní úpravy můžeme vidět, že do rané fáze života člověka, dříve absolutně nedotknutelné jako kterákoliv jiná fáze, začalo být ve stále větší míře násilně zasahováno. Postupně odpadávaly další překážky a důvody, které násilným zásahům bránily. Do dvanáctého týdne těhotenství nezůstaly ve vztahu k lidskému plodu vůbec žádné. Svou právní úpravou potratů se Česká republika řadí v této otázce k nejliberálnějším státům.

Vzhledem k tomu, že trestní zákoník stanovuje absolutní beztrestnost matky, která usmrtí vlastní embryo, nekoresponduje to s jazykovým výkladem článku 6 odstavce 1 věty druhé Listiny. Ta je vykládána čistě účelově a její přijetí do Listiny byl pouze způsob, jak podivným a v podstatě zbytečným kompromisem zavřít ústa politickým odpůrcům potratů. Na druhou stranu případná zrušení zákona o umělém přerušení těhotenství, všech prováděcích vyhlášek a změna příslušných ustanovení by se nedostala do rozporu s ústavním pořádkem ČR.

Je ovšem otázkou, zda by se takovéto zrušení zákona nedostalo do rozporu s mezinárodně právní úpravou, kterou je ČR vázána. Zejména s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), kterou naše země ratifikovala v roce 1992. Ačkoliv její článek 2 zakotvující právo na život byl Evropským soudem pro lidská práva (dále jen „ESLP“) interpretován tak: „... že otázka, zda plod je osobou požívající ochrany čl. 2, spadá do prostoru pro uvážení každého státu“ [5, s. 389], je zjevné, že judikatura ESLP se staví k provádění interrupcí velmi liberálně. Jan Kratochvíl v komentáři Jiřího Krnce a kolektivu k Úmluvě uvádí: „Pokud jde o druhou otázku, tedy zda Úmluva za určitých podmínek garantuje právo matky na interrupci, i když judikatura není zcela jednoznačná, zdá se být zřejmé, že Soud vyžaduje možnost interrupce v případech ohrožení života matky.“ [5, s. 390] Odpírání státu umožnit svým občanům provedení interrupce bylo již v rozhodnutí ESLP označeno jako porušení článku 8 Úmluvy, tedy práva na respektování soukromého a rodinného života (A, B a C proti Irsku, rozsudek velkého senátu, 16. 12. 2010, č. 25579/05).

Co se týče vnitrostátních ustanovení občanskoprávních, jedná se v případě úpravy práv počatého dítěte o tradiční institut *nascitura* známý již z římského práva, který má být součástí i dosud neúčinného nového občanského zákoníku. Objevuje se v ust. § 25, přičemž právní řád se vrací k vyvratitelné domněnce, kterou obsahoval naposledy střední občanský zákoník, že se má za to, že se dítě narodilo živé. Kdo by tvrdil opak, ponese důkazní břemeno. Nový zákoník stále obsahuje pojem počaté dítě, které by mělo být totéž co lidské embryo, které lze svévolně likvidovat. Nicméně podle ust. § 23 toto počaté dítě nemá právní osobnost, kterou člověk získá až narozením. Jen je-li to v zájmu počatého dítěte, se na něj má hledět jako na už narozené. Počaté dítě má být tedy považováno za člověka, jen je-li to v jeho zájmu. Což samozřejmě mizí ve chvíli, kdy jej jeho matka – těhotná žena – beztrestně zabije. Pak se na něj okamžitě začne hledět jako na lidský plod bez práva na život, neboť ochrana tohoto práva by jinak zcela jistě musela být v jeho zájmu.

O odlišně stanovené hranici v prováděcí vyhlášce zákona o umělém přerušení těhotenství, kdy je možné beztrestně zabít lidský plod podle toho, zda je zdravý nebo poškozený, jsme se již zmínili. Pokud plod není člověkem, nemá taková hranice

žádný smysl. Pokud člověkem je, nelze ho od okamžiku, kdy se stal člověkem, zabít z žádného důvodu, a to ani v případě, že by byl zdravotně či geneticky zatížen. Takové zabití by bylo zcela neústavní. Zbývá tedy možnost, že je ve stadiu dvanáctého až dvacátého čtvrtého týdne těhotenství něco mezi kdykoliv zlikvidovatelným lidským plodem a plnohodnotným člověkem. Jakýsi poločlověk či člověk napůl cesty.

Můžeme vidět, že rozpory a odlišné přístupy k lidskému plodu jsou v našem právním řádu trvale přítomny. Je otázkou, zda by pokus o zrušení zákona o umělém přerušení těhotenství a souvisejících právních ustanovení neznamenal, že by ústavní soud musel definovat, jak a čím se liší výrazy „počaté dítě“, „lidský plod či embryo“ a „lidský život před narozením“, které náš právní řád užívá. Komentářová literatura k příslušným zákonům nedokáže výrazy přesvědčivě odlišit a zdůvodnit jejich odlišné postavení od člověka – fyzické osoby.

BIBLIOGRAFIE

1. Černý, M., Schelleová, I., *Právní úprava umělého přerušení těhotenství*, Praha 2003.
2. Fiala, J., Kindl, M. a kol., *Občanský zákoník: Komentář. I. díl*, Praha 2009.
3. Hulmák, M., et al., *Občanský zákoník I: Komentář*, Praha 2009.
4. Klíma, K. a kol., *Komentář k Ústavě a Listině*, Plzeň 2005.
5. Krnec, J. et al., *Evropská úmluva o lidských právech: Komentář*, Praha 2012.
6. Kühn, Z., *Ochrana lidského plodu v trestním právu*, Praha 1998.
7. Pavlíček, V. a kol., *Ústava a ústavní řád České republik: Komentář. 2. díl. Práva a svobody*, Praha 2002.
8. Prudil, L., Status lidského embrya v českém právu, in: *Status embrya: Právnícký, lékařský, psychologický a etický pohled*, Brno 1999, s. 6–10.
9. Šámal, P. a kol., *Trestní zákoník II: Komentář*, Praha 2010.
10. Wagnerová, E. et al., *Listina základních práv a svobod: Komentář*, Praha 2012.
11. Zimek, J., *Právo na život*, Brno 1995.

CITOVANÉ PRÁVNÍ PŘEDPISY

1. Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., všeobecný zákoník občanský
2. Zákon trestní o zločinech, přečinech a přestupcích č. 117/1852 Ř.z.
3. Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
4. Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
5. Zákon č. 68/1957 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů
6. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
7. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
8. Zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů

9. Vyhláška Ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky č. 75/1986 Sb., kterou se provádí zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů
10. Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky č. 2/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů
11. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava české republiky, ve znění pozdějších předpisů
12. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
13. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (sdělení č. 209/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů)

LEGAL REGULATION OF FORCED TERMINATION OF PREGNANCY IN THE CZECH LEGAL SYSTEM

ABSTRACT

The subject of the article is the evolution of legal regulation of abortion as seen from both the historical and the present perspectives. In Czech countries, forced termination of pregnancy was absolutely or relatively prohibited until 1957. The first law of interruption became a turning point in our legal system. In contemporary law, the early phase of a human life is distinguished within constitutional, civil and criminal law. In constitutional law, a human life should be protected before birth. In civil law, a conceived child has rights and duties if alive after birth. In criminal law, only abortion committed by another form than those determined by the law of interruption is prohibited.

KONTAKT

Mgr. et Mgr. Jan Kohoutek
Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Arne Nováka 1
Brno
e-mail.: kohoutekhonza@seznam.cz

POTRATY ZE ZDRAVOTNÍCH DŮVODŮ

Miroslav Kratochvíl, Ludmila Lázničková

Recenzoval doc. MUDr. Petr Hach, CSc.

Úvod

Článek popisuje vývoj potratovosti především s ohledem na tzv. zdravotní důvody, všímá si závažnosti zdravotních rizik, pro která je v současné době přístupováno k umělým potratům, označovaným jako tzv. umělé přerušení těhotenství. V závěru příspěvku popisujeme principální přístup k možnému konfliktu práva ženy na ochranu života a zdraví a práva dítěte na ochranu života a zdraví.

1 LEGISLATIVA

Potratem se podle odstavce 1 § 4 vyhlášky č. 11/1988 Sb. rozumí ukončení těhotenství ženy, při kterém „plod neprojevuje ani jednu ze známek života a současně jeho porodní hmotnost je nižší než 1 000 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 28 týdnů“, nebo „plod projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost nižší než 500 g, ale nepřežije 24 hodin po porodu“, nebo při němž „bylo z dělohy ženy vyňato plodové vejce bez plodu, anebo těhotenská sliznice“. Podle druhého odstavce § 4 se potratem rozumí také ukončení mimoděložního těhotenství a tzv. umělé přerušení těhotenství.

Výše zmíněné tzv. umělé přerušení těhotenství je v České republice prováděno v souladu se zákonem ČNR č. 66/1986 Sb. o umělém přerušení těhotenství (dále jen „zákon“). Na základě § 5 zákona lze ženě tzv. uměle přerušit těhotenství¹ ze zdravotních důvodů s jejím souhlasem nebo z jejího podnětu, jestliže o to písemně

¹ V rámci české legislativy se umělé ukončení těhotenství označuje jako umělé přerušení těhotenství. Protože žádné těhotenství se nikdy nepřeruší, ale potratem je ukončeno, proto se v dalším textu povětšinou držíme termínu „umělé ukončení těhotenství“, čili UUT.

požádá, nepřesahuje-li těhotenství dvanáct týdnů a nebrání-li tomu její zdravotní důvody.

Jestliže je ohrožen život nebo zdraví ženy nebo zdravý vývoj plodu nebo jestliže jde o geneticky vadný vývoj plodu, lze uměle ukončit těhotenství i přesahuje-li těhotenství dvanáct týdnů.

Prováděcí vyhláška č. 75/1986 Sb. (dále jen „vyhláška“) v paragrafu 2 odst. 1 poněkud zužuje výklad zákona, když stanovuje, že po uplynutí dvanácti týdnů délky těhotenství lze uměle ukončit těhotenství, jen pokud je ohrožen život ženy nebo je prokázáno těžké poškození plodu nebo v případě, že plod je neschopen života. Ve vyhlášce tedy abscentuje ohrožení zdraví ženy jako důvod pro umělý potrat po dvanáctém týdnu těhotenství.

Dále § 2 odst. 2 vyhlášky stanovuje, že svědčí-li pro umělé ukončení těhotenství genetické důvody, lze uměle ukončit těhotenství nejpozději do dosažení dvaceti čtyř týdnů těhotenství.

Na druhou stranu však příloha vyhlášky uvádí jako dostatečný důvod k UUT (po 12. týdnu těhotenství) průkaz vysokého rizika závažné dědičné choroby nebo vývojové vady plodu. Vysoké riziko podle přílohy vyhlášky je riziko postižení plodu stanovené genetickým vyšetřením převyšující 10 %. Uměle ukončit těhotenství podle přílohy vyhlášky lze tedy i na základě rizika nejen po prokázání těžkého poškození plodu.

V souladu s vyhláškou č. 11/1988 Sb. všechny druhy potratů (samovolné i umělé – miniinterrupce, ostatní umělá přerušení těhotenství a ostatní potraty z eugenických důvodů, stejně tak i případy ukončení mimoděložního těhotenství) provedené v zařízeních poskytovatelů lůžkové péče v České republice nebo v něm ošetřené po potratu provedeném mimo lůžkové zařízení podléhají povinnému hlášení. Potraty se sledují jak u občanek České republiky s trvalým bydlištěm na území ČR, tak u cizinek bez ohledu na formu a délku pobytu na území ČR. Pokud bylo umělé ukončení těhotenství provedeno ze zdravotního důvodu, uvádí se v hlášení rovněž čtyřmístná diagnóza zdravotního důvodu, pro který se k potratu přistoupilo, a to podle Mezinárodní klasifikace nemocí ve znění 10. revize (MKN-10).

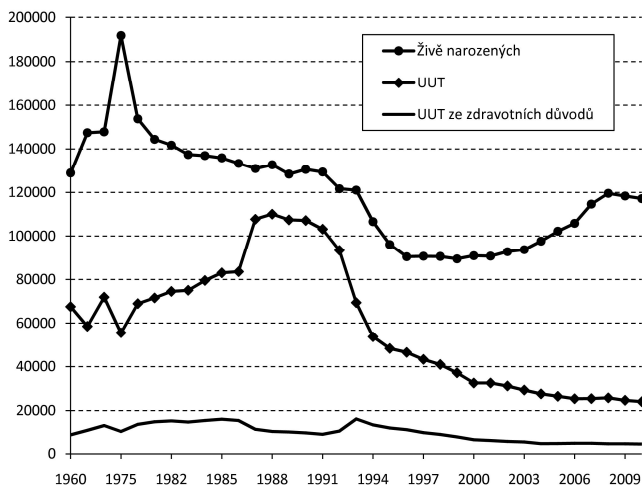
2 VÝVOJ POTRATOVOSTI V ČESKÉ REPUBLICE

Přehledový vývoj potratů v České republice je zobrazen na **Obr. 1**. Jak konstatuje [65], tento vývoj

procházel několika stadii, která by se dala charakterizovat střídavým poklesem a opětovým nárůstem potratovosti. Ta měla maximální hodnotu na konci 80. let. V 90. letech pak následuje (...) snižování. (...) Většina pozorovaných změn se odehrávala v přímé souvislosti s legislativními opatřeními. Poklesy potratovosti v letech 1962 a 1973 souvisely s přísnějšími předpisy v provádění potratů a v roce 1973 k tomu přistoupila ještě významná pronatalitní opatření. V roce 1986 se zrušení interrupčních komisí projevilo nárůstem počtu potratů (...). [7]

Tři roky poté se začaly počty potratů snižovat. Uvedený pokles byl na začátku 90. let poměrně strmý, postupně se snižování zpomalilo [65]. V současné době se zdá,

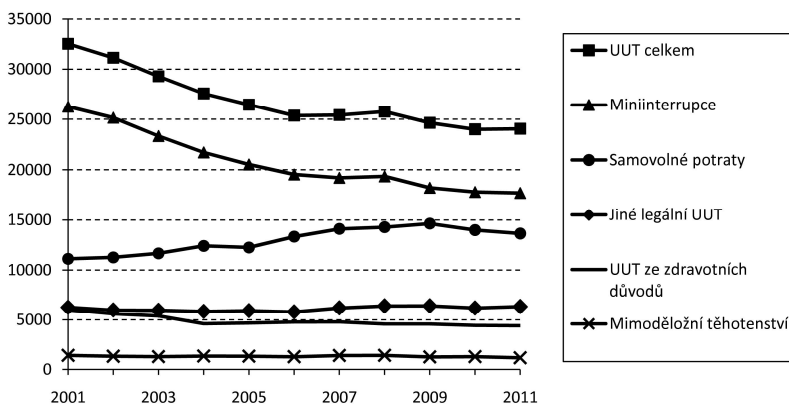
že počty potratů se ustálily a nadále oscilují ročně kolem čísla 24 tisíc, jak si všímá [4].

Obr. 1: Vývoj potratovosti v České republice

3 VÝVOJ POTRATOVOSTI V ČR V OBDOBÍ 2000–2010

Přehled vývoje počtu potratů v období 2000–2010 podle typu potratů podává **Obr. 2**.

Obr. 2: Vývoj potratovosti v ČR v období 2001–2010

Procentuální zastoupení potratů ze všech zaznamenaných těhotenství udává následující tabulka **Tab. 1**.

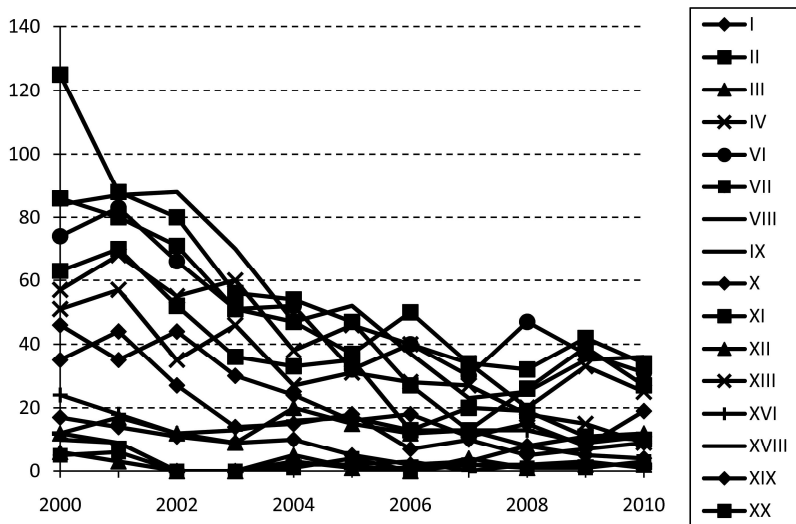
Rok	Počet všech zaznamenaných těhotenství	Samovolné potraty [%]	Celkem UUT vyjma mimoděložního těhotenství [%]	UUT tzv. ze zdravotních důvodů vyjma mimoděložního těhotenství [%]	Mimoděložní těhotenství [%]
2001	136035	8,17	23,91	4,42	1,04
2002	136790	8,23	22,77	4,10	0,97
2003	136261	8,56	21,50	3,95	0,95
2004	139253	8,91	19,80	3,30	0,96
2005	142521	8,59	18,56	3,28	0,93
2006	146089	9,12	17,35	3,27	0,87
2007	155864	9,05	16,31	3,07	0,90
2008	161288	8,85	15,97	2,83	0,88
2009	159195	9,19	15,48	2,87	0,79
2010	156426	8,94	15,34	2,83	0,82

Tab. 1: Procentuální zastoupení potratů

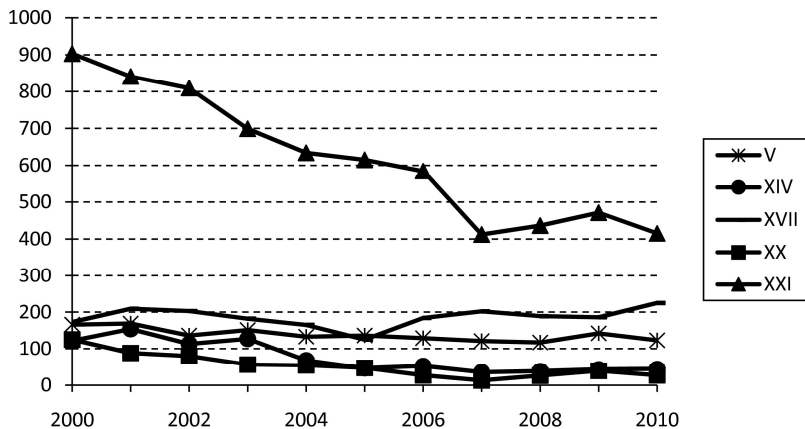
Za povšimnutí stojí především fakt, že podíl samovolných potratů mírně stoupá, podíl potratů tzv. ze zdravotních důvodů a mimoděložních těhotenství však klesá.

4 ZDRAVOTNÍ DŮVODY

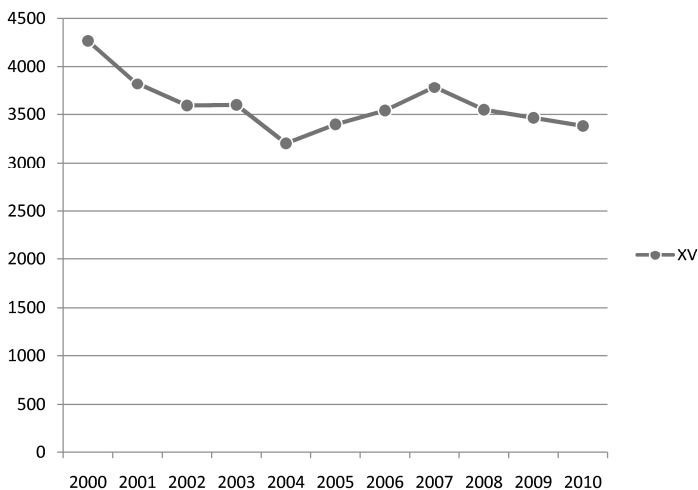
Vývoj počtu UUT tzv. ze zdravotních důvodů podle kapitol diagnóz podle MKN-10 je ukázán v grafech **Obr. 3**, **Obr. 4** a **Obr. 5**. Z obrázků je patrný poměrně značný pokles počtu UUT téměř u všech kapitol diagnóz. Stagnaci nebo pouze mírný pokles pozorujeme u kapitol *XV. 000-099 Těhotenství, porod a šestinedělí* a *V. F00-F99 Poruchy duševní a poruchy chování*. Oproti tomu nárůst počtu UUT vidíme u kapitol *XVII. Q00-Q99 Vrozené vady, deformace a chromozomální abnormality*.

Obr. 3: Potraty podle kapitola diagnóz (názvy kapitol viz Tab. 4)

Obr. 4: Potraty podle kapitola diagnóz (názvy kapitol viz Tab. 4)

Obr. 5: Potraty podle kapitol diagnóz (názvy kapitol viz Tab. 4)

V tabulce **Tab. 2** vidíme vývoj počtu UUT na základě prenatalně diagnostikovaných vad. Rovněž tabulka obsahuje počty těhotenství, která nebyla ukončena umělým potratem, přestože při nich byla diagnostikována vrozená vada plodu.

Rok	Absolutní počet výkonů tzv. sekundární prevence	Neukončená těhotenství se zachycenými vadami	Celkem potratů tzv. ze zdravotních důvodů bez mimoděložního těhotenství	Podíl výkonů tzv. sekundární prevence ze všech potratů z tzv. zdravotního důvodu (bez mimoděložního těhotenství) [%]
2000	425	166	6333	6,71
2001	475	182	6019	7,89
2002	489	247	5606	8,72
2003	560	247	5385	10,40
2004	598	255	4597	13,01
2005	663	299	4678	14,17
2006	672	353	4779	14,06
2007	828	372	4789	17,29
2008	884	392	4569	19,35
2009	910	463	4567	19,93

Tab. 2: Vývoj podílu potratů na základě zachytu vrozených vad v rámci tzv. zdravotních důvodů

Vidíme tedy, že v současnosti celá pětina případů tzv. zdravotních důvodů jsou důvody víceméně eugenické. Se zvyšujícím se podílem diagnostikovaných vrozených vad vzrůstá i počet rodičů, kteří odmítnou usmrcení svého dítěte.

Rok	Potraty tzv. ze zdravotních důvodů (bez mimoděložního těhotenství) po 12 týdnu těhotenství	Potraty tzv. ze zdravotních důvodů bez mimoděložního těhotenství celkem	Podíl z celkového počtu potratů tzv. ze zdravotních důvodů (bez mimoděložního těhotenství) [%]
2000	467	6333	7,37
2001	553	5874	9,41
2002	535	5426	9,86
2003	603	5213	11,57
2004	531	4593	11,56
2005	653	4678	13,96
2006	730	4779	15,28
2007	847	4789	17,69
2008	878	4569	19,22
2009	904	4567	19,79
2010	885	4423	20,01

Tab. 3: Potraty provedené po 12. týdnu těhotenství

Tabulka **Tab. 3** ukazuje procentuální zastoupení potratů provedených tzv. ze zdravotních důvodů po 12 týdnu těhotenství. Ta více méně koreluje s tabulkou výkonů tzv. sekundární prevence, viz **Tab. 2**.

Kapitola diagnóz	Počet provedených potratů z tzv. zdravotních důvodů v roce 2010	Podíl z celkového počtu potratů z tzv. zdravotních důvodů v roce 2010 [%]
I. A00-B99 Některé infekční a parazitární nemoci	19	0,43
II. C00-D48 Novotvary	34	0,77
III. D50-D89 Nemoci krve, krvetvorných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity	12	0,27
IV. E00-E90 Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek	25	0,57
V. F00-F99 Poruchy duševní a poruchy chování	123	2,78

Kapitola diagnóz	Počet provedených potratů z tzv. zdravotních důvodů v roce 2010	Podíl z celkového počtu potratů z tzv. zdravotních důvodů v roce (bez mimoděložního těhotenství) 2010 [%]
VI. G00-G99 Nemoci nervové soustavy	31	0,70
VII. H00-H59 Nemoci oka a očních adnex	3	0,07
VIII. H60-H95 Nemoci ucha a bradavkového výběžku	2	0,05
IX. I00-I99 Nemoci oběhové soustavy	36	0,81
X. J00-J99 Nemoci dýchací soustavy	9	0,20
XI. K00-K93 Nemoci trávicí soustavy	10	0,23
XII. L00-L99 Nemoci kůže a podkožního vaziva	2	0,05
XIII. M00-M99 Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně	9	0,20
XIV. N00-N99 Nemoci močové a pohlavní soustavy	44	0,99
XV. O00-O99 Těhotenství, porod a šestinedělí	3381	76,44
XVI. P00-P96 Některé stavy vzniklé v perinatálním období	11	0,25
XVII. Q00-Q99 Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality	225	5,09
XVIII. R00-R99 Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde	1	0,02
XIX. S00-T98 Poranění, otravy a některé jiné následky vnějších příčin	4	0,09
XX. V0-98 Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti	27	0,61
XXI. Z00-Z99 Faktory ovlivňující zdravotní stav a kontakt se zdravotnickými službami	415	9,38

Tab. 4: Potraty v roce 2010 z tzv. zdravotních důvodů podle kapitol diagnóz

Zdravotní indikace k provedení potratu se rozdělují na indikace ze strany plodu (ty můžeme dále rozdělit na indikace rizik špatného vývoje a na indikace vad plodu neslučitelných se životem) a na indikace ze strany matky (ty rovněž můžeme rozlišit podle toho, zda se jedná o rizika ohrožení zdraví nebo o bezprostřední ohrožení života matky).

Počet	Kód diagnózy	Slovní popis
1288	O009	Mimoděložní těhotenství
977	O99	Jiné nemoci matky zařaditelné jinam, ale komplikující těhotenství, porod a šestinedělí: Anémie komplikující těhotenství, porod a šestinedělí; Jiné nemoci krve a krevtovorných orgánů a některé poruchy postihující imunitní mechanismus komplikující těhotenství, porod a šestinedělí;...
553	O35	Péče o matku pro (známé či suspektní) abnormality a poškození plodu: Péče o matku pro (podezření) z malformace centrální nervové soustavy plodu; Péče o matku pro (podezření) chromozomální aberace plodu;...
419	Z30	Řízení antikoncepce: Všeobecná poradní činnost o antikoncepci; Zavedení (nitroděložního) antikoncepčního prostředku; Sterilizace; Vyvolání menstruace; Dohled nad lékovou antikoncepcí; Dohled nad (nitroděložním) antikoncepčním prostředkem; Jiné řízení antikoncepce; Řízení antikoncepce NS
333	O02	Zaniklé vejce a nehydatidózní mola; Zamklý (nevypuzený) potrat; Jiné určené anomálie plodového vejce; Jiné anomálie plodového vejce NS
182	Q00-Q99	XVII. Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality
151	F00-F99	V. Poruchy duševní a poruchy chování
80	N91	Chybějící, slabá a málo častá menstruace
39	Z60	Problémy spojené se společenským (sociálním) prostředím
24	Z59	Problémy spojené s bydlením a ekonomickými okolnostmi
2627	-	Ostatní diagnózy

Tab. 5: Vybrané diagnózy, pro které bylo v roce 2003 přistoupeno k UUT

Některé diagnózy jsou uvedeny v **Tab. 5**. Za povšimnutí stojí např. diagnóza N91. Chybějící menstruace je známkou těhotenství, neměla by být zdravotním důvodem k ukončení těhotenství. I když se jedná o malé procento z daných výkonů, tento fakt může poukazovat na obtížně vypovídající hodnotu ve vyplňování statistických podkladů. Rovněž diagnózy Z60 a Z59 lze těžko přiřadit k některé nemoci, syndromu či stavu, jenž jsou zdravotními důvody k UUT, a které vyjmenovává příloha vyhlášky.

4.1 Indikace ze strany plodu

Mezi indikace ze strany plodu patří především nemoci kapitoly XVII. Q00-Q99 Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality. Dále zahrnují jiné vrozené vady mimo kapitolu XVII. a rizika dalších postižení z příčin vzniklých v těhotenství (např. infekce virem rubeoly (zarděnky)). Dvacet procent všech potratů ze zdravotních důvodů je provedeno na základě zachycení vrozené vady, viz **Tab. 2**. Určitý počet případů tvoří zamlklé (nevypuzené) potraty, zaniklá vejce či případy mola hydatidosa neboli záněti hroznové. Takových případů může být cca 5–10 %. V roce 2003 bylo provedeno 333 potratů na základě diagnózy O02, tj. 6,18 % ze všech potratů provedených na základě zdravotní indikace.

4.2 Indikace ze strany matky

Mezi zdravotní indikace ze strany matky patří indikace ohrožující její zdraví (riziko zhoršení zdravotního stavu). Do této třídy indikací náleží většina (cca 70 %) případů tzv. zdravotních důvodů. Jsou to případy neohrožující život matky či neohrožující její život přímo, které jsou v případě odpovídající péče bez větších rizik (např. u správně kompenzovaných diabetiček [1]). Do kategorie indikací přímo ohrožující život matky (tzv. vitální indikace) se především řadí mimoděložní těhotenství. Dále zahrnují stavy vzniklé při špatné či neúspěšné kompenzaci komplikací v těhotenství, nebo stavy, které lze předvídat pouze s neurčitou pravděpodobností – závažné kardi-ovaskulární onemocnění ženy, preeklampsie, eklampsie, akutní tuková atrofie jater (příčina je dosud neznámá [1]).

Za povšimnutí také stojí fakt, že na seznamu indikací pro UUT figurují i nemoci, které ve skutečnosti kontraindikují provedení potratu. Jedná se např. o roztroušenou sklerózu. Neurologové varují

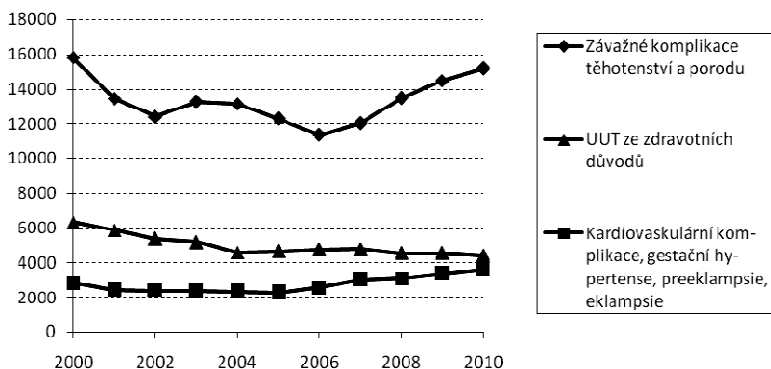
před artificiálním přerušением těhotenství, je považováno za velmi nebezpečné pro další průběh RS. Vzniká prudká destabilizace hormonální a imunitní, což často vede ke vzniku těžkého relapsu nebo zvratu průběhu onemocnění z typu R/R do progresivního. [5]

V roce 2003 bylo případů na základě diagnózy G35 celkem 11, tj. 0,2 % ze všech potratů provedených na základě zdravotní indikace.

5 MATEŘSKÁ ÚMRTNOST

Následující graf na **Obr. 6** srovnává počty potratů provedených ze zdravotních důvodů (bez zahrnutí mimoděložního těhotenství) s počty rodiček, které jsou sledovány pro závažné komplikace těhotenství a porodu. V období 2000 až 2010 bylo takových rodiček cca 12 tisíc až 16 tisíc každý rok. Z toho cca 2–4 tisíce případů by se dalo charakterizovat jako velmi vážné pro rodičku, případně pro rodičku i dítě. Za zmíněné období zemřelo podle údajů ÚZIS celkem 52 rodiček. Ve skutečnosti je toto číslo vyšší, jen v období 2002–2008 zemřelo 78 matek v souvislosti s těhotenstvím [2]. Nesoulad dat je způsoben dosavadní neexistencí centrálního

registru mateřských úmrtí, který by všechna úmrtí rodiček spojená s těhotenstvím a porodem přesně zaznamenal.

Obr. 6: Srovnání potratů ze zdravotních důvodů a komplikací v těhotenství

5.1 Příčiny mateřské úmrtnosti

Příčiny mateřské úmrtnosti se obecně dělí na příčiny přímé (specifické) a na příčiny nepřímé (nespecifické; zahrnující úmrtí na diagnózy z neporodnických oborů, kdy průběh choroby však byl vlastní gestací ovlivněn).

Podle [2] má na mateřské úmrtnosti nejvyšší podíl hemorhagie (např. při diseminované intravaskulární koagulopatii nebo jiných poruchách krevní srážlivosti, při placenta praevia, předčasném odlučování placenty, krvácení ve 3. porodní době, při děložní atonii, po retenci kotyledonu při krvácení z porodního poranění, po ruptuře mimoděložního těhotenství, atd.), která za uvedené období zapříčinila smrt 18 (23,1 %) matek [2]. Druhou největší skupinou příčin mateřské úmrtnosti jsou trombózy a embolie (tromboembolie, embolie plodovou vodou, vzduchová embolie). Trombózy a embolie za uvedené období zapříčinily smrt 15 (19,2 %) matek [2]. Hemorhagie i trombózy a embolie patří mezi příčiny přímé.

Kardiovaskulární komplikace (srdeční choroby, hypertenze neporodnického původu, prasklé aneurysma, jiná vaskulární onemocnění) jsou třetí největší skupinou příčin mateřské úmrtnosti. V období 2002–2008 zemřelo z těchto příčin 12 (15,4 %) rodiček [2]. Kardiovaskulární komplikace patří mezi příčiny nepřímé.

Ostatní příčiny mateřské úmrtnosti, ať už přímé či nepřímé, byly v období 2002–2008 příčinou úmrtí vždy cca 6–0 matek, tj. 7,7 % – 0 % [2].

6 DISKUZE A ZÁVĚREČNÉ POZNÁMKY

Hodláme-li diskutovat o potratech ze zdravotních důvodů a jejich zákazu, je nejprve vhodné očistit počty potratů z tzv. zdravotních důvodů od případů, kdy se

z morálního hlediska o potraty nejedná, neboť plod se buď ani nezačal vyvíjet (např. zásněť hroznová), nebo je již mrtvý (např. zamlklý potrat) a jejich zákaz je tudíž bezpředmětný. Těch může být až 10 %.

Je-li ohrožen zdravý vývoj plodu, lze požadovat odmítnutí jeho zabití na základě práva nebýt diskriminován kvůli zdravotnímu stavu. Jestliže postižení plodu je letální, tedy neslučitelné se životem, je odmítnutí jeho zabití zcela v intenci § 219 trestního zákona, který zakazuje „i uspišení smrti člověka, která by byla stejně nastala, třebaš i za krátkou dobu“ [42, s. 71].² Těchto případů může být cca 20 %. Zbýlých 70 % případů tedy připadá na indikace ze strany matky.

Pokud je ohroženo zdraví ženy, může být použito takových prostředků, které sníží riziko ohrožení zdraví ženy, ale zároveň respektují zachování zdraví dítěte v co největší míře. V žádném případě není možné volit postupy a prostředky s úmyslem usmrcení dítěte.

Jak postupovat v případě ohrožení života ženy? Žena má samozřejmě právo být léčena, může být např. použito takových medikamentů či postupů, které povedou k záchraně matky, přestože hrozí postižení nebo dokonce smrt dítěte. Neměly by však být voleny takové postupy, které neléčí matku a způsobují smrt dítěte.

Při nutnosti ukončení gravidity v pozdějších týdnech těhotenství je možné dítě operativně vyjmout, nelze však volit potrat předčasným vyvoláním porodu, při kterém je úmysl dítě zabít. Vyvolání předčasného porodu, který nebude mít za následek zabití dítěte, je samozřejmě přípustné.

Jak říká Jan Pavel II., žijeme

v sociálním a kulturním kontextu, který působí, že se obtížněji přijímá i snáší utrpení, lidé jsou spíše pokoušeni k tomu, aby zcela odstranili problém bolesti tím, že ho prostě vyloučí a urychlí smrt v okamžiku, kdy se to jeví jako nejvhodnější. Všechno to je ještě umocňováno určitým kulturně-morálním prostředím, ve kterém se v utrpení nevidí žádný smysl ani hodnota, naopak je pokládáno za zlo, které musí být za každou cenu odstraněno. [6]

Musíme tedy také, kromě zákazu potratů, který je nutným a bezpodmínečným důsledkem respektu a ochrany nenarozeného, společnost učit vidět v utrpení tajemství skrytého dobra, učit, že *být* je postaveno nad *mít*. Toto se již také občas děje, například poukazováním na

obětavost všech statečných matek, které se bezpodmínečně obětují své rodině, v bolesti rodi své děti a jsou ochotny podstoupit jakoukoliv námahu, jakoukoliv obět, aby jim poskytly to, co mají v sobě nejlepšího. [6]

V této souvislosti je vhodné rovněž srovnat počty těch matek, které jsou každoročně sledovány pro závažné komplikace těhotenství a porodu s těmi, které přistupují k potratu z tzv. zdravotních důvodů. Ročně je v České republice na 2–4 tisíce rizikových těhotenství, která by se dala charakterizovat jako často život ohrožující, a naopak 2–4 tisíce provedených potratů indikovaných vzhledem k matce, většinou však jde o případy s blíže neurčenou pravděpodobností, že by se zdravotní stav

² To samozřejmě platí ve chvíli, kdy je nenarozené dítě uznáno jako subjekt lidských práv.

matky, v případě pokračování těhotenství, vyvinul do situace bezprostředně ohrožující život. Domníváme se, že taková neurčitá pravděpodobnost není dostatečným důvodem k preventivnímu zabíjení bezbranných lidí, už proto, že z morálního hlediska neexistuje žádný takový důvod.

Neméně důležitá je rovněž prevence. V případě ohrožení zdraví matky trombózou či v případě mateřské úmrtnosti v důsledku embolie, hemorhagie při porodu, v hlášení není uvedeno, zda ženy před otěhotněním užívala hormonální antikoncepci, zda došlo k otěhotnění po stimulaci či po IVF, zda byl porod vyvolávaný – to vše může vyvolat následné komplikace. Proto dostatečná osvěta o rizicích umělých hormonů může vést ke snížení počtu těchto komplikací.

ZÁVĚR

V příspěvku jsme naznačili, že ani zdravotní důvody nejsou na překážku (absolutnímu) zákazu umělých potratů. Vysvětlili jsme, že zákaz UUT není namířen proti zdraví žen, že není namířen na ovládání žen, není motivován nenávistí k ženám.³ Zákaz potratů je motivován požadavkem spravedlnosti chránit život a zdraví lidí, i těch nejmenších z nás.

BIBLIOGRAFIE

1. Kudela, M., et al., *Základy gynekologie a porodnictví pro posluchače lékařské fakulty*, Olomouc 2008.
2. Velebil, P., *Mateřská úmrtnost v České republice*, http://lekari.porodnice.cz/ici_files/kriticke-stavy/prednasky_final_2010/03_Materska_mortalita_v_CR_2008_Velebil.pdf (cit. 6.9.2012).
3. *Metodický návod MZ při podávání povinných hlášení případů mateřských úmrtí*, <http://www.perinatologie.cz/dokumenty/doc/Hlaseni%20umrti.pdf> (cit. 6.9.2012).
4. Kostřicová, R., Počet potratů v ČR neklesá, *Res Claritatis MONITOR*, 2012, 7, <http://res.claritatis.cz/download/MONITOR-2012-7.pdf> (cit. 6.9.2012).
5. Zapletalová, O., *Roztroušená skleróza a těhotenství*, <http://zdravi.e15.cz/clanek/priloha-lekarske-listy/roztrousena-skleroza-a-tehotenstvi-464050> (cit. 6.9.2012).

³ Např. poslankyně Soňa Marková v roce 2004 při projednávání návrhu zákona, kterým se rušil zákon o umělém přerušení těhotenství a příslušná prováděcí vyhláška, pronesla: *Dámy a pánové, pevně doufám, že i přes rozpoutanou hysterickou kampaň – a jistě nemalé peníze stojící kampaň – na podporu tohoto nejen dle mého mínění protiústavního zákona vítězů zdravý rozum a názor hodný 21. století, kdy ženy nebudou degradovány na úroveň nižších živočichů.* [40] Podobně poslankyně Anna Čurdová při projednávání stejného zákona: *Není podle mého názoru náhodou, že (...) papež Pius IX. zakázal v roce 1869 interrupce (...). Vždyť neexistoval lepší způsob, jak dát ženám najevo, že nejsou plnoprávními a nezávislými osobnostmi, než nařídít jim zákonnou skutečnost, že jejich břicho patří státu a církvi.* [41]

6. Jan Pavel II., *Evangelium vitae*,
<http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliumVitae.htm> (cit. 6.9.2012).
7. *Potrady 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2000.pdf> (cit. 6.9.2012).
8. *Potrady 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2001.pdf> (cit. 6.9.2012).
9. *Potrady 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2002.pdf> (cit. 6.9.2012).
10. *Potrady 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2003.pdf> (cit. 6.9.2012).
11. *Potrady 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
12. *Potrady 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
13. *Potrady 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
14. *Potrady 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
15. *Potrady 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
16. *Potrady 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
17. *Potrady 2010*, http://www.uzis.cz/system/files/potrady2010_0.pdf (cit. 6.9.2012).
18. *Vrozené vady 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2000.pdf> (cit. 6.9.2012).
19. *Vrozené vady 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2001.pdf> (cit. 6.9.2012).
20. *Vrozené vady 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2002.pdf> (cit. 6.9.2012).
21. *Vrozené vady u narozených v roce 2003*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2003.pdf> (cit. 6.9.2012).
22. *Vrozené vady u narozených v roce 2004*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
23. *Vrozené vady u narozených v roce 2005*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
24. *Vrozené vady u narozených v roce 2006*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
25. *Vrozené vady u narozených v roce 2007*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
26. *Vrozené vady u narozených v roce 2008*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
27. *Vrozené vady u narozených v roce 2009*,
<http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
28. *Rodička a novorozenec 1999*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov1999.pdf>
(cit. 6.9.2012).
29. *Rodička a novorozenec 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2000.pdf>
(cit. 6.9.2012).
30. *Rodička a novorozenec 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2001.pdf>
(cit. 6.9.2012).
31. *Rodička a novorozenec 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2002.pdf>
(cit. 6.9.2012).
32. *Rodička a novorozenec 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2003.pdf>
(cit. 6.9.2012).

33. *Rodička a novorozenec 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
34. *Rodička a novorozenec 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
35. *Rodička a novorozenec 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
36. *Rodička a novorozenec 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
37. *Rodička a novorozenec 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
38. *Rodička a novorozenec 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
39. *Rodička a novorozenec 2010*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2010.pdf> (cit. 6.9.2012).
40. *Poslanecká sněmovna České republiky. Digitální repozitář*, <http://psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/030schuz/s030145.htm#r1> (cit. 6.9.2012).
41. *Poslanecká sněmovna České republiky. Digitální repozitář*, <http://psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/030schuz/s030150.htm> (cit. 6.9.2012).
42. Pavlíček, V., et al., *Ústava a ústavní řád České republiky. 2. Díl, Práva a svobody*, Praha 1999.

MEDICALLY CONDITIONED ABORTIONS

ABSTRACT

The authors describe the evolution of abortion rate with a special view to the so-called medical reasons and consider the seriousness of health risks leading to indicated abortions. In the final sections of the paper, a discussion is presented of the principal approaches to a possible conflict between the right of a woman to health and the right of an unborn child to life and health.

PODĚKOVÁNÍ

Autoři a editoři děkují MUDr. Janu Kuchařovi za podnětné připomínky k textu.

KONTAKT

Ing. Miroslav Kratochvíl
Vysoké učení technické v Brně
Veveří 331/95, 602 00 Brno
e-mail.: mirkratochvil@email.cz

MUDr. Ludmila Lázníčková
Centrum naděje a pomoci
Vodní 13, 602 00 Brno
e-mail.: cenap@cenap.cz

SEZNAM ZÁVAŽNÝCH FYZICKÝCH KOMPLIKACÍ UMĚLÉHO POTRATU¹

David C. Reardon

Recenzovala MUDr. Ludmila Lázníčková

Úvod

Asi 10 % žen, které podstoupí umělý potrat, trpí akutními komplikacemi, z nichž jedna pětina (2 %) byla označena za závažné [31], [32]. Ale většině komplikací trvá déle, než se rozvinou a projeví se až v řádu dnů, měsíců nebo dokonce let. Hlavní seznam komplikací potratů je podán i s odkazy na lékařskou literaturu níže.

SMRT

Podle nejlepších retrospektivní (*record based*) studie o smrti v souvislosti s těhotenstvím a potratem, kterou byla vládou financovaná studie ve Finsku, mají ženy, které potratí, asi čtyřikrát vyšší pravděpodobnost, že zemřou v následujícím roce, než ženy, které těhotenství donosí [37]. Nadto mají ženy, které donosí, jen poloviční pravděpodobnost, že zemřou [v následujícím roce], než ženy, které nebyly těhotné.

Finští vědci zjistili, že ve srovnání se ženami, které donosily, měly ženy, které v roce před smrtí potratily, asi o 60 % větší pravděpodobnost, že zemřou z přirozených příčin, sedmkrát větší, že zemřou na sebevraždu, čtyřikrát větší, že zemřou na zra-

¹ Jedná se o překlad článku (vyjma odstavce **Závěr**) dostupného na webu **Elliot Institute** na adrese <http://afterabortion.org/1999/abortion-risks-a-list-of-major-physical-complications-related-to-abortion/> (cit. 17.9.2012) pořízený s laskavým svolením Davida C. Reardona. Překlad vypracoval MUDr. Jan Kuchař. Další materiály lze najít na www.afterabortion.org. Odstavec **Závěr** napsal a poznámkami pod čarou opatřil Miroslav Kratochvíl. Bibliografie [40] – [88] není součástí původního článku, byla přidána z webových stránek <http://www.prolifeinfo.ie/abortion-effects/women/physical-effects/>, kde je s další literaturou okomentována.

nění způsobená nehodami a čtrnáctkrát větší pravděpodobnost, že budou zavražděny. Výzkumníci se domnívají, že vyšší výskyt úmrtí ve vztahu k nehodám a vraždám by mohl být ve vztahu k vyššímu výskytu sebevraždného či riskantního chování [37].

Hlavní příčinou smrti v souvislosti s potratem v prvním týdnu bylo krvácení, infekce, embolie, anestézie a nediagnostikované mimoděložní (ektopické) těhotenství. Ve Spojených státech je legální umělý potrat hlášen jako pátá nejčastější příčina smrti matky, ačkoliv se ve skutečnosti uznává, že většina smrtí ve spojitosti s potratem se jako taková nehlásí [1], [86].

Dvě studie zahrnující celou populaci žen v Dánsku, publikované v roce 2012 ukázaly podobné výsledky. První [94] zjistila, že riziko smrti po potratu zůstává vyšší v každém roce prvních deseti let následujících po potratu. Druhá [95] zjistila, že se riziko smrti s každým potratem zvyšuje, o 45 % po jednom potratu, o 114 % po dvou potratech, a o 192 % po třech a více potratech.

Pro kompletní přehled viz [30]. Další reference viz [40], [41, kapitola 4], [42, s. 42], [43, s. 363–378], [44].

ZHOUBNÝ NÁDOR HRDLA DĚLOŽNÍHO, VAJEČNÍKU A JATER

Ženy, které podstoupily (mají v anamnéze), potrat mají 2,3 krát vyšší riziko, že budou mít karcinom hrdla děložního ve srovnání se ženami, které potrat nepodstoupily. Ženy, které podstoupily dva nebo více potratů, mají relativní riziko (RR) 4,92. Podobně zvýšená rizika následného karcinomu vaječníků nebo jater byla také ve vztahu s jedním nebo více potraty. Zvýšená rizika nádorů u žen po potratu by mohla souviset s nepřírozeným přerušením hormonálních změn, které doprovází těhotenství, neošetřeným poškozením krčku, se zvýšeným stresem a s dopadem stresu na imunitní systém [5]–[11]. Další reference viz [45], [46], [47, s. 1195], [48], [49, s. 485], [50, s. 392].

PERFORACE DĚLOHY

Asi 2–3 % pacientek, které podstoupí potrat, mohou trpět perforací dělohy, ale většina těchto poranění se nediagnostikuje a neléčí, pokud se neprovede laparoskopická vizualizace [12], [13]. Takové vyšetření se může hodit po potratu *non lege artis* (*malpractice suit*). Riziko perforace dělohy roste u žen, které už rodily a které jsou při potratu v celkové anestezii [14], [15]. Poranění dělohy může vést ke komplikacím v dalších těhotenstvích a může vést k potížím, které si vyžadají odstranění dělohy [...]. Další reference viz [51], [52].

LACERACE HRDLA

Významné lacerace hrdla, které vyžadují suturu (šití), se objevují přinejmenším v jednom procentu prvotrimestrových potratů. Menší lacerace či mikroskopické trhliny (*microfractures*), které by se normálně neléčily, také vedou k poruchám reprodukce. Latentní postabortivní poranění hrdla může vést k následné insuficienci hrdla, předčasnému porodu a komplikacím při porodu. Riziko poranění hrdla je větš

u teenagerů, potratů ve druhém trimestru a při nepoužití laminaria² pro dilataci děložního hrdla [16]–[18]. Další reference viz [53].

VCESTNÉ LŮŽKO

Potrat zvyšuje riziko vcestného lůžka v dalších těhotenstvích (život ohrožující stav i pro matku, i pro její chtěné těhotenství) sedmkrát až patnáctkrát. Abnormální vývoj placenty kvůli poškození dělohy zvyšuje riziko malformace plodu, perinatálního úmrtí a masivního krvácení při porodu [19]. Další reference viz [54], [55].

NÁSLEDNÉ PŘEDČASNÉ PORODY A DALŠÍ KOMPLIKACE PORODU

Ženy, které předtím podstoupily jeden, dva či více umělých potratů mají 1,89, resp. 2,66, resp. 2,03 krát větší riziko následného předčasného porodu ve srovnání se ženami, které v termínu porodily. Předchozí umělý potrat nejen že zvyšoval riziko předčasného porodu, ale také zvyšoval riziko přenášení. Ženy, které předtím podstoupily jeden, dva či více umělých potratů mají 1,89, resp. 2,61, resp. 2,23 krát větší riziko následného přenášení (přes 42. týden) [38], [90]–[93]. Předčasný porod zvyšuje riziko novorozeneckého úmrtí a postižení. Další reference viz [56], [57, s. 32], [58, s. 55, 56].

POSTIŽENÍ NOVOROZENCI V DALŠÍCH TĚHOTENSTVÍCH

Potrat se pojí s poškozením hrdla děložního a dělohy, které může zvyšovat riziko předčasného porodu, komplikací porodu a abnormálního vývoje placenty v následných těhotenstvích. Tyto komplikace jsou hlavními příčinami postižení novorozenců [20], [88], [89].

MIMODĚLOŽNÍ TĚHOTENSTVÍ

Potrat je ve statisticky významném vztahu se zvýšeným rizikem následného mimoděložního těhotenství. Mimoděložní těhotenství jsou život ohrožujícími stavy a mohou vést ke snížené plodnosti [21]–[23]. Další reference viz [59], [60, s. 101], [61], [87].

PÁNEVNÍ ZÁNĚTY

Hluboký pánevní zánět (*Pelvic inflammatory disease* – PID) je potenciálně život ohrožující choroba, která může vést ke zvýšenému riziku mimoděložního těhotenství a snížené plodnosti. U 23 % patientek, které mají chlamydiovou infekci, se vyvine PID do čtyř týdnů. Studie ukázaly, že 20–27 % patientek, které žádají o potrat, má chlamydiovou infekci. Asi 5 % patientek, které chlamydií nakažené nejsou, se vyvine PID v průběhu čtyř týdnů po potratu v prvním trimestru. Proto je rozumné očekávat od těch, kdo provádí potraty, že budou provádět screening těchto infekcí a

² Laminaria je bylinný přípravek, který rozšiřuje děložní hrdlo tím, že absorbuje vodu.

léčit je před potratem [24]–[28]. Další reference viz [62, s. 100], [63]–[65], [58, s. 66].

ZÁNĚT DĚLOŽNÍ SLIZNICE

Zánět děložní sliznice hrozí po potratu všem ženám, ale hlavně těm ve věku do 20 let, které mají 2,5krát větší riziko, že dostanou po potratu zánět děložní sliznice, než ženy mezi 20–29 lety [27], [29].

AKUTNÍ KOMPLIKACE

Asi 10 % žen, které podstoupí elektivní (plánovaný) potrat budou mít akutní komplikace, z nichž je asi pětina (2 %) život ohrožujících. Devět nejčastějších komplikací, které se v době potratu mohou objevit, jsou: infekce, masivní krvácení, ruptura či perforace dělohy, komplikace anestezie, křeče, krvácení, poranění krčku a šok. Mezi nejčastější méně závažné (*minor*) patří: infekce, krvácení, horečka, popáleniny druhého stupně, chronická bolest břicha, zvracení, zažívací obtíže a Rh senzibilizace [31]–[33].

ZVÝŠENÉ RIZIKO ŽEN, KTERÉ PODSTOUPÍ VÍCE POTRATŮ

Obecně vzato většina výše citovaných studií reflektuje rizikové faktory žen, které podstoupí jeden potrat. Tytéž studie ukazují, že ženy, které podstoupí více potratů, mají mnohem vyšší riziko, že budou mít tyto komplikace. To je hodno pozornosti, protože asi 45 % všech potratů jsou potraty u žen, které už potrat podstoupily.³

ZHORŠENÍ ZDRAVÍ OBECNĚ

Ve výzkumu zahrnujícím 1 428 žen zjistili výzkumníci, že potraty, a zvláště umělé potraty, byly ve statisticky významné vazbě s všeobecně horším zdravotním stavem. Vícečetné potraty korelovaly dokonce s horším hodnocením současného zdravotního stavu. I když jakýkoliv typ potratu obecně zhoršuje zdraví, ukazuje se, že umělý potrat více koreluje se špatným zdravotním stavem. Tato zjištění podporuje předcházející výzkum, který zkoumal množství lékařské péče, kterou vyhledávaly ženy v roce před a po umělém potratu, a který ukázal, že v roce následujícím po potratu navštěvovaly ženy svého praktického lékaře v úhrnu o 80 % více a o 180 % více z psychosociálních důvodů [39]. Autoři také zjistili, že

má-li žena partnera, který ji nepodporuje, počet přirozených potratů je více než dvojnásobný a počet umělých potratů je čtyřnásobný, než když má partnera, který ji podporuje. Pokud partnera nemá, počet umělých potratů je šestkrát vyšší⁴ [35], [36, s. 319–321].

³ V České republice se během období 2001–2010 podíl počtu potratů u žen, které už umělý potrat dříve podstoupily, snížil z hodnoty 44,3 % na hodnotu 37,5 % [66]–[75].

⁴ To také podporují data Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR z období 2001–2010 [66]–[85], na základě kterých lze určit, že např. svobodné ženy ve věku 25–29 let přistupují

ZVÝŠENÉ RIZIKO DALŠÍCH RIZIKOVÝCH FAKTORŮ

Umělý potrat je statisticky významně vázán se změnami chování, jako je promiskuita, kouření, abusus drog a poruchy příjmu potravy, které všechny přispívají ke zvýšenému riziku zdravotních problémů. Například promiskuita a umělý potrat jsou spojené se zvýšeným výskytem PID a mimoděložního těhotenství. Který faktor přispívá více, je nejasné, ale rozdělení je možná irelevantní, pokud je promiskuita sama o sobě reakcí na trauma po potratu a ztrátu sebeúcty.

ZVÝŠENÁ RIZIKA PRO TEENAGERY

Ženy do 20 let, které podstupují asi 30 % potratů, mají mnohem větší riziko, že budou trpět komplikacemi spojenými s potratem.⁵ To platí jak pro akutní komplikace, tak pro chronické poruchy plodnosti [34].

ZÁVĚR

Z uvedeného přehledu fyzických komplikací umělého potratu můžeme vyvodit závěr: *vzhledem k požadavku ochrany zdraví žen a jejich budoucích potomků je zavedení zákazu umělého ukončení těhotenství (umělých potratů) žádoucím krokem.*

k umělému potratu 2,8 krát častěji než ženy vdané (směrodatná odchylka 0,1; variační koeficient 3 %). Samovolných potratů je u žen svobodných ve věku 25–29 let 1,7 krát více než u žen vdaných (směrodatná odchylka 0,3; variační koeficient 15 %). Přehled pro další věkové kategorie a stavy žen viz následující tabulky.

Umělé potraty			
Věk žen	Svobodná	Rozvedená	Vdova
–19 let	4,5; 1,4; 31	-	-
20–24 let	3,7; 0,7; 18	3,4; 0,5; 14	3,4; 1,4; 42
25–59 let	2,8; 0,1; 3	3,4; 0,2; 6	3,4; 0,5; 15
30–34 let	1,5; 0,1; 7	2,2; 0,2; 10	2,1; 0,4; 18
35– let	0,8; 0,04; 5	1,2; 0,1; 5	1,3; 0,2; 12

Samovolné potraty			
Věk žen	Svobodná	Rozvedená	Vdova
–19 let	3,1; 1,2; 38	-	-
20–24 let	1,9; 0,4; 21	1,5; 0,2; 15	2,1; 1,1; 55
25–59 let	1,7; 0,3; 15	1,5; 0,1; 9	1,6; 0,6; 36
30–34 let	1,4; 0,1; 10	1,4; 0,1; 7	1,3; 0,3; 21
35– let	1,1; 0,1; 8	1,2; 0,1; 5	1,3; 0,4; 18

⁵ V Česku připadá na ženy do 20 let 9,2 % umělých potratů (průměr z období 2001–2010) [66]–[75].

BIBLIOGRAFIE⁶

1. Kaunitz, A. M., et al., Causes of Maternal Mortality in the United States, *Obstetrics and Gynecology*, 1985, 65(5), s. 605–612.
2. Howe, H. L., et al., Early Abortion and Breast Cancer Risk Among Women Under Age 40, *International Journal of Epidemiology*, 1989, 18(2), s. 300–304.
3. Remennick, L. I., Induced Abortion as A Cancer Risk Factor: A Review of Epidemiological Evidence, *Journal of Epidemiological Community Health*, 1990, 44, s. 259–264.
4. Pike, M. C., et al., Oral Contraceptive Use and Early Abortion as Risk Factors for Breast Cancer in Young Women, *British Journal of Cancer*, 1981, 43(1), s. 72–76.
5. Le, M. G., et al., Oral Contraceptive Use and Breast or Cervical Cancer: Preliminary Results of a French Case-Control Study, in: *Hormones and Sexual Factors in Human Cancer Etiology*, New York 1984, s. 139–147.
6. Parazzini, F., et al., Reproductive Factors and the Risk of Invasive and Intraepithelial Cervical Neoplasia, *British Journal of Cancer*, 1989, 59(5), s. 805–809.
7. Stewart, H. L., et al., Epidemiology of Cancers of the Uterine Cervix and Corpus, Breast and Ovary in Israel and New York City, *Journal of the National Cancer Institute*, 1966, 37(1), s. 1–95.
8. Fujimoto, I., et al., Epidemiologic Study of Carcinoma in Situ of the Cervix, *Journal of Reproductive Medicine*, 1985, 30(7), s. 535–540.
9. Weiss, N., et al., Events of Reproductive Life and the Incidence of Epithelial Ovarian Cancer, *American Journal of Epidemiology*, 1983, 117(2), s. 128–139.
10. Beral, V., Fraser, P., Chilvers, C., Does Pregnancy Protect Against Ovarian Cancer?, *The Lancet*, 1978, 1(8073), s. 1083–1087.
11. La Vecchia, C., et al., Reproductive Factors and the Risk of Hepatocellular Carcinoma in Women, *International Journal of Cancer*, 1992, 52(3), s. 351–354.
12. Kaali, S., Szigetvari, I. A., Bartfai, G. S., The Frequency and Management of Uterine Perforations During First-Trimester Abortions, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1989, 161(2), s. 406–408.
13. White, M. K., Ory, H. W., Goldenberg, L. A., A Case-Control Study of Uterine Perforations documented at Laparoscopy, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1977, 129(6), s. 623–625.
14. Grimes, D. A., Schulz, K. F., Cates, W. J., Prevention of uterine perforation During Curettage Abortion, *JAMA*, 1984, 251(16), s. 2108–2111.

⁶ Nejkompletnější přehled zdravotnických studií vztahující se k potratům je publikace *Detrimental Effects of Abortion: An Annotated Bibliography with Commentary* (Third Edition). Zahrnuje stručná shrnutí hlavních zjištění získaných z odborných psychologických a lékařských časopisů, knih a souvisejících materiálů, rozdělených do hlavních kategorií podle druhu komplikací. Online verze bibliografie lze najít na www.AbortionRisks.com.

15. Grimes, D., et al., Local versus General Anesthesia: Which is Safer For Performing Suction Abortions?, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1979, 135(8), s. 1030–1035.
16. Schulz, K. F., Grimes, D. A., Cates, W., Measures to Prevent Cervical Injuries During Suction Curettage Abortion, *The Lancet*, 1983, 1(8335), s. 1182–1185.
17. Cates, W., Schulz, K. F., Grimes, D. A., The Risks Associated with Teenage Abortion, *New England Journal of Medicine*, 1983, 309(11), s. 612–624.
18. Castadot, R. G., Pregnancy Termination: Techniques, Risks, and Complications and Their Management, *Fertility and Sterility*, 1986, 45(1), s. 5–17.
19. Barrett, J. M., Boehm, F. H., Killam, A. P., Induced Abortion: A Risk Factor for Placenta Previa, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1981, 141(7), s. 769–772.
20. Hogue, C. J., Cates, W., and Tietze, C., Impact of Vacuum Aspiration Abortion on Future Childbearing: A Review, *Family Planning Perspectives*, 1983, 15(3), 119–126.
21. Daling, J. R., et. al., Ectopic Pregnancy in Relation to Previous Induced Abortion, *JAMA*, 1985, 253(7), s. 1005–1008.
22. Levin, A. A., et. al., Ectopic Pregnancy and Prior Induced Abortion, *American Journal of Public Health*, 1982, 72(3), s. 253–256.
23. Chung, C. S., et al., Induced Abortion and Ectopic Pregnancy in Subsequent Pregnancies, *American Journal of Epidemiology*, 1982, 115(6), s. 879–887.
24. Radberg, T., Hamberger, L., Chlamydia Trachomatis in Relation to Infections Following First Trimester Abortions, *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 1980, 59(S93), s. 19–103.
25. Westergaard, L., Philipsen, T. Scheibel, J., Significance of Cervical Chlamydia Trachomatis Infection in Post-abortion Pelvic Inflammatory Disease, *Obstetrics and Gynecology*, 1982, 60(3), s. 322–325.
26. Chacko, M. R., Lovchik, J. C., Chlamydia Trachomatis Infection in Sexually Active Adolescents: Prevalence and Risk Factors, *Pediatrics*, 1984, 73(6), 836–840.
27. Barbacci, M. B., et al., Post- Abortal Endometritis and Isolation of Chlamydia Trachomatis, *Obstetrics and Gynecology*, 1986, 68(5), s. 668–690.
28. Duthie, S. J., et al., Morbidity After Termination of Pregnancy in First-Trimester, *Genitourinary Medicine*, 1987, 63(3), s. 182–187.
29. Burkman, R. T., Atienza, M. F., King, T. M., Morbidity Risk Among Young Adolescents Undergoing Elective Abortion, *Contraception*, 1984, 30(2), s. 99–105.
30. Reardon, D. C., et al., *Deaths Associated With Abortion Compared To Childbirth: A Review Of New And Old Data And The Medical And Legal Implications*, <http://www.afterabortion.org/pdf/DeathsAssocWithAbortionJCHLP.pdf>, (cit. 29.3.2012).
31. Frank, P. I., et.al., Induced Abortion Operations and Their Early Sequelae, *Journal of the Royal College of General Practitioners*, 1985, 35(273), s. 175–180.

32. Grimes, D. A., Cates, W., Abortion: Methods and Complications, in: *Human reproduction: Conception and contraception*, 2nd ed., Hagerstown 1980, s. 796–813.
33. Freedman, M. A., Comparison of complication rates in first trimester abortions performed by physician assistants and physicians, *American Journal of Public Health*, 1986, 76(5), s. 550–554.
34. Wadhera, A., Nair, C., Legal Abortion Among Teenagers in Canada, 1974 through 1978, *Canadian Medical Association Journal*, 1980, 122, s. 1386–1389.
35. Ney, P. G., et. al., The Effects of Pregnancy Loss on Women's Health, *Social Science & Medicine*, 1994, 38(9), s. 1193–1200.
36. Badgley, Caron, Powell, *Report of the Committee on the Operation of the Abortion Law*, Ottawa 1977.
37. Gissler, M., et. al., Pregnancy-associated deaths in Finland 1987–1994 — definition problems and benefits of record linkage, *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 1997, 76(7), s. 651–657.
38. Zhou, W., Sørensen, H. T., Olsen, J., Induced Abortion and Subsequent Pregnancy Duration, *Obstetrics & Gynecology*, 1999, 94(6), s. 948–953.
39. Berkeley, D., Humphreys, P. L., Davidson, D., Demands Made on General Practice by Women Before and After an Abortion, *Journal of the Royal College of General Practitioners*, 1984, 34(263), s. 310–315.
40. Laurie, D., et al., Abortion Surveillance in the United States 2000, *Morbidity and Mortality Weekly report*, 2003, 52(SS-12).
41. Crutcher, M., *Lime 5 – Exploited by Choice*, Denton 1996.
42. Faro, S., Pearlman, M., *Infections and Abortion*, New York 1992.
43. Sweet, R. L., Gibbs, R. S., *Infectious Diseases of the Female Genital Tract*, Baltimore 1995.
44. Caraballo, V., Fatal Myocardial Infarction resulting from Coronary Artery Septic Embolism after Abortion Unusual Cause and Complications of Endocarditis, *Annals of Emergency Medicine*, 1997, 29(1), s. 175–177.
45. La Vecchia, et al., Long-term impact of reproductive factors on cancer risk, *International Journal of Cancer*, 1993, 53(2), s. 215–219.
46. Schwartz, S. M., et al., Incidence of histologic types of uterine sarcoma in relation to menstrual and reproductive history, *International Journal of Cancer*, 1991, 49(3), s. 362–367.
47. McPherson, C. P., et al., Reproductive factors and risk of endometrial cancer: The Iowa Women's Health Study, *American Journal of Epidemiology*, 1996, 143(12), s. 1195–1202.
48. Negri, E., et al., Incomplete Pregnancies and Ovarian Cancer Risk, *Gynecologic Oncology*, 1992, 47(2), s. 234–238.
49. Albrektsen, G., et al., Is the risk of cancer of the corpus uteri reduced by a recent pregnancy? A prospective study of 765,756 Norwegian women, *International Journal of Cancer*, 1995, 61(4), s. 485–490.
50. Kvåle, G., Heuch, I., Is the incidence of colorectal cancer related to reproduction? A prospective study of 63,000 women, *International Journal of Cancer*, 1991, 47(3), s. 390–395.

51. Leibner, E. C., Delayed presentation of uterine perforation, *Annals of Emergency Medicine*, 1995, 26(5), s. 643–646.
52. Frank, P. et al, The Effect of Induced Abortion on Subsequent Fertility, *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 1993, 100(6), s. 575–580.
53. Molin, A., Risk of damage to the cervix by dilation for first trimester induced abortion by suction aspiration, *Gynecological and Obstetric Investigation*, 1993, 35(3), s. 152–154.
54. Anath, C. V., Smulian, J. C., Vintzileos, A. M., The Association of Placenta Praevia with History of Caesarean Delivery and Abortion: A Meta-Analysis, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1997, 177(5), s. 1071–1078.
55. Johnson, L. G., Mueller, B. A., Daling, J. R., The relationship between placenta praevia and history of induced abortion, *International Journal of Obstetrics and Gynecology*, 2003, 81(2), s. 191–198.
56. Martius, J. A., et al., Risk Factors Associated with Pre-term and Early Pre-term birth, Univariate and Multivariate Analysis of 106,345 Singleton Births from the 1994 State wide Perinatal Survey of Bavaria, *European Journal of Obstetrics Gynecology and Reproductive Biology*, 1998, 80(2), s. 183–189.
57. Luke, B., *Every Pregnant Woman's Guide to Preventing Premature Birth*, New York 1995.
58. Ring-Cassidy, E., Gentles, I., *Women's Health After Abortion*, Toronto 2002.
59. Syverson, C. J., et al., Pregnancy related mortality in New York City 1980–1984: Causes of death and associated risk factors, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1991, 164(2), s. 603–608.
60. Michalas, S., et al., Pelvic surgery, reproductive factors and risk of ectopic pregnancy: A case controlled study, *International Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1992, 38(2), s. 101–105.
61. Parazzini, F., et al., Induced abortions and risk of ectopic pregnancy, *American Journal of Epidemiology*, 1995, 10(7), s. 1841–1844.
62. Levallois, P., Rioux, J. E., Prophylactic antibiotics for suction curettage abortion: results of a clinical controlled trial, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 1988, 158(1), s. 100–105.
63. Sørensen, J. L., et al., A double-blind randomized study of the effect of erythromycin in preventing pelvic inflammatory disease after first trimester abortion, *British Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 1992, 99(5), s. 434–438.
64. Nielson, I. K., Engdahl, E., Larsen, T., No effect of a single dose of Ofloxacin on post-operative infection rate after first trimester abortion: A clinical controlled trial, *Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica*, 1993, 72(7), s. 556–559.
65. Sawaya, G. F., et al., Antibiotics at the time of induced abortion: the case for universal prophylaxis based on a meta-analysis, *Obstetrics and Gynecology*, 1996, 87(5 Pt 2), s. 884–890.
66. Potraty 2001, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2001.pdf> (cit. 28.3.2012).
67. Potraty 2002, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2002.pdf> (cit. 28.3.2012).
68. Potraty 2003, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2003.pdf> (cit. 28.3.2012).
69. Potraty 2004, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2004.pdf> (cit. 28.3.2012).

70. *Potraty 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2005.pdf> (cit. 28.3.2012).
71. *Potraty 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2006.pdf> (cit. 28.3.2012).
72. *Potraty 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2007.pdf> (cit. 28.3.2012).
73. *Potraty 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2008.pdf> (cit. 28.3.2012).
74. *Potraty 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2009.pdf> (cit. 28.3.2012).
75. *Potraty 2010*, http://www.uzis.cz/system/files/potraty2010_0.pdf (cit. 12.3.2012).
76. *Rodička a novorozenec 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2001.pdf> (cit. 28.3.2012).
77. *Rodička a novorozenec 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2002.pdf> (cit. 28.3.2012).
78. *Rodička a novorozenec 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2003.pdf> (cit. 28.3.2012).
79. *Rodička a novorozenec 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2004.pdf> (cit. 28.3.2012).
80. *Rodička a novorozenec 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2005.pdf> (cit. 28.3.2012).
81. *Rodička a novorozenec 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2006.pdf> (cit. 28.3.2012).
82. *Rodička a novorozenec 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2007.pdf> (cit. 28.3.2012).
83. *Rodička a novorozenec 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2008.pdf> (cit. 28.3.2012).
84. *Rodička a novorozenec 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2009.pdf> (cit. 28.3.2012).
85. *Rodička a novorozenec 2010*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2010.pdf> (cit. 28.3.2012).
86. Reardon, D. C., *The Cover-Up: Why U.S. Abortion Mortality Statistics Are Meaningless*, <http://afterabortion.org/2000/the-cover-up-why-u-s-abortion-mortality-statistics-are-meaningless/> (cit. 29.8.2012).
87. Tharaux-Deneux, C., et al., Risk of ectopic pregnancy and previous induced abortion, *American Journal of Public Health*, 1998, 88(3), s. 401–405.
88. Jacobsson, B., et al., Cerebral Palsy in preterm infants: a population-based case-control study of antenatal and intrapartum risk factors, *Acta Paediatrica*, (2002), 91(8), s. 946–951.
89. Calhoun, B. C., Shadigian, E., Rooney, B., Cost consequences of induced abortion as an attributable risk for preterm birth and informed consent, *Journal of Reproductive Medicine*, (2007), 52(10), s. 929–937.
90. Klemetti, R., et al., Birth outcomes after induced abortion: a nationwide register-based study of first births in Finland, *Human Reproduction*, (2012), [Epub ahead of print].
91. Rooney, B., Calhoun, B. C., Induced Abortion and Risk of Later Premature Births, *Journal American Physicians & Surgeons*, (2003), 8(2), s. 46–49.
92. Bhattacharya, S., et al., Reproductive outcomes following induced abortion: a national register-based study in Scotland, *BMJ Open*, (2012), 2(4).

93. Swingle, H. M., et al., Abortion and the risk of subsequent preterm birth: a systematic review and meta-analysis, *Journal of Reproductive Medicine* (2009), 54(2), s. 95–108.
94. Reardon, D. C., Coleman, P. K., Short and long term mortality rates associated with first pregnancy outcome: Population register based study for Denmark 1980–2004, *Medical Science Monitor*, (2012), 18(9), s. 71–76.
95. Coleman, P. K., Reardon, D. C., Calhoun, B. C., Reproductive history patterns and long-term mortality rates: a Danish, population-based record linkage study, *European Journal of Public Health*, (2012), [Epub ahead of print].

A LIST OF MAJOR PHYSICAL COMPLICATIONS OF ABORTION

ABSTRACT

Approximately 10% of women undergoing induced abortion suffer from immediate complications, of which one-fifth (2%) were considered major. However the majority of complications take time to develop and will not be apparent for days, months or even years. Major risks and complications of abortion are described, with citations to the medical literature, in this paper.

KONTAKT

David C. Reardon, Ph.D

Elliot Institute

PO Box 7348, Springfield, IL 62791-7348, USA

e-mail.: elliottinstitute@gmail.com

PŘEDCHÁZEJME POTRATŮM Z EUGENICKÝCH DŮVODŮ

Ludmila Lázníčková

Recenzoval prof. ThLic. MUDr. Květoslav Šípr, CSc.

Úvod

Článek se věnuje problematice nárůstu stanovení vývojových vad u nenarozených dětí a s tím související vzrůstající potratovosti z tzv. eugenických důvodů. Poukazuje na možné příčiny této situace.

1 POČTY POTRATŮ

Dle statistik za období od roku 2001–2010 klesá procentuální počet umělých ukončení těhotenství (UPT), jak ukazuje **Tab 1**.

Rok	Počet všech zaznamenaných těhotenství	Celkem UPT vyjma a mimo děložního těhotenství [%]
2001	136 035	23,91
2002	136 790	22,77
2003	136 261	21,50
2004	139 253	19,80
2005	142 521	18,56
2006	146 089	17,35
2007	155 864	16,31
2008	161 288	15,97
2009	159 195	15,48
2010	156 426	15,34

Tab. 1: Procentuální zastoupení potratů

Nicméně varovně stoupá počet umělých ukončení těhotenství na základě prenatálně diagnostikovaných vad. A to absolutně i v procentuálním zastoupení, jak vidíme v **Tab 2**.

Rok	Absolutní počet výkonů tzv. sekundární prevence	Podíl výkonů tzv. sekundární prevence ze všech potratů z tzv. zdravotního důvodu [%]
2000	425	6,71
2001	475	7,89
2002	489	8,72
2003	560	10,40
2004	598	13,01
2005	663	14,17
2006	672	14,06
2007	828	17,29
2008	884	19,35
2009	910	19,93

Tab. 2: Vývoj podílu potratů na základě záchytu vrozených vad a v rámci tzv. zdravotních důvodů

2 ZÁCHYT VROZENÝCH VAD

Záchyt vrozených vad se provádí na základě screeningu v I. trimestru, screeningu ve II. trimestru, případně invazivních vyšetření zaměřených na vyloučení chromozomálních aberací u dítěte.

Každé invazivní vyšetření je zatíženo následnými spontánními potraty. Jak uvádí Pavel Calda,

[r]iziko obou metod, amniocentézy ve druhém trimestru a biopsie choria, je v současnosti považováno za zcela srovnatelné, v obou případech se pohybuje kolem 1 % [...] jednoprocenní riziko potratu znamená jen v České republice ztrátu 1 000 zdravých plodů ročně... [34]

Proto je tendence provádět testy neinvazivní, které splní podmínky screeningu. V současnosti je v ČR nabízen druhotrimestrální biochemický screening (vyšetření nejméně dvou parametrů, raději tří – free-beta-hCG, AFP, estriol) a především prvotrimestrální kombinovaný screening, založený na kombinaci vyhodnocení biochemických markerů a měření šijového projasnění – tzv. NT diagnostika. Všechny tyto screeningové testy jsou ale založeny na vztahu výše naměřených hodnot a týdnu těhotenství.

V posledním desetiletí se projevuje tendence prosazovat provádění testů na vývojové vady co nejdříve, tedy sklon k provádění prvotrimestrových testů. S tendencí

provádět testy prenatální diagnostiky co nejdříve velice úzce koresponduje zvýšení počtu pozitivních nálezů. Základní příčiny jsou dvojí:

- objektivně prokázané poškození chromozomální výbavy počatého dítěte, které by ale i tak bylo spontánně potraceno – vyšetření v časném stádiu těhotenství je tedy zcela zbytečně prováděné;
- špatně stanovená délka těhotenství a z toho nesprávné terminování odběrů a vyšetření a následný falešně pozitivní výsledek.

Situaci vystihuje následná kazuistika:

Klientka č. 9480, v době těhotenství a odběru ve věku 33 let, dle výsledné zprávy: riziko M. Down 1 ze 7, riziko NTD 1 z 3 200, zvýšené riziko Smith-Lemli-Opitzova syndromu.

Zjištěno, že ve zprávě jsou chybné údaje o délce těhotenství, po telefonické korekci při přepočtu z těch samých hodnot výsledky: riziko M. Down 1 z 800, riziko NTD 1 z 3 600 – tedy nález negativní.

3 STANOVENÍ DÉLKY TĚHOTENSTVÍ

Délka těhotenství se v gynekologii počítá od prvního dne poslední menstruace. Vychází se z předpokladu, že k ovulaci, a tedy početí by mělo dojít 14. den cyklu [8], [9].

I když jsou tendence korigovat délku těhotenství pomocí ultrazvuku, po osmém týdnu embryonálního vývoje nastupuje individuální růst dítěte a pozdější stanovení termínu porodu pouze pomocí jednorázového ultrazukového vyšetření může být zavádějící.

Nejpřesnější stanovení období ovulace je pomocí symptotermální metody přirozeného plánování rodičovství (STM PPR) [37, s. 8], kdy první den vzestupu bazální tělesné teploty (BTT) nejvíce koreluje se dnem ovulace, a tedy dnem početí [38], [39], [40].¹

V rámci studie, která proběhla na našem pracovišti, jsme analyzovali, kdy dochází v cyklech, ve kterých došlo k početí, ke známám ovulace. Výsledky ukazuje **Tab 3**.

V období 1. 1. 2007 – 31. 3. 2012 bylo zaznamenáno 221 těhotenství v délkách nejméně 20 týdnů, kdy délka těhotenství byla i opakovaně kontrolována dle ultrazukových parametrů a kdy se klientka v daném cyklu, vedoucím k těhotenství, sledovala dle STM PPR.

Z celkem 221 cyklů byl zaznamenán první den vzestupu bazální tělesné teploty (dále BTT) do 14.–15. dne cyklu v 30 %. V běžně předpokládaném období 14.–15. den cyklu to bylo pouze 21 %. Naopak známky ovulace od 16. dne cyklu byly v daném souboru v 70 %. 23. den cyklu a později byly zaznamenány první dny vzestupu BTT ve 22 % cyklů. Nejpozději zaznamenaným prvním dnem vzestupu

¹ I když vzestup BTT může v některých cyklech předcházet proběhlé ovulaci, v jiných cyklech ovulace ve skutečnosti probíhá až dva dny před prvním dnem vzestupu BTT, pro stanovení termínu porodu a délky těhotenství se vžil pravidlo odpočítávat jako rozhodující první den vzestupu BTT.

BTT v cyklu, ve kterém došlo k otěhotnění, byl 131. den cyklu (jednalo se o plánované otěhotnění po vysazení hormonální antikoncepce).

První den vzestupu bazální tělesné teploty (BTT) / den ovulace v cyklu	Počet cyklů	%
9.–11.	2	1
12.–13.	16	7,2
14.–15.	47	21,3
16.–17.	51	23
18.–19.	29	13,1
20.–22.	27	12,2
23.–25.	15	6,8
26.–30.	18	8,1
31.–35.	9	4
36.–40.	1	0,5
41.–více	6	2,8

Tab. 3: Podíl pravděpodobného dne početí vůči délce cyklu

Cykly s pozdějšími příznaky probíhající ovulace (oligomenorheické) se objevují do určité míry zcela fyziologicky, ale velice často se vyskytují u žen po vysazení hormonální antikoncepce, a to i později než třetí cyklus po vysazení hormonální antikoncepce. Jak prokázaly Surková a Smutná, pomocí Mann Whitney U Testu byly nalezeny hraničně signifikantní rozdíly na úrovni 1. dne vzestupu BTT (cykly 2, 4, 5) [41].

Tyto rozdíly byly zjištěny jak u klientek v ČR v rámci studie, která proběhla na našem pracovišti, tak obdobné výsledky byly dosaženy na souboru větších čísel v SRN, viz **Tab. 4 a 5**.

	cyklus 1.	cyklus 2.	cyklus 3.	cyklus 4.	cyklus 5.	cyklus 6.	KO
cykly delší než 35 dní (%)	28,57	21,43	15,38	22,22	28,57	20	8,33
1. den vzestupu BTT (median)	18	22	18	20,5	20,5	17	18
luteální f. kratší 10 v dní (%)	36,36	33,33	18,18	12,5	33,33	-	6,17
anovulační cykly (%)	21,43	14,29	8,33	11,11	16,66	20	3,57

Tab. 4: Sledované parametry po vysazení HAK a kontroly – studie v ČR

Cyklus po HAK	cyklus 1.	cyklus 2.	cyklus 3.	cyklus 4.–6.	KO
cykly delší než 35 dní (%)	26,7	13,4	12,2	17,0	6,9
1. den vzestupu BTT (median)	21	20	18	19	17
luteální f. kratší 10ti dní (%)	22,2	15,8	9,8	18,3	8,6

Tab. 5: Výsledky studie Petry Frankové-Hermannové (Arbeitsgruppe NFP) referováno na kongresu PPR Kolín 1997

4 DISKUSE

Od roku 2000 stoupá počet potratů z eugenických důvodů – z 6,71 % v roce 2000 se jejich počet zvýšil v roce 2009 již na 19,93 %. Tyto potraty jsou prováděny z mnoha příčin zcela zbytečně – v důsledku příliš včasné diagnostiky je proveden umělý potrat dítěte, které by i tak spontánně odumřelo a rodiče jsou takto vystaveni zbytečnému traumatu z vědomí souhlasu s provedením umělého ukončení těhotenství.

Mnoho potratů je provedeno na základě špatného datování odběrů a načasování vyšetření, kdy vychází vysoké riziko postižení dítěte, což v dnešní konzumní společnosti mnozí rodiče neunesou, a často se rozhodují ukončit život svého dítěte, které by se ani postižené narodit nemuselo.

Biochemické testy prenatalní diagnostiky a ultrazvuková eugenická vyšetření před 20. týdnem těhotenství nejsou určeny k léčbě nemocného dítěte, ale ke zdůvodnění potratu.

Vysvětlení významu provádění testů prenatalní diagnostiky s upozorněním, že se jedná o provedení testů pouze za účelem zdůvodnění potratu, by mohlo snížit počet provedených testů, a tím i snížit počet falešně pozitivních výsledků.

Neméně důležitý je fakt, že podstoupení testů na vývojové vady není a nesmí být povinné.

Pro skupinu rodičů, kteří testy prenatalní diagnostiky přece jen podstoupí, jak je vidět i z výše uvedeného, je důležité znát správnou délku těhotenství. V tom může napomoci propagace správných znalostí STM PPR. Je též potřebné upozornit na ovlivnění průběhu cyklu předchozím užíváním hormonální antikoncepce.

STM PPR se tak stává nejen důležitou metodou, jak spolehlivě předcházet nepláňovaným těhotenstvím, a pomocí při snaze otěhotnět, ale i důležitou metodou v managementu těhotenství.

Obecně je známý fakt, že znalosti STM PPR vedou k větší úctě k lidskému tělu, k lidské plodnosti i k prohloubení vzájemné partnerské úcty, uživatelé STM PPR jsou následně více ochotni plně přijmout své dítě.

5 ZÁVĚR

Z uvedeného vyplývá, že testy na vývojové vady, prováděné na počátku těhotenství, vedou ke zbytečnému tlaku na podstupování potratů a zbytečné traumatizaci rodičů. Proto snaha o změnu přístupu k těmto testům a o následné nepostupování umělých ukončení těhotenství pro jejich pozitivní výsledky je motivována požadavkem spravedlnosti chránit život a zdraví všech lidí. I těch možná nemocných i těch, kteří se ještě nenarodili.

BIBLIOGRAFIE

1. *Potraty 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2000.pdf> (cit. 6.9.2012).
2. *Potraty 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2001.pdf> (cit. 6.9.2012).
3. *Potraty 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2002.pdf> (cit. 6.9.2012).
4. *Potraty 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2003.pdf> (cit. 6.9.2012).
5. *Potraty 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/potr2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
6. *Potraty 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
7. *Potraty 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
8. *Potraty 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
9. *Potraty 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
10. *Potraty 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/potraty2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
11. *Potraty 2010*, http://www.uzis.cz/system/files/potraty2010_0.pdf (cit. 6.9.2012).
12. *Vrozené vady 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2000.pdf> (cit. 6.9.2012).
13. *Vrozené vady 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2001.pdf> (cit. 6.9.2012).
14. *Vrozené vady 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozv2002.pdf> (cit. 6.9.2012).
15. *Vrozené vady u narozených v roce 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2003.pdf> (cit. 6.9.2012).
16. *Vrozené vady u narozených v roce 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
17. *Vrozené vady u narozených v roce 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
18. *Vrozené vady u narozených v roce 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
19. *Vrozené vady u narozených v roce 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
20. *Vrozené vady u narozených v roce 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
21. *Vrozené vady u narozených v roce 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/vrozvnar2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
22. *Rodička a novorozenec 1999*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov1999.pdf> (cit. 6.9.2012).
23. *Rodička a novorozenec 2000*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2000.pdf> (cit. 6.9.2012).
24. *Rodička a novorozenec 2001*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2001.pdf> (cit. 6.9.2012).
25. *Rodička a novorozenec 2002*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2002.pdf> (cit. 6.9.2012).
26. *Rodička a novorozenec 2003*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2003.pdf> (cit. 6.9.2012).

27. *Rodička a novorozenec 2004*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2004.pdf> (cit. 6.9.2012).
28. *Rodička a novorozenec 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2005.pdf> (cit. 6.9.2012).
29. *Rodička a novorozenec 2006*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2006.pdf> (cit. 6.9.2012).
30. *Rodička a novorozenec 2007*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2007.pdf> (cit. 6.9.2012).
31. *Rodička a novorozenec 2008*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2008.pdf> (cit. 6.9.2012).
32. *Rodička a novorozenec 2009*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2009.pdf> (cit. 6.9.2012).
33. *Rodička a novorozenec 2010*, <http://www.uzis.cz/system/files/rodnov2010.pdf> (cit. 6.9.2012).
34. Calda P., Doporučení k provádění prenatálního screeningu trizomie 21, *Gynstar*, 2010, <http://www.gynstart.cz/messages.php?sid=460> (20.9.2012).
35. Rabe, T., *Memorix: gynekologie*, Praha 1993.
36. Ferin M., Jewelewicz R., *Menstruační cyklus*, Grada 1997.
37. Lázníčková L., *Přirozené plánování rodičovství – Průvodce symptotermální metodou*, Brno 2004.
38. Gnath, Ch. et al., Time to Pregnancy: Results of the German Prospective Study and Impact on the Management of Infertility, *Human Reproduction*, 2003, 18(9), s. 1959-1966.
39. Frank-Herrmann, P. et al., Determination of the Fertile Window: Reproductive Competence of Women – European Cycle Databases, *Gynecological Endocrinology*, 2005, 20(6), s. 305-312.
40. Jacobs, C. et al., Self-observation of the Fertile Window in the Menstrual Cycle by the Infertility Patient: Diagnostic Relevance and Spontaneous Pregnancy Rate, *Human Reproduction*, 2006, 21(Supplement 1, Nr. 504), s. 194.
41. Smutná, J., Surková, S., Průběh menstruačních cyklů po vysazení hormonální antikoncepce, *Zpravodaj: Centrum naděje a pomoci CENAP*, 2008(2), <http://www.cenap.cz/stazeni/zpr2-08.pdf> (29.9.2012).

PREVENTION OF ABORTIONS IMPOSED BY EUGENICS

ABSTRACT

The paper discusses the rising number of developmental defect diagnoses established in unborn babies. In this context, the author also considers the related increase in the number of abortions induced for eugenic reasons and points out possible causes of this situation.

KONTAKT

MUDr. Ludmila Lázníčková

Centrum naděje a pomoci

Vodní 13, 602 00 Brno

e-mail.: cenap@cenap.cz

www: www.cenap.cz

UMĚLÉ POTRATY A SITUACE V POLSKU¹

Miroslav Kratochvíl, Radim Ucháč, Paweł Wosicki

Recenzoval Mgr. Jakub Kříž, Ph.D.

Úvod

Od roku 1993 (bez roční přestávky v roce 1997) je v Polsku platný zákon O plánování rodiny, ochraně lidského plodu a podmínkách pro provedení umělého potratu. Je to dostatečně dlouho, abychom mohli ověřit jeho fungování. Hodnocení je o to snadnější, že polská Rada ministrů každoročně vyhotovuje podrobné hlášení o jeho dopadech.

Všechna tato hlášení bez ohledu na to, jaký politický názor reprezentovala vláda za toto hlášení odpovědná, vykazují, že počet umělých potratů se radikálně snížil, množství úmrtí žen spojených s těhotenstvím, porodem a šestinedělím je nižší a klesl rovněž počet vražd dětí.

V této situaci nemá žádné opodstatnění teze liberálních feministek, že se zákon neosvědčil, a její charakter je čistě ideologický. Tento komentář, postavený výlučně na oficiálních statistikách a údajích, je odpovědí na nejčastější otázky.

POČET PROVEDENÝCH UMĚLÝCH POTRATŮ

Odpověď na otázku po počtech potratů po schválení zákona obsahuje **Tab. 1**, která uvádí počet registrovaných umělých potratů během posledních více než dvaceti let. Jak je patrné, po roce 1993 došlo k radikálnímu snížení registrovaných provedených umělých potratů kromě roku 1997, v němž zákon neplatil. Od roku 1999 pozorujeme značný pokles potratů z důvodu ohrožení zdraví a života matky oproti předchozím

¹ Jedná se o přepracovaný a aktualizovaný článek, který původně vyšel v informačním oběžníku Hnutí Pro život ČR v roce 2007 a který je dostupný na http://prolife.cz/download/obeznik/obeznik-2007_04.pdf, (s. 9-11).

letům a toto číslo se nadále snižuje. Na druhou stranu od roku 2002 však dochází k nárůstu potratů z eugenických důvodů.

Rok	Umělé potraty celkem	Ohrožení zdraví a života matky	Nemoc počatého dítěte	Těhotenství následkem trestného činu (incest, znásilnění)	Spontánní potraty	Počet živě narozených [tis.]
1988	105333	-	-	-	59076	587,7
1989	82137	-	-	-	59549	562,5
1990	59417	-	-	-	59454	545,8
1991	30878	-	-	-	55992	549,0
1992	11640	-	-	-	51802	513,6
1993	777	736	32	9	53057	492,9
1994	782	689	74	19	49970	481,3
1995	559	519	33	7	45300	433,1
1996	495	457	40	8	45054	428,2
1997	3047	409	107	7	44185	412,7
1998	310	211	46	53	43959	395,6
1999	151	94	50	1	41568	382,0
2000	138	81	55	2	41007	378,3
2001	124	63	56	5	40559	368,2
2002	159	71	82	6	41707	353,8
2003	174	59	112	3	42381	351,1
2004	193	62	128	3	42183	356,1
2005	225	54	168	3	40754	364,4
2006	340	82	246	12	-	374,2
2007	322	37	282	3	-	387,9
2008	499	32	467	0	-	414,5
2009	538	27	510	1	-	417,6
2010	641	27	614	0	-	413,3

Tab. 1: Počty umělých potratů v Polsku [10, s. 63], [17, s. 99].

INTERRUPČNÍ PODZEMÍ

Jak vyplývá z policejních statistik a rovněž z každoročních hlášení vlády, ročně je zahájeno několik desítek jednání ve věci nelegálních umělých potratů. Například v roce 1999 bylo zjištěno 95 takových případů (podle policejních statistik to bylo

pouze 26 případů²), v roce 2005 bylo 56 resp. 92 hlášených případů nelegálních potratů (viz **Tab. 2** a **Tab. 3**).

Rok	Vraždy dětí Art. 149 k.k.	Potrat se souhlasem ženy Art. 152 k.k.	Potrat bez souhlasu ženy Art. 153 k.k.	Smrt ženy v důsledku potratu Art. 154 k.k.	Nezákoné opuštění dítěte Art. 210 k.k.
1990	50	-	-	-	22
1991	53	-	-	-	37
1992	59	-	-	-	28
1993	56	-	-	-	38
1994	52	-	-	-	56
1995	42	-	-	-	59
1996	44	-	-	-	56
1997	43	-	-	-	80
1998	38	-	-	-	67
1999	31	95	4	0	47
2000	47	20	10	0	71
2001	26	17	4	1	76
2002	28	200	10	0	66
2003	25	38	4	0	86
2004	19	26	5	0	59
2005	12	56	4	0	72
2006	10	49	3	0	95
2007	13	47	2	0	79
2008	13	190	5	0	46

Tab. 2: Počty hlášení ve věci porušení zákona podle hlášení ministrů [6, s. 59–61], [7, s. 52–54], [8, s. 53–55].

Je zřejmé, že se oficiální statistiky počtu potratů liší od skutečnosti. Určit přímo skutečný počet nelegálních potratů je nemožné, lze jej pouze nepřímo odhadovat a i to je však obtížné. Nicméně fakt snížení počtu úmrtí žen v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestinedělím (viz **Obr. 1, Tab. 4**) umožňuje formulovat věrohodnou tezi, že ačkoli je fenomén nelegálních potratů přítomen, nemá masový charakter. Ten naopak zdůrazňuje např. Federace žen a plánování rodiny.³ V tomto pro-

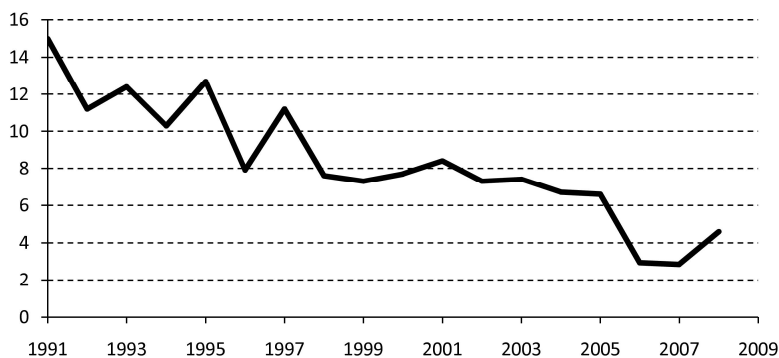
² Proč se informace ve zprávách ministrů liší od statistik uveřejněných policií, není zřejmé. Jisté je, že do roku 2008 všechny ministerské zprávy [8, s. 53–55] odvolávající se na policejní statistiky obsahovaly čísla, která byla najednou „popřena“ zprávou z roku 2009 [9, s. 57].

³ O 80–200 tisících nelegálních potratů v Polsku se u nás zmiňoval např. www.denik.cz [1].

středí rozšířený názor o údajném širokém interrupčním podzemí nemá žádný reálný základ a je založen na dezinformaci společnosti s cílem zpochybnit účelnost zákona.

Rok	Vraždy dětí Art. 149 k.k.	Potrat se soulasem ženy Art. 152 k.k.	Potrat bez soulasu ženy Art. 153 k.k.	Smrt ženy v důsledku potratu Art. 154 k.k.	Nezákonné opuštění dítěte Art. 210 k.k.
1999	54	26	5	8	109
2000	59	30	8	4	138
2001	46	43	4	2	159
2002	46	39	2	5	124
2003	41	66	5	1	120
2004	61	93	12	0	140
2005	41	92	8	1	113
2006	42	86	17	0	165
2007	34	37	16	2	149
2008	33	109	12	0	127
2009	28	108	14	0	106
2010	26	104	14	0	70
2011	24	88	17	0	60

Tab. 3: Počty hlášení ve věci porušení zákona podle policejních statistik [11]–[15].

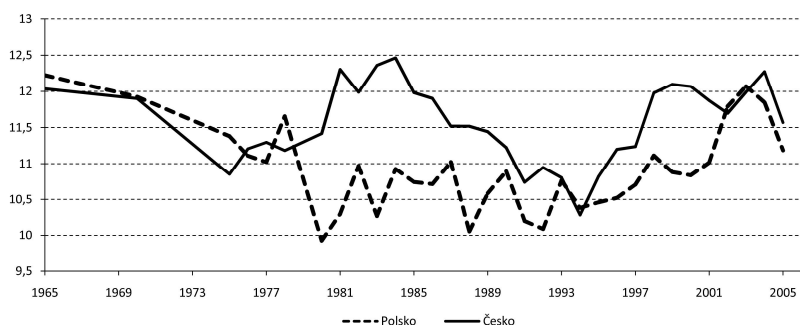

Obr. 1: Počet úmrtí žen na 100 tisíc živě narozených dětí v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestineděním [5, s. 17], [9, s. 16], [16, s. 102].

Rok	Úmrtí matek přímé a ne- přímé porod- nické	Úmrtí na 100 tis. živě naro- zených	Rok	Úmrtí matek přímé a ne- přímé porod- nické	Úmrtí na 100 tis. živě naro- zených
1991	80	15	2000	29	7,7
1992	58	11,2	2001	31	8,4
1993	60	12,4	2002	26	7,3
1994	48	10,3	2003	26	7,4
1995	55	12,7	2004	24	6,7
1996	33	7,9	2005	24	6,6
1997	45	11,2	2006	11	2,9
1998	30	7,6	2007	11	2,8
1999	28	7,3	2008	19	4,6

Tab. 4: Úmrtí matek [5, s. 17], [9, s. 16], [16, s. 102].

Nabízí se otázka, zda snížení počtu spontánních potratů (viz **Tab.**) nám také nemůže pomoci odpovědět na otázku po nelegálních potratech. Absolutně sice počet samovolných potratů do roku 2001 klesal, přepočteno na živě narozené však vzrůstal až do roku 2003, a to právě od roku 1994. Interpretovat tento nárůst jako maskování nelegálně prováděných potratů ale jednoduše také nelze. Nárůst začal teprve rok po zavedení zákazu a v roce 1997, kdy zákon neplatil, nedošlo k žádnému snížení, které by se dalo předpokládat. Především však stejný nárůst, ba dokonce strmější započal ve stejný rok i v Česku, kde o žádném maskování nelegálních potratů nemůže být řeč (viz **Obr. 2**).

Obr. 2: Vývoj samovolných potratů na 100 živě narozených v Polsku a Česku [17, s. 99], [24, s. 16, 17, 19, 23, 24].

GYNEKOLOGICKÉ KOMPLIKACE JAKO DŮSLEDEK NELEGÁLNÍCH POTRATŮ

Samostatné informace o počtu gynekologických komplikací, které by mohly být důsledkem nelegálně prováděných potratů, nám nejsou známy, nemůžeme z toho tedy vyvozovat žádné závěry. Víme jen, že hospitalizace žen ve fertilním věku je v Polsku srovnatelná s jinými evropskými zeměmi [18, s. 52]. Je třeba připomenout, že podle ministerského hlášení během prvních sedmi let, kdy byl zákon v platnosti, nebyl zaznamenán ani jediný případ úmrtí nebo těžké invalidity ženy v důsledku nelegálního potratu. Podle policejních statistik nově zveřejněných v roce 2009 však v dalších letech (konkrétně během let 1999–2007) policie řešila⁴ 23 případy úmrtí matky v souvislosti s nelegálním potratem. Od roku 2007 nebyl opět zaznamenán žádný takovýto případ. Jak jsme již výše uvedli, přesto počet úmrtí matek v Polsku klesá.

DEMOGRAFICKÁ SITUACE

Snížující se přirozený přírůstek obyvatelstva, jev velmi znepokojující, po předchozím období růstu v Polsku započal v 80. letech minulého století. Skutečnost snižujícího se přirozeného přírůstku obyvatelstva po roce 1993 tedy nebyla důsledkem nelegálních potratů. Jeho příčiny byly v dlouhodobých demografických trendech, jako je echo demografického propadu, snížení počtu uzavíraných manželství, snížení počtu a změna věkové struktury žen v reprodukčním věku, zesilující se problém neplodnosti spojený s civilizačními změnami a konečně měnící se vzorce chování a dosavadních preferencí modelu rodiny. V roce 2003 se však pokles počtu narozených zastavil a od roku 2004 už je zaznamenán každoroční nárůst počtu novorozenců, v roce 2010 se však opět poněkud snížil. V každém případě od roku 2006 je pak přirozený přírůstek obyvatelstva v Polsku vyšší než přirozený úbytek [9, s. 5–6], [10, s. 5–6].

POČET VRAŽD DĚTÍ MATKAMI BEZPROSTŘEDNĚ PO NAROZENÍ

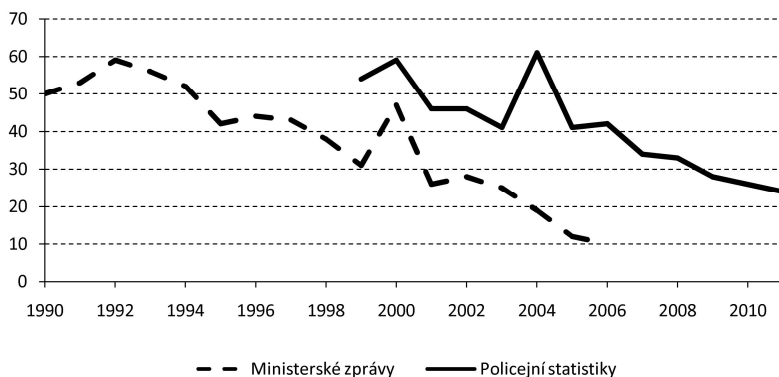
Jak dokládá diagram na **Obr. 3**, počet vražd dětí klesá. Ohlášení jednotlivých případů vražd dítěte za účelem vyvolání dojmu, že příčinou tragédie je platný zákon, je cynickým pokusem využívat lidského neštěstí k manipulaci s veřejným míněním.

POČTY DĚTÍ ZANECHANÝCH V PORODNICI

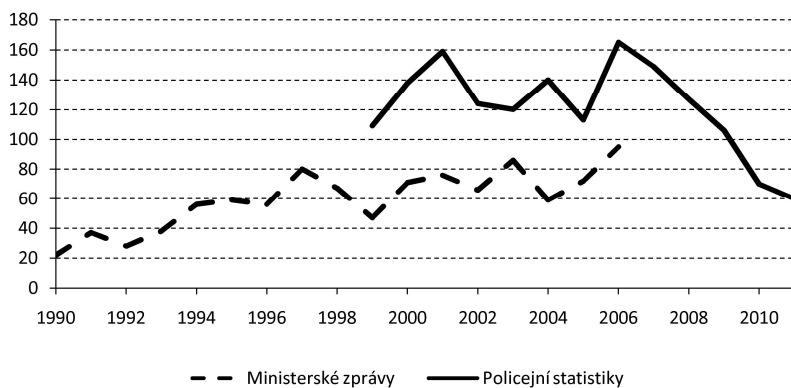
Počet dětí zanechaných v porodnicích ne ze zdravotních důvodů za několik posledních let uvádí **Tab. 5** a ilustruje diagram na **Obr. 5**.

I když ve srovnání s obdobím mezi roky 1995 až 1999, kdy bylo v porodnicích zanecháno průměrně 711 dětí [2], můžeme mluvit o nárůstu tohoto počtu v letech 2002–2010 na průměrnou hodnotu 884 dětí, v celostátním měřítku několik set dětí, zanechaných v porodnicích, které jsou převážně rychle umístěny v náhradních nebo adoptivních rodinách, nevytváří zvláštní problém.

⁴ Zda se však jednalo o případy s věrohodným základem, není z nám dostupných statistik zřejmé.

Obr. 3: Počet hlášení ve věci vražd novorozenců.

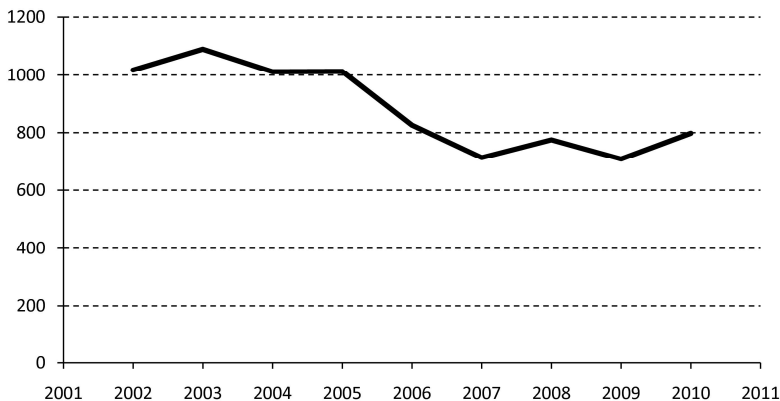

Obr. 4: Počet hlášení ve věci nelegálně opuštěných dětí.

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Počet dětí	1018	1090	1012	1013	826	713	775	708	798
Z počtu živě narozených [%]	0,288	0,310	0,284	0,278	0,221	0,184	0,187	0,170	0,193

Tab. 5: Počet dětí zanechaných v porodnici z nezdavotních důvodů [7, s. 16], [9, s. 18], [10, s. 9], [23, s. 247].

Na okraj je třeba zmínit cynický charakter argumentu, že nebýt zákona ty děti by se nenarodily (tzn. byly by usmrceny v prenatálním věku).

Obr. 5: Počet dětí zanechaných v porodnici z nezdavotných důvodů.

DALŠÍ ZMĚNY UŽITEČNÉ PRO SPOLEČNOST A RODINU

Ve hmotné oblasti je potřeba zdůraznit finanční pomoc těhotným ženám v těžké bytové situaci, jež byla zavedena na základě tohoto zákona. Třebaže tato pomoc ještě nestačí, přece podstatně přispěla ke zmírnění bytových obtíží rodin v období před a po porodu. Dalším ovocem zákona je Program zlepšení perinatální péče v Polsku.⁵ Po zavedení zákona dále také pokračuje snižování úmrtnosti novorozenců. V porovnání s rokem 1993 došlo v roce 2010 více než k trojnásobnému snížení kojenecké úmrtnosti z 1,62 % [19] na 0,50 %, stejně tak stále dochází ke snižování novorozenecké úmrtnosti (viz tabulka **Tab. 6**).

V nemateriální oblasti můžeme na základě průzkumů veřejného mínění hovořit o nárůstu úcty k lidskému životu zejména mezi mládeží a rovněž o změně postojů směrem k odpovědnému rozhodování ve prospěch početí [26], [27].

Ve světle uvedených faktů je jasné vidět, že zákon O plánování rodiny... dobře slouží počatému dítěti, ženě, rodině a celé společnosti. Proto všechny snahy směřující k jeho změně ve smyslu rozšíření přípustnosti umělých potratů mají ideologický ráz a měly by být považovány za činnost vysoce společensky škodlivou.

Diskuse o fungování zákona má směřovat k vypracování ještě lepších mechanismů ochrany počatého dítěte, jeho matky a rodiny a nemá být zneužívána k podceňování ústavou zaručené ochrany lidského života.

⁵ *Koncept tohoto programu zahrnuje třístupňový systém perinatální péče: první úroveň zahrnuje péči při prodlouženém fyziologickém těhotenství, porodu a šestinedělí a péči o zdravě novorozence; druhá úroveň zahrnuje péči o patologie střední míry; třetí úroveň zahrnuje péči o nejzávažnější patologie. [3]*

Rok	Kojenecká úmrtnost absolutně (0– 365 dní)	KÚ na 1000 živě naroze- ných	Novorozenecká úmrtnost (0–27 dní)	NÚ na 1000 živě narozených
1980	17700	25,5	12191	17,6
1990	10640	19,3	8221	14,9
2000	3068	8,1	2116	5,6
2005	2340	6,4	1633	4,5
2006	2238	6	1623	4,4
2007	2322	6	1674	4,32
2008	2338	5,6	1623	3,92
2009	2327	5,6	1676	4,01
2010	2057	5	1454	3,52

Tab. 6: Úmrtnost nemluvňat [20, s. 402, 404], [21, s. 376], [22, s. 376], [23, s. 364, 366].

ZÁVĚR

Na závěr poznamenejme, že pochybnosti nad fungováním zákona, vyjádřené poukázáním na důsledky, jako jsou například „potratová turistika“ či „nelegální potraty“, jsou mylnými. Odpůrci zákazu potratů ilegální potraty a potratovou turistiku zmiňují ze dvou základních důvodů.

První důvod je ten, že jestliže celkový počet potratů i po zákazu zůstane stejný, je zbytečné (a tedy jde o plýtvání) podstupovat legislativní proces, který povede k jejich zákazu. Na to odpovídáme, že i kdyby se *všechny* potraty v současnosti prováděné v souladu s potratovou legislativou přesunuly do ilegality⁶ nebo do zahraničí, tvrdíme, že už pouze státem deklarovaná ochrana lidských bytostí v každém jejich stádiu vývoje je dostatečně vysoká hodnota, pro kterou je zákaz potratů dobré přijmout.

Druhý důvod je ten, že potraty nelegálně prováděné mohou být příčinou smrti matek, neboť jsou prováděny neodborně. Na druhou námítku jsme v textu odpověděli konstatováním, že v Polsku po zavedení zákazu počet úmrtí matek stále klesá. Ke druhé odpovědi můžeme rovněž přidat poznámku o mateřské úmrtnosti v Irsku, kde mají dokonce přísnější protipotratové zákony než v Polsku a kde mateřská mortalita je srovnatelná s mateřskou mortalitou v jiných evropských zemích – v porovnání s mateřskou mortalitou v Česku je dokonce nižší [25]. Nic tedy nenásvědčuje tomu, že by zavedení zákazu potratů mělo mít negativní dopad na zdraví žen.

⁶ Že by něco takového hrozilo, je teze, která se neopírá o žádné reálné základy.

Protipotratové zákony nejenže jsou spravedlivé,⁷ ale také funkční. Lidé a zvláště politici by se měli zasadit o zavedení zákonů, které budou obsahovat příslušná trestní opatření pro každé vědomé porušení práv nenarozeného člověka.

BIBLIOGRAFIE

1. ČTK, *Nelegálních potratů přibývá. V Polsku možná povolí interrupci zákon*, 19.1.2012, <http://www.denik.cz/aktuality/potratty-svet-polsko-statistiky.html> (cit. 23.9.2012).
2. *Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji w roku 1999 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku "O planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży"*, http://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/dokumenty/s99-2.html (cit. 23.9.2012).
3. *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Zdrowia - z upoważnienia ministra na zapytanie nr 1790 w sprawie wysokiej umieralności noworodków w szpitalach woj. podkarpackiego*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/66A8C4F5> (cit. 23.9.2012).
4. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania w roku 2004 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o skutkach jej stosowania*, Warszawa 2005, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/zal_suplan_rodziny_2004_27042006.pdf (cit. 17.9.2012).
5. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania w roku 2005 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o skutkach jej stosowania*, Warszawa 2006, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/sprawrmz_plan_rodz13122006.pdf (cit. 17.9.2012).
6. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania w roku 2006 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o skutkach jej stosowania*, Warszawa 2007, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/sprplanrodzi2006_30112007.pdf (cit. 17.9.2012).
7. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania w roku 2007 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o skutkach jej stosowania*, Warszawa 2008, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/srm_wuoplanrodziny_16012009.pdf (cit. 17.9.2012).
8. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania w roku 2008 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o skutkach jej stosowania*,

⁷ Máme na mysli především zákony irské, které chrání i děti postižené či počaté po znásilnění.

- Warszawa 2009, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/sprawozd_radmin_24022010.pdf (cit. 17.9.2012).
9. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w roku 2009 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, Warszawa 2010, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/sprawozdanie_planowanie_05012011.pdf (cit. 17.9.2012).
 10. *Sprawozdanie Rady Ministrów z wykonywania oraz o skutkach stosowania w roku 2010 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży*, Warszawa 2011, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/sprawozdanie_2010prioplodu_11102011.pdf (cit. 17.9.2012).
 11. Policja, *Dzieciobójstwo (art. 149)*, http://statystyka.policja.pl/portal/st/1102/63417/Dzieciobojstwo_art_149.html (cit. 22.9.2012).
 12. Policja, *Przerwanie ciąży za zgodą kobiety (art. 152)*, http://statystyka.policja.pl/portal/st/1102/63421/Przerwanie_ciazy_za_zgoda_kobiety_art_152.html (cit. 22.9.2012).
 13. Policja, *Przerwanie ciąży bez zgody kobiety (art. 153)*, http://statystyka.policja.pl/portal/st/1102/63422/Przerwanie_ciazy_bez_zgody_kobiety_art_153.html (cit. 22.9.2012).
 14. Policja, *Śmierć kobiety jako następstwo aborcji (art. 154)*, http://statystyka.policja.pl/portal/st/1102/63423/Smierc_kobiety_jako_nastepstwo_aborcji_art_154.html (cit. 22.9.2012).
 15. Policja, *Porzucenie małoletniego albo osoby nieporadnej (art. 210)*, http://statystyka.policja.pl/portal/st/1109/63510/Porzucenie_maloletniego_albo_osoby_nieporadnej_art_210.html (cit. 22.9.2012).
 16. Troszyński, M., *Zgony matek*, in: *Raport: Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat. Polska 2006*, Warszawa 2006, s. 101-105, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/15032007_raport.pdf (cit. 22.9.2012).
 17. Niemiec, T., *Przerywanie ciąży*, in: *Raport: Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat. Polska 2006*, Warszawa 2006, s. 97-100, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/15032007_raport.pdf (cit. 22.9.2012).
 18. Goryński, P., *Sytuacja zdrowotna kobiet w wieku 15–49 lat na podstawie danych o hospitalizacji*, in: *Raport: Zdrowie kobiet w wieku prokreacyjnym 15–49 lat. Polska 2006*, Warszawa 2006, s. 48-52, http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/15032007_raport.pdf (cit. 22.9.2012).
 19. *Sprawozdanie Rady Ministrów z realizacji w roku 1998 Ustawy z dnia 7 stycznia 1993 roku "O planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży"*, http://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/dokumenty/s98-2.html (cit. 23.9.2012).
 20. Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2008*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rocznik_demograficzny_2008.zip (cit. 19.9.2012).

21. Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2009*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rocznik_demograficzny_2009.zip (cit. 19.9.2012).
22. Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2010*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2010.zip (cit. 19.9.2012).
23. Główny Urząd Statystyczny, *Rocznik Demograficzny 2011*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbr/gus/rs_rocznik_demograficzny_2011.pdf (cit. 19.9.2012).
24. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR, *Potrady 2005*, <http://www.uzis.cz/system/files/potrady2005.pdf> (cit. 28.3.2012).
25. Hogan, M. C., et al., Maternal mortality for 181 countries, 1980–2008: a systematic analysis of progress towards Millennium Development Goal 5, *Lancet*, 2010, 375, s. 1609-1623, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0140673610605181> (cit. 26.9.2012).
26. Centrum badania opinii społecznej, *Młodzież i dorośli o aborcji - Komunikat z badań*, Warszawa 1999, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1999/K_127_99.PDF (cit. 28.9.2012).
27. Centrum badania opinii społecznej, *Opinie na temat dopuszczalności aborcji - Komunikat z badań*, Warszawa 2010, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_100_10.PDF (cit. 28.9.2012).

ABORTIONS: THE SITUATION IN POLAND

ABSTRACT

The article examines the situation in Poland after the adoption of the abortion law. Within the study, it is noted that this law has a positive effect on the following indicators: the number of realized abortions, the number of women deceased as a result of pregnancy, the number of murders of newborn babies, and the moral sense of the Polish nation. The authors refute the widespread opinion that legal regulations such as that discussed herein lead to an increase in illegal abortions.

KONTAKT

Ing. Miroslav Kratochvíl
Vysoké učení technické v Brně
Veveří 331/95, 602 00 Brno
e-mail: mirkratochvil@email.cz

Mgr. Radim Ucháč
Hnutí Pro život ČR, o.s.
Hlubočepská 85/64, 152 00 Praha
e-mail: radim.uchac@prolife.cz

dr Paweł Wosicki, Ph.D. Eng
Polska Federacja Ruchów Obrony Życia
ul. Forteczna 3, 61-362 Poznań
e-mail: federacjazycie@prolife.com.pl

ZÁVĚR. POLITICKÉ A SPOLEČENSKÉ SOUVISLOSTI UMĚLÝCH POTRATŮ

Radim Ucháč

POLITICKÁ PODPORA

Mluví-li se o umělých potratech, debata se zpravidla stočí na osobní rovinu a zvažují se individuální práva dítěte a matky. Tyto otázky jsou samozřejmě ústřední, na druhou stranu je zarážející, jak málo pozornosti se věnuje souvislostem společenským, včetně politického rozměru.

Umělé potraty současní vládcí celosvětově otevřeně podporují a legitimizují svůj postoj vůlí společnosti. Historie však ukazuje, že vládcí zpravidla pouze výjimečně hledí na zájmy lidu, zato si však hlídají zájmy své. Je proto na místě otázka, proč právo na potrat tak masivně brání? Jak vládcům umělé potraty, antikoncepce, umělé oplození atp. vlastně slouží?

Vládcé musí respektovat lidskou přirozenost, jinak se mu poddaní dříve či později vzbouří. A i v otázce potratů musí při formování společnosti vycházet z některých rysů lidské přirozenosti. Je proto vhodné zvážit východiska pramenící v lidské přirozenosti, než se zamyslíme nad společenskými a politickými souvislostmi.

DVOJÍ PŘÍSTUP K ČLOVĚKU

Člověk je tvor záhadný. Žije zde na zemi, ale cítí, že zde není plně doma. Touží po nesmrtelnosti, ale vidí zpravidla jen k temnotě hrobu. Tuší svoji hodnotu, ale zároveň se jí bojí, protože vznešenost (původ) zavazuje, klade nároky. Celý současný kulturní boj je v podstatě bojem mezi křesťanským a materialistickým pohledem na člověka.

VZNEŠENOST A ZODPOVĚDNOST

Křesťanství, na němž stále stojí zbytky naší civilizace, zdůrazňuje, že každá lidská bytost je zcela jedinečná, stvořená k lásce a prázdná nebo vyprahlá, dokud se nespojí s Bohem. Aby byl člověk schopen lásky, tedy schopen se darovat, musí mít svobodnou vůli, a tím i nutně rozumové poznání. Dar abstraktního rozumu nutně předpokládá i dar nesmrtelnosti, aby byl člověk schopen vztahu k celému stvoření. Každý

člověk je stvořen k Božímu obrazu tím, že je schopen lásky. A protože každý člověk je podle křesťanství stvořen výhradně pro Boha, nesmí být nikdo zneužit jako prostředek.

Takto vnímaný člověk má nesmírnou hodnotu. Je nedotknutelný. Je jedinečný. Je božského původu. Má poslání králů, protože po časné smrti mu bude po vzkříšení svěřena na věky plná vláda nad stvořením. Je tak cenný, že Bohu stál za vykoupení na kříži. Pokud přijme svůj vztah k Bohu, stává se adoptivním Božím. Pro člověka má vše smysl, jeho život má hodnotu i budoucnost bez ohledu na to, v jaké bídě tělesné či duševní se nachází, nebo do jaké situace či za jakých okolností byl počat. Komu však bylo mnoho dáno, od toho se mnoho vyžaduje.

OTROCKÁ MASA

Je mimo téma tohoto příspěvku hledat příčinu, ale lidstvo se podařilo za posledních zhruba 200 let přesvědčit o své nicotnosti, o tom, že člověk je pouze hmota, kus masa. A i ty společnosti, které zůstávají vnějškově věřící, jsou v praktickém životě často hluboce ponořeny do praktického materialismu, kde není čas na otázky po Bohu a smyslu života.

Tento krok k materialismu má absolutní dopad na celou lidskou společnost. Člověk je pouze chytrým zvířetem, které se nemusí za své chování žádnému stvořiteli zodpovídat. Nemá svobodu, protože mozek jsou jen atomy. Bez svobody neexistuje zodpovědnost. Zločinci jsou buď lidé nemocní, nebo naopak oni jsou obětí celé společnosti, protože byli špatně socializováni. Právní systém se hroutí do pozitivistického modelu, kde hlavním dogmatem je diktatura většiny. Člověk není sám o sobě nic, ale má smysl pouze jako součást kolektivu. Je zatemněn smysl bolesti a oběti. A hlavním mottem je uspokojení smyslů – užít si.

Materialismus má však i své lákavé stránky, které se rýsovaly již v ráji. Pýcha, při které má člověk pocit, že je středem světa a jako vládce rozhoduje o tom, co je dobro a zlo. Dalším lákadlem je absence kohokoli vševědoucího, komu bude třeba se zodpovídat. A v neposlední řadě je zde pohodlnost – lze jít po jednodušší cestě uspokojení smyslů, než vyžaduje křesťanství.

Celkově je tento pohled provázen zoufalou nicotností otroků, s perspektivou temnoty hrobu. Otroků, protože svoboda je popřena, protože nenasytitelné smysly prakticky člověka zotročují a protože materialistická utopie naráží na realitu nedostatku prostředků ve vybičované touze vlastnit.

PERVERZNÍ PŘEVÝCHOVA

Jak se však mohlo stát, že lidé uvěřili mnohem pesimističtější cestě materialismu? Člověk přece od dětství přirozeně tíhne k transcenci a brání se vědomí nicoty.

Je důležité si uvědomit, že otroctví vždy bylo a je stav mnohem pohodlnější než náročnost svobody. A navíc se zdá, že už po mnoho generací probíhá intenzivní převýchova. Dřív se to týkalo pouze elit, ale s rozvojem masmediální komunikace jsou zasaženy všechny vrstvy společnosti.

Aby však ideologie mohla padnout na úrodnou půdu, je třeba ji kultivovat. Je totiž nutné si uvědomit, že materialismus by nikdy neměl úspěch, kdyby neodrážel cosi z lidské přirozenosti. A zde se nabízí zneužití poškozené lidské přirozenosti dědičným

hříchem. Ta zapříchňuje slabost vůle vedoucí k pohodlnosti, slabost rozumu umožňující pyšně zavřít oči a nezřízené žádosti vedoucí k vyprahlosti, otroctví a zbabělosti.

Příprava pudy v tomto případě spočívá v úsilí co nejdříve dostat člověka do situace, kdy se bude sám snažit před Bohem a realitou schovat. Jinak řečeno, postavit je prakticky proti Desateru. Jako ideální cesta se nabízí lidská sexualita, neboť právě zde jsou zvláště mladí lidé velmi zranitelní. A zasvětili-li se mladý člověk do zla, už sám zneužije dar rozumu a nabídnutou materialistickou ideologii k utišení svědomí. Rozum člověka kromě vzácných výjimek neslouží k hledání pravdy jak žít, ale k obhajobě vlastní situace.

TLAK ELIT NA PŘEVÝCHOVU

Řekne-li se převýchova, předpokládá se, že existuje i ten, kdo převychovává. Nemíním rozvíjet různé spiklenecké teorie. Každý si však může všimnout, že i poslední velké totality vždy nabízely lidem zdánlivé osvobození se od středověké či buržoazní morálky, pokrytectví, tmářství a předsudků. Totalitní vládce vždy dovolil části společnosti nějakou nemravnou výhodu a tím si je zavázal. Zpravidla to bylo získání majetku, ale i moc donášet, šikanovat nebo třeba možnost rozvodů či potratů.

I dnes je ze strany našich vládnoucích elit, kterým sekundují elity politické, patrný tlak na poskytnutí nemravných výhod ničící mravnost v celé společnosti. Antikoncepce s umělými potraty nebo homosexualita jsou vlajkovými loďmi těchto snah. Stačí si jen všimnout tzv. reprodukčních práv jako podmínky, za kterých poskytují nadnárodní či soukromé banky jednotlivým zemím půjčky. Podobně jsou nepřehlédnutelné programy nadnárodních nadací na prosazení a propagaci perverzít nebo depopulací.

Je dobré si uvědomit, že pokud se člověk vztahuje k Bohu, je vnitřně svobodný a má pevné zásady. Nesnese vládu loutkových polovzdělanců, okrádající oligarchii, ani otevřené tyrany. Má vnitřní sílu se vzepřít.

NEMRAVNOST – PROSTŘEDEK PACIFIKACE

Naopak pro nemravnou oligarchii je ideální stádo slepých a pyšných otroků. Ti vidí jen svůj prospěch a jsou neschopni se vzbouřit, protože jsou svázáni strachem a pohodlím. Pokud je otroctví jen vnější stav, jedná se o nestabilní systém. Ideálem je vnitřní otroctví, kdy otroci považují mříže kolem sebe za službu a jsou hrdi na svou závislost. Je to stejné jako hrdost opilce na množství čarek na účtu. Vnitřního otroctví se ideálně dosahuje probuzením pýchy v kombinaci s dalšími hříchy.

Umělé potraty jsou zvláště vhodným prostředkem pro politickou kastraci národa. Pokud někdo zabil své dítě nebo dal k tomu aktivní souhlas, spáchal tak veliké zlo, že nikdy nebude mít morální sílu požadovat, aby se jeho vládci chovali mravně.

Dalším důležitým rozměrem je i obecné i nevyslovené přesvědčení většiny, že pokud jsme tak zvrácený národ, že zabíjíme svou vlastní budoucnost a pácháme další veřejné hříchy, nejsme si ani sami schopni vládnout. Tento trend stačí podporovat mediálními kydáním hnoje a ukazováním ubohosti demokraticky zvolených zástupců. Takto zformované generace nebudou mít nejmenší problém přijmout poslušně jakoukoli nadnárodní či světovou vládu pevné ruky pro přesvědčení o

neschopnosti si vládnout sami. Umělé potraty a další zla jsou tedy ideálním nástrojem na pacifikaci obyvatelstva a přípravu celosvětové formy vlády.

DALŠÍ FORMY ÚTOKŮ NA SVOBODU

Útok na mravnost samozřejmě není veden pouze prostřednictvím umělých potratů. Svoboda je zcela nutně svázána s pravdou a ta s přirozeností. Proto tolik útoků proti lidské přirozenosti a zvláště proti instituci rodiny.

Rodina je úhelným kamenem společnosti, protože vytváří nenahraditelné prostředí pro vznik a výchovu další generace. Je jediným vhodným místem, kde se předávají hodnoty a utváří pohled na svět. Pokud je rodina eliminována, jsou slabí – tedy děti, staří a nemocní – pod totalitní vládou státu. Jak tragický dopad má absence rodiny na děti je vidět zvláště u dětí, které se ocitly v dětských domovech. Komunisté toto velmi dobře věděli a snažili se roli rodin maximálně omezit. Proto takový tlak na jesle a školky místo mateřské péče, na školní docházku místo vzdělávání, na vyhánění matek do zaměstnání, aby nemohly tvořit srdce domova, na praktické zrušení rodinné mzdy otcům, na malé byty, kde je kromě spaní nemožný zdravý život a už vůbec ne s více generacemi, na posilování práv žen proti mužům, práv dětí proti rodičům. I dnes stát draze a velmi uboze plní základní funkce rodin a zanechává osamělé jednotlivce vydané napospas institucím.

Je důležité si přiznat i celosvětovou cynickou realitu a nezavírat oči s nadějí, že zlo zmizí. Současné vládnoucí elity tvořící hrstku vyvolených nemají nejmenší zájem na miliardách lidí, kteří jsou na planetě. Bohatství se soustřeďuje v rukou stále menší skupiny a k uspokojení jejich luxusu stačí mnohem menší množství lidí, než je současná populace. Naopak mnoho obyvatel přináší nestabilitu celosvětového systému. Proto je tak ohromný tlak na depopulaci formou antikoncepce, eugeniky, plošné pokusy o ničení plodnosti vakcinacemi, propagací euthanasie, daňové znevýhodnění početných rodin, odtržení starobního zabezpečení od počtu dětí, ... Možná že například i taková událost jako zásilky vakcín se smrtelným virem ptačí chřipky určené pro celoplošné proočkování, které byly u nás odhaleny, nebyla jen neúmyslná nehoda.

NÁSTROJE PŘEVÝCHOVY

Převýchova v současnosti probíhá v několika základních strategiích. Na prvním místě je zde boj přímo proti náboženství, a to především proti Katolické církvi. Ta přináší přes všechny pokusy o její zničení od dob francouzské revoluce stále stejné učení, vztah k Bohu a tím i sílu k odporu proti totalitě. Dříve se bojovalo proti Bohu intelektuálně, dnes se boj soustřeďuje především na korupci mravů.

Na dalším místě je zde boj o kulturu. Lze si toho všimnout především v pokusu o redefinici jazykových pojmů. Například místo výstižného termínu sodomie se musí používat homosexualita evokující podvědomě rovnost s heterosexualitou, nebo dokonce termín gay, který celou lidskou sexualitu posouvá do primitivní role pouhého rozptýlení. Podobně pojem jako interrupce nebo přerušení či ukončení těhotenství již dávno nahradilo původní vyhnání plodu nebo usmrcení dítěte. Žena již není v pozhnaném stavu, ale je těhotná. Nemáme sebevraždu a vraždu, ale euthanasii. Sexuální výchova je cynické označení naturalistické instruktáže vhodné spíše pro

prostitutky. Souložníci nahradil politicky korektní pojem přítelkyně. Kola dějin se však točí dál a objevují se návrhy, aby termíny otec nebo matka byly nahrazeny označením rodič jedna a rodič dvě. Používaný jazyk však formuje myšlení se všemi dopady.

Další oblastí je boj o vzory chování. Zde plní svou klíčovou roli masmédiá, která se posledních padesát let stále více monopolizují. Jako hrdinové k následování jsou předváděny lidské trosky, i když je to baleno často ve vtipném hávu. Napadány jsou přirozené vzorce chování: princezny zabíjejí draky, princové a muži jsou nerozhodní, dívky bojovné a pro nás starší zde máme nekonečné řady vyšetřovatelek a policajtek zachraňujících svět. V sexualitě již nelze mediálně prolamovat žádná tabu, neboť vše již bylo prolomeno. Další stupněm kultury smrti, který už začal, je prolamování tabu ohledně násilí a jeho fascinace. Internet dává sice částečně svobodu, ovšem i zde mají dominantní vliv finanční prostředky schopné vytvořit lákavé prostředí. Pro ilustraci rozdílu mezi kulturou zdravou a infikovanou je zajímavé shlédnout například dva westerny vyrobené sice krátce po sobě, ve stejném prostředí, ale již s odlišnými majiteli a investory. Film *V pravé poledne* nádherně zprostředkovává témata jako statečnost, obětavost, odpovědnost, zbabělost, věrnost a spravedlnost. Naopak slavný film *Tenkrát na západě* je sice po estetické stránce nesrovnatelně dokonalejší, má však mimo jiné jako hlavní postavu pragmatickou prostitutku a člověka, jehož jediným smyslem života se stala pomsta.

Vzory chování však nejsou jen mediální. Erozi morálky narážíme neustále kolem sebe na trosky rodinného života, zoufalé vztahy a logicky neurotizované a vykořeněné děti. Proto není pro mnoho lidí dnes už jednoduché uvěřit, že existují i zdravé rodiny pečující o své staré rodiče a malé děti a mající zdravé vztahy. Prakticky celá většinová společnost dnes netuší, co znamená slovo láska nebo její druhá tvář – oběť. Na druhou stranu tyto ostrůvky pozitivní deviace jsou hlasitým svědectvím pro své okolí.

Poslední bojové pole je úsilí o zničení mravnosti. Na prvním místě se tak děje prostřednictvím ničení rodin. Jako beranidlo je použita pornografie, sexuální výchova, antikoncepce, potraty a umělé oplození. Otroci závislí na sexu nejen, že nemluví vládčům do řemesla, ale ani se neovládají v jiných oblastech, což je výhodné pro obchod.

Často slyšíme, že za vším vidíme jen sexualitu. Sexualita je však jedním z největších darů, které lidstvo dostalo od Stvořitele – právo spoluúčasti na vzniku další nesmrtelné bytosti a prostředek k dokonalému darování se. Proto i zneužití tohoto daru je tak tragické. Je to podobné jako zneužití nesmírně cenného daru svobody. I zde jsou pak dopady strašné. Naopak krásné nastínění vznešenosti sexuality provedl ve své *Teologii těla* Jan Pavel II.

POLITICKO-MEDIÁLNÍ STRATEGIE

Celá agenda potratové mentality je vybudována na sobectví a na strachu. Ukryté je to sice sloganem „svoboda volby“, v reálu však lidé obecně uznávají, že potrat je možné podstoupit pouze ze závažných důvodů – tedy v době, kdy žena má strach z budoucnosti a její svoboda je paradoxně omezena. Strach z neznámé budoucnosti,

vlastní malosti, ze závislosti a ztráty svobody je běžnou součástí života u lidí žijících bez vědomí všemohoucího milujícího Boha, který je pánem a může pomoci.

Jsme přesvědčeni, že proti mentalitě strachu je třeba postavit mentalitu naděje. Naději zakotvenou v Bohu a ve vědomí důstojnosti člověka. Děti nesmí být ve vědomí lidí ohrožením a nepřitelem, ale opět nadějí a požehnáním.

Podobně v celospolečenské rovině – národy slábnou a ničí se nemravností, hříchem a vzpourou proti přirozenosti a Bohu. A jedinou cestou, jak může národ přežít, je jeho návrat k Bohu.

JAK LZE BOJOVAT

Již mnoho let zkoušíme v Hnutí Pro život ČR zvrátit současný stav, kdy zabít dítě před narozením je v naší zemi právem. Zatím nepříliš úspěšně, i když se podařilo dočasně zastavit mnohá zla, která byla připravena.

Úspěšnou jednoduchou strategii však nemáme. Nemáme v rukou ani finanční prostředky, ani masmédiu a tím ani masmediální vliv. Možná to také odráží nutnost, aby změna probíhala v individuální rovině a mnoha formami, nikoli od jednoho geniálního mozku. Je mnoho cest, které jsou lidem vlastní podle jejich individuálních schopností, ať se jedná o úsilí na poli filosofie, medicíny, politiky, teologie nebo o úsilí běžných občanů. A považujeme za dobré, když je mnoho pestrých aktivit, protože se alespoň doplňují a mají tak šanci oslovit různorodou společnost.

Lidé se společným zájmem mohou jednat buď jako hejno, nebo jako stádo. V hejnu je každý člen zodpovědný za hledání cesty a svým příkladem může strhnout ostatní k následování. Naopak ve stádu, jejichž obrazem jsou třeba politické strany, je jeden silný vůdce, který všechny vede za sebou a je-li tento vůdce odstraněn, stádo zůstane bezradně stát. Jsme přesvědčeni, že budoucnost může být pouze ve stylu hejna. Nikdy nedokážeme postavit stejně silné stádo proti státnímu a finančnímu kolosu.

Protože je kultura života nutně svázaná s pravdou a tím i Bohem, je podle nás zcela nezastupitelná role Katolické církve. Bez jejího pozitivního vlivu na společnost se jen těžko podaří vyřešit bioetické otázky. Ale i naopak – témata jako umělé potraty, antikoncepce, lidská sexualita a další jsou ideálními nástroji, jimiž mohou být dosud lhostejní lidé přivedeni k uvažování nad otázkami dobra a zla, otázkami po smyslu života a lidské důstojnosti. A odsud je již logický krok k hledání Boha, který zase dá sílu žít podle poznané pravdy.

PODĚKOVÁNÍ

Editoři děkují Mgr. et Mgr. Jiřímu Barošovi za shlédnutí textu.

KONTAKT

Mgr. Radim Ucháč
Hnutí Pro život
Hlubočepská 85/64, 152 00 Praha
e-mail.: radim.uchac@prolife.cz

POZNÁMKY

POZNÁMKY

POZNÁMKY

NEJMENŠÍ Z NÁS 2012

Sborník příspěvků interdisciplinární konference o právní ochraně osob před narozením, 18. 10. 2012, Brno

Editoři: J. Stodola, M. Kratochvíl

Korektoři češtiny: N. M. Brkičová, V. Forgač, H. Mynářová, P. Pichlová

Korektor angličtiny: P. Dohnal

Obálka, grafická úprava a typografie: J. Stodola, P. Vrtal

Vydalo občanské sdružení

Bios – Společnost pro bioetiku

Gorkého 392/23

702 00 Moravská Ostrava

Moravská Ostrava

2012

1. vydání

Vytiskla tiskárna

POINT4ME.com s.r.o.

Milady Horákové 890/20

602 00 Brno

ISBN 978-80-260-3195-6